
3 1761 07444611 3

A KIRÁLYI

MÉLTÓSÁG ÉS HATALOM

MAGYARORSZÁGON.

KÖZJOGI TANÚLMÁNY.

IRTA:

DR. FERDINANDY GEJZA.

BUDAPEST
KILIÁN FRIGYES M. K. EGYETEMI KÖNYVÁRUS KIADÁSA
1896

Ára 3 frt.

A KIRÁLYI MÉLTÓSÁG ÉS HATALOM MAGYARORSZÁGON.

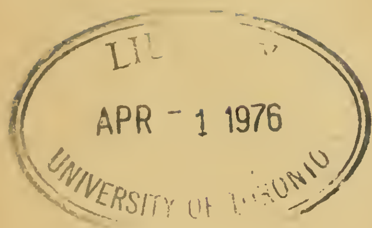
KÖZJOGI TANÚLMÁNY.

IRTA:

DR. FERDINANDY GEJZA.

BUDAPEST
KILIÁN FRIGYES M. K. EGYETEMI KÖNYVÁRUS KIADÁSA
1895.

Hungaria könyvnyomda ... zi-körút 34.

ELŐSZÓ.

A mily bőségében vagyunk jó közjogi tankönyveknek, melyek a magyar közjog tételeit rendszeres egészben adják elő, épen oly szűkében vagyunk közjogi monographiáknak, melyek a vitás kérdéseket is felölelve, azok megoldására törekesznek s a melyek nemcsak a közjoggal mint tudománynyal foglalkozókra birnak érdekkel, hanem a hazai jogász olvasóközönségnek is élvezhető olvasmányúl szolgálnak.

Néhány tankönyv untig elégséges arra, hogy fedezze az e téren felmerűlő szükségletet, de monographiákban soha sem bírhatunk eleget. A közkézen forgó olvasmányok nem csekélyebb hatással vannak a közfelfogás fejlesztésére, a nemzet gondolkozásának irányára és a közönséges életben keletkezett fogalomzavar tisztázására, mint a tankönyvek és rendszeres nagy munkák, a melyek már dogmaticus tárgyalási modoruknál és nagy terjedelmüknél fogva sem alkalmasak arra, hogy általánosan elterjedt olvasmányt képezzenek.

Pedig közönségünkben az érdekeltség közjogi kérdések iránt örvendetesen növekszik. Kell is, hogy növekedjék, mert különösen történelmi alkotmányok csak addig életképesek, a míg annak elvei nemcsak a törvénykönyvekben vannak megírva, hanem a honpolgárok millióinak szivében is élnek, s mintegy nemzeti hitvallást képeznek. Ezer éves alkotmányunk alapelveinek minél szélesebb körben való ismertetése tehát oly kötelesség, melynek megfelelni méltán képezheti becsvágyát az igaz hazafinak.

Azonban, fájdalom, a külföld államjogi íróinak kártékony befolyása a magyar közjogi felfogásra igen érezhető s nem csak a közönséges életben és a napi lapokban, hanem az országgyűlésen, sőt a tudományos irodalomban is látunk oly jelenségeket, a melyek a magyar közjogi felfogás és gondolkozás eredetiségének hanyatlását tanúsítják.

Igen is hasznosnak tartom a külföld államjogi és állambölcsészeti írói nézeteinek, a külföldi alkotmányok tételeinek és elveinek ismeretét azokra nézve, a kikben a magyar közjogi gondolkozás és felfogás már erőteljes gyökereket vert; de veszedelmesnek tartom azt, ha hazai közjogunkat csak külföldi theoriákra alapítva műveljük tovább, mivel ily módon alkotmányunk szellemét mellőzve, abba idegen szellemet csempésznénk be, mely ősi alkotmányunkat lényegéből egészen kiforgatná, s további fejlődését amaz idegen theoriák szerint irányítaná.

Azok sorába óhajtok tehát szegődni, kik fáradságot és munkát nem kimélve, meg akarják óvni a magyar felfogást az idegen gondolkozásmód káros befolyásától, s a mennyire erőm és szerény tehetségem engedik, e czélra fogok törekedni minden erőmből, — hogy mily sikerrel, azt nem én vagyok hivatva megitélni, — de tiszta szándékkal.

Ezen feladat teljesítésére leghasznosabbnak a közjogi monographia művelését tartom, s ez lebegett szemem előtt akkor is, a mikor első munkámmal: „Magyarország közjogi viszonya Ausztriához“, kisérletet tettem.

Azon jóindulat, melyet említett művem piaczra bocsátása alkalmával a sajtó és a közönség részéről tapasztaltam, bátorított arra, hogy megirjam kisebb értekezéseimet, u. m. „Az állampolgárságról“, „A koronázás és közjogi jelentősége“, „A felelősség elve a magyar alkotmányban“ czímű műveimet, és hogy most, említett dolgozataim felhasználásával egy nagyobb, a magyar közjognak szélesebb terére kiterjedő munkának megirásához fogjak.

Jelen munkámban különös súlyt akartam helyezni annak a kifejezésére, hogy e két fogalom: „nemzet“ és „állam“, minő viszonyban vannak egymással. Mert ennek kifejtése nélkül nem tartom megmagyarázhatónak, hogy minő állást

foglal el a magyar király a magyar államban és hogy minő államjogi viszonyban van a magyar király a magyar nemzettel szemben.

Itt azonban nem mellőzhetem az állam mivolta felől keletkezett elméletek fejtegetését, a mi jelen munkám bevezető részét kissé hosszadalmassá tette, minélfogva talán nincsen kellő arányban és elég szoros fogalmi összeköttetésben annak többi részével, melyek a főkérdésre vonatkoznak. Azt hiszem azonban, hogy az olvasó ezen szerkezeti hibát meg fogja nekem bocsátani, ha magát a főkérdést sikerülend kellőképen kifejtenem.

A főkérdést öt részben tárgyalom, melyek közűl a harmadik rész, a koronázás intézménye, nem egyéb, mint „A koronázás és közjogi jelentősége“ czímű értekezésem, a melyet jelen müvembe kevés változtatással csak beléillesztettem.

A mi a tárgyalás módját illeti, nem mellőzhetem a történelmi vonatkozásokat s a történelmi fejlődés előadását. Minthogy azonban nem az a czélom, hogy alkotmánytörténelmet írjak, hanem az, hogy történelmi alkotmányunk szellemét kifejtsem, a fősúlyt nem erre, hanem az általános alkotmányi elvek fejtegetésére helyeztem. A részletkérdésekbe, casuisticába nem bocsátkozhattam, hiszen ezen munkám már így is oly terjedelmet öltött, hogy a kiadóval kötött előzetes szerződésre való tekintettel azt nagyobb terjedelművé koránt sem tehettem. Igaz, hogy ezen akként segíthettem volna, hogy mindenütt a lehető legnagyobb tömörséggel fejezzem ki magamat; de tudom, hogy a szófukarság legtöbbször az előadás folyékonyságának és világosságának rovására megyen.

Ez alkalommal el nem mulaszthatom, hogy köszönetemet ne fejezzem ki Killián Frigyes urnak, művem kiadójának, a kinek vállalkozása nélkűl könyvem kiadása sok nehézségbe ütközött volna.

E könyvem megírásában nem az ujat mondási viszketeg, korunk íróinak fő hibája, hanem az igazság keresése és föltűntetése, a specificus magyar felfogásnak érvényesítése és terjesztése vezérelt; ennélfogva nem új fölfedezések, hanem a helyesnek tartott régi felfogásnak új szempontból való föltűntetése képezte törekvésemet, a melynek ha sikerrel meg

tudnék felelni, és a millennium alkalmával közjogi irodalmunkat egy hasznavehető munkával tudnám szaporítani, megelégedettnek érezném magamat abban a tudatban, hogy csekély tehetségemhez képest én is tettem valamit nemzetünk ezer éves alkotmányának az új ezredév nemzedéke előtt való ismertetésére.

Budapesten, 1895.

A szerző.

Bevezetés. Általános tanok az államról és főhatalomról.

I. *Az ember helyzete a mindenségben.*

Az ember két életet él: egy szorosan vett állati vagy anyagi életet, de e mellett szellemi életet is. Anyagi életet él, mert hiszen az ember is anyagi élő lény, s mint ilyen, alá van vetve az anyagvilág törvényeinek. Az emberben épen úgy megvannak az ön- és fajfentartásra irányúló ösztönök, mint bármely más állati lényben; épen úgy vannak érzékei, melyekkel a külvilág benyomásait felveszi, és érzései, a melyek kellemesen vagy kellemetlenűl érintik, s a melyeknek felkeltésére vagy megszűntetésére ösztönszerűen iparkodik, mint bármely más állatnak.

Az emberi élet is csak állati szervek öntudatlan működése, mely addig tart, a mig a szervek többé-kevésbbé összhangzatosan működnek. S ha az összhang köztük megbomlik, és egyes szervek megtagadják a szolgálatot, az egyik szerv kihat a másikra, betegséget, kellemetlen érzéseket okoz; míg ha az összes szervekben működő öntudatlan mozgatóerő is megsemmisűl, megszünik az állati testben a szervek működése által szabályozott és fentartott vegyi folyamat, az élet, az érzékek megsemmisűlnek s beáll a halál, a megsemmisülés, s az élettel együtt megszünik az egyediség.

A természettudomány ki tudja mutatni: hogy az egyes állati szervek miképen működnek, mi azoknak hivatása, mely szervek azok, melyek az élet fentartására nélkülözhetlenek, és melyek azok, a melyeknek megbénulása az állati életműködést meg nem semmisíti; a természettudomány ki tudja mutatni azt is, hogy az egyes állati egyediségek anyaga

folyton átalakúl, a régi alkotóelemek elhasználtatnak, a szervezetből kiválnak, táplálkozás és lélegzés útján ujakkal pótoltatnak; de sem azt a mozgató, éltető, összefoglaló erőt, sem az egyediséget megadó erőt megmagyarázni nem képes.

Meg kell tehát elégednünk azzal, hogy az állati élet egy erőnek a működése, és hogy az egyediség sem egyéb, mint egy formát adó erő, mely különböző, — összetételeiben ugyanolyan, de nem ugyanazon anyagokat akként tart egybe, hogy azok szerves összegének határozott alakot, színezetet, akaratot, képességet nyujt, a nélkűl, hogy a folytonos anyagcserét köztük meggátolná vagy csak egy pillanatra is megszűnni engedné, — egy erő, mely a meglévő élettelen anyagok ezer összetételéből egy határozott, önmagáért létező, érző és élő lényt formál, — egy erő, a mely ha megszünik hatni, megszünik az élet, a különlét, megsemmisűl az egyed és részeire bomlik, hogy új egyedeknek szolgálandjon táplálék gyanánt.

Ez az öntudatlan erő, mely az elemeket szerves lénynyé foglalja össze, s millió és millió egymástól különböző részecskéből egy egységes czélra, önczélra működő egészet teremt, épen úgy megvan az emberben, mint bármely más állatban. Ez emeli ki az embert is a föld porából, de kényszeríti arra is, hogy a föld porából folyton kiegészítse és ujjáalkossa önmagát, — majd ez az erő hagyja el, és hagyja visszaesni oda, a honnan mint egészet kiemelte, a föld porába, hogy ismét azzá váljék, a mi volt.

De az ember nemcsak ezt a merő anyagi, állati életet éli. Az embernek élete nemcsak abból áll, hogy születvén, táplálkozzék, testében kellemes érzéseket előidézni törekedjék, a kellemetleneknek pedig megszűntetésére, vagy kerűlésére iparkodjék, hogy faját ösztönszerűen fentartva, azután elkopva szervezetében, megsemmisűljön; hanem abból is, hogy hatalmába ejtve a jövőt, s a véges léten fölűlemelkedve, még akkor is éreztesse a külvilággal, hogy egykor létezett, a mikor teste már régen a földé lett ujra.

Állati életünk véges, korlátolt, földhöz kötött, s mint ilyen a jelenre irányúl. Szellemi életünk a végtelen felé vonz, a nagy mindenség felé ragad, s arra képesít, hogy a külvilágra hathassunk még akkor is, a mikor állati életünk már régen véget ért.

Az embert szelleme, öntudata emeli ki az állatvilág egyéb fajai fölé, szelleme teszi őt képessé arra, hogy a külvilágnak jelenségeit, a melyeket érzékei segélyével felfog, vizsgálódása tárgyává tegye, hogy abban az ok és okozat közötti összefüggést kutatva, öntudatos irányú cselekvéssel előidézze azt, mi reá kellemes, megszűntesse vagy elkerülhetővé tegye, a mi kellemetlen, és hogy így, saját akaratával befolyjon a külvilág alakításába, a természeti erők ellen védekezzék, a kedvező erőket ennenjavának előmozdítására használja fel, szóval hogy önmaga legyen anyagi jólétének megteremtője, állati életét kellemessé önmaga tegye.

De a szellemi élet nem éri be ezzel. Az emberi szellem érzi, tudja, hogy állati élete véges, és így mind az a jó, melyet magának megszerez, reá nézve semmivé leszen, ha élete véget ér. Az emberi szellem érzi, hogy minden e világon mulandó és minden örökkévaló, hogy minden lét véget ér, de a lét véget nem ér soha. Érzi, hogy az ember véges lényének köze van az örökkévaló végtelenhez is, s félve a végtől, végtelenségre törekszik. Érzi, hogy valamint az emberi test is folyton ujjáalkotja önmagát, akként az örökkévaló végtelen mindenség is folyton a régi, de mégis folyton uj; sejti, hogy lénye csak tükör a végtelen mindenség egy részletének visszasugározására, s a végtelenség és örökkévalóság tudata kiragadja őt a közönséges állati élet köréből, és ellenállhatlanul vonzza az egyetemes, a végtelen, az örökkévaló felé.

Minél jobban hatol bele az ember a külvilág jelenségeinek és e jelenségek egymásközti okozati összefüggésének vizsgálódásába, annál több és több eszközt fedez fel arra, hogy állati életét jobbá, kényelmesebbé és hosszabbá tegye, — de annál jobban érzi is azután azt, hogy az embernek nemcsak a külső, a véges, az anyagi világhoz van köze, hanem az örökkévaló mindenséghez is. De azon viszonynak, mely anyagi élete és az ezt mozgató anyagtalan erő, véges léte és a végtelen örökkévalóság közt fennáll, lényegét, mibenlétét megmagyarázni épen oly képtelen, mint a lét végczélját és a külvilágban észlelt jelenségek végokát.

Azon közösségnek, a melyben a véges ember a végtelen mindenséggel áll, tudata kiemeli az embert a merő anyagi

élet köréből, s arra készteti, hogy ne csak önmagának, ne csak állati életének éljen, hanem foglalkozzék azzal is, a mi túlmegy a véges állati élet határán, s a mit meg nem valósíthat maga, annak megvalósítást azokra bízza, a kik őt túlélik.

De hogy ezt tehesse, társakra van szüksége, a kikkel együtt munkálkodjék, társakra, a kik az ő megkezdett munkájának fonalát ott vegyék fel, a hol azt neki abbanhagyni kelle.

Az ember tehát nemcsak azért van másokra utalva, hogy állati életét könnyebben fentarthassa, hanem azért is, hogy szellemi élete megvalósulhasson, hogy az élete fentartására irányuló közvetlen alanyi czélokon kivűl az életet reá szellemileg is értékessé tevő czélokra is törekedhessék.

De az ember állati életére irányuló alanyi czéljai nem válnak külön az ember szellemi életczéljaitól, hanem harmonicus egészbe olvadnak össze, mint állati szervezete és öntudata, és ekként a czél alanya és a tárgyi czél egymással szoros vonatkozásban állanak, noha úgy az életczél alanyának, t. i. az embernek állati, anyagi összealkotása, mint maga az emberi élet tárgyi czélja ismeretlen, öntudatlan, s az ember épen úgy sejtelemmel sem bír testi szervezetének lényegéről, mint nem képes mégfejteni azt, hogy mi képezi élete végczélját.

Az ember csak szemben találja magát azzal a ténynyel, hogy él, érez, alá van vetve a természet mindennek végetvető és ujra alkotó erőinek, valamint ösztönszerűleg fél a végtől és érzi, hogy szelleme útján köze van a végtelenhez és örökkévalósághoz ; de öntudata őt többre nem képesíti, mint hogy meg tudja határozni önmagát, s hogy a kellemes érzések és érzelmek előidézésére vagy előmozdítasára, valamint a kellemetlenek elkerűlésére vagy meggátlására tervszerűen munkálkodjék.

De hogy mikor mily szempontból fogja fel a kellemest és a kellemetlent, az már megint öntudatán kivűl esik, mert gyakorta feláldozza a kellemes érzést a kellemes érzelemért, és viszont, — sőt gyakorta még a végtől sem retten vissza, hogy a végtelen utáni vágyát kielégítse.

A mily adott tény az emberre a lét, épen oly adott tény az is, hogy elszigetelve szellemi életet nem élhet, hogy

minduntalan utalva érzi magát másokra, sőt gyakorta annyira mások létéhez kötve érzi saját létének kellemes voltát, hogy azokét előbbre teszi a saját léténél.

Hogy az ember életének van végczélja, az kétségtelen. Mert valamint a véges természeti világban mindennek van czélja s hivatása, akként a szellemvilág körében sem lehet semmi sem czél nélkűl. De valamint a szemnek czélja a világosság megérzése, a világosságé pedig a külvilágnak láthatóvá tétele, pedig keletkezése idejében egyik sem tud a másikról: épen úgy az ember sem tudja, mily czélra él és minő vonatkozás van közte és a végtelen mindenség között.

Önkéntelenűl és öntudatlanúl tör tehát az ember is végczéljának megvalósítása felé, majd ezt, majd amazt látván czél gyanánt lebegni szemei előtt, és majd erre, majd arra irányítván a maga öntudatos egyéni törekvéseit, nem is sejtve, hogy azzal minő végczélhoz juttatja közelebb az emberiséget.

Mint mondám, az ember még közvetlen s a viszonyok szerint változó czéljait sem képes elszigetelt állapotban megvalósítani. De még saját „*én*“-jét sem volna képes megérteni, ha nem látná azt, hogy társai is vannak, a kik tőle önálló egyedek. Egész lénye arra utalja tehát, hogy másokkal együtt éljen, együtt érezzen, azokkal karöltve avagy azok ellenére működjék. Annál kevésbbé lehet tehát az ember képesítve arra, hogy végczélját egymaga adja meg és valósíthassa meg.

Az élet, az erő és a tudás határai igen szűkek maradnának, ha azok az elszigetelt egyénre volnának szorítva.

Azon ösztönszerűség, melylyel az ember a véges természeti világon való felűlemelkedésre, a végtelennel való kapcsolat létesítésére tör, ösztönszerűen hajtja az embert arra, hogy saját lényét más embernek lényével kiegészíteni iparkodjék; s minél jobban fejlődik az ember a szellemi tökély felé, minél erőteljesebben fejlődik ki egyéniségének öntudata, önmeghatározó, a véges felett diadalmaskodó ereje, annál erőteljesebben törekszik egyetemességre, annál nagyobb azon kör, a melyre magát nem csak öntudatos és akaratától függő egyéni czéljainak, hanem öntudatlan egyetemes végczéljának elérhetése végett is utalva érzi.

II. Emberi közületek.

Az állati élet színvonalán felül nem emelkedett ember még csak elképzelhető teljes elszigeteltségében, de a már szellemének tudatára ébredt ember nem. Sőt szellemének tudatára az ember csakis a másokkal való érintkezés és együttlét mellett emelkedhetik.

Az ember tehát nem csak állagában önálló és önczélú egyén, hanem a mellett valamely közületnek is okvetlenűl tagja, alkató eleme; mert csakis mint ilyen lehet részese az általános ember szellemi életének, csakis mint ilyen hathat az emberiség egyetemes czéljai összességének, az ember végczéljának megvalósítására, a miről tudattal ugyan nem bír, de a mi felé a végtől való ösztönszerű félelme hajtja és a végtelen iránti ellenállhatlan vonzalma ösztönszerűen magával ragadja.

Azon kapocs, azon erő, mely az emberek között bizonyos közösséget, összetartozóságot teremt, és ezen közösségbe az egység lelkét leheli, s ezzel annak az egyes embertől önálló létet, az egyes ember physikai egyéniségénél magasabb rendű szellemi egyéniséget ad, nem physikai törvény, mely az ezen közösségben élő embereket egymással természeti összeköttetésbe hozná, mint az állati testnek sejtjeit; hanem tisztán szellemi természetű, mely az egyének bizonyos csoportjából önmagáért létező, önczélú lényt formál ugyan, mindazonáltal meghagyja az egyént az ő physikai és psychikai önállóságában.

Helyesen mondja tehát Concha, hogy: „az egyén és a köz az emberinek örök alakzatai, a melyeket nem lehet egymásból származtatni. A köz valamely formában, mint törzs, mint társadalom, mint család, mint állam örökké és épen úgy létezett, mint az egyén."[1]

Teljesen eltévesztett irány, kutatni, hogy miképen adta fel az ember a természeti állapotban őt megillető ősi szabadságát s miképen vetette magát alá az emberi közületek közakaratának, és ezt az egyes egyének kölcsönös megállapodására

[1] Concha: Politika. I. 34. l.

szerződésre vezetni vissza. Az ember ezekkel mint tényekkel állt szemben mindenha, nem pedig gondolkozás útján jutott oda, hogy ilyeneket megvalósítania kell, hogy létezhessék. A concret állam köszönheti létét közületek szerződésének, az abstract állam soha.

Valamint az egyén sem öntudatának, vagy részei, alkotóelemei öntudatos egyesülési törekvéseinek köszönheti létét, hanem létével mint adott ténynyel áll szemben: akként a szerves emberi közületek sem az egyes embereknek, mint alkotó elemeknek, mint szerveknek öntudatos akaratából keletkeztek, hanem az emberi természet törvényszerű következményei, melyekkel az egyén csak öntudatosan számol, mint tényekkel, de a melyeket nem öntudatosan hoz létre.

Az egyes ember, az egyén, ösztönszerűen törekszik magát kiegészíteni, hogy ez által is közelebb jusson egy lépéssel a végtelenhez, mely felé szelleme hajtja őt. A nemi különbség összehozza a férfit és a nőt; a korkülönbség a szülőre utalja a gyermeket, gyermekére az aggot; a gyönge az erős oltalma alá menekűl, az erős saját erejének növelésére használja föl a gyöngét.

A nemi különbség okozta vonzalom, az anyai szeretet, a társak utáni vágy észlelhetők ugyan az állatoknál is, de ezeknél mégis hiányzik valami, a mi eme természeti tények segélyével az egyesekből új, a physikai egyéniségnél magasabb rendű egyéniségeket alkotna, és ez az ész, a mi az embert kiemeli a többi állatfajok közűl, s képessé teszi arra: hogy a gyöngék az erősebb oltalma alá menekűlvén, az erősebb az oltalma alá menekűlteknek erejét saját erejének gyarapítására használja fel, és így egyik kiemelkedő egyed a többiek felett uralomra tehessen szert, és azt állandósítani is képes legyen.

Az állatoknál az egymásra utaltság megszűntével megszünik a kapocs is, mely őket összetartja; mert az összetartozásra, az egyesülésre irányúló törekvés nem öntudatos és nem önmeghatározó cselekvéssel vitetik keresztűl, hanem esetlegesen, csupán a jelenre vonatkozólag.

Az ember ellenben eszénél fogva, mely őt nemcsak a végtől való félelemre, hanem a végtelen felé való törekvésre is képesíti, nem elégszik meg a jelennel, hanem a múltból

tapasztalatokat merítve, öntudatos tevékenységet fejt ki a jövő biztosítására.

Azok a kötelékek, a melyek az állatokat egymáshoz fűzik, az egymásra utaltság megszűntével megszakadnak. A szülő és sarja közt megszakad a sarjak felnőttével, s az anyai szeretet csak addig tart, míg a sarjak önmagukat fentartani képesekké lesznek. A him és nőstény közötti vonzalom véget ér a párzás idejével, a társak egymást elfeledik s együvé kerülésükre nélkülözik az öntudatos akaratot és törekvést, bár ösztönük arra sarkalja is, s egymástól való elszakadásukat öntudatos óvintézkedésekkel meggátolni képtelenek, habár a társas életűeknél az együttlét iránti ösztönszerű vágy megvan.

De az embernél mindez nem így van. A férfi és nő közötti nemi vonzalom a kölcsönös szeretet kifejlődésével állandósúl, mert az ember nem éri be az adott tényekkel, hanem az öntudatlan benső vágy következtében létrejött együttlétet előrelátó gondoskodással akarja biztosítani. A gyermek tudja, hogy kinek köszönheti életét; a szülők tudják, hogy kiket neveltek fel gonddal, fáradsággal, odaadással; a barátok tudják, hogy ki miben volt a másik támasza. S az egykori viszony emléke, az azonos érdek, a jövő biztosítására irányuló törekvés, mindmegannyi tényező, mely az egyes embert arra készteti, hogy embertársához való viszonyát öntudatos és előrelátó tevékenységgel fentartani iparkodjék.

Az állatoknál észlelhető fajszeretet az embernél felebaráti szeretetté, a nemi ösztön kölcsönös ragaszkodássá, szerelemmé, a szülők és gyermekei közötti szeretet egyrészről szülői gondossággá, másrészről gyermeki hálává nemesbbedik, s a közös leszármazás tudata testvéri szeretetet szűl, holott az állatvilág egyéb fajainál ez érzelem a közös származás tudatának hiányában teljesen hiányzik.

A természet törvényei szűlte vonzalom tehát az egyes physikai egyéniségnél magasabb rendű egyéniségeket, vagyis oly lényeket alkot, a melyeknek alkotó elemei és szervei az egyes emberek, összetartó erői pedig nem anyagi természettörvények, hanem emberi vágyak és érzelmek, tehát a szellemvilág törvényei, a melyek az egyént hatalmukba ejtvén, s

egyéni akaratát befolyásolván, arra késztetik, hogy ezen közületek fentartására, a külső befolyások romboló hatásától való megóvására az ily magasabb rendű egyéniségek tagjait képező egyes emberek is öntudatosan törekedjenek.

Ilyképen az ember lényege s különösen szellemi mivolta következtében létre jött közületekben is öntudat keletkezik, melynek alzatát az egyes egyének képezik ugyan, de melyek önczéllá válnak, a mely önczélnak szolgálatában az egyes egyén csak mint szerv, mint eszköz működik, de a mellett nem mond le saját egyéniségéről sem, hanem egyéniségét azon belől törekszik érvényesíteni.

Hogy mily történelmi sorrendben következik a közületek egymás után való öntudatra ébredése, azt megállapítani nem lehet. Egyik fajnál talán az erősebb és gyöngébb közti viszony nyer hamarabb határozott alakot, mert a család keletkezését a nőközösség gátolja meg, a család pedig csak magasabb fejlődési korszak szüleménye; másik fajnál pedig a család képezi az alapot, és a közület magasabb formája csak az előbbiből fejlődik ki s mint ilyen, a családhoz hasonló formában fejlődik tovább a családapa korlátlan patriarchalis hatalma alatt; másutt ismét az érdek-találkozás, vagy a közös származás hite foglalja egybe az embereket, s ennek megfelelően alkotja meg a közület alakját.

E tekintetben nem lehet történelmi sorrendet megállapítani, mert mindenikre egyaránt nyujt példát a történelem.

Az ember épen önmeghatározó és a viszonyokhoz alkalmazkodni tudó képességénél fogva a szerint alakúl közületté, a mint a természeti viszonyok és egyéb körülmények azt lehetségessé teszik, nem pedig valamely állati ösztön által meghatározott formában.

Így pl. a csoportban élő állatfajok körében a családi élet csiráját képező páros élet ki nem fejlődhetik, ellenben a magános életet élő ragadozóknál csak ennek találjuk nyomát, ezek azonban társas életet nem folytathatnak. Az ember azonban úgy az egyikre, mint a másikra képesítve van, s vad népek körében épen úgy fellelhető a nőközösség melletti törzsélet, mint a családi szervezeten alapuló.

De a logikai sorrend már megállapítható. E szerint első

s legkisebb egyéniséggel biró emberi közület a *család*, mely a vérségi kötelék tudatából és a folytonos együttélésből származó egymás iránti szeretet és ragaszkodás által létrehozott közület, melyben érvényesűl az erősebbnek a gyöngébb és erősebb közti viszonyon alapuló hatalma is, meg a közös származás tudatából származó szeretet is, és öntudatra ébred az egység, az önczél, a melynek az egyén csak szerve, a melyen belől azonban az egyén sem semmisűl meg, hanem az egészszel szemben mégis alárendelt helyzetbe kerűl.

A törzsben már mindez fejlettebb alakban látható, mert azon természeti hatalom, melyet a családban a tagok felett az apa gyakorol, a törzsben már jogi formát ölt, akár a törzsfőnök, akár a törzsgyűlés hatalmában, melynek úgy az egyes egyének, mint az egyes családok csak alkotó részeit, a köz érdekében létező szerveit képezik, a melyek azonban a magasabb törzsi közűleten belől nem szünnek meg önczélú lények, önczélú közösségek maradni.

A *törzs* tehát oly egyéniséggel biró emberi közűlet, mely a közös származás hite, a vérrokonsági kötelék tudata által összetartott családoknak egy hatalom alatt való egyesűlésén alapúl, s a melyben a család már csak másodrangú, az egésznek alárendelt közösségként tünik elé.

De valamint az egyes ember sem teljes öntudattal és kifejlett testi szervezettel jön a világra, akként az emberi közületek sem keletkeznek varázsütésre s nem ébrednek azonnal egyéniségük öntudatára, hanem épen úgy alá vannak vetve bizonyos keletkezési, fejlődési és feloszlási törvényeknek, mint a természeti élő lények a természet törvényeinek. A különbség csak az, hogy a természeti élő lények keletkezése, fejlődése és feloszlása az anyag törvényei szerint megy végbe, az emberi közületek ellenben, — a melyek az embert a végtelen felé haladni képesítő emberi ész hatása alatt születnek és fejlődnek, s a melyekben az éltető és mozgató erő a szellemvilág törvényei szerint működik, — a szellemvilág fejlődési törvényeinek hódolnak.

A mint férfi és nő tartós együttéléséből és természet szerinti szaporodásából család keletkezhetik, de a családi lét öntudatra csak kifejlődésének magasabb fokán ébred: akként

a családnál nagyobb és magasabb rendű közületek is csak fejlettségük bizonyos fokán ébrednek öntudatra.

Hogy ezen öntudat kifejlődhessék, ahhoz hosszú együttélés, erőteljes traditiók keletkezése, az erkölcsök egymáshoz alakulása, és azon hitnek keletkezése szükséges, hogy a létrejött közület egyénisége túl fogja élni egyes alkotó elemeit, hogy tovább fog élni az utódokban. Mert csakis akkor képes valamely közület az őt alkotó egyes egyéneket a közakaratnak bensőleg, erkölcsileg is alávetni, ha él a köztudatban az: hogy a közület egyéniségének élete tovább tart az alkotó egyesek eleténél, s ha a végtelen felé vonzódó, végtelenségre törekvő véges ember érzi, hogy egy lépéssel közelebb ér a végtelenhez az által, hogy ő is egy sejtje a véget leküzdő, nála magasabb rendű közületi lénynek.

A hol a tagokban hiányzik a hit, a hol nincsen meg a mindent átható és a jövő biztosítására irányuló közakarat, ott nincsen meg az egyéniség öntudata sem és hiányzik az egyöntetű törekvés.

De minél szélesebb körben és minél nagyobb anyagi erő mellett jön létre valamely, a viszonyok, a geographiai fekvés, a faji és nyelvi egység, a közös származás hite, az egyöntetű szokások és egyező világnézlet mellett élő embertömegben az összetartozóság érzete, és minél erőteljesebben fejlődik ki valamely emberi közösség különlétének öntudata, annál magasabb rendű lesz azon közület, s annál nagyobb erővel fog azután törekedni önczéljának megvalósítására, annál nagyobb mérvben fogja magát az egyes egyén annak alávetni.

Kezdetben az ember képtelen nagyobb és magasabb rendű közületek alakítására. Azon külső és belső tényezők, melyek az embereket egyéniséggel biró közületekbe foglalják egybe, nem kedveznek a nagyobb kiterjedésű, magasabb rendű közületek létrejövetelének, s az emberi ész, az embert a végesség és korlátoltság fölé emelkedni képesítő erő, még nem oly fejlett, hogy a természetalkotta korlátokat nagyobb dimensiókban kitágírani birná.

A család vagy a törzs mihamar létének öntudatára ébred, mert a vérségi kapocs, a nyelv és a szokások egysége,

a közös lakóhely, a végtelen és az istenség felőli fogalmak azonossága ily szűkebb körben mihamar megteremtik az összetartozóság érzete mellett az egység és a közületi különlét tudatát; mert létrehozzák azt a szervezetet, melynek működése folytán a köz akaratának megvalósúlása, a benső rend létrehozása és fentartása és a közületnek kifelé, más közületekkel szemben való egységes fellépése lehetségessé válik.

De a mint a törzs akár külső, akár belső szaporodás útján annyira megnő, hogy az ember korlátolt lényének meg nem felel, a külső viszonyok, mint az elfoglalt földterület nagysága, a földfelület geografiai alakulása, az égalji viszonyok, a közlekedés akadályai, a felszaporodott és elterjedt törzset kisebb törzsekre szakítják szét, a melyek között az egykori közösség érzete kivesz, s ekként az egykor egységes törzs kisebb törzsekre válik szét, melyek mind önálló egyéniségekké lesznek, és ha a viszonyok úgy kivánják, egymás ellenségeivé is válnak.

Így jönnek létre a rokon néptörzsek, melyekből az egykori összetartozás tudatával együtt kivész az egykori összetartozás érzete is, elannyira, hogy sokszor nemcsak a külső életviszonyok, hanem más törzsekkel való érintkezés vagy kereszteződés következtében még a nyelv, vallás és világnézlet is teljesen átalakúl.

A sík földön, a hol az érintkezést geographiai akadályok nem gátolják, az ember hamarabb volt képes nagyobb és magasabb rendű közületek alkotó elemeivé válni, mint oly földön, hol a tenger és a hegyek a megnövekedett törzset területileg megosztották; mert a sík földön semmi sem sietteti az egység öntudatának és a szervezet egységének fölbomlását, míg ellenben szakgatott terepen a terepakadályok bomlasztó hatásának a tökéletlen szervezet és a korlátolt emberi ész ellenállani képes nem vala.

Ez az oka annak, hogy Kelet-Európa és Ázsia síkságain sokkal hamarabb találkozunk nagyobb kiterjedésű és erőteljesebb szervezetű államokkal, mint a sokkal fejlettebb és magasabb müveltségű Hellen népnél, a hol a szakgatott földfelület az összes Helleneknek egy államban egyesülését megakadályozta.

De nem csupán a vérrokonsági kötelék lehet azon alap, melyen saját egyéniséggel biró közületek jöhetnek létre. Az összetartozóság érzete s ezzel emberi közület keletkezhetik az együttlakásból és az érdekek azonosságából is, mint ez nem egy ókori községi állam keletkezésénél tapasztalható. A vérrokonság a község életében később szintén nagy összetartó szerepet játszik itt is, de azért az ily közületeknél a főszerep nem ennek, hanem a társas együttélésből származó együvétartozás érzületének jut ki, legalább külsőleg az egység ebben leli kifejezését.

III. Nép és nemzet.

Valamely embercsoportnak egyénisége kifejlődhetik a nélkül is, hogy ezen egyéniség okvetlenűl az egység tudatának kifejlődését vonná maga után, azaz kifejlődhetik akként, hogy valamely embercsoport csak külsőleg jelentkezik mint egyéniség, bensőleg azonban az ily embercsoportot alkotó egyes emberek, vagy az ezekből álló és öntudatra ébredt emberi közületek egymással szerves összeköttetésben nincsenek.

Azon tényezők, a melyek valamely embercsoportot külön egyéniség gyanánt tüntetnek fel még akkor is, ha abban a benső szerves összefüggés hiányzik: a faji és nyelvi egység, egyező világnézlet, az életviszonyok hasonlósága, azonos hajlamok, jellemvonások, szóval mindaz, a mi az embernek typusát megadja.

Az ily embercsoportot népnek nevezzük, mely azonban — mint Concha mondja — nem csupán egyének halmazállapota, hanem vegyüléke, melyben az egyesek mint elemek nem szűnnek meg hatni, de kapcsolatuk más jellegü, mint a mint a minő ily vegyülés nélkűl, elemi egymásmellettiségükben lenne. [1]

A népnek azon külső tulajdonságát, mely annak egyéniségét a nyelvi egységben juttatja kifejezésre, *nemzetiségnek* nevezzük.

---

[1] Concha: Politika. I. 217. l.

De a népnek typusát megadó külső tulajdonságok épen azért, mivel a nép nemcsak egyének halmazállapota, hanem azoknak vegyülete, a népet egyéniségének öntudatára is ébresztheti, s ha a nép egyszer egyéniségének öntudatára ébredt, akkor annak érvényesítésére törekszik is, azaz embercsoportból egyéniségének öntudatával biró közületté válik, *nemzetté* leszen.

A nemzet tehát nem egyéb, mint egyéniségének öntudatára ébredt, és így azt érvényesiteni törekvő nép, mely nem csupán külsőleg tünik föl mint egyéniség, hanem bensőleg is szervezkedik és öntudatos működést fejt ki, hogy külön egyéniségét más népekkel szemben is elismertesse, és úgy saját tagjaival, mint más hasonló öntudatos közületekkel szemben is érvényre emelje.

Mert nem minden nép ébred egyéniségének öntudatára, s vannak népek, a melyeknek egyénisége mindig csak külső marad; mert az, a mi az egyéniséget feltünteti, megalkotja, egyedül a nyelvi és faji egység, azaz a nemzetiség, de hiányzik belőle azon benső erkölcsi erő, mi az öntudatot fölébresztené és az alkotó elemek közt a szerves egységbe való összeolvadást létesítené.

Mert nem csupán a faji és nyelvi egység az, a mi nemzeteket teremt. A nyelv maga merő külső ismertetőjel, mely magában véve nem okvetlenűl szül benső kapcsolatot. A nemzet ellenben benső, erkölcsi kapcsolaton alapuló, valóban létező, akarattal, aspiratiókkal biró közület, mely a közös érdekek, közös történeti múlt és az ezeken alapúló azonos aspiratiók hatása alatt még nyelvegység nélkűl is keletkezhetik és fennállhat, noha végeredményében nyelvegységre is szokott vezetni.

Igaz, hogy rendesen az egy nemsetiségűek között szokott kifejlődni a nemzeti érzület, mert a faji és nyelvi egységgel rendesen együtt jár az egyező világnézlet, az életviszonyok hasonlósága, az azonos hajlamok, jellemvonások, a miből azután az érdekközösség és az azonos aspiratiók is kifejlődnek s a népet öntudatra ébresztik. Mindazonáltal nincsen kizárva, hogy ugyanazon nemzetiségűek között több népegyéniség, és ezzel együtt több nemzet keletkezzék, valamint

az is előfordúl, hogy több nemzetiségűek között jön létre egy népegyéniség és születik meg a nemzeti egység tudata.

Így az angol nyelvet beszélők két nagy nemzetre oszlanak, mely két nemzet egymástól felfogásra, világnézletre és jellemre is sokban különbözik; a belga nemzet ellenben az alnémet (plattdeutsch) nyelvet beszélő flamandok és a francziával rokon vallonokból áll.[1]

Mint mondánk, az ember korlátolt lénye kezdetben nem bir a természetalkotta korlátokkal megküzdeni és azokon felűlemelkedve nagyobb és magasabb rendű, létének és egyéniségének öntudatára ébredt közületek alkotó elemeiként szerepelni. Némely népeknél a család, másoknál a törzs vagy a község a legnagyobb közület, mely az egyes ember végtelenség felé törekvő lelkét betölti.

Ázsia nomád török népei ma is a törzséletben látják betöltve lelkük nemesb felének hivatását, s a földfelűleti viszonyok által szétszaggatott hellen nép, — ha a perzsák elleni harczok idejében a közös veszély ellen rövid időre egy nemzetinek nevezhető czél körűl csoportosúlt is, — a veszély megszünte után ismét az egymás ellen küzdő községi államok harczát tárja szemünk elé.

De a mint az ember szelleme fejlődik és a természet feletti uralom mindinkább kezébe kerűl, tágul az ember látköre is, és az egység és egyéniség tudata is szélesebb körben kezd érvényesűlni, s az ember a nemzet közösségében keresi nemesebb törekvéseinek érvényre juttatását.

Rokon törzsek egyesűléséből, vagy területileg egymásra utalt törzsek vagy népek összeolvadásából nagyobb és nagyobb népek, vagy nemzetek keletkeznek, majd egymásra utalt s szomszédsági viszonyban lévő nemzetek szövetsége nemzetcsaládokból idővel egységes nagy nemzeteket hoz létre.

A törzsek és családok közötti határvonalak idővel elmosódnak, a törzsi közösség végképen eltűnik, a családi érzület is csak a legszűkebb körben tartja meg intensiv erejét, s az egyén közvetlenűl a nagy nemzettest alkotó elemévé

---

[1] Concha: Ujk. alkotm. II. 2—6. l.

válik, s nem többé a család és törzs útján közvetítve, mint a nemzetté egyesűlés stádiumában.

Így lesz az ember oly öntudatos közület alkotó elemévé, mely az embert a vérrokonsági kötelék vagy az anyagi érdekközösség szűk körén felűlemelve, oly eszmék megvalósítására is képessé teszi, melyhez úgy anyagi erő, mint az emberinek nemzeti alakban nyilvánúló sajátossága szükségeltetik.

A nemzet ugyanis abban különbözik a törzstől, hogy míg utóbbiban az összetartó és éltető erőt csakis a vérrokonság tudata, tehát természeti kapocs képezi; addig a *nemzetben* ez háttérbe szorúl, s helyét a *népegyéniségből kifolyó, egy irányba működő azonos nemzeti aspiratiók* foglalják el.

E szó, „*nemzet*", nyelvünkben szorosan véve az egy nemzőtől leszármazók közötti közösség és egység fogalmát fejezi ki, mert hiszen a magyar nemzet rokon néptörzsek szövetségéből és egybeolvadásából keletkezett. De a nemzet szó mai értelmében sokkal inkább fejezi ki a világtörténeti események által létrehozott és öntudatra ébredt népegyéniséget, a „*natio*"-t, mely mintegy a történelem folyamán a történelmi események és égalji befolyások alatt születik meg, mintsem a vérrokonsági kötelék által összetartott „*gens*"-et, a mint törvényeink és krónikáink nemzetünket rendesen nevezni szokták,[1] holott az idegeneket natió-nak mondják.[2]

---

[1] 1659: 1. t.-cz. (Lipót hitlevele) 14. cond. „Siquidem intuitu sinceri erga domum Austriacam, suasque Majestates, amori et benevolentiae *gentis Hungaricae* hactenus luculenter satis declaratae" etc.;

1741: 11. t.-cz. „Ecceperunt S. S. et O. O. Regiae Majestatis Declarationem, qua mediante clementer exponit: se eo singulari affectu et propensione erga *Gentem Hungaram* ferri" etc.;

1741: 63. t.-cz. bevez. „antefatos S. S. et O. O. non modo ad priscam *Gentis Hungarae* Virtutem etc."; 1751. „Praef. S. S. et. O. O. exceperunt propositiones, quibus pro regia sua in subditos cura, et materna in *Gentem Hungaram* sollicitudine" etc.

[2] 1659: 13. t.-cz. 2. §. „Ideo Generales cum militibus utriusque ordinis et *Nationis,* sibi subjectis, enumeratas injurias propulsare teneantur"; 1495: 30. t.-cz. „Beneficia Ecclesiastica, extraneis et *forensibus nationibus* non conferantur".

IV. Az állam.

Bármely emberi közület, akár a család, akár a község, mint önálló, nemzeten kivül álló közületek, akár a törzs, akár a nemzet, önálló létét csak úgy tarthatja fenn, és czéljait csak akkor valósíthatja meg, ha arra alkalmas külső szervezettel és külső erővel is rendelkezik. Mert a hol a benső, erkölcsi természetű összetartó erő mellett hiányzik a külső szervezet és a kifelé és befelé hatni képes külső erő, ott a közület sem a hozzá hasonló közületek kivűlről jövő behatásának, sem a közösséget alkotó egyének féktelenkedésének ellenállani, sem a közczélokra az erőt központosítani képes nem lesz, és vagy szétmorzsolják a külső behatások, vagy belső bomlásnak ered.

Az ily külső szervezetet és külső erőt azonban nem mindig azon közület hozza létre, a melyben az érvényesűl, s nem is mindig önmagából; hanem előfordúl az is, hogy az kivülről, más közület által érvényesíttetik, vagy pedig hogy valamely — akaraterélyénél, szellemi tulajdonságainál, továbbá anyagi vagy gazdasági erejénél fogva — nagyobb külső erő kifejtésére és szervezésére képes egyén teremti meg a külső szervezetet és létesíti a kifelé és befelé egyaránt hatni képes külső erőt az által, hogy valamely emberi közület vagy embercsoport többi tagjai fölé emelkedve, annak vezető és akaratirányzó szervévé válik.

E szerint tehát külső szervezet és hatni képes külső erő létrejöhet valamely közületen belől azon közületnek önerejéből az által, hogy a közület a család elszaporodásával növekszik törzszsé, majd nemzetté, és így szervezete nem egyéb, mint a családapát a családban kezdettől fogva megillető hatalomnak nagyban való kifejlődése és elágazása, mely behálózza az egész közületet és képesíti arra, hogy egy akarat által irányítsa az egésznek és ezzel minden egyesnek azon tevékenységét, mely az egésznek közczéljára irányul. Létrejöhet továbbá akként, hogy több egymásra utalt és népi egyéniséget képező család vagy törzs körében a rajtuk kivűl eső ellenséges erők nyomása hozza létre az összetartást, a közszellemet és valamely a többinél magasabb testi, lelki és szellemi tulajdo-

nokkal biró egyén, vagy ilyeneket magában foglaló család *ezen közszellemre támaszkodva annak segélyével* azért emelkedik ki a többiek közűl, mert ama közakarat benne ébred öntudatra, mert annak megvalósítására és az ellenséges erők legyőzésére ő bír a legtöbb szervező erővel, elszántsággal és elmebeli képességgel. Keletkezhetik végre akként, hogy a többiek fölé a már említett okokból kiemelkedő család vagy egyén a vele személyes hűségi viszonyban levő egyénekre támaszkodva, a többi családokat, törzseket bizonyos terűleten hatalma alá kényszeríti és így külső erővel, megfélemlítéssel és kedvezésekkel létesíti és tartja fenn a szervezetet, maga szabja meg hatalmának határait, majd erőszakos hatalmát szentesíti az idő és megszokás és képesíti arra, hogy azt ő vagy utódja mindig több egyén, család vagy nép felett s mindig nagyobb terűleten kiterjeszsze s a hatalma alatt álló földön lakó emberek tömegét egységes népegyéniséggé olvaszsza egybe.

Akár egyik, akár másik módon, akár azoknak combinativ összejátszása folytán létesűljön is valamely befelé is, kifelé is hatni és érvényesűlni képes külső szervezet, ha az állandó földterűleten létesűl, az oly emberi közületet hoz létre, melyben az egyes egyéneknek a köz iránti kötelességei, úgyszintén szabadsági köre az egész közületre kiható erővel szabályozva van s mely közület önczélú lénynyé leszen s ezen önczélnak megvalósítására úgy befelé saját alkotó elemeivel szemben, mint kifelé, más hozzá hasonló közületi lényekkel szemben is érvényesűlni képes külső erővel, hatalommal bir.

Ezen befelé irányúló összetartó és kifelé is működni képes külső erő uralomnak, főhatalomnak, az uralom-kifejtési képesség országlási képességnek neveztetik: azon önczélú közületet pedig, mely ezen uralmat kifejteni képes szervezettel *állandó földterűleten* jön létre, államnak nevezzük.

Ennélfogva *az állam meghatározott földterűleten élő emberi közűlet, melyben külső szervezet útján oly külső hatalom érvényesűl, mely ezen külső szervezetet, nemkülönben a hatalmi körébe eső egyéneknek a közűlettel szemben fennálló kötelességeit, valamint az egyének szabadsági körét meghatározó szabályokat önmaga állapítja meg, concrét czéljait önmaga*

tűzi ki s azokat valamint minden határozatát saját szerveivel önmaga valósítja meg.

Az állam és a nemzet fogalmai tehát nem fedik egymást, mert lehetnek nemzetek, melyek nem képesek államot alkotni, mivel nélkülözik a külső szervezetet és a külső erőt, noha egyéniségüknek öntudatával birnak és azt állami alakban megvalósítani törekszenek is; s viszont lehetnek államok, melyek nem képesek nemzetté válni, mert hiányzik bennök a népesség népi egyénisége vagy az azonos aspiratiókat keltő benső erkölcsi erő. Vagyis előfordúlhat az is, hogy több nemzet alkot egy államot, úgyszintén az is, hogy egy nemzet alkot több államot.

E tekintetben tehát nem érthetek egyet sem Kunczczal, a ki azt mondja, hogy az állam a nemzet,[1] sem Conchával, a ki hasonló nézetnek látszik hódolni,[2] habár másutt elismeri, hogy a nemzet csakis önmagát irányzó állapotban, azaz szabadságában (tehát nem minden körűlmények közt) állam.[3]

Igaz, hogy a nemzet és állam közt van szoros vonatkozás, mely a két fogalomnak összezavarására okot szolgáltat, és ez az: hogy vagy az állam alkot idővel a hatalma alá jutott népekből azok összeolvadása után egy nemzetet, vagy pedig a nemzet létesíti az államot, vagy a nép nemzeti öntudatra ébred és kivívja magának az állami különállást. És így a fejlettség bizonyos fokán a két fogalom annyira fedi egymást, hogy az eltérést észrevenni igen nehéz, mert a nemzetet és államot fentartó erő benső forrása ugyanaz, t. i. a nemzettagok vagy az állampolgárok nemzeti érzülete, úgy annyira, hogy az állam nem tűnik fel egyébnek, mint a nemzeti lét külső, hatalmi megvalósúlásának, a nemzeti lét magasabb rendű kifejlődésének.

De azért a nemzet alkotta államban is különválhatik e két fogalom s szünetelhet az állam, de élhet a nemzet, mint elnyomatás idején; vagy bomlásnak indúlhat a nemzet, de az állam még egy ideig tengődhetik, mint benső erkölcsi romlás idején.

---

[1] Kuncz Ignácz: A nemzetállam tankönyve 44., 57., 58., 113. ll.

[2] Concha Gy. Politika. I. 69. l.

[3] U. O. I. 193. l.

Vagy talán megszűnt-e 1849-ben élni a magyar nemzet, miután állami létét elnyomták az orosz és osztrák hadak és hazánkat osztrák tartományként kormányozták? Nem! mert hiszen a nemzet passiv ellenállása törte meg az idegen hatalom erejét. De ha nemzet nem létezhetnék a nélkűl, hogy államot alkosson, hol volt hát a magyar állam 1850-től 1861-ig, jobban mondva 1867-ig?

Csak nem tekinthetjük Bachot és hivatalnokseregét a magyar állam szerveinek! — Már pedig állam hatalmi szervek nélkűl és külső hatalom nélkűl nem létezhetik.

Ha nemzet és állam azonos fogalmak volnának, akkor nem lehetne szó elnyomott nemzetekről, melyekben él a külön egyéniség öntudata, élnek századokon át a traditiók s az államalkotásra irányuló nemzeti aspiratiók, de hiányzik a megvalósításhoz szükséges külső erő.

A nemzet és állam tehát oly vonatkozásban vannak egymással, hogy nemzet is alkothat államot, állam is teremthet idővel nemzetet; továbbá, hogy minden nemzet államalkotásra törekszik, ez levén minden nemzeti tevékenység alapfeltétele.

Tehát vannak nemzetek, a melyek önállóan alkotnak államot és azt egymaguk képesek föntartani. Igy az olasz, a franczia. — De vannak nemzetek, melyeknek államisága hatalmasabb államok által tönkretétetett, de nemzeti öntudatuk meg nem semmisűlt, aspiratióik el nem enyésztek, még akkor sem, ha területük több állam közt osztatott meg és a nemzettagok több államra tépettek szét. Együtt éreznek, egy czélra működnek. Ezek az elnyomott nemzetek, mint a lengyel. — Vannak nemzetek, a melyek nagy külső hatalmuk, vagy erkölcsi fölényük segélyével még más nemzeteket is az ő általuk alkotott állam fentartására kényszeríteni vagy rábirni képesek; ezek a hódító vagy uralkodó nemzetek, mint az angol. — De az is előfordulhat, hogy valamely nemzet a viszonyok kényszerítő hatása alatt legalább ideiglenesen két vagy több államra szakadva kénytelen nemzeti mivoltát fentartani, mint volt a magyar akkor, a mikor Magyarország és Erdélyország két államot alkotott, noha mind a kettőt egy nemzeti érzűlet hatotta át s mindkettőnek aspiratióját képezte, hogy egy nemzeti állammá egyesűljenek, mert hiszen egy nemzeté volt mind a két állam. —

Viszont előfordúlhat az is, hogy több nemzet gyöngesége érzetében, vagy bizonyos téren érdekeinek találkozása következtében, vagy egy fejlődni kezdő közös nemzeti érzület folytán egyesűl egy állam alkotására, de ezt csak bizonyos meghatározott czélra alkotja meg, azaz államszövetséget vagy szövetséges államot létesít, mint az északamerikai, vagy a német. — Úgyszintén az sem lehetetlen, hogy valamely, több nemzetiségű nemzet kebelében egyes nemzetiségi csoportok vagy rendek nemzeti öntudatra kezdenek ébredni s kiküzdik maguk részére a nemzeti különállást, de gyöngeségük folytán tökéletlen külső nemzeti szervezettel, csak mint álképletek az államalkotó nemzet testében, az államalkotó nemzet hegemoniája és uralma alatt és így állami különállásra nem emelkedhetnek. Igy Erdély elszakadása alkalmával a magyar nemzet hegemoniája alatt a rendi különállással biró székelyek és szászok; így 1867 után az 1848-ban nemzeti öntudatra ébredt és 1868-ban politikai nemzetnek elismert, addig pedig csak tartományi különállással birt horvátok.

Minthogy a XIX. század közepetáján uralomra jutott eszmék hatása alatt az egy nemzetiségűek között több helyütt a nemzeti öntudat ébredezni kezdett; a több nemzetiségű polgárokból álló államok kebelében a nemzeti szétbomlás veszélye imminenssé vált. A nemzeti állam fenmaradása és a kebelében ébredező és külső szervezetben is megvalósúlni törekvő idegen nemzeti öntudat létesítette a nemzetiségi kérdést, a mi azután befolyásolta a nemzet fogalma felőli téves nézetek elterjedését, némelyek részéről a nemzetiség, mások részéről az állam fogalmával való összezavarását.

Mindkettő között van szoros vonatkozás, mert a nemzet államot létesít, vagy legalább erre törekszik s mert a nemzet rendesen valamely nemzetiség színével bir, mely színben azután az általa alkotott állam is feltünik; sőt oly államban is, mely nem nemzeti állam, hanem merő külső hatalmi szervezet, mint Ausztria, az állam valamely nemzetiség színét kénytelen felvenni, mivel nyelv nélkűl vagy több nyelven központi kormányzatot vinni nem lehet.

De nem minden nemzetiség egyuttal nemzet is, mert ha az egy nemzetiségűek között nem él és nem dominál

e nemzeti együvétartozás öntudata, azaz nem születik meg az egyes egyének valamennyiét befolyásoló, irányító és önmagát másoktól és tagjaitól megkülönböztetni képes személyi lét, mely államalkotásra vagy legalább az államalkotásban mint önálló egyed, részvételre törekszik, ott nemzetről beszélni nem lehet.

Olyan államban tehát, a melyben több nemzetiségűek az állampolgárok, az államalkotó nemzetnek oda irányúl a törekvése, hogy az állam nemzetiségén kivül, más nemzetiségűek között külön nemzeti öntudat ne keletkezzék, mert ha keletkezik, az ennek következtében az államalkotó nemzettől különváló polgárokban az állam nem támaszát leli, hanem nyílt belső ellenségre talál. Mihelyt ugyanis felébredt a külön nemzeti öntudat, ez úgy-ahogy külön nemzeti szervezet létesítésére irányítja a spherájába eső egyének közakaratát s nemcsak a nemzeti egység, de még az állam fenmaradása árán is a külön nemzeti aspiratiók megvalósítására törekszik, a mi eleinte az állam egységes szervezetét, azután az állami terűlet épségét, sőt magát az állam fenmaradását is veszélyezteti. Az államalkotó nemzetnek tehát saját nemzeti létének és állama fentartásának érdekében is arra kell törekednie, hogy az állam polgáraiban nemzetiségi különbségre való tekintet nélkűl csak egy nemzeti öntudat hasson, s mihelyt az államon belől nemzetiségi alapon külön nemzeti öntudat kezd ébredezni, az államnak azt meg kell semmisítenie, ha másként nem lehet, akár az illető veszélyes nemzetiség nyelvi assimilatiójára irányzott eszközökkel is, mert ellenkező esetben a nemzeti egység és ezzel együtt az állam egységes nemzeti szervezete is bomlásnak indúl.

De nemcsak nemzeti alapon keletkezhetik állam. Az államalkotás kiindulhat abból, hogy egy kimagasló egyéniség a vele magánkötelezettségi vagy hűségi viszonyban lévők segélyével uralmát egy meghatározott földterület felett állandósítja s ennek következtében az egész államszervezet magánjogi jelleget nyer (patrimoniális állam); kiindulhat abból, hogy egy család elszaporodásával a családapai hatalom mind szélesebb körben érvényesűl, majd valamely meghatározott földterűlet felett állandósúl az államfőnek családias jellegű korlátlan hatalma alatt (patriarchalis állam); továbbá államot alkothat egy

törzs állandó területen való megtelepedésével s az azon lakó népek leigázásával vagy meghódításával (aristokratikus vagy katonai állam); alkothat egy község teljes önállóságának létesítésével (községi állam). Ha pedig az államképződés idejében vagy annak további fejlődése alatt valamely emberi közület külső szervezetének megalkotásában az istenség felől táplált fogalmak, azaz a vallás is jelentékeny szerephez jut és az uralom külső szervezetét mint az istenség megváltozhatlan akaratát tűnteti fel, akkor az állam theokratikus jelleget nyer. De mégis legfejlettebb alakban nemzet alkothatja az államot, ha meghatározott földterűleten külső szervezetet létesít, melynek segélyével a nemzeti erőknek a nemzeti aspiratiókra való egységes és összpontosított irányítását megvalósítani képes (nemzeti állam).

Innen van az államok benső természete vagyis az egyes államfajok között fennálló különbség, mely az államoknak a történelmi fejlődés folyamán bekövetkezett későbbi átalkúlása után, a külső szervezet formájával szemben és attól függetlenűl is érvényesíti hatását az állami életre.

De az államok keletkezésénél a legtöbbször nem csupán egyik vagy másik tényező, hanem két vagy több tényező hol egyidejűleg, hol egymás után érvényesűl s innen van az, hogy némelyik államban (mint a zsidóknál) a patriarchalis és a theokratikus, vagy mint Rómában és Spartában a község és az aristokratikus, vagy mint Magyarországon az aristokratikus és a nemzeti, vagy mint a német államokban a patrimoniális és aristokratikus, vagy átalában egyik-másik jelleg egyidejüleg vegyesen fordúl elő.

V. *Az állam lényege és az uralmi elmélet.*

Minthogy az állam meghatározott földterűleten élő emberi közület, melyben külső szervezet útján ellenállhatlan külső hatalom érvényesűl; ennélfogva az államban négy alkotó elemet kell megkülönböztetni, u. m.: földterületet, a közületet alkotó embersokaságot, a külső hatalmat és az ennek érvényesítésére szolgáló külső szervezetet.

A földterület az alap, melyen az állam fölépül, az ember-

sokaság az anyag, mely az államnak testet ad, a külső hatalom és az ezt érvényesítő szervezet pedig az, a mi az államot működésre képes egészszé teszi. Ez az oka annak, hogy voltak, kik az államot nem tekintették egyébnek, mint egyes emberek közötti uralmi viszonynak, mely sok ember akaratát és erejét egy ember akaratának, egy ember czéljainak rendeli alá.

Igy fogja fel az államot Haller, a ki abból indúl ki, hogy általános természeti törvény, miszerint a hatalmasabb uralkodjék, és ebből vezeti le az állam felőli többi tanait. Az emberek — mondja Haller — uralkodnak egymás felett, az apa gyermekei, az úr szolgái, a vezér serege felett stb., de valamennyi felett áll még egy magasabb hatalom. Az alárendeltség és fölérendeltség eme fokozataiban végre ahhoz jutunk, a kinél azután az uralom be van fejezve, a ki egészen szabad, mert csak istentől függ, és itt a kötelékek sora be van tetőzve, meg van koronázva, az állam teljes. A fejedelem, a kinél magasabb uralkodó nincs, a legmagasabb hatalom, nem idegen megbizás folytán, hanem magától a természettől van adva és így az állam más emberi köteléktől semmi másban nem különbözik, mint abban, hogy legmagasabb fokozat, hogy mástól független. Magánviszonyok egyéneknek, corporatiók önmagoknak függetlenítése által államokká lesznek, úgyszintén függetlenségök elvesztése folytán államok sülyednek le a magánviszonyok körébe. A magánuralomnál az államiságból csak a függetlenség hiányzik és semmi más, mert hiszen egy város teljesen hasonló a respublicához, egy család a monarchiához. [1]

Ez a felfogás alkalmas talán megmagyarázni a patrimoniális államot s annak keletkezését, hanem teljesen figyelmen kivül hagyja a nemzetet, mint államalkotó alanyt, úgyszintén azt is, hogy az uralom csak eszköze az állam tevékenységének és természetes kövezkezménye annak, hogy a gyöngébb aláveti magát az erősebb akaratának, de nem egyedüli lényege az államnak.

Maurenbrecher hasonló felfogásból indúl ki. Szerinte az

---

[1] Haller. Restaur. d. Staatswissenschaften I. 444. és követk. ll.

állam akként jön létre, hogy egy embertömegben, mely természetszerűleg együtt él, egy egyén szükségkép kiemelkedik, erejével és hatalmával a tömeget összetartja és a mennyiben a hatalmi körébe eső embereknek kölcsönös kötelezettségeit rendezi és oltalmazza, szabályozott összeköttetéssé, állammá teszi.[1] Az államban tehát ő is csak az egyén hatalmának megvalósulását látja, azzal a különbséggel, hogy ő az államot mint embercsoportból álló moralis személyt, az abban uralmat gyakorló egyéntől különválasztja.[2] Szerinte tehát az állam nem emberek uralmi viszonya, hanem az uralom tárgya, melyet a hatalom, törvény alapján, moralis személynek ismer el. A személyiség pedig nem egyéb, mint az akarat szabadsága; minthogy pedig az állam jogi személyiség, ez nem tesz egyebet, mint azt, hogy jogi fictió segélyével jogalany lehet, azaz, hogy joga van arra, a mire a természeti személynek, t. i. joga a létre, a becsületre, a szabad cselekvésre, a tulajdonra, a szerződésre, ennélfogva magánjogi valami. Alapja ugyan a polgárok politikai jogainak, de nem forrása és oka, mert ez az uralkodó egyén.[3]

Ezen felfogásnak fő hibája az, hogy az államot és az uralkodót különválasztja egymástól, mintha uralkodó létezhetnék államon kivül, vagy állam az uralom bármely formája nélkűl és hogy az államot az uralom tárgyának, nem pedig alanyának tünteti fel. Az uralkodó az állam jogi létének és jogainak forrásaként csak patrimoniális államban tűnik föl, s a Maurenbrecher által kifejtett fölfogás csak a patrimoniális államban érvényesűlő elvet, de nem az állam mivoltát magyarázza meg, mert hiszen az uralom nem az állam felett, hanem az államban és az állam által érvényesűl.

Seydel is a legfőbb hatalom érvényesűléséből indúl ki az állam lényegének kifejtésénél, de okoskodása már nem oly átérthető, mint a Halleré vagy a Maurenbrecheré. Az ő elméletén meglátszik, hogy a társasági elmélet, (melyről később

[1] Maurenbrecher: Die deutsche regir. Fürsten und die Souverainität. 170. l.

[2] U. o. 278. l.

[3] U. o. 281—282. ll.

lesz szó), befolyásolta azt. Elmélete első tekintetre azt a benyomást teszi, mintha ő az államot az azt alkotó egyesek akaratán alapuló közületnek tartaná. Azt mondja ugyanis, hogy az állam az által létesűl, hogy az emberek bizonyos mennyisége, mely a földterűlet bizonyos részét elfoglalja egy legfőbb hatalom alatt egyesűl. Azok az emberek, kik egy államot akarnak alkotni, akarják azt természetüknél fogva, mindazonáltal erre irányúló akaratuk szabad, nem pedig szükségképeni. Az állam tehát emberi akarat készítménye.[1] E szerint tehát az állam valamely meghatározott földterületen élő embercsoport által, annak szabad akaratából létesített uralom volna. De ennek a fölfogásnak fejtegetései folyamán mihamar ellentmond, mondván: a legfőbb akarat általában akként keletkezhetnék, ha az összes egyéni akaratok egyeznének. Ez azonban az emberi természet mellett el nem képzelhető, ennélfogva a főhatalomnak másképen kell keletkeznie. De bármiképen keletkezzék is a főhatalom, az akarat, mely azt létrehozza, csak emberi lehet, a miből következik, hogy egyéneknek kell a közösség fölött uralkodni; mert az állam mint elvont fogalom, nem uralkodhatik. És így az állam az uralomnak tárgya, mely felett egy vagy több egyén uralkodik, nem pedig alanya. Az, hogy hány egyén uralkodik az állam felett, egészen közömbös.[2] Az állam sem maga az uralkodó akarat, sem az övé az uralkodó akarat, hanem egy ország és az azon lakó nép az, mely felett az uralkodó akarat érvényesűl és így az uralkodó és az állam oly kétféle dolog, mint a *tulajdonos és a tulajdon,* mert hiszen az uralkodó uralmát el is veszítheti, akár csak a tulajdonos tulajdonát.[3]

Seydelnek az állam felőli felfogását leginkább az utóbbi fejezi ki, a patrimoniális felfogás materialismusa ebben jut legpraegnansabb kifejezésre, még erősebben, mint Maurenbrechernél, a mennyiben az állam keletkezésénél és fenmaradásánál egyedűl a nyers erőt, az uralkodó hatalmát látja

---

[1] Seydel: Grundz. einer allg. Staatslehre. 1. és 2. l.

[2] U. O. 7. l.

[3] Seydel i. m. 4. l.

érvényesűlni és abból minden morális és ethikai elemet, úgyszintén az állam alkotóelemei között a külső és belső szerves összefüggést egészen kiküszöböltnek tartja. De sántít a tulajdonosról és tulajdonról felhozott hasonlata is, a mennyiben az uralkodó hatalmát az állam akaratából is elvesztheti, holott a tulajdonos tulajdonát nem a tulajdon akaratából, hanem más okokból szokta elveszteni.

Ezen elmélet materialismusa főképen abban rejlik, hogy az államot másként, mint egyes embereknek egyszerű összegét, halmazát, képzelni sem tudja. Seydel az állam fejlődését sem tartja egyébnek, mint az egyes egyének fejlődésének, az organikus fejlődést pedig merő látszatnak mondja.[1] Megfeledkezik tehát arról, hogy az egyes ember önmagában szellemi életre képtelen és nemesebb tulajdonságai csakis valamely közületben fejlődhetnek ki. Megfeledkezik arról, hogy államokat nemcsak egyéni erő és hatalom, hanem valamely közületben megnyilatkozó közszellem is képes megteremteni és hogy épen azon államok képesek legnagyobb erőkifejtésre, a melyeket nem külső erő alkot, hanem a melyekhez a külső erő egy benső szellemi erőnek, mely százezer és millió egyesek lelkében gyökeredzik, külső megnyilatkozása.

De mit mondjunk Lingnek elméletéhez, mely materialismusában az uralmi elmélet eddig említett híveit is felülmúlja. Ling szerint az állam az uralom állapota s az uralom minden államban, még köztársaságban is csak egy embert illet.[2] Okoskodása azon tévedésből indúl ki, hogy reális egység, reális lény csak az lehet, a mi physikai egység, physikai lény. Ennélfogva előtte a legmagasabb rendű reális lény az egyes ember. Mi tehát az, a mi az államot egységként tűnteti fel? semmi más, mint a legfőbb akarat, mely csak emberi akarat lehet, még pedig csupán egy emberé,[3] mely az államban mint mindent túlszárnyaló akarat érvényesül. A mely akaratnak a többség magát aláveti, az határozza meg az állami akarat irányát. De az egy akarat alá vetettségből származó egység nem reális,

---

[1] Seydel: i. m. 2. l.

[2] Ling. Emp. Untersuch. zur allg. Staatslehre. 14. l.

[3] U. o 18. l.

mert azt csakis az uralom szempontjából, melyet az emberek felett egy akarat gyakorol, fogjuk föl egységesnek. Az alávetettség az emberi közélet eredeti formája, mely a családban kezdődik, a törzsben folytatódik s az államban nyeri betetőzését. A nép tehát aláveti magát a hatalomnak, de csak a czél által kivánt mértékig és így a czél, a melyre az egyesek többsége törekszik, köti össze őket, de a czél nem hoz létre új lényt, organismust és személyt, mert a czél nem causa efficiens, hanem csak relatió.[1] A czélt, a melynek elérése a hatalmat kivánja és ezzel együtt a határt, a meddig a hatalom terjedhet, meghatározhatja a nép; de a hatalom azé, a kinek hatalma alá a nép, illetőleg annak többsége, magát aláveti. Ez pedig csak egy physikai személy lehet, nemcsak monarchiában, hanem szabad államokban is, sőt köztársaságban is.[2] Az állam tehát nem lehet sem személyiség,[3] sem organismus,[4] mert úgy az egyik, mint a másik reális lény, az állam ellenben nem lény, hanem viszony, melyben egy akarni képes hatalommal biró physikai lény és a neki magukat alávető emberekből álló nép van, — állapot és pedig az uralom állapota és csakis ez állapotnak azonossága adja meg az államnak is ugyanazonosságát különböző időkben, nem pedig a személyiség vagy az organismus folytonossága.[5] Az állam tehát azon viszony, állapot, mely valamely meghatározott földterületen belől letelepedett nép feletti uralomban áll.[6]

Lingnek elmélete tehát eltér Hallerétől, a mennyiben az államot nem azonosítja az uralkodóval, eltér a Maurenbrecherétől és Seydelétől, a mennyiben az államot nem az uralkodói akarat tárgyáúl tekinti, mert annak tárgyát szerinte az egyes egyének képezik,[7] de megegyezik velök abban, hogy az állam lényege az uralom, sőt ezeknél még tovább megy, mert az uralomnak alanyáúl csak egy természeti személyt tud

[1] Ling i. m. 1—10. l.
[2] U. o. 14. és 18. ll.
[3] U. o. 28. l.
[4] U. o. 47. l.
[5] U. o. 116. l.
[6] U. o. 77. l.
[7] U. o. 28. l.

képzelni, míg amazok többek közös uralmát is lehetségesnek tartják. Ezt nevezi Ling reális felfogásnak, holott e tant legjobban durva materialismusnak lehetne nevezni.

Az államot egy phisikai személy uralmából és az alávetettség állapotából megmagyarázni épen olyan kevéssé lehet, mint akár a családot, akár a nemzetet, mert hiszen az alávetettség legtöbbször nem oka a közületi együvétartozásnak, hanem igen gyakran csak az együvétartozás érzelmének eredménye. Legtöbbször a már erkölcsileg, ethikailag létező egység az, a mi valamely közületet, s ezzel abban egy akaratot érvényesit. Az államban az egységet a czél egysége sem hozhatja létre, — a mint ezt Jellinek is hiszi — mert az egyes egyének az állam végczéljáról épen úgy nem bírnak tudomással, mint az emberi test egyes részei az ember czéljairól. Sőt ellenkezőleg, azon egység, melyben az állam tagjai összeolvadnak, biztositja azt, hogy az állam minden tagja előmozdíthassa az állam concrét czéljait, s hogy azok előmozdítására az államtagok valóban törekesznek is. Az államban az egységnek sokkal bensőbb természetűnek kell tehát lenni, mint az egy uralom által, vagy a czél által létrehozott egység. Nem lehet tehát az államot csak viszonynak, állapotnak tekinteni, s helyesen jegyzi meg Jellinek[1], hogy miképen viselhet egy viszony vagy állapot háborút, miként köthet szerződéseket. Ling tanának azután szükségszerű consequentiája azon állitása, hogy az államkincs az uralkodóé, mert az rendelkezik felette, ha korlátok között is.[1]

VI. *A társasági elmélet.*

Az uralmi elmélet főképen a patrimoniális felfogás eredménye, melylyel szemben a szabadság apostolai az államot egyének társulásaként fogták fel és egyes egyéneknek szerződés útján egy összegyéniséggé történt egyesülésének tekintették.

E tant Rousseau fejtette ki „Contrat social" czimű művében. Az ő tana szerint az emberek egy társasági szerződés által minden jogaikat elidegenitvén, egyetlen személylyé (per-

[1] Jellinek: Syst. d. subj. öff. Rechte.

[2] Ling i. m. 99. l.

sonne publique), néppé lesznek, a melybe az egyesek hatalma, joga, visszavonhatlanúl s átruházhatlanúl beleolvad. Ezen personne publique a maga megbizottaival, végrehajtó közegeivel szerződést nem köthet, mert ezek annak egyszerű szolgái, megbizottai. A nép addig marad fenn, a mig a szerződés határozatainak megsértése folytán fel nem bomlik s az egyén a közösségen kívüli állapotába vissza nem esik.[1] A szerződés általi egyesítés (contrat social) azon czélból történik, hogy általános akaratot (volonté générale) teremtsenek, mely által minden egyes személyének és jogainak védelmét találja. Ennek az általános akaratnak minden egyes engedelmeskedik, mint kiki magának, mert hiszen ebben minden egyes akarat benne van, annak része. Az állam tehát az egyesek föltétlen joglemondása által keletkező s az egyesek minden jogát, hatalmát egyesitő társaság (association), erkölcsi és collectiv test (corps moral et collectif), melynek czélja a közjó, mert mindenki jogáról egyenlően lemondván, mindenkinek állapota egyenlő és nincs érdekében azt társaira hátrányosabbá tenni.[2] De ezen állapot csak addig tart, a mig a társasági szerződés határozatai fenmaradnak, meg nem sértetnek. De ha megsértetnek, a szerződés és a mit ez létrehozott, a nép, megsemmisűl s az egyesek visszanyerik jogaikat.

Rousseau ezen tana nemcsak alapjában hibás, hanem ellenmondást is foglal magában. Alaphibája az, hogy az államot és a népet az egyes emberek szerződéséből keletkezteti, holott az emberek abban a természeti állapotban, a melyben minden közületi köteléken kívül teljes egyéni szabadságban éltek volna, soha sem voltak, mert az ember csakis mint közületek tagja, fejlődhetett egyéniségének öntudatára, s ha valaha talán csupán állati életet élt is, már akkor is társas életet kellett élnie. (v. ö. a II. fejezettel.) Sem népet, sem államot nem találunk, mely valaha a teljes természeti szabadságukban élő embereknek szerződés általi egyesüléséből keletkezett volna. Régi államok bomlottak szét és fejlődtek belőle újak, vagy régi államok szerződéses egyesűléséből keletkeztek újak,

---

[1] Rousseau: Contrat social I. k. 5. fej. (Concha után).
[2] U. o. I. 7. fej. (Concha és Maurenbrecher után).

de államon avagy minden közületi köteléken kívül álló egyének szerződéséből sem nép, sem állam nem keletkezett.

Ellenmondást rejt e tan önmagában: mert azt mondja, hogy az egyén az által, hogy a társasági szerződést megkötötte, jogait elidegenitette. Hogyan lehet hát akkor azt állitani, hogy a társasági szerződés betartása tekintetében az állammal szemben a biró mégis az egyén, azon egyén, a ki az államba lépés által minden jogait elidegenitette?!

Rousseau felfogása szerint az állam czélja az őt alkotó egyének jólétének, személyének biztosítása, tehát az egyének érdeke. De miképen magyarázható meg akkor az, hogy az állam az egyéntől áldozatokat, sőt életét, vérét is követelheti, s hogy az egyénnek sokszor ez áldozatok meghozatala képezi legfőbb becsvágyát, hiszen az egyén java szempontjából talán mindegy lenne, akármelyik államban volna biztositva jóléte és személyes biztonsága?! Miképen magyarázható meg akkor, hogy az emberi közületek államiságukért létüket és tagjaik életét lelkesedéssel, végső elkeseredéssel vetik gyakorta koczkára?! — Helyesen jegyzi meg Concha, hogy „az állam mivoltát individualisticus alapra fektető elméleteknek csak az egyénekben élő jogi, erkölcsi és vallási érzület marad meg tanuk védelmére. De vajjon jog, erkölcs, vallás, egyéni alkotások-e, s nem ellenkezőleg nagyobb egészeknek, önálló létre jutott népeknek, nemzeteknek életnyilvánulásai? A mint nyelvet csak valamely több egyedet magában foglaló önálló létü emberegész alkot, ép úgy jogot, erkölcsöt is. A nemzeteket, a nemzeti lét legfőbb nyilvánulását, az állami létet sem lehet az egyéni jogérzetből származtatni, mert az egyéni jogérzet nem mindig egyezik meg azzal, a mit a nép, a nemzet mint egész, tárgyilag jognak tekint.“ [1]

VII. Az állam mint organismus.

Minthogy sem az uralmi, sem a társasági elmélet mellett nem lehet megmagyarázni azokat a jelenségeket, melyek az emberi közületeknek államalkotási törekvései körűl és magában az állami életben érvényesűlnek, mert az állam a törté-

[1] Concha Politika. I. 226—227. l.

netben is, az elméletben is mint önczélú egységes lény jelentkezik; ennélfogva az államban organikus egységet és akaratképességet, személyiséget kell keresnünk. Az újabb theoriák a körűl forognak, hogy mit kell értenünk az állam organicus és személyi léte alatt, s mennyiben hasonló az a természeti organismushoz és személyiséghez.

Trendelenburg az állam képződésében kettős irányt lát érvényesűlni, u. m. természetit, a mennyiben a család nő nemzetté, és szellemit, mely valami egyéni irányt alkalmaz arra, hogy az egyetemes embert állítsa elő. A nép az állam viselője, az állam a népnek öntudatos betetőzése. De a két irány, t. i. a népi és az államképző, noha kölcsönös törekvéseikben egymásba foglaltatnak, nem emésztik fel egymást. A nép, mely egységnek érzi magát, állammá lesz, vagy az állam, mely több népet fog át törvénye által, ezeket egy néppé teszi.[1] Ő tehát helyesen megkülönbözteti azt, a mikor a nemzet alkot államot, attól, a mikor az állam teremti meg idővel több népből a nemzetet. Az állam és nemzet felőli felfogása tehát igen közel áll a mienkhez, kár, hogy tanát nem fejté ki részletesebben és praecisebben, mert a tudománynak nagy haszna lett volna belőle. Előadásában hibáztatni csak azt lehet, hogy ő is mindig csak népről (Volk) beszél és ez alatt hol a népet, hol az öntudatra ébredt nemzetet érti. Pedig ha a népet és a nemzetet egymástól szóban is megkülönböztetné, tana sokkal világosabban állítaná előnkbe az állam mivoltát. Egy helyütt azonban, bár nem elég tudatosan, ő is kifejezést ad annak, hogy a nép és a nemzet közt nagy a különbség, mondván: hogy a souverainitás az államot illeti, a mennyiben ez nem a szervezetlen nép, hanem a szükséges tagozatban ethikaivá vált nemzet (Nation).[2]

Az államképző tevékenység — mondja Trendelenburg — természete szerint egyetemes, a népi tevékenység ellenben egyéni, s ezért szükségli egyik a másikat. Ha az államképző irány ellentétbe jön a népivel, nélkülözi az egységet, a biztos

---

[1] Trendelenburg: Naturrecht 282. l.

[2] U. o. 427. l.

köteléket [1], mert az *állam eszméje az egyetemes ember megvalósítása a népnek egyéni formájában,* s ebből folyólag az önelégültség és önállóság.[2] A mi az egyes emberben csak töredék, az az államban mint sokoldalú egész jelenik meg. Igy az egyénben az ész, az államban mint kormány, az egyénben az ismeretek, az államban mint szerteágazó tudományok, az egyénben az ügyességek, az államban mint kiképzett művészetek, az egyénben az önbiztosságra szükséges erő, az államban mint hadi berendezés jelenik meg,[3] azaz az állam ember nagy arányokban.[4] (Plato organicus elmélete.)

Ő tehát az államot első sorban az egyetemes embert föltűntető organismusként, azaz oly ethikai lényként fogja fel, melyben az egésznek hatalma a tagokért és a tagok ereje az egészért van.[5]

Tagadhatatlan, hogy az államban kell lenni szervezetnek, mely az egyes egyéneket, a kikből az állam áll, egy élő és cselekvőképes lénynyé foglalja egybe; de a mig a physikai szerves lények szervi összetételének kapcsait az anyagvilág törvényei képezik és az egyes ember szellemi életre is csak mint anyagilag befejezett egész van képesítve, addig az állam alkotó elemeit nem anyagi, hanem kizárólag eszmei törvények kapcsolják egybe, noha az élő szervezetbe összekapcsolt elemek emberek, vagyis anyagi élő lények. Ezenkívül az államban érvényesülő külső és belső szervezet abban is különbözik az ember testi szervezetétől, hogy a mig az emberi szervezet különböző részeinek egyes sejtjei különböző anyagból alkotvák és egymással szoros physikai összefüggésben vannak, úgy hogy ha abból kiválnak, vagy kivétetnek, megszünnek élni; addig az állam alkotó elemei emberek, azaz physikailag befejezett és az államtól önálló létet is folytató egészek, kik ki is válhatnak az államból a nélkűl, hogy létük véget érne és a kik csak képességeikre, de nem egyúttal

[1] Trendelenburg i. m. 283. l.
[2] U. o. 284. l.
[3] U. o. 285. l.
[4] U. o. 422. l.
[5] U. o. 287. l.

lényegükre nézve is különböznek egymástól, és ugyanaz az egyes ember az állami szervezet különböző összetételeiben egyidejűleg is szerepelhet és ugyanakkor, a mikor egyik vonatkozásában az összességnek csak egyes alkotó sejtjeként szerepel, másik vonatkozásában mint az egész állami életre kiható szerv juthat tevékenységhez.[1] Igy a minister egyúttal képviselő és választó polgárként szerepelhet ugyanazon időben.

Egy másik különbség továbbá az, hogy a mig az egyes physikai lények, így az ember is, szervezetüket nem önmaguk alkotják meg, hanem az a természet anyagi törvényei szerint szükségképen és az egyén akaratától függetlenűl, öntudatlanúl jön létre és öntudatlanúl működik, addig az állam külső szervezetét öntudatosan létrehozni és működését részleteiben is irányítani képes.

Ez az oka annak, hogy Jellinek és vele mások is, az organismusról szóló tant, minthogy az az államot a természeti organismussal hasonlítja össze, teljesen elvetik, és az állami organismust mechanismusnak, az állami organumot pedig eszköznek tartják. Jellinek elismeri ugyan, hogy a természeti organismus és az állam között van analogia. Igy az, hogy az állam az ember természetes physikai és szellemi tulajdonságain alapúl és a zabolátlan önkénytől független léttel bir s különösen a szükséges belső tagoltság és a folytonos átalakúlás melletti azonosság az, a mi az államot organismusként tűnteti fel; de az állam organikus volta ellen vall az, hogy az állam nem nő okvetlenűl és nem hal meg okvetlenűl és nem tenyészik tovább. Hiányzik az államban a térbeli continuitás és körűlhatároltság és hiányzik az öntudat. És noha az államban minden téren nyilvánulnak tömegjelenségek, a tudás, az érzelem, a kivánság, látás, aggodalom, remény, hit, mind az egyének birtokában maradnak, s az államra ezeket csak a metaphisika foghatja rá. Állami organum és állami organismus csak a szó eredeti értelmében vehető, ὄργανον annyi mint Werkzeug, eszköz, állami organum az állam esz-

---

[1] V. ö. szerző értekezését „Az állampolgárságról." 2. l.

köze, az állami organismus öntudatos emberi cselekmény által szerkesztetik, öntudatos complicált eljárás által létesíttetik.[1]

De Jellinek nem szerencsésen hozza föl az állam organicus mivolta elleni érveit, mert az államok nőnek, fogynak, fejlődnek, hanyatlanak, elpusztúlnak, többől egygyé olvadnak, egyből több államra bomlanak, mint a természeti organismusok. És épen úgy, mint ezeknél, az elpusztulást csak tapasztalásból tartjuk biztosnak, nem pedig deductió útján jutunk azon igazságra, hogy annak okvetlenűl be kell következnie, mindazonáltal még sem mondhatjuk, hogy a physikai szerves lények nem halnak meg okvetlenűl. Állati szerves lények is vannak, melyek túlélnek egy évezredet, de épen úgy nincs egyetlen állam sem, mely örökké fenmaradna.

Továbbá a térbeli continuitás és körűlhatároltság a physikai szerves lényekben is csak bizonyos mértékben van meg, mert új anyagok fölvétele és a régiek kiválása által anyagban és terjedelemben azok is folyton változnak.

Az öntudat sem kriteriuma a szerves lényeknek, mert a növényvilág szerves lényeiben ez teljesen hiányzik. Viszont az államban az öntudatot tagadni nem lehet, különösen akkor nem, ha az államot egy öntudatra ébredt közület valósítja meg. S vajjon miből magyarázza meg Jellinek azokat a tömegjelenségeket, a melyek az államot alkotó egyesek birtokának tekint? Vajjon fejlődhetnék-e egyidejűleg tudás, érzelem, vágy, aggodalom, remény, hit határozott characterrel és határozott irányban az állampolgárok nagy tömegeiben, vajjon érvényesűlhetne-e ugyanaz a szellem az egyes állampolgárok tömegében tudomány, világnézlet, költészet, érzelemvilág és művészet tekintetében, ha az egyes egyének nem foglaltatnának össze egy magasabb rendű, s az egyéneket egy irányban befolyásoló, öntudattal és egyéniséggel biró közületbe?! — Hiszen csak nem képzelhető az, hogy a köztudat, közérzelem, közlelkesedés nem egyéb, mint sok egyes ember tudatának, érzelmeinek, lelkesedésének véletlen találkozása! Vagy miért nem érez együtt a szent korona láttára a magyarral az orosz, vagy miért nem lelkesűl a szózat dallamának hallatára az amerikai?!

[1] Jellinek: System d. subj. öff. Rechte 35—39. ll.

Igaz, hogy az állam, vagy más közület nem physikai organismus, de vajjon lehet-e azért annak organicus mivoltát tagadni, lehet-e tagadni azt, hogy azon összefüggés, mely az államban, vagy más közületben egyeseket nagy egészszé foglal egybe, merő külső erő, jogszabályok alkotta mechanismus, melyben az egyes csak eszköz, nem pedig az egésznek működését előmozdítani vagy hátráltatni képes szerv?!

Hogy az állam nem természeti szerves lény, az kérdés tárgyát sem képezheti. De más részről tagadhatlan, hogy az államnak és általában az emberi közületeknek, úgyszintén a magasabb rendű közösségeken belől létező alsóbb rendű közületeknek, melyek az államot keresztűl-kasúl szövik, alkotó elemei nem csupán jogszabályok alkotta mechanicus összefüggésben, hanem ethikai és morális benső, tehát szerves összeköttetésben vannak egymással, és a mint az összesség elhatározó befolyást gyakorol az egyes egyénekre, épen úgy az egyes egyének is befolyásolják az összességet, annak akaratirányát, életfolyamatát, fejlődését, és a szellemvilágnak az egyeseket egy magasabb rendű egészszé összefoglaló idegszálai keresztűl-kasúl ágazzák az egészet, és a közületeket élő, cselekvésre képes, az egyes ember életének tartamát sokszorosan túlélő, az egyes egyének azonosságától független egyéniséggel és azonossággal biró ethikai lénynyé teszik, mi által az állam egyénisége, öntudatának continuitása épen oly független az államot alkotó egyének változásától, mint az ember egyénisége és öntudatának continuitása az embert alkotó anyagrészeknek folytonos változásától.

Ez az oka annak, hogy az állam organicus mivoltát még azok sem tagadhatják, a kik az állam mivoltának meghatározására azt kielégítőnek nem tartják, mint Gerber[1] Kuncz[2] és Concha[3] is.

De vajjon az ember mivoltának meghatározására elégséges-e azt mondani, hogy organismus? Nincsenek-e az embernek is oly tulajdonságai, a melyek őt más organismusnak föléje emelik?

---

[1] Gerber: Grundz. eines Syst. d. deutsch. Staatsrechts. 1. és 214. l.
[2] Kuncz: A nemzetállam tankönyve 45. l.
[3] Concha: Politika I 240. l. és 229—230. ll.

Épen így van ez az állammal is. Az organicus jelleg nemcsak az államnak, hanem minden emberi közületnek elvitathatlan tulajdonsága. Az önállóan fellépő család, törzs vagy község épen oly befejezett organicus egész, mint a nemzet, vagy az ezek valamelyike által alkotott állam. De nem szünik meg organicus mivolta a családnak, törzsnek, községnek akkor sem, ha elveszti önálló létét s valamely magasabb rendű közület alkotórészévé leszen. A mi ily alkalommal az alsóbb rendű közületekre nézve elveszhet, az csak a külső organismus, a melyet önálló fellépésében egy közület sem nélkülözhet, és az ezzel együtt járó befejezettség. Hanem az a benső organicus összefüggés, mely a családnak, törzsnek, községnek tagjait egy önálló ethikai egészszé foglalta össze, csak lassanként tágul, csak lassanként bomlik szét és ágazik szerte a magasabb rendű közület szervezetében, mig végre egészen szétszakadozik, egyedűl a szűkebb értelemben vett családban tartva meg intensivitását, hogy helyt adjon a szervezet oly idegszálainak, melyek az egészet tömörebb egységgé foglalják egybe, mint a tömörűlés stádiumában még csak az egyes központokat egybekötő és inkább külső öszszeköttetést létesítő egyesítő erő.

A közületek ugyanis nem természeti, hanem ethikai organismusok, melyeknek fejlődési törvényei egészen mások, mint az anyagvilág organismusaié. Az anyagvilág organismusaiban nincsen meg az az egymást keresztül hatoló képesség, mint a közületek organismusában, és csak a növényvilág mutathatna fel némi hasonlatot oly organicus egyesülésre, (pl. egyik növénynek a másikba beoltása), mint a minő az emberi közületek organismusaiban mindennapi és rendszerinti.

Az emberi közületekben kétféle organismust lehet megkülönböztetni, u. m. egy benső, öntudatlanúl működő organismust, mely a faji, nyelvi, moralis, ethikai tényezők hatása alatt keletkezik, s az egység érzületét és tudatát hozza létre, — és egy külsőt, mely öntudatos emberi akarat szüleménye, mely a benső egységet külsőleg is kifejezésre juttatja, mely által a közületben az akarategység alakot ölt, kifejezésre jut, és úgy kifelé, mint befelé érvényesűl. Ezen külső szervezet első pillanatra a mechanismus benyomását teszi, mert hiszen

mesterségesen alkotottnak látszik s némely részeinek működésében a mechanicus egyformaság érvényesűl.

Tekintve azonban azt, hogy ez a külső szervezet a benső szervezettel folytonos kölcsönhatásban van, annak hatása alatt működik és fejlődik, viszont annak fejlődésére is visszahat; tekintve továbbá azt, hogy benne jön létre az akarat, a melynek alapján tovább képeztetik és mintegy önmagát fejleszti; tekintve végre azt, hogy abban nem vakon engedelmeskedni kénytelen élettelen anyagok, hanem akarattal és önálló cselekvőképességgel biró emberek működnek, kik az egésznek czélszerű működését előmozdítani vagy hátráltatni képesek: ezen külső szervezet egyes részei is benső kölcsönhatásban vannak egymással, melyben az ok és okozat közötti összefüggés nem egyszerű, hanem benső természetű, ennélfogva organismus és nem gépies szerkezet.

Igaz, hogy ezen külső szervezet az emberi társas rend külső, azaz jogi szabályai szerint van megalkotva, s az egyes szerveket betöltő egyének functiója, hatásköre és cselekvési szabadsága külső formák közt érvenyesűl, azaz jogi szabályokban van megállapítva, a miért is azt külső szervezetnek kell neveznünk; de azon benső moralis és ethikai tényezők, melyek valamely közületben az egységet létesítik, ezen külső szervezet működésénél sem tétlenek, s az egésznek müködésére jelentékeny befolyással vannak.

Az államban épen ez a külső szervezet nyer kiváló fontosságot, mert a mig más közületek, még a nemzet is, rövidebb-hosszabb időre nélkülözhetik a külső szervezetet a nélkűl, hogy működésük ez alatt szünetelne, addig az állam a nélkűl el nem lehet, mert hiszen épen az tesz valamely közületet állammá, hogy benne meghatározott földterűleten ily külső szervezet útján ellenállhatatlan hatalom érvényesűl.

Az állam lényegét tehát épen *az ellenállhatatlan hatalmat kifejteni képes külső szervezet* képezi, s a hol ez meghatározott földterületen jön létre, ott államról beszélhetünk, tekintet nélkűl arra, vajjon az ily módon érvényesűlő hatalom alatt álló embersokaság bensőleg szerveződött egyéniség-e, vagy pedig csak a hatalom által tartatik össze.

VIII. Az állam személyisége.

A hatalom magában véve nem érvényesűlhet, ha az, a kit a hatalom illet, akarattal nem bir. Az akarat pedig öntudat, önmeghatározási képesség, — azaz személyiség nélkűl nem teljes, nem szabad, hanem csak ösztönszerű. Az már most a kérdés, vajjon az állam, mint emberi közület, tud-e öntudatosan akarni, vagy pedig csak az államban lévő egyes emberek-e azok, a kik az állam helyett akarnak; más szóval élve, bir-e az állam személyiséggel, vagy pedig az állam személyisége csak jogi fictió.

Maurenbrecher az államot a hatalom által jogi személyiséggel felruházott embercsoportnak tekinti. Gerber az állam személyiségének alapját a jogtudományban keresi és a személyiség alatt az államnak mint emberi közületnek azon képességét érti, mely szerint az feladatainak különböző irányban való megoldására öntudatos szabadsággal cselekedni és hatni képes.[1] Az állam jogi személyiségét más jogi személyiségtől az különbözteti meg, hogy akaratát egy egész népre kötelezőleg nyilvánítani van joga,[2] azaz uralkodik. De mint minden jogi személy, úgy az állam is, hogy akaratát kifejezze és megvalósítsa, helyettesre szorúl, s ezen helyettesek az állami organumok.[3]

Jellinek szerint — a ki az államot teleologikus egységnek (Zweckeinheit) tartja — a személyiség azon képesség, melynél fogva valaki jogok viselője lehet, egyszóval a jogképesség. Szerinte a személyiség mindig a jogtól kölcsönöztetik és nem a természet által adatik. Nincs természeti személyiség, ez contradictio in adjecto, mivel a személyiség csak lélektanilag felfogható elvont relatio. Minden jogalanynak kell, hogy akarata legyen, mely által érdekeit megvalósítja. Igy az államnak is. De mivel minden akarat emberi, az állam akaratnélkülinek látszik, és igy az állam akarata is helyettesítésre szorúl, épen úgy, mint az öntudatos akaratot nélkülözők. Az államnak

[1] Gerber: Grundz. eines Syst. d. d. Staatsr. 219. l.
[2] U. o. 220. l.
[3] U. o. 225. l.

mint egységnek akarata tehát fictio volna. Mindazonáltal nem fictio, hanem valamint a sokaság az államban a czél által egyesítve egységgé lesz, akként az ezen czélra irányúló állandó activ akarat is ezen czélegység akarata, és nem a physikailag akaróé, mert ez csak akaró organuma az egységnek.[1]

Trendelenburg már tovább megy, mert ő szerinte az állam nemcsak jogi személy, mint valami egyesűlet, hanem *a nép által erkölcsi személylyé* (sittliche Person) lesz, melynek általa van csak esze és akarata, az ember pedig — és ezzel egyezik Jellinekkel — csak az államban lesz személylyé.[2]

Stein szerint az állam személyi öntudatra, személyi akaratra és cselekvésre, személyiségre emelkedett emberi közület, mely önmagától van, önálló léttel bir, az egyeseket magában foglaló legmagasabb lény, ugyanaz, a mik az egyes emberek, azaz személyiség, csakhogy az egyeseknél önállóbb, magasabb, nagyszerűbb alakja a személyiségnek, ennélfogva az egyes személyiség alapfogalmai és alapviszonyai nála nemcsak általánosságban, hanem magasabb és nagyobb alakban kell hogy jelentkezzenek.[3] Minden személyiség önmaga által feltételezett lény, mely természete szerint mindent magára vonatkoztat és önmagának tartalmává tesz. Ez a functió, mely önmagában a személyben megy véghez, az önmeghatározás, vagyis a merő önmagára vonatkozás, a tiszta önmaga általi és önmagában létel, az „*Én.*“ Ezen az „én“ által adott és a személyiségnek tulajdonképeni lényegét képező önmeghatározás, a mennyiben az tényekkel és a külvilág jelenségeivel és erőivel lép érintkezésbe és ezeket a személyiség beléletébe fölveszi, az akarat.[4] Azon tevékenység pedig, mely által az akarat megvalósúl, a cselekvés.

„Az állam épen oly kevéssé intézet, avagy jogi követelmény, ethikai alakulat vagy logikai fogalom, mint akár az ember „én“-je. Az állam lényege a személyiség, alapját önmagában birni. Ez oly kevéssé bizonyítható, oly kevéssé meg-

---

[1] Jellinek Syst. d. subj. öff. Rechte. 26—31. ll.

[2] Trendelenburg: Naturrecht. 286. l.

[3] Stein: Verwaltungslehre 2. l.

[4] U. o. 4. és 5. ll.

okolható, mint az „én." Ő ő maga. Én őt, mint az „én"-t nem fejthetem ki másból. Az állam egy hatalmas tény, az emberek közössége, a közösség akaratán kívül és felett is önálló, saját és öntevékenységgel biró lét."[1] Stein tana nagy hatással volt az államjogi irodalomra, a mennyiben újabban az állam lényegének meghatározásánál főképen az képezi a vita tárgyát, hogy miképen értelmeztessék az állam személyisége.

Nagy Ernő, úgy látszik, oly értelemben fogja föl az állam személyiségét, mint Stein, mondván: „az állam a személyiség minden postulatumával bir: van individualitása, van szabad akarata, van cselekvése, van fejlődési képessége, van külön ereje, mely nem mechanikai összetétele az államtagok erejének; a jogoknak alanya, jogokat szerez, ad föl, s egész élete a személyiség életét híven tükrözi vissza.[2] Ő tehát nem csupán azért tartja az államot személynek, mert jogok alanya, hanem mert öntudattal biró organismus.

Lelkes hirdetője az államszemélyiség tanának Kuncz Ignácz[3] is, de ő összezavarja a fogalmakat, a mennyiben az emberiséget is személyi létként fogja fel, mondván, hogy az emberiség mint személy a világállam.[4]

Az emberiség nem lehet személyiség, mert a személyiségnek minden attributumait nélkülözi, nem levén sem öntudata, sem egyénisége, sem szervezeti egysége és így nélkülözi az akarat-egységet is. De még jogi személynek sem tekinthető, mert nem lehet jogok alanya. Helyesen jegyzi meg Concha, hogy az emberiségnél az öntudat és akaraтegység nem valóságos.[5]

Legszebbben kifejti a személyiség tanát Concha Győző Politikájában. Ő személyiség alatt valamely lénynek azt az erejét érti, melylyel változó körülmények között azonosságát tudva, magát részeitől s más alanyoktól megkülönböztetve, önnön lényét tehetségeinek irányzása, azaz akarata által meg-

[1] Stein i. m. 6. l.
[2] Nagy E.: Magyarorsz. közj. 1. és 2. ll.
[3] Kunz: A nemz. áll. tank. 43., 45., 46., 56., 57., 103. és 118. lapok.
[4] Kuncz i. m. 45. l.
[5] Concha: Polit. I. 236. l.

teremti, fejleszti. A külső alzat, melyhez az államszemélyiség kötve van, a nemzet. E szerint tehát az állam személyisége a nemzet öntudatában, önmeghatározási akarat és cselekvőképességében keresendő, minél fogva önmagának oka, causa sui, s akkor éri el személyi léte legmagasabb színvonalát, midőn személyi mivoltának összes mozzanatai, a nélkűl, hogy eltünnének, összhangzó egységbe olvadnak egybe, midőn úgy a vezető öntudat, mint a nemzet tagjaiban is élő belső akarat s annak megfelelő cselekvési mozzanatok mindenike önállóan érvényesűl s a nemzet mégis egy lényként jelenik meg.[1]

Ezek szerint azonban tulajdonképen nem az állam, hanem a nemzet bír személyiséggel, az állam pedig csak annyiban, a mennyiben az nem egyéb, mint a nemzet önmagát irányzó állapotában, azaz szabadságában. De mi az államot másként fogtuk fel, mert hiszen nemcsak nemzetalkotta államok vannak, hanem olyanok is, a melyeket egyén vagy család magánhatalma, község, avagy törzs hozott létre és saját erejéből, a benső széthúzó és bomlasztó erők ellenére, azok physikai erejének legyőzésével avagy fékentartásával ezek valamelyike alkot meg, illetőleg tart fenn s az ilyen államban csak annak a személyiségéről lehetne szó, a ki azt fentartja, mígnem idő folytán, a külső hatalomnak benső erkölcsi tartalmúvá válása után létre jön az öntudatos nemzeti egység.

Úgy látszik azonban, hogy jeles tudósunk az ilyen államot nem is tekinti államnak, hanem csak családi és társadalmi uralomnak, melyből az állam csak a nemzeti öntudat felébredése után válik ki és lesz valóban állammá. Legalább erre engednek következtetni következő szavai: „az állam az ember egyetemes eszméjének megvalósulása öntudatos személyiséget alkotó nemzetnek önirányzó, országló tevékenysége által."[2] Majd másutt: „ott, a hol a király nem tudja, a választó, a képviselő, a miniszter nem látja, hogy az államnak szolgál, hogy hatalmával az emberi eszme nemzeti alakjának

---

[1] Concha: Polit. 216—221. és 230—236. ll.

[2] U. o. I. l. 188. l.

megvalósításán dolgozik, *ott nincs is állam, hanem egyéni vagy tömeguralom* "[1]

De midőn azt mondja: hogy az átmenet a társadalomból az államba abból áll, hogy az emberi eszme tudatossá válik s vagy a nemzeti erő, vagy *a társadalomban kiemelkedő rendkívüli külső hatalom,* vagy mind a kettő által egyszerre, külön öntudattá, külön összszemélyiséggé lesz a számos külön egyén mellett, esetleg velök szemben,[2] elismeri, hogy nem mindig a nemzet az, a mi államot létesít, hanem bármely külső erővel biró közület is képes lehet arra.

Erre vallanak továbbá következő szavai: „a külső alkalmat arra, hogy a nemzetek, mint az emberi élet alanyai, világfelforgató erővel előtörjenek, hogy *ne az általános emberi szükségletekből folyó állami és társadalmi alakulatok* legyenek a művelt emberiség életének alanyai, hanem a nemzetek: kétségkívül a franczia császárság világuralmi törekvései, a bécsi congressusnak a nemzeti erőt föl nem fogó, a patrimoniális legitimitás s a győztes történelmi hatalmak pillanatnyi érdekeitől vezetett határozatai szolgáltatták."[3]

A külső erő által alkotott állam állami mivoltának elismerését igazolja az is, hogy beszél oly államról, „a hol sokféle nemzeti jellegű egyén alkot egy társadalmat és egy államot,"[4] a mi csak még inkább indokolja azon felfogásunkat, hogy az állam és a nemzet fogalmát egymástól elválasztottuk s az állam mivoltának meghatározásánál a külső szervezet által érvényesülő külső hatalomra helyeztük a fősulyt.

De ha személyiségnek a Stein és Concha által felfogott értelemben csak az oly államot ismerjük el, a melyben az állam népe személyi létre jut, azaz nemzeti öntudatra ébred, sokkal helyesebb a nemzet személyi létének tanát állítani fel, és az állam személyiségét csak annyiben ismerni el, a menynyiben személyiség az, a ki az államot létesíti és fentartja, különben pedig csak ellenállhatlan külső hatalommal rendelkező külső organismusnak kell azt tekintenünk.

---

[1] Concha. Polit. I. 242. l.
[2] U. o. I 190. l.
[3] U. o. 77. l.
[4] U. o. I. 204. l.

Ezen felfogásomat, bár nem eléggé kifejezetten, Concha is magáévá teszi, mondván: „a mely államban az egyetemesnek és egyéninek vegyülete bomladozóban van s a két elem külön létre, egymás fölötti uralomra tör, ott az állam beteg. Mert *az egyetemesnek uralma az egyéni nélkül holt mechanismust, vagy legföljebb organismust, tehát a személyinél alantasb színvonalat jelent*, a hol pedig az egyéni győzi le az egyetemest, ott nem csak a személyi és organicus létszínvonal szünik meg, ott a mechanicus együttmaradás is kétségessé válik s a nemzeti feloszlás állapota következik be.“ [1]

Concha tehát Politikájában nem az állam, hanem a nemzet és a nemzeti állam személyiségének tanát fejti ki, azzal a különbséggel, hogy ő a nemzet személyi létét csak akkor ismeri el, ha az államot alkotni is képes; holott a nemzet személyisége, ha nem is oly magas fokozatban, mint országló állapotában, mindazonáltal tagadhatlan, mihelyt a nemzet különlétének öntudatára ébred és államalkotásra, vagy az államalkotásban mint külön tényező, önálló részvételre törekszik. Mert hiszen a nemzetben megvan az önmeghatározási képesség, mihelyt nemzeti öntudatra ébred, ha nem is oly teljes mértékben, mint az önálló államot alkotó nemzetben.

Vagy nélkülözi-e a személyiséget a rabszolga, mert a jogrend őt személyiséggel fel nem ruházza, vagy a fogoly, a ki szabadságától és ezzel cselekvési képességétől is meg van fosztva?

De ha a nemzet személyiség, akkor lehetetlen el nem ismerni azon önálló közületeknek személyiségét is, a melyek a nemzetnél kisebbek és alsóbb fokúak, de a melyek önálló állapotukban államalkotásra képesek. Igy a család, a törzs, a község önirányzó állapotában, tehát mint államalkotásra önállóan képes tényező, épen úgy személyiség, mint a nemzet, csakhogy annak alsóbb foka; mert hiszen épen úgy bir az egység és a különlét öntudatával, épen úgy törekszik önálló egyéniségét a hozzá hasonló más közületekkel, sőt nemzetekkel szemben is érvényesíteni, mint a nemzet, csakhogy

---

[1] Concha Polit. I. 240. l.

kisebb körben és kevésbbé egyetemes erővel. Ezek, ha az államalkotásban önálló tényezőként lépnek fel, épen oly természetű közületek, mint a nemzet és csak azon benső erkölcsi erő, mely bennök az összetartást és egyéniséget létrehozza, egyoldalúbb, de egyszersmind intenzívebb is, mint a nemzetben, a miért is azután nem terjed ki az állam hatalmának alávetett egész népre, hanem annak csak egy uralkodó, azaz az államalkotásban és annak fentartásában cselekvőleg részes osztályára. De a család, a törzs, a község ott, a hol már csak a nemzet egyik alkotóelemeként szerepel, elveszti személyi létét s a magasabb rendű személyiségnek szervezeti részévé válik. De ha ezen közületek valamelyike önálló államalkotó tényezőként lép fel, akkor az államot nem azokért és azoknak érdekében létesíti és tartja fenn, a kik az állam hatalmi körébe esnek, hanem azért, hogy saját egyéniségének kifejtésére, történelmi szereplésére és dicsőségére tért nyerjen, hatalmat biztosítson, tehát hogy saját érdekeit mozdítsa elő.

Az állam az államalapító és fentartó tényezőé. mert az államban annak akarata érvényesűl. És noha az államban az egész államterületen élő embercsoport egy közületté egyesűl is, mindaddig, a míg az állam és népének érdekei egygyé nem válnak, mindaddig, míg az államalapító tényező a hatalmának alávetett néppel egygyé nem olvad, vagy maga a nép nem ragadja magához az állam hatalmát, az állam fentartásában nem a személyiségének öntudatára ébredt nemzet, hanem az államalapító tényező és az általa létesített külső organismus és hatalom fog activ szerepet játszani.

Az állam itt is bir a személyiség attributumaival, a mennyiben annak alzatát, substratumát az öntudattal, önmeghatározási képességgel, akarattal, tehát a személyiség attributumaival biró államalapító tényező, — legyen az akár egyes egyén, akár család, törzs, község, vagy nemzet — képezi; de az állam egész népessége mint ilyen még nem személyi, hanem csak organicus egység és csak a fejlődés további folyamán, a nemzeti egygyéolvadás, az egységes nemzeti öntudat kifejlődésével válhatik személyi egységgé.

Mindazonáltal az állam itt is személyiségként tünik föl,

úgy kifelé más államokkal szemben, mint befelé saját alattvalóival szemben; mert úgy kifelé, mint befelé az államalkotó tényezőben az egységes öntudatnak és akaratnak, valamint a cselekvési szabadságnak substratumát birja.

De ez nem zárja ki azt, hogy az államalapító és fentartó tényező által az állam hatalmának alávetett nemzetben vagy törzsben a személyi lét tovább éljen, az államalkotta korlátokon belől vagy annak ellenére is, míg be nem következik vagy a nemzeti egygyéolvadás, vagy az állami szervezet egyesítő erejének gyöngülésével, az államalapító tényező hatalmának megdőltével az új államalakulás a réginek helyén.

Természetesen az államalkotó nemzetnek személyisége magasabb rendű, mint azon nemzeté, mely csak másnak hegemoniája mellett és csak korlátok közt vesz részt az államalkotás és fentartás munkájában, vagy az olyané, mely az államalkotásból teljesen ki van zárva.

Hiszen a személyiségnek vannak fokozatai, mert az öntudat és önrendelkezési képesség nem oly positive körülhatárolható valami, hogy abban a határ, a hol kezdődik és a teljesség, a meddig mehet, absolute megállapítható volna.

Tehát ott, a hol valamely nemzetnek hegemoniája mellett egy más nemzet is résztvesz az államalkotásban, azon nemzet lesz a magasabb rendű személyiség, a melyik az állami hatalmat és külső szervezetet létrehozza és fentartja s az államra a saját nemzeti bélyegét nyomja. E mellett az államalkotásban részes társnemzet személyisége az állami egység szempontjából elhomályosúl, háttérbe szorúl, tényleg és jogilag alárendelt helyzetbe kerűl. Az államalkotó nemzet a hegemoniája alatt levő társnemzetnek nemzeti mivoltát elismeri ugyan, s az államalkotásban annak saját egyéniségének kifejtésére némi tért is enged és e végből korlátolt hatáskör mellett működő nem teljes külső nemzeti szervezetének létesítését is megengedi; de csak addig, míg az államalkotó nemzet irányával és az állami egységgel ellentétbe nem jön, a míg az őt czéljai elérésében nem hátráltatja, hanem támogatja.

Igy a magyar nemzet, mely a magyar államot alkotja, 1868 óta a horvát-szlavont politikai nemzetnek ismeri el, a horvát-szlavon autonom alkotmányban annak külső nemzeti

zervezetét engedi kifejteni, külön nemzeti czéljainak megvalósítását nem gátolja, sőt a horvátot önmagával szemben szerződésképes jogalanyúl is elismeri, de csak addig, míg az a magyar nemzeti czélokkal ellentétbe nem helyezkedik, a mig a magyar állam egységét, fönnállását és törekvéseit nem veszélyezteti.

A nemzet személyi mivolta csakis az államban nyer külső megvalósulást, a miért is nem a nemzet, hanem az állam tünik fel külsőleg, a történelemben s a nemzetközi életben személyiség gyanánt.

Viszont az állam külsőleg, azaz jogilag személyiség gyanánt tünik fel akár más államokkal, akár polgáraival szemben még akkor is, ha az nem nemzeti állam, hanem akár egyeseknek, akár egy családnak magánhatalmán vagy magánhatalomból fejlődött hatalmán alapúl.

De a mig a nemzeti állam fenmaradásának alapja a nemzet életképessége, ereje, az államtagok nemzeti érzülete s ebből folyó önfeláldozási képessége; addig a magánuralmi államé egyes egyéneknek hűsége, személyes ragaszkodása az uralkodó és családja iránt s az uralkodónak ezen alapúló külső hatalma.

Ez az oka annak, hogy a magánuralmi államnak élete rendesen sokkal rövidebb, intézményei kevésbbé ellenállók, területileg gyakrabban változó; míg a nemzeti államok élete, intézményei évezreken át hirdetik egy nemzet dicsőségét.

A magánuralmi államok korszaka lejárt. A patrimoniális elv egyes történelmi hagyományai még érvényesűlnek bizonyos tekintetben ott, a hol a nemzeti állam magánuralmiból fejlődött ki azzá, a mi ma, vagy a hol az átalakulás még csak most folyik, de lassanként itt is előtérbe nyomúl a nemzeti eszme. A nemzeti államé a jövő.

Minden nép, mely nemzeti létének tudatával bir, külső hatalomra iparkodik szert tenni, hogy azzal nemzeti egyéniségét fentarthassa és érvényesítse. De a külső hatalomhoz külső szervezet is kell, melyben a nemzeti akarat megnyilatkozik és megvalósul, foganatosíttatik. A nemzetnek tehát államot kell alkotni, hogy betölthesse nemzeti hivatását. Minél teljesebb egy nemzet öntudata, annál erősebb benne az államalkotási törekvés, annál nagyobb a szabadságvágya, annál nagyobb az áldozatkészség, a melylyel arra tör.

De a nemzet csak akkor teljesen szabad, ha saját erejéből alkotja és tartja fenn az államot. A nemzet czélja tehát az államalkotás, az állam feladata pedig önmagát a nemzet érdekében fentartani. Az állam nem czél, az állam eszköz a nemzet hatalmára, szabadságára, dicsőségére s önczéllá csak a nemzet által lesz.

A hol az állam, mint hatalmi szervezet, a nemzettel ellentétbe jut, ott a régi állami szervezetnek bukni kell, hogy ismét a nemzet alkossa meg az államot. Ott az erők kezdetleges küzdelme lép az állami rend helyébe, hogy megdöntse a hatalmi szervezetet, mely a nemzet czéljának többé meg nem felel és új formában, új külső szervezettel állítsa vissza a nemzet államát, melynek mozgató lelke a nemzet akarata. Ez a *forradalom.*

A forradalomban vagy az ujonnan keletkezett avagy ujonnan erőhöz jutott nemzet dönti meg a neki szűk állami szervezetet, vagy az államalkotó nemzet dönti romba a vele ellentétbe jutott állami hatalmat, hogy visszaállítsa a régit esetleg új alakban, új szervezettel. A forradalom azonban nem mindig szünteti meg az állam folytonosságát, mert nemzeti államban nem az állami organismus történelmi és jogi continuitása, hanem a nemzet személyisége adja meg az államnak az azonosságot.

Hányszor szakadt meg a magyar államban a külső szervezet continuitása, hányszor támadt fel a nemzet a vele ellentétbe jutott hatalmi szervezet összezúzására és azért mégis az az állam vagyunk, a melyet ezer év előtt őseink alapítottak Árpád vezetése alatt.

Szt.-István új szervezetet létesített a vezérek korabeli réginek helyére, a törzsszövetségi szervezetet az egységes nemzeti királyság váltotta fel. Az Árpádok kihalta után a cseh és bajor dynastiát mihamar az Anjouk váltják fel, Albert halálát interregnum követi, a mohácsi csata után két részre szakad az egységes állam, külön szervezettel fejlődik tovább a kettő, de megmarad az egységes nemzet. Az alkotmány az uralkodók által több ízben elkoboztatik, a nemzet 1664-től 1711-ig állandó háborúban áll saját dynastiájával, ez alatt az államterület nagy része török kézre jut, majd ismét visszaszerez-

tetik. A régi alkotmány 1848-ban új alapelvekre fektettetik, a nemesi egyenjogúság helyét a polgári jogegyenlőség foglalja el, majd 1849-ben a nemzet állami létét végkép elnyomják, 1861-ben azt csak részben szerzi vissza, 1867-ben pedig új irányban fejlődik minden. Tehát nemcsak az alkotmány, nem csak a dynastia, nemcsak az államterület szenved változást, hanem két államra is szakad az ország, sőt időközben, ha rövid időre is, maga az állami lét is szünetel. És azért mégis a magyar állam ma is ugyanaz, a mi volt ezer év előtt, mert az államalkotó nemzet egyénisége, öntudata és így személyisége nem változott.

De ha tekintjük Németországot, daczára annak, hogy ott a jogfolytonosság az államalakulásban eléggé fönnállott, azt látjuk, hogy a mai német birodalom nem ugyanaz, a mi volt a német-római birodalom, hanem egészen új állam, mert a német nemzet elvesztvén nemzeti egységének és egyéniségének öntudatát, magánhatalmi államokra bomlott szét, és csak e század elején kezdett ismét ébredezni egy új német nemzeti egység öntudata, s ez alkotta meg 1871-ben az új német császárságot.

Épen így nem lehet ugyanannak az államnak tartani a mai Ausztriát, (mely 1804 óta kezd kivetkőzni patrimoniális jellegéből a nélkűl, hogy nemzeti állammá válnék), azzal az Ausztriával, mely a történelemben csak mint dynastia és annak hatalma alatt álló tartományok szerepelnek; noha az átalakulás a szervezetben eléggé átmenetes volt, noha a szervezeti continuitás meg nem szakadt.

IX. A főhatalom és az állam főszervei.

Minden személyiséggel biró lény szellemi élete akaratkeletkezésből, akaratkifejezésből és cselekvésből áll. De hogy valaki, akár egyes ember, akár közület, akarhasson és cselekedhessék, szervekkel kell birnia, hogy ezek segélyével a külvilággal érintkezzék, akaratát megalkossa, kifejezze és cselekvésével érvényesítse.

Minél tökéletesebbek az akarat létrehozására hivatott szervek, annál tökéletesebb lesz az akarat. De hogy az akarat

ténynyé válják, ahhoz nem elég azt kifejezni, hanem er van szükség, mely a külvilág ellentállását legyőzi, s az akaratot annak ellenére is érvényre emeli.

De a ki erőt akar kifejteni, annak oly szervekre is van szüksége, a melyek segélyével az az erő kifejthető.

Ennélfogva minden személyiség, hogy a külvilágban érvényesülhessen, a külvilág benyomásait felvevő, az akaratot kifejező és a cselekvéshez szükséges erőt kifejtő szervekre, azaz e három ténykedést végezni képes szervezetre szorúl. Az embernek is vannak ilyen szervei, s ezek valamenynyien egy szervezetnek részeit képezik, melyben összhangzatos és együtt működni képes egészbe olvadnak, — szövődnek össze, hogy egy akaratnak hódoljanak, egy akarat érvényesítésére hozzák mozgásba az összes erőket.

Minél nagyobb a rendelkezésre álló erő, annál nagyobb az akarat hatalma. Az akarat a cselekvés forrása és az egyén ereje önmaga és külső ereje fölött, a külső erő az akarat eszköze, az akarat és a külső erő együtt a hatalom. A kinek nincsen hatalma, az tehetetlen, az nem érvényesűlhet, hiában van öntudata. A ki szabad, több a hatalma, mint a ki kevésbbé szabad vagy nem szabad. A szabadság az érvényesülés alapja, minél teljesebb, annál inkább érvényesülhet az, a ki szabad. — Hatalom és szabadság egymáshoz tartoznak, mint a centripetális és centrifugális erők, melyek egymást harmonice szabályozzák.[1]

Igy van ez a közületek életében is. Hogy érvényesülhessenek, külső szervezetre, hatalomra és szabadságra van szükségük. Mert a hol nincs külső szervezet, ott határozatlan az akarat, elforgácsolódik az erő, csekély a hatalom, és nincs, a mi megszerezze vagy megvédje a szabadságot.

Az emberi közületek szervei emberek, erejök emberi erő, az összesség hatalma, ereje nagyobb, mint az egyes emberéké, mert sok egyes ember ereje, hatalma felett rendelkezik. A mely közület egyetemes czélra törekszik, annak oly külső szervezetet kell létesítenie, mely hatalmát teljessé, azaz ellenállhatatlanná, őt magát pedig teljesen szabaddá teszi.

---

[1] Trendelenburg: Naturrecht 302. l.

A mely közület teljesen szabad, azaz a mely felett nagyobb, magasabb rendű közület nem áll, annak hatalma, ereje saját tagjaival szemben ellenállhatlan, azaz legfőbb hatalom, más hozzá hasonló közületekkel szemben teljesen szabad, azaz független, ennélfogva csak önmaga által köthető meg. Az ilyen legfőbb hatalommal biró emberi közület, a mennyiben meghatározott földterületen létesűl, az állam.

Azon legfőbb hatalom pedig, mely az államban érvényesűl, az államhatalom, melynek az egész nép minden tagozatában alá van vetve. Ezen legfőbb és ellenállhatlan hatalom cselekményeinek motivumait nem valamely rajta kívül álló hatalomban, hanem önmagában találja.[1] *Az államhatalomnak azon tulajdonsága, melynél fogva az teljesen szabad, független, csakis önmaga által megköthető, legfőbb és ellenállhatatlan, államfelségnek, souverainitásnak neveztetik.*

Trendelenburg a souverainitást azonosítja az állami hatalommal, az állam öntudatával, önmeghatározásával és önérzetével;[2] de helytelenűl, mert a souverainitás csak tulajdonsága az államhatalomnak, és nem maga a hatalom, de megszoktuk souverainitás alatt magát az államhatalmat érteni.

A souverainitásnak szükségszerű következménye, hogy az államhatalom egységes és oszthatatlan, mert ha osztható, akkor több egyenlő hatalomra oszlanék, és így nem lehetne legfőbb, azaz souverain.

Az államhatalom annál van, tehát az a souverain, a ki az államot létesiti és fentartja. A hol az állam egy emberé vagy családé, mint patrimoniális és patriarchalis monarchiában, ott ez a souverain, a hol egy törzsé vagy osztályé, mint aristokratiában, ott ez, a hol a nemzeté, ott a nemzet. De soha sem a nép, azaz az egyes emberek tömege, mert az egyes emberek akár egyenként, akár tömegben, az államhatalomnak alá vannak vetve.

A nemzet azért törekszik állami létre, hogy mint egyetemes emberi közület, az államban souverainné, azaz függetlenné, szabaddá és tagjai felett legfőbb, ellenállhatatlan,

---

[1] Gerber: Staatsrecht 21. l.

[2] Trendelenburg: Naturrecht 427. l.

egységes és oszthatatlan hatalommal rendelkező alanynyá lehessen, mert csakis így fejlődhetik erkölcsileg is nagygyá. Minél tökéletesebb az a külső szervezet, mely a főhatalom érvényesítésére van hivatva, annál tökéletesebb lesz az állami akarat, az ennek szolgálatában álló külső erő, szóval maga az állami hatalom. A főhatalom tehát önmagát tökéletesíteni képes erő.

De mikor az állam keletkezik, vagy ujra alakúl, akkor még nincsen, vagy csak igen tökéletlen a külső szervezete, mely az állami akaratot kifejezze, a miért is az állami akarat akkor még tökéletlen, ingadozó, gyakorta az erők kezdetleges küzdelmét tünteti elő, és csak fokonként fejlődik a tökély felé a külső szervezet tökéletesedésével együtt.

A főhatalom első feladata tehát azon külső szervezet létesítése, a melynek segélyével az állami akarat kifejezésre jut és a mely által az állam cselekszik. Ez akaratkijelentéssel megy végbe, s ebben áll az államalkotó tényezőnek, és így a nemzetnek államteremtő munkája.

Az államalkotó tényezőnek, de különösen a nemzetnek azon akaratkijelentő tevékenysége, melylyel az állam külső szervezetét létesíti, *az alkotmányozás,* az ilyképen létesített külső szervezet pedig *az alkotmány.*

Az alkotmányban meghatároztatik, hogy milyen szervei legyenek az államnak, mi legyen az egyes szervek feladata, hatásköre, miképen töltessenek be ezen szervek egyének által, minő állami ténykedést tartoznak az egyes államtagok végezni, és meddig terjed az ő állami ténykedésök szabadsága. Mert az államnak minden egyes tagja szerve az államnak, csakhogy egyes államtagok magasabb rendű szervet töltenek be, mig mások alsóbb fokú tevékenységet végeznek.

Azon szabályok összessége, a melyek mindezt megállapítják s az államhoz tartozó egyes egyéneknek igényeit az államban való szervi működésre és szabad tevékenységre biztosítják, alkotmányjognak neveztetik.

De az állam akarata az alkotmányjog megalkotásában ki nem merűl. Az állam nem csak arra van hivatva, hogy akaratával önmagát alkossa meg, hanem arra is, hogy akaratával az egyes államtagoknak — akár mint az állam szer-

veinek, tehát a köznek érdekében, akár mint egyes magán-egyéneknek, tehát az egyeseknek érdekében — működését szabályozza, az egyének szabadsági körét meghatározza, és az állami akaratot vagy tilalmat megsértők ellen alkalmazandó megtorló intézkedéseket is megállapitsa, azaz akaratának kijelentésével az államon belől oly külső rendet alkosson, mely úgy az államnak, mint az egyes embereknek békéjét, szabadságát és biztonságát kényszerrel is fentartani képes.

Ezen külső rend *a jogrend,* az ennek létesítésére irá nyuló akaratkijelentés pedig *a jogalkotás.*

De az állam feladatai a jogalkotással sincsenek kimerítve. Az államnak concrét czélokat kell kitűznie maga elé, hogy azokat megvalósítsa, s meg kell határozni a módokat, a melyek szerint azokat legkönnyebben megvalósíthatóknak tartja. E végből esetenként meg kell szabnia cselekvésének irányát, és az összes hatalmi tényezőknek működését is akként kell irányítania, hogy az állam java biztosíttassék s feladatai megoldassanak. Ezen tevékenység is akaratkijelentés, mint a jogalkotás, csakhogy a mig a jogalkotásnál az akaratkijelentés czélja az államban állandó külső rend létesítése, addig az utóbbi az állami szervezet mozgásba hozatalára, működtetésére irányúl, s az állam — valamint az egyes szervei által elérendő czélok megjelölésében áll. Minthogy ezen tevékenység által úgy az államnak, mint az állam egyes szerveinek működése kormányoztatik, ezen tevékenység *kormányzásnak* neveztetik.

De hogy a kitűzött czélok és a létesített jogrend a külvilágban is valóvá váljanak, hogy az általános és a concrét állami akarathoz a külvilág is alkalmazkodásra kényszeríttessék, a kijelentett akarat még cselekvést kiván, mely által a külvilág tényei az akaratnak alávettetnek, az akarathoz képest alakíttatnak. Az államnak tehát nem elégséges akaratát kifejezni, hanem azt érvényesítenie is kell, azaz a külvilágban valóvá tenni, végrehajtani. Az állam cselekvése tehát a *végrehajtás.*

Az állam főszervei azonban nem visznek véghez a külvilágra közvetlenűl ható cselekvést, hanem azt a rendelkezésükre álló alsóbb fokú szervekkel vagy jobban mondva

közegekkel végeztetik. Ennélfogva az állam főszerveinek, mint az állam hatalmi tényezőinek végrehajtási tevékenysége abban áll, hogy az állam akaratát jelentik ki, de oly czélból, hogy az az alsóbb fokú szervek, közegek által feltétlenűl hajtassék végre.

A főhatalom tevékenysége tehát akarat-kijelentésből áll, mely a szerint, hogy mily czélra irányúl, háromféle lehet. Ha az akarat oly czélból jelentetik ki, hogy általa az állam és az egyes szervei által elérendő czélok megjelöltessenek, akkor a főhatalom által végzett functió kormányzás; ha az akaratkijelentés czélja a külső szervezet és külső rend megállapítása, akkor a főhatalom által végzett functio jogalkotás; végre ha az akaratkijelentés czélja a már kifejezett akaratnak esetenkénti foganatositása, a főhatalom által végzett functio végrehajtás.

Ezen három hatalmi functióhoz képest azután az államhatalom is három különböző hatalomként jelenik meg, u. m.: kormányzó, jogalkotó és végrehajtó hatalom, de e három hatalom az egységes souverain állami hatalomnak csak három különböző irányban való megnyilatkozása. — Ebben rejlik az államhatalom háromságának titka, tudjuk róla, hogy egy és mégis háromnak nyilvánulását látjuk benne.

Azon állami szerveket, a melyek az állami akarat képzésére és kifejezésére vannak hivatva, s melyeknek hatásköre az állam egész területére kiterjed, *államhatalmi tényezőknek* vagy *főszerveknek* nevezzük.

De az állam külső szervezete különböző államokban oly különbözőképen van szervezve, hogy a mig egyik államban valamennyi functio tekintetében a döntő tényező egyetlen szerv, és a többiek csak mint az állam legfőbb szervének, (mely *egy* physikai személylyel van betöltve), az államfőnek, tanácsadó és foganatosító közegei: addig másutt az államfő mellett, (mely esetleg nem egy physikai személy, vagy testület) oly főszervek is vannak, a melyek az államfőtől egészen önálló és az állami akarat létrehozásában attól függetlenűl működő és döntő tényezôkként szerepelnek.

Az államfő jog és hatáskörét, továbbá az állam többi szerveinek az államfőhöz való viszonyát, az államfő mellett önálló hatáskörrel biró állami főszerveknek összealkotási mód-

ját és hatáskörét tehát nem valamely oly szükségszerűség dictálja, mely a különböző hatalmi functiókból természetszerűleg következnék, mert akkor különböző államok alkotmánya között alig volna lényeges eltérés, hanem az alkotmány, mely szintén csak az állami akarat műve.

Egyben minden állam alkotmánya egyezik, és ez az, hogy minden államban kell lenni egy oly főszervnek, melyben az állam egysége jut kifejezésre és mely szerv arra van hivatva, hogy az állam különböző szerveinek működésében az összhangot létrehozza s az államot egységes cselekvésre képesítse. Ez a főszerv az *államfő*.

Ezen állami főszerv összealkotásának és betöltésének módja, hatásköre és más hatalmi szervekhez és a nemzethez való viszonya határozza meg az alkotmányban érvényesülő főelvet, azaz az *államformát*.

A hol az államfő egy ember, a ki az állami hatalomnak élete fogytáig letéteményese, mert az ő hozzájárulása vagy előleges beleegyezése nélkűl jogilag érvényes állami akarat nem képződhetik, s mert nincs oly állami szerv, a mely felette hatalmat gyakorolhatna, ott az államforma *monarchia*, az államfő pedig *fejedelem*.

A hol ellenben az államfő — legyen az akár egy ember, akár egy collegium, — az összességnek csak meghatározott időre választott mandatáriusa, megbizottja, a ki megbizatásának lejártával, vagy esetleg az alkotmány által meghatározott esetekben még megbizatásának tartama alatt is valamely állami szerv előtt működéseért számot adni tartozik, ott az államforma *köztársasági*.

Az olyan monarchiát, melyben az állami hatalom telje egyedűl az államfőt illeti, s a többi állami szervek hatalma csak az államfőtől származó megbizatáson alapúl, mely általa bármikor visszavonható, s a fejedelmet a kormányzás, a jogalkotás és a végrehajtás teljes hatalma illeti, a nélkűl, hogy abban valamely más főszerv által korlátolható volna, *korlátlan* (absolut) monarchiának nevezzük.

A korlátlan monarchiában tehát a fejedelem hatalma az államhatalommal azonos, és minden más állami szerv csak a fejedelem segédszerve, közege.

Az olyan monarchiát ellenben, a melyben a fejedelem jog- és hatásköre az alkotmányban meg van határozva, s a melyben a fejedelem mellett más állami főszervek is vannak, a melyeknek az állami akarat létrehozására döntő befolyásuk van a fejedelem mellett, s melyben a főszervek közreműködésével souverain formában létrehozott és kifejezett állami akarat a fejedelem egyoldalú akaratával meg nem változtatható és magát a fejedelmet is kötelezi, *korlátolt* vagy *alkotmányos monarchiának* nevezzük.

A monarchiák a szerint is különböznek egymástól, hogy a fejedelem választás által jut-e a fejedelmi székbe, vagy pedig megállapított örökösödési rend szerint az öröklés jogánál fogva. Előbbi esetben *választó,* utóbbi esetben *örökös* monarchiáról beszélünk. Ha a választó monarchiában a választás szabadsága nem korlátlan, hanem a választhatás egy családhoz van kötve, akkor a trónbetöltés módja *örökösödésbe oltott választásnak* neveztetik.

De nemcsak a fejedelmi szék betöltésének módja szerint különböznek a monarchiák egymástól, hanem a szerint is, hogy milyen viszonyban vannak a fejedelemhez a többi állami főszervek. Korlátolt monarchiákban ugyanis a fejedelem mellett más főszervek is activ részt vesznek a souverain akarat létrehozásában, és többé-kevésbbé önállóan működnek, mert hatalmuk forrása nem annyira a fejedelem akaratában, hanem inkább a nemzettől nyert megbizatásban rejlik; sőt még akkor is, ha hatalmuk a fejedelemtől nyert megbizatáson nyugszik, mint a ministereké, az alkotmány által oly független tevékenységi körrel vannak felruházva, hogy a fejedelemtől többé-kevésbbé önállóan képesek működni. Ezen főszerveknek hatásköre és hatalmuknak a fejedelmi hatalomhoz való viszonya nem mindenütt egyforma, a mi a korlátolt monarchiáknak igen különböző tartalmat ad.

A főszervek közűl első sorban a törvényhozó testületek említendők, melyeknek legnevezetesebb hatásköre abban áll, hogy az ő akaratuk nélkűl általánosan kötelező jogszabály souverain formában nem alkotható, továbbá, hogy az ő hozzájárulásukkal kijelentett és a fejedelem által is elfogadott és megerősített állami akarat, mely *törvénynek* neveztetik, sou-

verain formában kifejezett akarat, mely a fejedelem egyoldalú akaratával már meg nem változtatható. A törvényhozó testületek hatáskörébe szokott még tartozni *a kormány* tevékenységének *ellenőrzése* és *felelősségre vonása.*

Második helyen említendő a *fejedelem kormánya*, melynek hatásköre abban áll, hogy a fejedelmet a kormányzati teendőkre nézve tájékoztassa, *tanácscsal ellássa*, az állami akaratot, legyen az akár törvényben, akár csak a fejedelem által kijelentve, végrehajtsa, jobban mondva *végrehajtását* elrendelje és ellenőrizze és concrét esetekben felelősség mellett és a közjó érdekében az állam alsóbbfokú közegeivel *rendelkezzék*. Továbbá a kormány feladata az általa szükségesnek tartott törvényhozási intézkedéseket a törvényhozó testületeknél *javaslatba* hozni.

Harmadik helyen említendő a *biróság*, melynek hatáskörébe tartozik a fennálló jognak concrét esetekre alkalmazása, t. i. az *igazság kiderítése* és a megsértett jogrendnek helyreállítása vagy a vitássá vált jog érvényességének kimondása. Ez is az állami akarat végrehajtása, illetőleg annak elrendelése, csakhogy a végrehajtásnak oly speciális neme, a melynek elvégzésére a legtöbb államban oly különös szervezet létesűl, mely az igazság érvényesülésére a legtöbb biztositékot nyujtja.

A korlátolt monarchia characterének meghatározásánál legnagyobb fontossággal bir a törvényhozó testületek összealkotásának módja és a törvényhozó testületek hatásköre.

A hol a törvényhozó testületek tagjait egy kiváltságos rendnek vagy osztálynak tagjai képezik, vagy a hol azok csak ezek közűl választhatók, az *aristocraticus* vagy *rendi* képviselettel biró korlátolt monarchia. A hol azonban a törvényhozó testületeknek vagy azok egyikének tagjait a nép választja, az népképviseleti korlátolt monarchia.

A népképviseleti korlátolt monarchiának pedig a szerint, hogy a törvényhozó testületeknek milyen befolyása van a kormányzásra, két válfaja van. A hol a törvényhozó testületek a fejedelmi kormány működését csak abból a szempontból ellenőrizhetik, vajjon nem lépi-e át a fennálló törvényeket s a kormányt csakis törvénysértésért vonhatják felelősségre, a kormányzat irányáért és a törvények miképeni

végrehajtásáért pedig a kormány csak a fejedelemnek felelős, mert nem egyéb, mint a fejedelem segédszerve, végrehajtó és kormányzati közege, az nem nevezhető parlamentaris monarchiának, mert abban a parlamentaris elv nem érvényesűl. A hol ellenben a törvényhozó testületek a kormányzat irányára is befolyással vannak s a fejedelmi kormány nem tünik föl egyébnek, mint a törvényhozó testületek akaratából s ezek kebeléből alakuló, de a kormányzás vitelével a fejedelem által megbizott testületnek, ott *parlamentaris korlátolt monarchiával* állunk szemben; mert ott a parlament nem csak a törvényhozásban, hanem a kormány politikai felelősségének segélyével a kormányzásban is döntő tényezővé válik

Parlamentaris monarchiában a fejedelmi kormány az által, hogy a törvényhozó testületeknek közvetlen befolyása alá kerűl és minden cselekményeért a parlamentnek felelős, önálló hatalmi tényezővé fejlődik, mely egyrészről a törvényhozó testületeket vezérli, másrészről a fejedelmet is moralis befolyása alatt tartja.

A mint az előadottakból látszik, az államhatalmi tényezők jog- és hatásköre nem a hatalmi functiók lényege szerint különül el egymástól, — a mint ezt Montesquieu és utána sokan tanították, — mindazonáltal tagadhatlan, hogy a a hatalmi functiók nem hagyhatók és nem is maradnak teljesen figyelmen kívül a hatáskörök megállapításánál.

A parlament ugyanis főképen törvényt alkot, de azért nem csupán jogalkotással foglalkozik, hanem a kormányzást is befolyásolja. — Továbbá a kormány nem csak kormányoz, hanem a törvényhozást is befolyásolja és a végrehajtás egy neméneк, a közigazgatásnak egyetlen főszerve. — Végre a biróság különálló szervezet, noha az ő tevékenysége is csak végrehajtás, nem pedig önálló functio, mint ezt Montesquieu nyomán mások is tanították.

A fejedelem pedig mind a három functióban döntő tényező, mert a parlamentet ő hívja össze, ő oszlatja fel, a kormányt és a biróságokat ő nevezi ki, az állami szervek összhangzó működése felett ő őrködik stb., tehát nála van a legfőbb kormányzó hatalom; a kormány ő helyette intézkedik, a biróság az ő nevében ítél stb., tehát nála van a legfőbb

végrehajtó hatalom; végre a törvény az ő szentesítése által lesz kötelezővé, tehát nála van a legfőbb törvényhozói hatalom.

Az államhatalmi főszervek hatásköre sokkal inkább a szerint különül el, hogy milyen formában és hatálylyal fejezik ki az egyes főszervek az állami akaratot, illetőleg minő szerepet játszanak annak kifejezésénél. Maguk a főszervek ugyanis, mint már emlitém, közvetlenűl nem cselekesznek, hanem legfeljebb csak cselekedtetnek az alsóbb fokú szervek által és így hatáskörük elválasztásánál az akaratkijelentés, cselekvés és végelhatározás lelki functiói szerint való elkülönítés fenn nem tartható. A törvényhozási, kormányzási vagy végrehajtási ténykedés közt tehát csak az a különbség, hogy az előbbi általános akaratkijelentés, a két utóbbi pedig többnyire concrét esetre vonatkozó akaratkijelentés, melyet az alsóbb fokú szerveknek érvényesíteni, vagyis a végrehajtást foganatosítani kötelességök.

Az általános akarat souverain formában jelentendő ki, azaz oly formában, hogy egyoldalúlag egyik főszerv által se legyen megváltoztatható. Ez pedig akként történhetik, hogy az államfő és a törvényhozó testületek az általános akaratra nézve megegyeznek, s miután annak szövegét a törvényhozó testületek megállapították, az államfő azt megerősíti és ünnepélyes formában kijelenti. Az ilyen souverain alakban nyilvánuló állami ténykedés formai értelemben még akkor is *törvényhozásnak* neveztetik, ha az nem jogot alkot, hanem kormányzati cselekményt végez (pl. költségvetés, az évi ujonczjutalék megajánlása, egyes főhivatalnokok vagy főméltóságok választása stb.)

A kormányzási és közigazgatási tevékenység rendesen nem nyilvánúl souverain formában, hanem az államfőnek vagy az ő kormányának egyszerű akaratkijelentése útján érvényesűl. Az akaratnyilvánulás rendes alakja tehát a *fejedelmi vagy kormányrendelet*, mely azon szervek által, a kik azt kiadták, más rendelettel megváltoztatható vagy vissza is vonható. Ha tehát a rendelet jogot alkot, akkor is csak kormányzati vagy közigazgatási cselekményként jelenik meg. Minthogy pedig az állam összes végrehajtó szervei a fejedelmi kormánynak rendelkezésére állanak, s miután a rendelet formájában kijelentett állami akarat czélja főképen az általános állami akarat

érvényesítése, a rendelet formájában nyilvánuló állami tevékenységet végrehajtásnak, az ily tevékenységet végző főszervnek hatalomkörét pedig *végrehajtó hatalomnak* nevezzük.

A végrehajtási functiónak egy különös neme a jogszolgáltatás, melynek czélja egyes concrét esetekben az igazság kiderítése és a fennálló jognak megfelelő igazság kijelentése. Az igazság akként deríttetik ki, hogy a fenforgó ténykörülmények a fennálló joghoz viszonyítva mérlegeltetnek, megbíráltatnak és itélet alkottatik arról, hogy mi felel meg az igazságnak, a mi azután a concrét esetre vonatkozó határozat alakjában, mint állami akarat kijelentetik. Azon szervek, a melyek az igazság kiderítésére és határozat alakjában való kijelentésére vannak hivatva, *igazságszolgáltatási* szerveknek vagy *biróságnak* neveztetnek, s tevékenységük a biráskodás, jog- vagy igazságszolgáltatás.

Az igazságszolgáltatást azért helyesebb külön szervre bízni, mert ha ezt a végrehajtó hatalom rendes közegei végeznék, az igazságszolgáltatás nélkülözné a pártatlanságot és függetlenséget, mely a tárgyi jog szerinti tárgyilagos igazságnak kiderítéséhez szükséges, s a melyet az állam általános érdekében még az állam concrét érdekével szemben is érvényre kell emelni.

Ezek szerint tehát az állami akarat három alakban nyilvánúlhat, u. m. souverain alakban azaz *törvény alakjában*, azután *rendelet alakjában*, végre *határozat* vagy *itélet* alakjában.

A törvény alakjában nyilvánuló állami akarat megállapíttatik a törvényhozó testületek által s kijelentetik a fejedelem által; a rendelet alakjában nyilvánuló állami akaratnak kijelentése a fejedelemnek vagy helyette az ő kormányának, végre az itélet alakjában nyilvánuló állami akaratnak kijelentése a biróságnak hatáskörébe tartozik.

A hatáskörök tehát formai szempontból és nem a czél szempontjából, azaz nem az állam hatalmi functiói szerint vannak egymástól elkülönítve, a miért is azok *alaki értelemben* vett felségjogoknak neveztetnek. De a hatáskörök merev elkülönítése ezen szempontból sem teljes, mert a szerves lényeknél, a milyen az állam is, az keresztűl nem vihető, mivel a merev elkülönítés a különböző főszerveknek teljes szervi

különállását tételezné föl. Hiszen az állati szervek sem végeznek kizárólag egynemű tevékenységet.

A fejedelem hatás- és jogköre nem képez külön formai jogkört, hanem neki, mint az állam legfőbb szervének és a souverain hatalom letéteményesének része van úgy a törvényhozás, mint a rendelet avagy az itélet alakjában nyilvánuló állami akarat létrehozásában. Mert mint említénk, a törvény az ő megerősítése és az általa való kihirdetés folytán válik kötelezővé, a rendelet csak tőle vagy a helyette működő kormányától származhat, s végre az itéletek az ő nevében hozatnak s azok létrejöttét meggátolhatja pertörlés, végrehajtását pedig kegyelem által.

Tehát akár a czél, akár a forma szempontjából különítjük el az államhatalmi szervek jog és hatáskörét, a fejedelem mindenütt mint döntő tényező szerepel, valamennyi más főszerv fölé emelkedik, úgy, hogy az államnak ő a legfőbb szerve, az államban övé a legmagasabb akarat, az állam személyi egysége az ő személyében jut kifejezésre, a miért is az államnak minden tagja vele szemben alattvaló, ő pedig az államban minden egyessel és minden más hatalmi főszervvel, sőt magával az államalkotó nemzettel szemben is mint *felség* jelenik meg, mert ő birtokolja, ő kezeli, ha nem is korlátlanúl, az állam hatalmát.

I. Rész. A királyi méltóság lényege a magyar alkotmány szerint.

1. §. *A magyar állam eredete és fogalma.*

A magyar nemzet a hazai krónikák és biborban-született Constantinus császár megegyező előadása szerint hét — illetőleg a később hozzája csatlakozott kabar vagy kun törzsekkel nyolcz — rokon törzsnek szoros szövetkezéséből keletkezett. Ezen szövetség kezdetben valószinüleg igen laza lehetett s az egyes törzsek hihetőleg csak hadviselés czéljából szövetkeztek egymással. De a faji és nyelvi egység, az érdekek azonossága, a hosszú együttélés, az azonos szokások, életmód, életviszonyok, világnézlet és hasonló intézmények idővel létrehozták a törzsek közt a nemzeti egységet, felébresztették a nemzeti öntudatot, a mi Árpádnak közös akarattal az egész nemzet vezérévé történt megválasztásában s a vérszerződés megkötésében nyilatkozott meg.*)

Hogy a magyar törzsek első szövetkezése hol és mikor ment végbe, úgyszintén, hogy Árpád mikor választatott fővezérré, azt pontosan megállapitani nem lehet. Csak annyi

*) Nincs rá okunk, hogy nemzetünk keletkezésének történetét másképen adjuk elő, mint a hogy azt a krónikásokra támaszkodva történészeink és jogtudósaink eddig előadták és mint a hogy az századok hosszú során át, talán egy ezredév óta nemzetünk hitében és meggyőződésében él. Miért adjunk hitelt Vámbéri uj tanainak, a melyek szerint Árpád magyarjai csak nevöket adták mai nemzetünknek, de sem nyelvét, sem faji jellegét? Ezen uj tanok — melyek elvetik a krónikások némi világosságot terjesztő adatait, merő koholmánynak tartva mindent — úgy sem képesek önmaguk igazolására positiv alapon több hitelt érdemlő bizonyítékkal előállni a koholmánynak kijelentett régiek helyébe, s mindent csak phantasiára alapitott üres hypothesisekkel akarnak megmagyarázni. De minket a tudományban nem az ujat mondási viszketeg vezet, hanem az igazság szeretete, nemzeti multunk

bizonyos, hogy a mikor a 8 törzs mai hazáját elfoglalta, akkor már egy nemzetté tömörűlt vala, és a közös fővezér személyében a nemzet személyi egysége, más nemzeti főhivatalokban pedig, mint a *gyula* (γύλας) és a *harkász* (χαρκᾶς), továbbá a nemzetgyűlésben mint legfőbb határozó szervben, az egységes nemzeti szervezet külsőleg is meg volt teremtve.

Az ősi alkotmány formájára felette eltérők a jogtudósok és irók nézetei. A magyarok ősalkotmányát Tierri Amadé katonai köztársaságnak, Lakics már akkor monarchiának, Máriássy demokratikus köztársaságnak, Kiss szövetségen nyugvó aristokraticus köztársaságnak, Korbuly a közös fővezér és a nemzetgyűlés kapcsa által összetartott szövetségi alkotmánynak, Hajnik pedig szövetséges törzsszervezetnek nevezi. Csak Marczali és Vámbéri keresik abban a patriarchalis monarchiát vagy patriarchalis uralmak szövetségét.*)

A legtöbb fennebbi állítás bir némi alappal. A vezéri hatalom katonai hatásköre, életfogytiglani tartama, a kiváló tisztelet, melyben a vezér személye részesűlt, a monarchiára emlékeztet. A nemzetgyűlésben, a hol a nemzet minden szabad tagja megjelent és a nemzeti határozatok hozatalára befolyhatott, a demokratiai elem; a törzs és nemzetségfők és családjaik kiemelkedő tekintélyében s ezen tisztségeknek bizonyos családokhoz kötöttségében az aristokratiai elem jutott kifejezésre. Az egyes törzsek önállósága és a közös fővezér és a nemzetgyűlés összetartó kapcsa pedig a szövetséges törzsszervezet mellett bizonyít.

Leghelyesebb, ha az ősalkotmányt szövetséges törzs-

---

dicsőségének emlékei s az ezek iránti kegyelet, mert látjuk, hogy a régi hitnek megdöntését czélúl kitűző forradalom ingatag alapon indúl. A régi feljegyzésekkel szemben tehát inkább maradunk *„hiszékeny butaságunkban és keresztény együgyűségünkben“*, semhogy kövessük az úgynevezett felvilágosodás csalóka fényű s meleget nem terjesztő mesterséges lámpavilágát.

*) Vámbéry a magyar ősalkotmányról értekező iróinkról ekként nyilatkozik: „Egészen érthetetlen, hogy *a tisztán patriarchalis társadalmi szellemtől áthatott nomádra* olyan alkotmányt és olyan intézményeket fogjanak rá, a melyeknek előttök teljesen idegeneknek kellett lenniök.“ (A magyarság keletkezése 174. l.). Csodálatos, hogy a nagy tudós, a ki a magyar történet és alkotmányjog iróit bölcseségének biztos tudatában több izben is *naiv epigonoknak* nevezi, nincs tisztában azzal, hogy olyan alkotmányt, a

szervezeten alapuló köztársaságnak nevezzük, mert a fővezér katonai és végrehajtó hatalmát monarchiai hatalomnak semmi szín alatt sem lehet tekinteni.

Ősi alkotmányunk monarchicus természete ellen nyilatkozik Werbőczi is, mondván: quod quamvis olim populus iste Hungarorum, dum adhuc ritu viveret gentilitium, et non regem, sed ducem ac capitaneos haberet sicut directores etc."[1]

A nemzetgyűlés hatalomköre is a köztársasági alkat mellett bizonyít, s Árpád fővezérré választása korántsem változtatta azt monarchicussá, csupán egy lépéssel közelebb vitte hozzá.[2] *A nemzetgyűlés volt az államfenség tulajdonképeni birtokosa,* — mondja Hajnik.*)

Mint mondánk, a nemzeti egység külső szervezkedése már eléggé előre haladt volt, a mikor a nemzet a mai haza elfoglalására indúlt. A IX. század második felében tehát már egy alkotmánynyal biró és nemzeti egységének öntudatára ébredt szabad nemzet lép a Duna és Tisza partjaira, hogy magának hazát foglaljon és államot alapítson. Az egység külsőleg még nem volt egészen teljes, mert az egyes törzsek között a válaszfalak még le nem omlottak s a törzsfőnökök hatalomköre által a letelepülés után is hosszabb időn át fentartattak, a mint ezt biborban-született Constantinus következő szavai bizonyítják: „a turkoknak (így nevezi a magyarokat) ezen nyolcz törzse fejedelmeinek alávetve nincsen; de egyenként a folyamok mentén, melyek őket elválasztják, kölcsönös szerződést kötöttek egymással, hogy ha bármely rész fenyegettetnék háborúval, annak közösen minden erőből segélyt nyújtsanak."

---

milyet a mai turkoman igy fejez ki: *Biz bibas khalk bolamiz* = mi fejetlen nép vagyunk (A magy. keletk. 177. l.), semmi szín alatt sem lehet patriarchalisnak nevezni.

[1] Werbőczi H. K. 3. cz. 1. §.

[2] Hajnik J.: Magy. alkot. és jogtört. 70. l.

*) Vámbéri is azt állítja, hogy a nomádok (kik alatt a magyarokat is érti) alkotmánya minden időben az egyes törzsek szövetkezete volt közös választás útján megválasztott fejedelem főurasága alatt. A fejedelem hatalma azonban nem volt korlátlan, mert minden törzs saját főnöke igazgatása alatt áll, a nagyobb ügyekben pedig, melyek az egyetemességet illetik, mint pl. idegen területre való betörés vagy belvillongások eligazítása, *kűnent*, azaz birodalmi tanácsot, gyülekezetet szoktak összehívni, a mely a fejede-

Mindazonáltal kétségtelen, hogy a nemzeti egység tudata a törzsek között már az őshazában felébredt, mert Etelközben Árpádnak fővezérré választásában és az alkotmány alapját megvető vérszerződésben az már erőteljes alakban nyilatkozott meg.

A nemzeti egységet nem az egységes külső szervezet teremtette meg, hanem ellenkezőleg, az egységes nemzeti érzület alkotta meg a törzsek szövetségét és létesítette a nemzeti alkotmányt; mert minden régebbi iró megegyezik abban, hogy Árpádot a nemzet szabad akaratából választotta vezérévé a honfoglalás[1] nagy munkájának véghezvitelére, és így kizártnak kell tekintenünk azt, hogy Árpád vagy törzse a többi törzseket fegyveres hatalommal hódította volna meg, vagy hogy Árpád a hozzá csatlakozottakkal együtt csupán kalandvágy által vezéreltetve rontott volna mai hazánk területére, hogy magának uralmat alapítson.*)

A honfoglalás nagy munkája Árpád dicső nevéhez fűződik ugyan, de nem az ő, hanem a nemzet hatalmi ténye volt.

A IX. század utolsó éveiben a honfoglalás már be volt fejezve, s ezzel a mai magyar állam, ha nem is mai alakjában, de meg volt alapítva.

A *magyar állam* egy ezer év előtt egyéniségének öntudatára ébredt szabad nemzetnek alkotása, tehát már keletkezése pillanatától fogva nemzeti állam, azaz *a magyar nemzetnek az általa elfoglalt területen önmagát szervező külső hatalmi megnyilatkozása.*

---

lem vezetése alatt tanácskozott s mindig szótöbbséggel döntött (A magyarság keletk. 176. l.). De ha ilyennek kellett lenni az ősalkotmánynak, mi kifogást lehet akkor tenni a vérszerződés hitelessége ellen, mikor az, különösen a csiki székely krónika szövege szerint, ilyen alkotmány képét idézi elénk.

[1] V. ö. Hajnik J.: Magy. alkot. és jogtört. 65. l.

*) Vámbéri az egyetlen iró, a ki Árpádot és magyarjait úgy szeretné föltüntetni, mint kalandvágytól űzött martalóczhadat és vezérét, melyhez számos rokon és idegen elem csatlakozott, s melynek számát legfeljebb 15 ezer harczosra és egészben véve legfeljebb 30 ezer lélekre lehet tenni. (A magy keletkezése 194. l.) De hogy egy ily maroknyi csapat miképen volt képes államot alapitani és 1000 éven át föntartani ott, a hol nála sokkal hatalmasabb népek sem voltak képesek hosszabb időn át uralmukat fentartani, arról számoljon be a nagy tudós.

A nemzeti érzület a honfoglalás után a faji elszigeteltség következtében még erőteljesebb fejlődésnek indúlt, minek eredménye a törzsi különállás teljes elmosódása vala; s a honfoglalást követő második században már a külsőleg is egységes nemzet szerepel a történet színterén.

A magyar nemzet rombadönté azon államalakulásokat, melyek a mai Magyarország területén a honfoglalást megelőzőleg megindúltak. Mi sem természetesebb tehát, mint az, hogy az itt talált idegen népek is a magyar nemzet alattvalóivá lettek, a nélkűl azonban, hogy ennek egyúttal tagjaivá is váltak volna. Ezeket előbb be kellett a nemzetnek olvasztania, de mire a beolvasztás csak annyira-amennyire is sikerűlt, az alatt a hódító és államalkotó nemzet kiváltságos renddé, nemességgé alakúlt, mely az új elemeket az államalkotásban való activ közreműködésből legnagyobb részt kizárta s ez által az alkotmány fejlődésének aristocraticus irányt adott.

Habár az által, hogy a hódító nemzet tagjai közűl sokan a meghódított népek és behurczolt foglyok szolgaságába sülyedtek, s viszont a meghódítottak közűl számosan a hódító és vitézlő magyarság soraiba emelkedtek, — a rendi válaszfal megszűnt a nemzeti érzületben is válaszfal lenni; mindazonáltal a kiváltságos nemesség zöme, mint a honfoglaló ősök jogutódja, kiváltságos állását kilencz századon át fentartotta s nemzetnek egyedűl önmagát tekintette.

A lefolyt kilencz század alatt egyesek igen számosan, továbbá egyes ujonnan keletkezett rendek is bevétettek az alkotmány sánczaiba, mint az erdélyi szászok, a jászok és kunok, a XV. századtól a sz. kir. városok, a később meghódított országok előbbkelői pedig, mint Slavonia, Horvát- és Dalmátországok uralkodó osztályai, nem mint külön rend, hanem egyenként, de tömegesen a magyar nemesek közé is felvétettek vagy más kiváltságokban részesültek, és az akkori activ nemzet tagjaivá váltak.

De annak, hogy az állam egész népességét egy nemzeti eszme, egy hatalomhoz való ragaszkodási érzület hatotta át, hogy a szabad nemes és a kiváltságok nélkűl úri hatóság alatt élő pór is ugyanazon szent koronában megtestesülő nemzeti eszmének hódolt, és hogy a közös haza földjén való honos-

ság nemest és nem nemest az akkori viszonyokhoz képest elég közel hozott egymáshoz, bizonyságát képezi azon körülmény, hogy már a XIII. századtól kezdve találunk olyan törvényeket, melyek a benszülött honfit megkülönböztetik az idegenektől. A mig ugyanis oly törvényeket, a melyek a honfiaknak az országos nemesek soraiba való felvételét megnehezítenék, nem mutat fel a magyar jogtörténelem, noha némelykor egész falvak lakossága nemesíttetett; az arany bullától kezdve (26. czikk) mindig sürűbben találkozunk oly törvényekkel, a melyek az idegeneknek fekvő javakkal (a mi egyértelmű a nemesítéssel) való megadományozását, majd ünnepélyes honfiusítását, vagyis idegeneknek nemesítését megnehezíteni törekedtek.[1]

És noha a rendi és osztálykülönbség egész 1848-ig fennállott, a nemzeti közérzület nálunk már akkor is eléggé ki volt fejlődve, a mikor még nyugati Európa népei a hűbéri tagoltság magánuralmi törekvései által absorbeáltattak.

Sőt akkor is, a mikor a viszonyok kényszerítő hatása alatt a magyar állam ketté szakadt, t. i. a mohácsi vész (1526) után, az államalkotó nemzet egy maradt, a mit kétségtelenűl bizonyít: a magyar és az erdélyi nemesség azonossága, az intézmények hasonló szelleme, az egyesülésre irányuló törekvések, a szabadságharczokban, melyek a nemzeti eszmék megvalósításáért vívattak, a kölcsönös segélynyujtások és a már előbb is követelt, majd 1848-ban közlelkesedéssel kimondott unió.

Hiszen a költő is így kiált fel:

„Egy nemzet és két ország hallja meg
Mi bennem eddig titkon forra csak.
Az forra bennem, az fájt énnekem,
Hogy egy nemzetnek két országa van, hogy
E két országos nemzet a magyar.“

Az 1848-ik évben egygyé lesz ismét az állam, sőt az által, hogy a nem nemesek is bevétetnek az alkotmány sánczaiba, az államalkotásnak és fentartásnak az egész nép activ részesévé válik, mi által intézményeink még inkább biztosíthatnák

[1] V. ö. szerző értekezését: „Az állampolgárságról“ 10., 13., 15. ll.

azt, hogy a magyar állam nemzetinek tekintessék. De sajnos, hogy most idegen nemzeti irányok is befolyásolják a különböző nemzetiségű lakosság egy részét, a mi a magyar állam magyar nemzeti irányú fejlődésére bomlasztó hatással van. Ez azonban nem változtat államunk alkotmányának magyar nemzeti jellegén. Nevezetesebb ennél az, hogy az 1868. évi XXX. törv.-czikkben egy ujonnan nemzeti öntudatra ébredt népet ismert el a magyar állama alkotásában társnemzetűl, a horvát-szlavont, mely külön nemzeti czéljainak megvalósítására autonom szervezetet is nyert a horvát-szlavon autonom alkotmányban.

A magyar államot azonban ma is a magyar nemzet alkotja és tartja fenn, mint államalkotó, a horvát-szlavon politikai nemzetnek pedig csak oly mérvű szabadságot és önállóságot enged, mely nem veszélyezteti az egész állam egységes erejét, magyar nemzeti jellegét, a nemzeti alkotmányt, noha a speciális horvát nemzeti érdekeknek egy bizonyos szerződésileg megállapított körön belőli érvényesülését lehetségessé teszi is.

A magyar állam alatt tehát értenünk kell azt az államot, melyet a Kárpátok, a Duna és Száva folyók, továbbá az Adriai tenger és a Lajta és Morva vize által határolt földterűleten az Árpád vezérlete alatt beköltözött magyar nemzet ezer év előtt alapított és azóta fentartott a mai napig, s melyben külső szervezet útján oly hatalom érvényesűl, a melynek feladata az államalkotó magyar nemzetnek aspiratóit megvalósitani és a horvát-szlavon politikai társnemzetnek a magyar nemzeti czélokat nem veszélyeztető törekvéseit elősegiteni.

2. §. A királyi méltóság eredete.

Említettük már, hogy az ősmagyar törzsszervezeti alkotmány, a mennyire azt a biborban-született Constantinus görög császár munkájából, Kézay Simon krónikájából, a székely krónikában eléadott vérszerződés 3. pontjából megitélhető, s a mint azt Hármaskönyvének I. r. 3. czimében Werbőczi is feltünteti, határozottan köztársasági jelleggel birt.

Kérdés tárgyát csak az képezheti, vajjon annak democraticus szervezete volt-e, vagy aristocraticus.

Constantinus nem szól világosan. Mindössze annyit mond, hogy a magyarok hét nemzetségből állottak, és sem nemzeti, sem idegen fejedelmük nem volt soha, hanem úgynevezett vajdák (Βοέβοδοι) voltak köztük és ezek közűl első volt Lebedias.

Anonymus oligarchicus köztársaságot ecsetel, mondván: hogy a mikor az új haza elfoglalását elhatározták, maga a hét fejedelmi személy (principales personae) közös és komoly tanácskozás után belátta, hogy a megkezdett utat be nem végezhetik, hacsak nincs felettük vezér és parancsoló. — Határozó hatalmat tehát csak a fejedelmi személyeknek tulajdonít s ennek megfelelően szövegezi a vérszerződés 3-ik pontját is, mely szerinte így szól: Azok az előkelő személyek, kik Árpádot szabad akaratjukból urukká választották, soha se maguk, se maradékaik a vezér tanácsából és az országlás tisztéből ki ne rekesztessenek.

A csíki székely krónikában azonban a vérszerződés 3-ik pontja így szól: Az ügyek a nép egyetértésével végeztessenek. Ebből tehát arra lehet következtetni, hogy Anonymus korának aristocraticus felfogását alkalmazta a vérszerződés korára is, a mint ezt róla Korbuly[1] is hiszi.

Kézay „communitas"-a szintén a democraticus szervezet mellett bizonyít, úgyszintén Werbőczi Hármaskönyve I. részének 3. czíme is, mely a nemesség eredetéről és a királyi hatalom átruházásáról szólva, a csíki székely krónika utolsó pontjával egyezik s a magyar parasztság eredetét onnan magyarázza: hogy azok, a kik a hadbahívásra és nemzeti gyűlésekre a kitűzött helyen meg nem jelentek és mentségüket nem adták, kettéhasítandók vagy örök szolgaságra taszítandók voltak s innen van az, hogy nem minden magyar egyenlő jogú, hanem egyik úr, a másik szolga, egyik nemes, a másik paraszt, holott mindnyájan ugyanegy nemzetségből, t. i. Hunyortól és Magortól származnak.

Azt kell tehát hinnünk, hogy az ősmagyar alkotmány

[1] Korbuly: Magy. közj. 56. l

szövetséges törzsszervezeti democraticus köztársaság vala, a melybe aristocraticus elemet a harczi dicsőségben érdemesebb vitézek családja iránti nagyobb tisztelet vitt bele, s melyben a nemzetté tömörűlés következményeként létesített fővezéri méltóságnak az Árpád családjához kötése folytán a monarchia csirája is megfogamzott.

Tehát sem az aristocraticus, sem a monarchicus elem nem hiányzott az ősi alkotmányból, csak kedvező viszonyok kellettek hozzá, hogy a democraticus ősi szervezet rovására mind a kettő kifejlődjék és alkotmányunk későbbi főjellemvonását érvényre juttassák.

Az aristocratiai elemnek kifejlődését felette elősegíté a honfoglalás. Az által ugyanis, hogy a hódító nemzet testébe a megtelepűlés után sok idegen elem vegyűlt, melylyel szemben a honfoglalók némi előkelőségre tettek szert; továbbá annak folytán, hogy a honfoglalást követő rablóhadjáratok alatt egyesek nagy ingóvagyont harácsoltak össze, míg másoknak kevés jutott a nagy zsákmányból; végre az által, hogy a portyázások idejében egyes kalandszomjas portyázó vezérek különös tisztelet részeseivé váltak, melyet családjukra is átörökíténék: a törzsélettel járó egyenlőség a letelepedés után mihamar megbomlott s egyes nemzetségek nemcsak a közszereplés, hanem a magánélet terén is kiemelkedtek a többiek közűl.

A monarchia kifejlődésének azonban nagy gátjáúl szolgált a törzsek önállósága és a törzsfőnökök hatalomköre, s mindaddig, míg a törzélet bomlásnak nem indúlt, az alkotmány monarchikussá nem válhatott.

A honfoglalás dicsőséges végrehajtása felette kedvezhetett ugyan Árpád tekintélyének, és nemzetünk azon tulajdonsága, hogy meghajlik a valódi nagyság előtt, az ő vezérségét monarchikus színben tünteti fel; de már a honfoglalást követő kalandos hadjáratok kora azt bizonyítja, hogy a honalapító gyöngébb utódai alatt egyes törzsfőnökök, mint Lehel, meg Bulcsu a harkász, avagy Botond s más seregvezérek nagyobb történelmi szereplésre jutnak, mint maguk a fővezérek, kikről nem sokat jegyez fel a történelem, sőt Falicinnak, (kit a biborban-született Constantinus Árpád utódjaként említ), nevét hazai krónikáink egyátalán nem is ismerik.

A fővezérek sorában tehát egy új nagy alaknak kellett föltűnnie, ki bir ama tulajdonokkal, hogy az elhomályosodott fővezéri tekintélyt ismét fölemelje s a bomladozó régi rend helyébe ujat léptessen, és oly eseményeknek kellett bekövetkezniök, a melyeknek nyomása alatt az egyeseknek a honfoglalás óta kifejlődött kalandvágya és kincsszomja által szerte forgácsolt nemzeti erők ismét egy czél felé tömöríthetők legyenek.

Azok a sulyos vereségek, a melyek a kalandozó magyar seregeket a X. század közepén Németországban érték, s melyeknek Bulcsu a harkász, továbbá Lehel és Botond is áldozatúl estek, nem maradhattak hatás nélkűl a nemzet jobbjaira. Érezniök kellett, hogy a viszonyok kényszerítő hatásával meg kell alkudniok, ha nem akarnak a hunnok és avarok sorsára jutni. Az erősbödő német és byzanczi császárságok példája sem maradhatott tanúlság nélkűl s mindenkinek be kellett látnia, hogy oly hatalomra van szükség, mely képes az egész nemzetet ismét egy czélra egyesíteni.

Gejza vezér, Taksony fia, oly tulajdonokkal ékeskedett, melyek őt az úttörő munkára képesítették. Ő nemcsak sütkérezett ama dicsőségnek fényében, a melyet Árpád szerzett a vezéri méltóságnak, hanem a nemzetnek Árpád vére iránti kegyeletét arra is fel tudta használni, hogy a vezéri hatalmat az egész nemzet fölé kiterjeszsze és minden irányban kiszélesítse.

Megkönnyítette helyzetét az, hogy azok a férfiak, kiknek harczi dicsősége még két évtized előtt a fővezéri méltóság fényét elhomályosította, az ő idejében már nem voltak életben, és így nem kellett veszélyes versenytársakkal megküzdenie.

Ha hitelt adhatunk szent István életírójának, Hartvicusnak, Gejza vezér már a nemzet nagy része felett zsarnoki módon és önkényűleg uralkodott,[1] szóval a vezérnek tisztán katonai és végrehajtó hatalmát erőszakos eszközökkel monarchiai hatalommá változtatta.

Hogy mily úton-módon és minő eszközökkel és kiknek támogatásával alapította ő meg az összes törzsek fölött föl-

---

[1] Legenda st. Stephani. l. Endlicher Monum. 165. l.

tétlen uralmát, ki tudná azt ma megmondani, mikor e korból egykorú részletes honi adatok alig maradtak, a külföldi emlékek pedig ferde világításban tűntetik föl a magyar viszonyokat. Itt csak a történész phantasiája egészítheti ki a hiányos ismereteket, de ily bizonytalan térre mi nem akarunk lépni.

Valószínűnek kell tartanunk, hogy Gejza czéljainak véghezvitelében nemcsak külföldi pártfogásra számított, hanem az országon belől is nagy pártra támaszkodott;[1] mert különben alig hihető, hogy már alatta nem törtek ki általános lázadások, s alig magyarázható meg, hogy utódjának, Istvánnak Kopány, Gyula, Ochtum és Keán legyőzése után sikerűlt a törzsfőnökök hatalmát annyira megtörni, hogy annak visszaszerzésére és a régi törzsszervezeti alkotmány helyreállítására többé egyetlen kisérletet sem tettek.

Minden jel arra vall, hogy a magyar alkotmány már Gejza vezér korában határozottan monarchiai alakot nyert s a vezér fejedelmi hatalmát István csak keresztény ruhába öltöztette és a már bomladozó törzsszervezet teljes megszüntetése és bölcs mérséklet által fenmaradásában csak biztosította, de ujonnan nem ő, hanem atyja és elődje, Gejza teremtette meg.

Szent István nem csökkentette a nemzetnek azon szabadságait és a közügyekben való részvételét, a melyekkel az Gejza idejében tényleg birt, sőt ellenkezőleg, több tért kellett annak adnia, hogy a nemzet irányadó elemeit a királyság intézményének és a keresztény vallásnak befogadására megnyerhesse. Kopány lázadásának okát valószinűleg nem is István ujításai képezték, hanem a még Gejza idejében támadt elégületlenségnek volt az kitörése, egy ifjú és uj fejedelem alatt több sikerre lévén annak kilátása.

Ez lehet az oka, hogy őseink oly hamar megbarátkoztak a királyság intézményével, hogy azt az István halála után bekövetkezett trónvillongások alkalmával sem semmisítették meg; úgyszintén annak is, hogy az Árpádok korának második szakában törvényeink gyakran hivatkoznak

[1] Hasonló nézetben van Hajnik is. Magy. alkot. és jogtört. 82. és 83. ll.

szent Istvánra, mint a kitől a nemzet összes szabadságai származnak.[1]

A magyar alkotmány tehát már Gejza vezér korától kezdve monarchiai alakot nyert, a mi annyit tesz: hogy a főhatalom egy physikai személynek birtokában volt, a ki magas méltóságát nemcsak életfogytiglan viseli, s nem csupán egyszerűen végrehajtó főszerve a határozó nemzetgyűlésnek; hanem ezen felűl békében és hadban egyaránt parancsoló az egész nemzet felett, szóval valóságos fejedelem, kinek kezébe van letéve az egész nemzet hatalma.

A Gejza által létesített monarchiai hatalomnak azonban jogi formát kellett még adni s az egész nemzeti szervezetet, mely eddig a törzsélet alapján nyugodott, ahhoz alakítani. Ez volt Istvánnak feladata. De ő a mintát, mely szerint a monarchiát szervezze, nem a nyugati népek hűbéri királyságától, — mely nem felelt volna meg a magyar nemzeti közszellemnek, hanem a Nagy Károly-féle császárságtól vette, melyet hazájában annak idején épen a germán individualismus ereje és a közszellem hiánya buktatott el.

„A karolingi állameszmék tehát és az ősmagyar nemzeti szervezet életrevalósággal biró alkatrészei voltak azon elemek, melyek összefűzéséből István az új álladalmi szervezetet létesítette, melyet nyugateurópai jelleme daczára sajátos magyar szellem lengett által", — mondja Hajnik.[2]

István jogi formát az által adott monarchiájának, hogy a királyi czímet, (melylyel az eddigi vezérek nem éltek, de a melylyel a külföldi krónikák Bulcsut a harkászt is, meg Gejza vezért is illették), hivatalosan is felvette, s miután az ellene fellázadt Kopányt leverte, uralkodásának harmadik évében, Kr. u. 1000-ben a nyugati fejedelmek módjára magát az egyház által királylyá kenette és koronáztatta, udvarát a nyugaton dívó fénynyel és pompával vette körűl, s ilyképen a magyar nemzet hatalmát, fényét, dicsőségét és függetlenségét az egyház és az egész világ előtt documentálta és elismertette. Ide benn pedig szervezte az egyházat, az ország közkormányzatát,

[1] Arany bulla bevez. 2. §.

[2] Hajnik: Magy. alkotm. és jogtört. 112. l.

a honvédelmet, s nemzetét a keresztény hitre térítvén, annak a nyugati keresztény népcsaládba való bevételét biztosította.

A magyar királyság intézménye tehát a vezéri méltóság hatalomkiterjesztéséből fejlődött. Minthogy pedig a vezérség a nemzeti közakaraton alapúlt, s a nemzet fenmaradásának érdekében fejlődött királysággá, ennélfogva a királyi méltóság hatalomköre is nemzeti akaratból származó és arra alapított hatalom, mely a király által a nemzet javára, dicsőségére, szabadságának és függetlenségének föntartására, nem pedig személyes egyéni vagy családi érdekeinek istápolására használandó.

3. §. A magyar királyság közhatalmi természete.

A királyi méltóság Magyarországon úgy keletkezése idejében, mint fejlődésének későbbi phasisaiban is, mindig közhatalmi intézmény volt és az ma is.

Ez annyit tesz, hogy azon hatalomkör, mely a királyt illeti, illeti őt az alkotmány értelmében, nem pedig magánszerzemény alapján; továbbá, hogy a királyi hatalom egyaránt kiterjed az egész nemzetnek minden egyes tagjára, az államnak egész területére, az állam területén levő minden személyre, testületre, intézményre és dologra, az alól magát senki sem erőszakkal, sem a királylyal kötött szerződés alapján ki nem vonhatja, attól magát nem függetlenítheti; *)

*) Marczali Henrik, midőn Kálmán koráról ír, azon körülményből, hogy a király hatalmának mindenki egyaránt alá volt vetve, épen az ellenkezőre akar következtetni, mondván: „Mert hogy a király (t. i. Kálmán) maga kormányozza ezt az országot, *úgy szólva mint jószágát,* minden ízében, egyházi és világi tekintetben, urat és parasztot, szabadot és szolgát, egyházit és világit, hivőt és hitetlent, az kiri e törvénykönyvnek minden betűjéből". (A magy. nemz. tört. II. 226. l.). Majd alább: „Ily módon az országot, *jószágait* bejáró király" stb. Az ispánokat pedig királyi tiszttartóknak nevezi (227. l.), szóval úgy szeretné a királyi hatalmat feltüntetni, mintha az az első Árpádok idejében patrimoniális jellegű volt volna.

Pedig a Kálmán törvényeiből kitetsző körülmény épen az ellenkezőt bizonyítja, t. i. azt, hogy a magyar királyi hatalom már akkor nem földesúri,

végre hogy ezen hatalom az alkotmány szerint létrejött törvények és törvényerejű szokások értelmében, és az államnak, illetőleg a nemzetnek érdekében, a közjó előmozdítására, nem pedig a király magánszemélyének vagy családjának külön érdekei előmozdítására gyakorlandó, s csak addig van erkölcsi alapja, a mig a köznek érdekében, az alkotmány értelmében és szellemében gyakoroltatik és használtatik.

A királyság közhatalmi természete már a királyság megalapítása óta kétségtelen. Hiszen azon hatalomkör, a melyből a királyság kifejlődött, t. i. a vezéri, szintén közhatalmi természetű vala.

A nemzet Árpádot nem azért választotta fejedelmévé, hogy neki vagy családjának magánszolgálatot tegyen, hanem azért, mert a nemzetnek és a nemzeti vállalatok sikerének érdekében szükségesnek látták, hogy legyen felettük vezér és parancsoló, (a mint ezt a névtelen jegyző is előadja), s erre a tisztre Árpádot találták legméltóbbnak, mert ő szerzett legtöbb érdemet a nemzet közjavának előmozditása körűl.

A vezérség közhatalmi természetéről tesz tanúságot az etelközi vérszerződés is, melynek pontjai következők:

I. Hogy a vezér mindig Árpád maradékai közűl választassék;

II. hogy a mit közös erővel szereznek, abban közösen részesüljenek;

III. hogy azok, a kik Árpádot szabad akaratukból urokká választották, soha se maguk, se maradékaik a vezér tanácsából és az országlás tisztéből ki ne rekesztessenek; [1]

IV. hogy ha valaki maradékaik közűl hűtlen lenne a

hanem valóságos országfejedelmi közhatalom vala. A *tiszt*, az *ispán* kifejezések nem a magángazdaságok analogiája alapján alkalmaztattak az állami közegekre, hanem megfordítva, a magyar birtokos az állami functionáriusok után nevezte el magánjószágainak hivatalnokait is, mert magánjogi viszonyaiban is a közviszonyok felőli felfogás uralkodott felette, mi abból is kitetszik, hogy egész magánjogi rendszerünket átszőtték a közjog elvei. de közjogi rendszerünkben nem található oly magánjogi felfogás, mint a hűbéri Európa népeinél.

[1] Ezen pont a csíki székely krónikában így szól: „Az ügyek a nép egyetértésével végeztessenek.“ A Werbőczi előadásának ez inkább felel meg, mint a névtelen jegyző elbeszélése.

vezér személye iránt és viszályt támasztana a vezér és rokonai közt, a vétkesnek vére akként ontassék, a mint ők ontották eskü közben véröket;

V. hogy ha valaki Árpád és maradékai, vagy a nemzetség főnökök közűl az eskü pontjait meg akarná szegni, átok alatt legyen mindörökké;

VI. hogy a ki az áldozatokkal egybekötött nemzeti gyűlésekre vagy a hirnökök hadbahivására a táborban meg nem jelenik és elmaradásának okát nem adhatja, kettéhasíttassék vagy szolgaságra taszíttassék.[1]

A vezéri méltóság közhatalmi természete különösen a második és harmadik pontból szembeszökő, mert kétségtelenné teszi, hogy a czél, a mely végett Árpád fejedelemmé választatott, nemzeti vállalat véghezvitelének biztosítása, s a vezérhatalomköre a nemzet közakaratából származik.

A vérszerződés pontjai egy nemzet alkotmányának alaptételeit, nem pedig egyes hatalmasok magánszerződésének pontjait foglalják magukban, ennélfogva az a hatalom, mely ennek alapján a vezérre szállt, szintén csak az alkotmányon alapuló közhatalom lehetett.

Midőn Gejza vezér a monarchiának alapját megveti és István azt a Nagy Károly-féle államszervezet meghonosításával, a királyság szervezésével betetőzi, a helyzet csak annyiban változik, hogy az a hatalom, mely a nemzetté tömörűlés első stádiumának következménye, a törzsszervezet felbomlása után teljesebbé lesz, s ennek folytán a még többé-kevésbbé önálló törzsek külsőleg is egy compact nemzetté lesznek. A királyság megalapítása következtében a hatalomnak csak mértéke növekedett, de közhatalmi természete meg nem változott.

A mig a german népkirályság az újabb foglalások és a kiséret (Gefolge) intézményének kifejlődése következtében népfőnöki jellegét lassanként elveszti és magánhatalommá alakúl, majd a X. században nyugati Európában a hűbériség kifejlődésével s a hivataloknak örökös hűbérekként való eladományozásával a german individualismus szellemének megfelelően

---

[1] Ezen pont hiányzik a névtelennél, de a székely krónikában és Werbőczi hármaskönyvének I. r. 3. czimében előfordúl.

számos magánuralom keletkezik;[1] addig a magyar királyság a későbbi középkorban is megmarad közhatalomnak, s ha egyes felségi jogait részben kénytelen is a korszellem hatása következtében egyes urakkal megosztani, hatalmának korlátait sohasem egyesek magánjogi természetű jogai, hanem az egész nemzetre kiterjedő közjogi természetű intézmények képezik.

A mig a X. században a nyugateurópai országok számos apró, többé-kevésbbé önálló uralmakra szakadnak szét, melyeket a személyes hűségi kötelék csak lazán és külsőleg fűz össze, nem pedig az intézmények és érdekek azonossága, a közös czélok felé való törekvés és az ezt vezénylő közhatalom egysége:[2] addig Magyarországon szent László és Kálmán alatt a királyság közhatalmi tekintélye még erősbödik, hatalomköre terjed, s azok a tisztviselők, kik a szent István által szervezett királyságban még csak mint királyi udvari tisztségek szerepeltek, lassankint az ország főtisztviselőivé válnak. Ilyképen meg az a külső magánuralmi forma is, a melyet a királyságnak István adott, mihamar közhatalmi jellegűvé alakúl át.

De nemcsak a királyi hatalom erősbödésének idejében, hanem a XIII. században is, a mikor az egykor erőteljes királyi hatalom már hanyatlásnak indúlt és mindinkább korlátoltatott, a magyar királyság megtartotta közhatalmi természetét, mert a hatalom korlátolása nem egyesek függetlenségének növekedésében, hanem a nemzetnek az állami hatalom gyakorlásában való nagyobb és nagyobb részesedésében állott.[3]

Sőt még akkor is, a mikor a hűbériség eszméi Magyarországba is elhatottak és állambomlasztó hatásukat egy hatalmas oligarchia keletkezése mellett mindinkább éreztették, t. i. a XIV. és XV. században, — a királyság megmaradt közhatalomnak, minek következtében itt a hűbériség is sajátszerű közjogi alakot öltött, mely nem engedte, hogy egyesek magán-

---

[1] Hajnik Egyet. Eur. jogtört. 37—41. ll.

[2] U. o. 115. l.

[3] V. ö. szerző értekezését: A felelősség elve a magy. alkotmányban 15—28. ll.

uralmakat létesítsenek, de nem engedte azt sem, hogy a királyi hatalom magánhatalommá fajulhasson el [1]

A királyi hatalomnak magánhatalommá tételére csak a mohácsi vészt (1526) követő időben, az ausztriai ház trónraemelése után találunk kisérleteket. Az által ugyanis, hogy ekkor a magyar királyi székre oly uralkodók kerültek, kik hatalmuk súlypontját külföldön, saját családi birtokaikban birták, s a kiknek törekvését nem a magyar nemzet hatalmának és politikai sulyának fejlesztése, hanem ellenkezőleg, a nemzeti törekvéseknek elnyomása és Magyarországnak családi birtokká alacsonyítása képezte, a királyság mint hatalom több tekintetben ellentétbe helyezkedett a nemzettel.

A mohácsi vész előtt azonban még azok a királyaink is, kik absolut hatalomra törekedtek, mint IV. Béla, Robert, Károly, Nagy Lajos és Mátyás, szem előtt tartották a nemzeti aspirácziókat és a maguk által szerzett hatalom és dicsőség egyúttal a nemzet hatalmának és dicsőségének növelése volt, mert a nemzetnek felvirágoztatására használtatott fel. S ha néha az alkotmányos jogait védelmező nemzet egyes alkalmakkor ellentétbe helyezkedett is királyaival, az ellentétek csak egyes kérdésekre szorítkoztak, de általános ellentétté nem válhattak, mert a király is csak ugyanazon múlt traditióinak befolyása alatt állott, mely traditiók a nemzet tagjait lelkesítették.

De a mohácsi vész után mindez megváltozott. Az idegen származású királyok nem a nemzet hatalmának teljes birására, hanem a nemzet fölötti hatalomra törekedtek. Érzelemviláguk nem tudott összeolvadni a nemzetével, a magyar nemzeti jelleget az országban nem fejleszteni, hanem elnyomni törekedtek, hogy ilyképen azon tervüket, hogy Magyarország az ausztriai uralkodóház családi birtokává, az osztrák örökös tartományokhoz hasonló patrimoniummá váljék, s a magyar király közhatalma az osztrák főherczeg magánhatalmává tétessék, könnyebben elérhessék.

Ezen törekvések a királyságot éles ellentétbe helyezték a nemzettel, az állam kezdett különválni a nemzettől, a miből

---

[1] V. ö szerző i m. 28., 30., 33., 39. és 40. ll.

azután örökös belháborúk, forradalmak keletkeztek. Az 1670. évi Zrinyi és Frangepán-féle fölkelés, a Tököly Imre által vezérelt és 1683-ban illetőleg 1685-ben véget ért kurucz-háború, az 1703-tól 1711-ig tartó és II. Rákóczy Ferencz nevéhez fűződő forradalom, mindmegannyi bizonyíték arra, hogy mily nagy volt az ellentét a nemzet és királyai között.

Ezen belső háborúk, forradalmak tulajdonképeni czéljokat, t. i. Magyarországnak az ausztriai uralkodóháztól való elszakítását, el nem érték ugyan, de ezen háborúskodásoknak köszönhető, hogy megmentetett a nemzeti alkotmány és hogy a királyság továbbra is közhatalom maradt s ezen jellegét azután is fentartotta, a mikor a királyi székre 1687-ben az ausztriai ház fiágának, 1723-ban pedig nőágának az első szülöttség rendje szerinti öröklési joga elismertetett.

A királyi méltóság közhatalmi természetét úgy a trónöröklésre vonatkozó 1687. évi 2. és 3., továbbá az 1723. évi 1. és 2. törvényczikkek, valamint a koronázás intézménye, nemkülönben a ministeri felelősségről szóló 1848. évi III. t.-cz. s alkotmányunk minden tétele s jogelve fényesen igazolja. De legpregnansabban kifejezi azt az 1791. évi 10. t.-cz., a mely így szól: „Ámbár az uralkodóház nőágának az 1723. évi 1. és 2. t.-cz. által Magyarországon és kapcsolt részeiben megállapított örökösödése ugyanazon uralkodót illeti, a kit a megállapított örökösödési rend szerint az elválaszthatlanúl és feloszthatlanúl birandó örökös tartományokban illet; *Magyarország* mindazonáltal *szabad ország s egész uralkodási formájára* nézve, ide értve az ország mindennemű kormányhatóságait is, *független és semmi más országnak vagy népnek alávetve nincsen*, hanem saját önállással és alkotmánynyal bir, és ennélfogva *törvényesen megkoronázott örökös királya*, tehát Ő Felsége és utódai Magyarország királyai *által saját törvényei és szokásai szerint, nem pedig más tartományok módjára kormányzandó és igazgatandó*, — így kivánván ezt az 1715. évi 3. és 8. s az 1741. évi 11. törvényczikkek is.“

A királyi méltóság közhatalmi természetéből önként folynak a következők:

1. A királyi szék betöltésének módját a király önkényűleg meg nem állapíthatja, mert azt az alkotmány törvenyei

határozzák meg (1687. évi 2. és 3., 1723. évi 1. és 2. t.-cz.).

2. Az előbbiből következik, hogy a király teljes királyi hatalmát sem az ország egy része fölött, sem az egész országot illetőleg véglegesen másra nem ruházhatja (1723. évi 2. t.-cz.), sem az iránt érvényesen senkivel nem szerződhetik.

3. A királyi hatalmat a királyi család, vagy egyes tagjai, vagy bárki más nem korlátolhatja, mert az egyedűl a nemzet összességének főszerve, a koronás királyból és a nemzetet képviselő törvényhozó testületekből álló országgyűlés által korlátolható.

4. Végre a királyi hatalomnak az állam egész területe, az államnak minden hatósága, összes polgárai és maga a királyi család is egyaránt alá van vetve, ennélfogva a királyi család családi határozatai (melyek patrimoniális eredetű államokban nem szokatlanok), a királylyal szemben joghatálylyal nem birhatnak.

Nem igy volt ez azon államokban, a melyekben az államalkotás a fejedelmektől indúlt ki, s a hol magánuralmak képezték az államok csiráit.

Ezekben nem a nemzetet tekintették a főhatalom alanyának, a fejedelmet pedig csak a főhatalom gyakorlására hivatott főszervnek, hanem a souverainitást a fejedelem magánjogaként fogták fel, a melyet ő a fejedelmi család kihalása esetén tetszése szerint örökbe hagyhatott, elidegeníthetett, másra ruházhatott, sőt a középkor első felében az is szokásban volt, hogy a fejedelmek országaikat fiaik közt megosztották.

A középkor történelme telve van a fejedelmi családok közötti örökösödési szerződésekkel, osztályokkal, s a középkori fejedelemségek története jó részben nem egyéb, mint az egyes fejedelmi családok magánjogi viszonyainak történelme. Sőt Németországban még e század első felében is uralkodó volt azon patrimoniális felfogás, mely szerint minden jog a fejedelemé, s csak az az állam joga, a mit a fejedelem az államnak önként ad.[1]

---

[1] Maurenbrecher: Die deutsch. reg. Fürsten und die Souv. 84—103. ll.

A német fejedelmek hatalmának eredete egészen más természetű, mint a magyar királyé. Ennélfogva egészen más természetű volt az ő hatalmuk is, a Landeshoheit, melyről azt mondja Maurenbrecher, hogy a fejedelemnek magánszerezményét képező sok hűbéri, oltalmi, tulajdon és használati jogoknak, majd végre az egyes személyesen szerzett jogoknak és hatalmaknak összetételéből fejlődött független hatalommá.[1] Haller szerint a fejedelem nem egyéb, mint egy jószággal biró, hatalmas és épen ez által független ember, vagy fordítva, minden ember, a kit szerencse és a körűlmények teljesen szabaddá tesznek, ez által fejedelemmé lesz, mert aliis imperans, nemini parens.[2] A kormányzás pedig merő kifolyása az uralkodó magánjogának, természetes következménye a hatalomnak és a birtokban levő tulajdonnak és ettől el nem választható, mint testtől az árnyék.[3] A fejedelmi hatalom korlátját idegen jogok képezik, melyek szerződésen alapúlhatnak, akár kifelé, akár befelé, mint pl. a pacta conveta-k által — melyek az országnagyok vagy vazallusok közt köttettek, — utóbbiak részére szerzett jogok.[4]

Természetes tehát, hogy ott, hol ilyen felfogás volt uralkodó, a fejedelmi trón családi szerződések vagy a fejedelem végrendelete alapján töltetett be; hogy a fejedelem hatalma egy részét, lényeges fejedelmi jogait elidegeníthette; hogy a fejedelmi hatalom korlátját egyes hatalmas uraknak a fejedelemtől nyert vagy kicsikart magánjogai képezték; és végre hogy egyes fejedelmi családokban az agnatusok, a kiknek a fejedelem birtokaira örökösödési igényük volt, különös befolyásra tettek szert a fejedelemmel szemben, s családi szabályaik a fejedelmeket hatalmuk szabad gyakorlatában korlátolták, a trónról lemondatták, s bizonyos uralkodói cselekmények érvényességéhez az agnatusok hozzájárulását kivánták.

Az ujabb kor nemzeti irányzata, a nemzeti öntudatnak felébredése, az állam felőli uj fogalmak keletkezése ezen tisz-

---

[1] Maurenbrecher i. m. 218. l.

[2] Haller: Restaur. d. Staatswiss. I. 473. l.

[3] U. o. I. 479. l.

[4] Haller i. m. I. 377—379. ll.

tán patrimoniális felfogást a korszellem hatása alatt lényegesen átalakította. Úgy hogy a mai német államjog szerint a fejedelem nem mint az állam ura, hanem mint az állam legfőbb akaratszerve szerepel, a kiben az állam elvont személyisége megtestesűl,[1] kinek akaratában az állami akarat kiterjed az államhatalom egész területére. „A monarcha akarási joga nem egyéni személyiségéé, hanem a monarchiai szerviség intézményi jellege által van hozzáfűzve, a mint azt a német állami alaptörvények megállapítják, és csakis addig jogos, a mig az alkotmány által megszabott határok közt érvényesűl“,[2] mondja Gerber.

Mindazonáltal a patrimoniális elv a német állami életben ma sem vesztette el minden befolyását, a mennyiben a trónbetöltés körűl ma is nagy szerepet játszik, sőt a tudományban is nem csekély mérvben érezteti hatását. Igy Seydel azt állítja, hogy az uralkodó magatartása akkor sem jogellenes, ha forradalmat okoz, *mert a kitől a jog kiindúl, az a jog felett áll.*[3] Lingnek pedig egész felfogása az államról ennek a behatása alatt jött létre, különben nem állítaná, hogy az állami élet egyéni jogokon, egyéni tevékenységen épűl fel s nem egyéb embereknek az uralomhoz való viszonyánál.[4]

Mennyivel fönségesebb ennél a magyar felfogás, a hol a király mint az ország szent koronájának birtokosa, annak hatalmát gyakorolja, egy nemzet hatalmának letéteményese, önállóságának, függetlenségének megtestesülése; vagy az angol, a hol a király Isten földi helytartója, az államban minden tekintély, méltóság, tisztség és igazság forrása, a birodalom törvényhozó testületének feje és az országban létező bármely helyhatóságnak egyik tényezője, a kit tökéletesség és örökkévalóság jellemez,[5] meg nem hal soha, de azért mégis engedelmeskedni tartozik a törvénynek, mert épen a törvény tette királylyá.[6]

---

[1] Gerber: Grundz. eines Syst. d. deutsch. Staatsrechts. 73. l.
[2] U. o. 74—75. ll.
[3] Seydel: Grtd. e. allg. Staatslehre 9. l.
[4] Ling: Emp. Untersuch. z. allg. Staatsl. 91. l.
[5] Todd: A parl. kormr. Angl. I. 213. l.
[6] U. o. I. 215. l.

4. §. A királyi hatalom korlátolt és átruházott természete.

A hatalom korlátoltsága azt jelenti, hogy a főhatalom egész teljessége nincsen a királynál, hanem annak egy jelentékeny részét más állami szervekkel megosztva birja; továbbá hogy a király azon hatalomkört sem gyakorolhatja önkényűen, mely őt az alkotmány szerint teljesen megilleti, hanem csak az alkotmány és az alkotmányszerűen létrejött törvények és szokás értelmében.

A hatalom átruházottsága pedig azt teszi, hogy a király hatalmát nem saját eredeti jogán bírja, hanem a nemzettől nyert felhatalmazás alapján, ennélfogva hatalmának korlátait nem önmaga szabja meg, hanem hatalma csak oly körre terjed, a mily körét a hatalomnak a nemzet reá ruházta és oly módon kell azt gyakorolnia, a hogy a nemzeti közakaraton épülő alkotmány azt gyakorolni engedi és rendeli.

I. A királyi hatalom, mely a vezériből fejlődött ki, ennek tulajdonságait, t. i. a korlátoltságot és a nemzettől átruházott jelleget le nem vetkőzte.

A vezéri hatalom korlátolt volta kitűnik a vérszerződésből, melynek 3. pontja szerint azok, a kik Árpádot szabad akaratukból választották urakká, se maguk, se maradékaik a vezér tanácsából és az országlás tisztéből kirekeszthetők nem voltak; úgyszintén abból, hogy áldozatokkal egybekötött nemzeti gyűlések tartattak, a melyre az egész nép megjelent s az ügyek annak egyetértésével voltak végezendők.

Kitűnik másodszor abból, hogy a vezérek mellett a törzsfőnököket és más nemzeti főméltóságokat, mint a gyulát és a harkászt, jelentékeny hatalomkör illette, a kik hatalmukat nem a fővezér kegyéből viselték.

Bármily nagy volt is tehát Gejza idejében a törekvés a fejedelmi hatalom hatáskörének kiterjesztésére, az korlátlanná két okból nem válhatott. Először, mert a korlátlan hatalom ellenkezett a középkor individualistikus irányú korszellemével, másodszor, mert egy szabadsághoz és a közügyekben való részvételhez szokott nemzet azt el nem türhette volna.

A királyság megalapítása az államfő hatalomkörének nagy

mérvű kiterjesztését vonta ugyan maga után, de a mennyire azon kor hézagos és zavaros adataiból, különösen pedig szent Istvánnak Imre fiához intézett intelmeiből kivehető s a mint azt a későbbi fejlődés kétségtelenné teszi, e hatalom nem vált korlátlanná.

István a Nagy-Károly-féle állami szervezet meghonosításával erőteljes központi királyi kormányzatot létesített az egész országban, továbbá a vezérek korabeli nemzeti gyűlések hatáskörét, úgyszintén a törzsfőnökök hatalomkörét a királyságnak foglalta le; mindazonáltal királyi hatalmának korlátjáúl a királyi tanácsot, melybe a nemzet előkelőit meghívta, ő is elismerte, a mint ez Imre fiához intézett intelmeinek 4. és 7. fejezetéből, továbbá törvényei II. könyvének 32. fejezetéből kitetszik.

De a nemzetgyűlésekhez hasonló népes gyülekezetekkel is találkozunk az ő korában s ezek az évenként Székes-Fehérvárott Nagy-Boldogasszony napján tartott törvénynapok, melyek azonban abban különböztek a régi nemzetgyűlésektől, hogy nem határozó, hanem csak érzelemnyilvánító szervei voltak a magyar közéletnek.

A szent István halála után következő kor épen nem volt alkalmas a királyi hatalomkör terjesztésére, mert a most bekövetkezett trónvillongási zavarokban épen a királyi tekintélynek kellett legtöbbet szenvednie.

A királyi hatalmat csak I. Gejza mérséklete, szent László erényei és Kálmán erélye tették igazán tiszteltté a nemzet előtt, azonban e két utóbbiról is tudva van, hogy törvényeiket országgyűlésen hozták.

Igy szent László törvényeinek I. könyve bekezdésében ez olvasható: „Az Úr megtestesűlésének 1092. esztendejében, junius XIII. kalendáján Szabocs városában szent synodus tartatott, a magyarok legkeresztényebb királyának elnöksége mellett, az ország össes főpapjaival, apátjaival, nemkülönben összes előkelőivel, az egész papságnak és népnek tanúságtétele mellett. Mely szent synoduson kanonszerűleg és dicséretesen ezen határozatok hozattak."

A II. könyv I. fejezetében ez áll: „A legjámborabb László király idejében mi, Magyarország összes előkelői, a szent

hegyen összejövetelt tartottunk és kérdeztük, miképen akadályoztassanak meg a gonosz emberek törekvései és intéztessenek el nemzetünk ügyei."

A III. könyv szintén az előkelők határozatára való hivatkozással kezdődik.

Kálmán törvényeinek I. könyve 1. fejezete pedig így kezdődik: „tetszett a királynak a tanácscsal együtt stb."

Mindezek azt bizonyítják, hogy még ezen királyaink sem tekintették hatalmukat korlátlannak, mert törvényeiket a nemzet előkelőinek tanácsával hozták, sőt a nép véleményét is meghallgatták. Pedig a királyi hatalom az ő korukban volt legteljesebb.

Az aranybullától, azaz 1222-től kezdve pedig az Árpádház kihaltáig, 1301-ig, a királyi hatalom korlátoltsága oly erőteljesen domborodik ki, hogy még akkor is, ha nem volnának annak nyomai, hogy az szent István óta korlátolt vala, a későbbi fejlődésből arra biztos következtetést lehetne vonnunk.

II. Andrástól kezdve biztosan tudjuk, hogy minden királynak koronáztatása alkalmával esküvel kellett igérnie, hogy az ország törvényeit és szokásait meg fogja tartani, azaz, hogy az alkotmány által eléjök szabott korlátokat nem fogja áthágni.

És ha mindezek ellenére egyes királyaink, mint Róbert Károly, részben Nagy Lajos és Mátyás, továbbá az ausztriai házból származó királyok legtöbbje arra törekedtek, hogy királyi hatalomkörüket minél teljesebbé tegyék, sőt egyes uralkodók, különösen I. Lipót, II. József császár és Ferencz, időnként az alkotmány figyelembe vétele nélkül hosszabb-rövidebb időn át, családi hatalmukra támaszkodva, absolut hatalommal uralkodtak is; ezen tényekből a királyi hatalom korlátlanságára jogilag következtetni már csak azért sem lehet, mert az ily erőszakos irányú fellépéssel szemben a nemzet kitartása és alkotmányához való szívós ragaszkodása mégis megtörte az önkényuralmat s legalább formailag elismertette a királylyal, hogy hatalma korlátolt és csak a törvények és alkotmány értelmében gyakorolható.

II. Alkotmányunk szerint a királyt csak annyi hatalom illeti, a mennyit a nemzet az alkotmanyban a koronázással reá ruház.

A vezéri hatalom átruházott természete iránt kétség nem lehet. Az első vezér, Árpád, a nemzet szabad választásának köszönhette méltóságát és így azon hatalom is, mely ekként reá szállott, a nemzettől kellett hogy származzék.

Igaz ugyan, hogy Gejza vezér Hartvik előadása szerint önkényűleg ragadta magához a hatalmat, a mi az erre következő királyi hatalmat olybá tűnteti fel, mintha az egyoldalú erőszakon épűlve, a nemzettől való átszármazás jellegét nélkülözné; de azon körülmény, hogy István a nemzet szabad választása alapján jutott a fejedelmi méltóságra és a királyi székbe (l. jelen munka II. részét) és utódai is a nemzet akaratából bírták a királyi hatalmat, sőt közülök néhányan, mint Péter két ízben, nemkülönben Aba Samu, I. Endre és fia Salamon, attól a nemzet akarata által fosztattak meg, — még abban az esetben is, ha István a nemzet leigázásával teremtette volna meg királyi hatalmát és önerejéből szabta volna meg hatalmának korlátait, az utána bekövetkezett trónvillongási zavarok után nem tarthatnók a királyi hatalmat egyébnek, mint a nemzet akaratából létesűlt alkotmány szerint a királyt mint az állam fejét megillető, tehát a nemzet által reá ruházott hatalomkörnek.

Azon tisztelet, a melylyel a kegyeletes utókor az első magyar király iránt viseltetett, a nemzetnek és a nemzet összes tagjainak minden jogait a szent királytól származtatta s az aranybulla bevezetésének 2. §-ában[1] is ezen felfogás jut kifejezésre. De a nemzet és tagjai jogainak szent Istvántól való származtatása alatt nem szabad azt értenünk, hogy azok szent István által királyi kegyből adományoztattak, hanem — a mint ezt az aranybulla hivatkozott szavai is kifejezik, — azt, hogy azok szent István *intézményeinek* tekintetnek.

Feltéve azonban, hogy az Árpád királyok idejében a magyar közfelfogás szerint a királyi hatalmat a nemzeti akarattól önálló természetűnek és eredetűnek tekintették is, mely hatalmának korlátait önmaga szabja meg s a melylyel szemben a nemzet és tagjainak az állami akarat létrehozásában csak a

[1] Quoniam libertas tam Nobilium Regni nostri, quam etiam aliorum, *instituta* a Sancto Stephano Rege, per aliquorum Regum potentiam etc. fuerat in quam plurimis partibus diminuta; stb.

király kegyéből származó jogai vannak: a történelmi fejlődés további folyamán, a vegyes házbeli királyok korának vége felé a királyi hatalom már határozottan a nemzettől átruházott hatalomkör jellegét tűntette fel s alkotmányunk szerint ily jelleggel bir ma is.

Werbőczi hármaskönyvének I. része 3. czime 6. és 7. §§-aiban már határozottan ennek ad kifejezést, mondván: „Miután pedig a magyarok a szent lélek kegyelmének ihletéből, szent királyunk közremunkálása által az igazságnak felismeréséhez és a katholikus hitnek vallásához jutottak és Őt önként királyukká választották és meg is koronázták: a nemesítésnek s következésképen a nemeseket ékesítő és a nem nemesektől megkülönböztető birtokadományozásnak jogát s teljes hatalmát *az uralkodással és az országlással együtt a közönség a maga akaratából, az ország szent koronájának joghatósága alá helyezte és következésképen fejedelmünkre és királyunkra ruházta:* ettőlfogva Ő tőle ered minden nemesítés és e két dolog mintegy a viszonos átruházásnál és kölcsönösségnél fogva annyira szorosan függ egymástól mindenha, hogy egyiket a másiktól különválasztani és elszakítani nem lehet s egyik a másik nélkűl nem történhetik. Mert a fejedelmet is csak nemesek választják és a nemeseket is csak a fejedelem teszi azokká s ékesíti nemesi méltósággal."

Ugyanezen felfogás tűnik elé a H. K. II. része 3. czímének 2. §-ából is: „De minekutána (t. i. a magyarok) a katholikus hitre tértek és maguknak önként királyt választottak, úgy a törvényhozásnak, mint bármely birtokadományozásnak és minden bíráskodásnak hatalmát és jogát az uralkodással és kormányozással együttesen az ország szent koronájának, melylyel Magyarország mindenik királyát megkoronázni szokták, joghatóságára és következésképen a mai törvényesen rendelt fejedelmünkre és királyunkra ruházták át. És így ettől fogva a királyok a törvényeket a nép összehívása és megkérdezése mellett kezdték alkotni, a mint ez korunkban is történni szokott."

„Ime a magyar főhatalom eredete, homeri egyszerűségű szavakban előadva" — mondja Beksics.[1]

[1] Beksics G. A magy. nemz. függetlensége 13. l.

Akár megfelel a Werbőczi előadása a történelmi hűségnek, akár nem, az a dolog érdemére közömbös. A lényeg az, hogy jogkönyvében a királyi hatalmat a nemzettől átruházás által a királyra szállott hatalomnak tekinti s ez által ez elvet a magyar alkotmánynak sarkalatos alapelvévé teszi.

Werbőczi Hármaskönyvét ugyanis az 1514. évi országgyűlés átvizsgálta és helyeselte, a király elfogadta és megerősítő záradékkal ellátta s ha ki nem hirdettetvén, törvénynyé nem emelkedett is, mindazonáltal köztekintélyre tett szert, az országgyűlések arra nem egyszer hivatkoztak és a benne foglalt elvek és szabályok szokás útján törvény erejét öltötték. Minthogy pedig koronázáskor a király az ország törvényszerű szokásainak megtartására is leteszi az esküt, a Hármaskönyv idézett pontjaiban foglalt és el nem avúlt vagy törvénynyel hatálytalanná nem tett elveket is fentartandónak igéri s ezáltal hallgatag elismeri hatalmának átruházott természetét.

Beksics téved, a midőn Werbőczi fennebb közölt előadásában a római jog felfogását látja megvillanni.[1] A Justinianus-féle római jog a császári imperialismusnak és nem a nemzettől eredő főhatalom átruházott jellegének a képviselője. Ha volt befolyása a római jognak Werbőczire (mint tényleg volt is), úgy az csakis a magánjogi elvekre, de nem közjogi tételeire volt hatással. Werbőczinek közjogi felfogása nagyon is nemzeti ízü s megerősít azon hitünkben, hogy így gondolkoztak a királyi hatalomról azon időben az egész országban, még az ő halálos ellenségei, a főurak is, csakhogy jobban szerették volna a hatalom forrásának önmagukat s nem a nemzet zömét, a köznemességet tekinteni.

Ha volt valamely idegen felfogásnak befolyása a Werbőczi okoskodására, úgy az korántsem a római, hanem a lengyel aristocraticus alkotmány lehetett, mely csak külsőleg tűnt fel monarchiának, lényegében azonban igen közel állott az aristocraticus köztársasághoz.

A királyi hatalom átruházott természetét a vegyes házbeli királyoktól kezdve egész alkotmánytörténetünk s számos tör-

---

[1] Beksics: A magy nemz függetl. 13. l.

vényünk oly elvitathatlanúl kifejezik, hogy azt senki kétségbe nem vonhatja. Messze vezetne ennek bizonyítása végett minden egyes királyi jognak eredetét felsorolni és egyenként kimutatni, hogy annak gyakorlását, mely törvény ruházza a királyra. Mindazonáltal szükségesnek tartom, hogy ezen tan igazságát nehány példával illustráljam.

A hivatalok és fekvő birtokok adományozásának joga tekintetében számos törvényünk van, mely a király adományozási jogát hol megszorítja, hol kiterjeszti. Igy az 1498. évi 2. t.-cz. illetőleg 7. t.-cz. a király tanácsosait, a kik a kormánytanácsban ülnek, részben az országgyűlés által rendeli választatni s az 1507. évi 5. t.-cz. minden határszéli tisztség adományozásában a tanács hozzájárúlásához köti a királyt. Az 1526. évi 1. t.-cz. ellenben kiterjeszti a királyi hatalmat, reá ruházván a jogot, hogy mindent, mi az ország kormányzatára tartozik, érett megfontolás után tetszése szerint tegyen, a 2. t.-cz. pedig jogot ad neki arra, hogy minden hivatalt a nádorságon kívül szabadon tölthet be és tanácsosait szabadon választhatja.

Igy az 1492. évi 9. t.-cz. fekvő birtokoknak külföldiek részére való adományozását eltiltja s a száz jobbágyteleknél nagyobb adományoknál a királyt a főpapok és bárók tanácsához köti. Az ezt módosító 1495. évi 2. t-cz. raruházza a jogot, hogy 100 jobbágytelekig bárkinek adhat, még külföldieknek is, az 1498. évi 26. t.-cz. pedig a külföldiek részére való adományozás jogát megszünteti, de a honfiak részére korlátlan birtokadományozási jogot ruház a királyra.

A pénzügyek terén pl. az aranybulla 27. czikke felhatalmazza a királyt, hogy a Kálmán idejében szokásos marturinákat szedhesse, az 1439. évi 7. t.-cz. és az 1492. évi 26. t.-cz. ugyanezt a kérdést szabályozzák, a 27. t.-cz. pedig a harminczadoknak régi szokás szerinti szedésére hatalmazza fel a királyt.

A hadügyek terén az 1546. évi 19. t.-cz., úgyszintén az 1715. évi 8. t.-cz. jogot ad a királynak, hogy honfiakból és idegenekből álló hadsereget tarthasson, de az erre szükséges adók megszavazásának jogát az országgyűlésnek tartja fenn.

Az 1867. évi XII. t.-cz. 11. §-a a hadsereg belszervezetének megállapítására, a vezérlet és vezényletre vonatkozó jogot ruházta a királyra, de ugyanitt a 12. §-ban a hadsereg kiegészítését, az ujonczok megajánlásának jogát, a megajánlás föltételeinek és a szolgálati időnek meghatározását, a katonaság elhelyezését, élelmezését illető intézkedéseket mind a törvényhozás, mind a kormányzat körében *„az ország magának tartja fenn.“*

Számos törvényünk van, mely a király jogkörét korlátolja és számos olyan, mely azt ismét kiterjeszti. A Werbőczi által eléadott átruházási elmélet tehát a magyar alkotmány történetében az életnek megfelelő valóság. A nemzet a királyi hatalmat az idők kivánalmaihoz és a körülményekhez képest az országgyűlésen hozott törvények alakjában vagy szokás útján hol megszorította, hol kiterjesztette, a szerint, a mint azt a nemzet hatalmi érdekeinek érvényesítése vagy a politikai szükségesség kivánták.[1]

Ezzel szemben mit sem bizonyít az, hogy egyes törvényeink, — mint az 1715. évi 44. t.-cz. a seminariumok, convictusok és collegiumok feletti felügyelet, és az 1723. évi 70. t.-cz. a kegyes alapìtványok feletti felügyelet jogáról — azt mondják: „sua Majestas pro apostolico munere sibi reservat,“ vagy „sibi reservavit“ ; mert a törvénynek egyes homályos kifejezése, mely a királyt már előbb is megillető jogkörre vonatkozik, az alkotmány szellemével, más törvények szavaival és a történelmi eseményekkel szemben bizonyító erővel nem birhat.

Hiszen a koronázás sem egyéb, mint a nemzet részéről a hatalom átruházásának actusa. És ha nincsen koronás király, a szent korona hatalma visszaszáll arra a testületre, mely az egész nemzetet képviseli, visszaszáll pedig azért, hogy ez a testület a törvény és alkotmány szerint erre jogosúlt személyt királylyá koronázza, tehát önmagát teljessé tegye és hatalmának azt a részét, mely rendes viszonyok közt a királyt illeti, erre az egy személyre ruházza, azt teljes hatalmú királylyá tegye.

Nem helyeselhetjük tehát Virozsil felfogását: „In omni

---

[1] V. ö. Szerző értekezését: A felelősség elve a magy. alkotmányban 62. l.

Civitate monarchica, proin etiam in Hungaria, omne ius maiestaticum e natura imperii civilis et formae monarchicae, eousque *Imperanti Monarchae, ut propium ac irrestrictum competere,* donec lege quapiam scripta, vel non scripta, positiva eiusdem restrictio — hoc in casu velut exceptio in regula diserte comprobanda — edoceri et evinci valeat.[1]

Különösen helytelennek kell tartanunk Virozsilnak a felségjogokra alkalmazott azon felosztását, mely szerint megkülönböztet a királyt korlátlanúl és korlátoltan megillető felségjogokat (iura irrestricta ac restricta). Hiszen a király minden jogait, a kizárólagos királyi jogokat is, csak a fennálló törvények korlátain belől gyakorolhatja, — a mint azt Cziráky is helyesen megjegyzi.[2]

Korbuly egész határozottan fejti ki, hogy a királyi hatalom korlátolt és átruházott természetű, mondván: „az államhatalom az államot alkotó egész nép egységes ereje és hatalma lévén, az államfőben csak képviseletét és kifejezését nyeri, de gyakorlása nincsen annak önkényére és tetszésére bízva; hanem az alkotmány által meg van határozva, hogy meddig terjedjen az uralkodónak, az *állami hatalomnak reá ruházott képviselete folytán,* ennek gyakorlása körűli felségjoga."[3]

Lelkes hirdetője a királyi hatalomkör átruházott jellegének Beksics Gusztáv is. De abban már téved Beksics: hogy Magyarország állami függetlensége függ attól, vajjon a korona a nemzettől nyerte-e jogait, vagy fordítva, mert ha a királyi hatalom nem volna átruházott természetű, akkor a magyar király és az osztrák császár felségjogai összeolvadnának s két főhatalom, két államfő helyett egy volna a monarchiában s kész volna a közös birodalom.[4]

Ha ugyanis a királyi hatalomkör nem átruházás, hanem saját jogán illetné a magyar királyt, akkor is csak a magyar királynak képezné az elidegeníthetlen jogkörét és a király akkor is csak mint magyar király gyakorolhatná felségjogait Magyarországon, a magyar törvények és szokás értelmében,

---

[1] Virozsil: Jus publ. II. 11.

[2] Cziráky: Consp. iuris publ. II. 6. l.

[3] Korbuly: Magyarorsz. közj. I. 449—50. ll.

[4] Beksics: A magy. nemz. függetlensége. 25. l.

mert a hasonló eredet még semmit sem bizonyít az azonos jogalap és jogforrás mellett.

Reservált királyi jogokról alkotmányunkban legfeljebb oly értelemben lehetne szó, hogy az alatt a nemzet által a királynak fentartott azon jogok értendők, a melyeket helyette senki más, a nádor királyi helytartó sem gyakorolhat; mint pl. a nemesítés, a főpapok kinevezése, a törvények szentesítése stb.

A királyi hatalom tehát az itt kifejtettek szerint oly hatalomnak tekintendő, melyet koronázáskor a nemzet ruház a királyra, hogy azt az alkotmány szabályai és elvei szerint gyakorolja. Alkotmányunk szerint pedig a király az állam hatalmát bizonyos ügyekre nézve egyedül, azaz országgyűlésen kívül, egyes ügyekre nézve pedig csakis az országgyűlésen és azzal együtt, azaz törvény alakjában gyakorolhatja. Az előbbiek, mint pl. a hadsereg belszervezetének megállapítása, *királyi*, az utóbbiak pedig, mint pl. a védrendszer megállapítása, *országgyűlési anyagi felségjogoknak* volnának nevezhetők.

Ezekkel azonban az államhatalomnak egész köre kimerítve nincsen, mert sok oly ügy van, a mely törvény által sem az egyikhez, sem a másikhoz utalva nincsen. Ezekre nézve tehát mindaddig, a mig a törvényhozás útján való rendezés nem eszközölhető, a király rendes hatalmánál fogva országgyűlésen kívül is intézkedhetik, de ha az országgyűlés a törvényhozási rendezést kívánja, a király azt nem ellenezheti, holott a királyi jogok körébe eső kérdésekben az országgyűlésen való rendezésnek joggal ellene mondhat. Ha pl. azt kívánná az országgyűlés, hogy katonai büntetőtörvénykönyv alkottassék, a király nem mondhatná, hogy ebbe az országgyűlésnek nincs beleszólása, de hogy ha a hadsereg belszervezetének törvény által való rendezését kívánná az országgyűlés, ez ellen a király már joggal tiltakozhatnék.

Valahányszor azonban kétség merűl fel az iránt, vajjon valamely kérdés rendezése királyi avagy országgyűlési jog-e, a praesumtio iuris a nemzet joga mellett van s a királyi jog fennállása szokás vagy törvény által bizonyítandó, mert a királyi jogkör átruházott természetéből ez önként következik.

A királyi hatalomnak ezen átruházott természete külön-

bözteti meg legélesebben a magyar alkotmányt mondhatnók valamennyi ismertebb jelenlegi monarchiai alkotmánytól, a belga alkotmány kivételével, mely egy függetlenségét nemrég kivívott nemzetnek önálló alkotása.

Nem igy fogják fel a királyi hatalmat sem Németországban, sem Angliában.

Az angol királyi hatalom a normann hódítás idejében a XI. században absolut hatalommá fejlődött s a királyi hatalom korlátolása csak a XII. században, a Plantagenet dynastia trónrajutásával veszi kezdetét, miután a rendes királyi jövedelmek elégtelenek voltak a királyság pénzszükségeinek fedezésére, s a királyság segélypénzekért (aucilia, scutagia) a koronahűbéresekhez fordúlt. Az 1215-ben Földnélküli János által kiadott magna charta libertatissal elismert adómegszavazási jog képezte a királyi hatalom korlátolásának főeszközét s az angol alkotmányi fejlődés fokonként haladt azon az úton, mely a királyi hatalmat a ma fennálló korlátok közé szorította. De az angol állami élet a királyság teljhatalmából fejlődött, a királyság mindvégig, még a forradalmak után is megtartotta örökletes és hatalmának Istentől származó önjogú jellegét, még ma is, teljesen korlátolt alakjában.

A király angol felfogás szerint Isten helytartója és szolgája, s ennélfogva azok a praerogativák, a melyek őt megilletik, nem reáruházott, hanem eredeti jogok. Nem a király személyes magánjogai, hanem a királyságnak, a személytelen koronának eredeti praerogativái. A mint Todd mondja: „előjog (praerogativa) azon politikai hatalom, mely a koronával együtt jár és melyet nem valami parlamenti határozat ruházott arra.“ [1]

A praerogativák tehát sem rezervált, sem átruházott jogok, hanem a koronának a parlament által elismert eredeti jogai.

A német államok patrimoniális, magánhatalmi eredete ezek uralkodóinak jogkörét úgy a magyar, mint az angol királyok jogkörétől különböző természetűvé tette, s a patrimoniális hatalom a német alkotmányokban ma is érezteti hatását.

Haller még úgy fogta fel e kérdést, hogy a fejedelmi hatalom korlátját idegen jogok képezik, melyek a hatalmat

---

[1] Todd: A parl. kormr. Angl. I. 310. l.

korlátoló országnagyoknak vagy vasallusoknak rendesen szerződés által szerzett jogai.[1]

Maurenbrecher hasonló felfogásnak hódol, mondván: hogy a törvény a fejedelem akarata és a fejedelem a törvény felett áll,[2] és hogy a rendek csak azon jogokat gyakorolhatják, melyeknek gyakorlására az alkotmány értelmében fel vannak hatalmazva.[3] Ezek szerint tehát a rendek jogköre származik a királytól és nem fordítva.

Gerber is kiemeli, hogy a jog monarchává lenni a fejedelmi patrimoniális jogban leli csiráját. A régebbi német Landeshoheit egyes uralmi jogok összessége volt, melyeknek birtokában a fejedelem egészben az ország és emberek fölött álló sajátságos vagyoni hatalomként jelentkezett. Ország és emberek az ő fejedelmük jogkörébe voltak lokalisálva. Ez a jelen században megváltozott, a mennyiben az ország és az emberek a fejedelem birtokköréből (Vermögensphäre) kiléptek, az alattvalók a nemzeti öntudattal biró nép fogalmáig emelkedtek, belőlük az uj alkotmánytörvényekben az állam mint önálló személyes organismus fejlődött ki és a Landesherr egykori állását, mely addig az államon kívül álló jogalanyként szerepelt, az államban a legfőbb akarati szerv állásával cserélte fel. „Bármily jelentékeny azonban a német fejedelmek jogai tartalmának a megváltozása, mindazonáltal a *történeti egyéni jog* szilárdsága ez által el nem veszett. Egy eredeti sajátjog a nép politikai fejlődését követve, mélyrehatóan megváltozott, de ez által létének jogalapját fel nem adta, s az uj állami léten belől a német monarcha jogai megőrizték a régi származású fejedelmi jog magasztosságát és méltóságát."[4]

Abban, — mondja továbbá Gerber — hogy az állam organismus, azon gondolat rejlik, hogy organumainak kell lenni, a melyeknek cselekményében személyiségének akarata megvalósul. Ilyen szervek a monarcha és a Standok. Ezeknek jogai nem mástól származnak, hanem eredetiek és az ő saját-jok. De az állam szolgái nem az állam szervei, ezeknek jogai

[1] Haller: Rest. d. Staatswiss. II. 377—79. ll.

[2] Maurenbrecher: Die deutschen reg. Fürsten und die Souv. 186. l.

[3] U. o. 248. l.

[4] Gerber: Staatsrecht. 83. l.

nem eredetiek, hanem leszármazottak, mert ők csak a fejedelem segédei.[1]

Mindezeket összevetve, német felfogás szerint a fejedelem hatalomköre mai korlátolt alakjában is önálló eredetű, magántermészetű, épen úgy, mint a Standoké, nem egymásból veszik eredetüket, nem kölcsönösen fejlesztik egymást, mint a magyar alkotmányban. A német fejedelmek hatalomköre tehát részben reservált, részben a Standokkal megosztott felségjogokra oszlik, s miután az állaṁhatalom a fejedelem magánhatalmából ered, természetesen a jogvélelem is mindig a fejedelem joga mellett harczol.

A német felfogás és jogtudomány hatása okozta tehát, hogy a magyar közjog művelői között is akadtak, a kik a királyi hatalmat eredeti hatalomkörnek tartották és lehetségesnek gondolták azt, hogy a király egyes jogokat magának reserváljon, egyeseket pedig az országgyűléssel megoszszon; holott a magyar király jogköre épen az által nyer erős erkölcsi alapot, a királyi méltóság pedig az által válik minden magyar szemében fönségessé, magasztossá, hogy az nem magánjogi eredetű, hanem a nemzetnek átruházott jogait foglalja magában, hogy a király a nemzet hatalmának birtokosa, a nemzet souverainitásának letéteményese.

5. §. *A király felelőtlensége.*

A felelősség két alakban jelenik meg, úgy is, mint erkölcsi érzület, és úgy is, mint jogi intézmény. A felelősség mint erköcsi érzület egészen benső természetű s épen azért a mily hatalmas eszköz az önmagával szemben szigorú embernek önmegfékezésére, olyan hatálytalan annál, a ki nem sokat ad a lelkiismeret intő szózatára.

A felelősség mint jogi intézmény ellenben épen arra van hivatva, hogy ott, a hol az erkölcsi érzület nem eléggé hatályos az ember önkorlátozására, külső kényszereszközök segélyével iparkodjék pótolni a benső erkölcsi érzület hiányát.

A felelősség czélja megakadályozni azt, hogy valaki

---

[1] Gerber: Staatsrecht. 72—73. ll.

olyasmit kövessen el, a mi jogtalan. Erre a czélra szolgál az erkölcsi felelősség is, és a felelősség jogi intézménye is.

De a míg az erkölcsi felelősség külső következményekkel nem jár, addig a felelősség mint jogi intézmény azt a külső következményt vonja maga után, hogy mindenki a cselekményeivel járó jogi következményeknek eleget tegyen, a ki pedig jogtalanságot követ el, azt büntetés érje. Az előbbi magánjogi, az utóbbi büntetőjogi felelősségnek neveztetik.

A felelősség azonban nemcsak a társas együttélésnek biztosítását czélozza, hanem azt is, hogy az állami szerveket betöltő egyének kötelességüknek megfeleljenek és az alkotmány által megszabott hatáskörüket át ne lépjék, az alkotmányt meg ne sértsék.

Ezen czélból az állam gondoskodik oly intézményekről, a melyek az egyes állami szerveket betöltő egyének erkölcsi felelősségét növelni alkalmasak, mint pl. a felesketés; de e mellett arra az esetre, ha valamely állami szervet betöltő egyén hatáskörét áthágná s ez által az alkotmányt megsértené, a büntetőjogi felelősség érvényesítésére is állít szerveket és meghatározza a felelősségre vonásnak módjait.

De az állami életben nemcsak a hatáskörök áthágásának a megakadályozása, hanem az is nagy fontossággal bír, hogy egyes állami szervek oly irányban működjenek, oly politikát kövessenek, mely iránt a nemzet bizalommal viseltetik. Ennek biztosítására szolgál a politikai felelősség, mely abban áll, hogy a ki nem birja a nemzet bizalmát, az hagyja el azt a helyet, a melyet a nemzet bizalma nélkűl nem tölthet be az állam javára.

Az alkotmány szerinti felelősség tehát háromféle: u. m. magánjogi, büntetőjogi és politikai.

De hogy valamely állami szervet betöltő egyén felelős legyen, ahhoz az is szükséges, hogy legyenek az államnak szervei, a melyek a felelősségre vonást eszközölhetik. A kire nézve ily szervekről az alkotmányban gondoskodva nincsen, az nem felelős, az felelőtlen.

A felelőtlenség fogalma sok tekintetben fedi a souverainitas fogalmát. Az állam, mely souverain, egyuttal felelőtlen is, mert nincs oly hatalom, mely az állam felett állana, a

melynek az állam cselekményeiért számot adni tartoznék. Ennélfogva felelőtlenek azok az állami szervek, illetőleg az ezeket betöltő egyének, a kik a souverainitas letéteményesei, a mennyiben a souverain alakban megjelenő souverain akarat létrehozásában önálló tevékenységet végeznek.

Igy a szavazó polgár nem felelős szavazatáért, a törvényhozó testületek az általuk megállapított törvényekért, az államfő a törvény szentesítéseért vagy vétójáért. De a kormány javaslataiért és kormányzati cselekményeiért, minthogy ezeket a törvényhozó testületek vagy az államfő felűlbírálni hivatvák, ezek által, — úgyszintén a szavazó polgár más cselekményeiért a hatóságok által, — nemkülönben a törvényhozó testület tagjai nyilatkozataikért az illető testület által feleletre vonhatók.

Ez azonban csak bizonyos irányban érvényesülő és nem általános felelőtlenség. Az általános felelőtlenség abban áll, hogy valaki feleletre senki által és semmiféle cselekményéért sem vonható. Ebben az értelemben az állam, mint souverain hatalom, és az államfő, a mennyiben ő a souverain hatalom birtokosa és kezelője, lehet csak felelőtlen.

De e tekintetben sem minden alkotmány alapúl egyenlő elveken. Köztársasági alkotmányokban az államfő sem teljesen felelőtlen, s az államfő absolut felelőtlensége csak monarchiában érvényesűl.

I. A mi a magánjogi felelőtlenséget illeti, e tekintetben az állam sem felelőtlen. Az állam magánjogi érintkezéseiben mint államkincstár szerepel s a mennyiben az állam polgáraival vagy másokkal magánjogi terhes szerződéseket köt vagy közege által kárt okoz, azokért az államkincstárt terheli a felelősség, illetőleg egyesek magánjogi követelései az államkincstár ellen érvényesítendők.

Ugyanezen elvek folyománya az is, hogy a király elvállalt vagy reá hárúlt magánjogi kötelezettségeknek eleget tenni tartozik, s ha ezt nem teszi, felelősségre vonható, illetőleg beperelhető.

Ezen elv benfoglaltatik Werbőczi Hármaskönyve II. része 39. czímének következő szavaiban is: „Továbbá eszünkbe kell vennünk, hogy a királyi felség tartozik ugyan minden

panaszosnak és perlekedőnek az ország nádor ura előtt törvényt állani *és ügyeinek igazgatója által felelni.* Mindamellett főbenjáró ítéletben vagy fejváltságban avagy fekvő jószágainak elvesztésében nem szokták elmarasztalni, hanem csak azokat a károkat tartozik megtéríteni, melyeket tisztjei vagy jobbágyai bárkinek okoztak stb."

Ugyanezen elvet mondja ki az államkincstár s ezzel együtt a király elleni követelésekre is az 1723. évi 51. t.-czikk, az 1741. évi 23. t.-cz. által akként kiegészítve, hogy a per bírósága az legyen, a mely elé az ügy természeténél fogva tartozik. Ezen törvény azonban ma, a midőn a király magánjövedelmei és az államkincstár jövedelmei egész külön vannak választva, csak az államkincstár elleni magánjogi követelésekre nyer alkalmazást, a király ellen mint magánszemély ellen érvényesítendő magánjogi követelések per útján való elintézése pedig ma törvény által szabályozva nincsen. A dolog természetéből az következik, hogy miután a király személye felett biróság nem itélhet, a kereset sem ellene adandó be, hanem ha nem személyes keresetről van szó, a király illető uradalma, ha személyes keresetről van szó, a király magánkincstára ellen, mint jogi személyek ellen, és pedig a rendes biróságoknál, mely esetben az alperest az uradalom vagy a magánkincstár jogi képviselője fogja a perben képviselni.

Angliában a korona felelőtlenségének elve e tekintetben is érezhető. Ott, ha magánosnak a fejedelemmel szemben magánjogi követelése van, az illetőnek előbb kérvényt kell beadni a belügyi államtitkárhoz, s ebben kérnie kell a királyt, hogy a biróságnak engedtessék meg ezen ügyben ítélni. Ha a király „fiat ius"-t ír a kérvényre, akkor a peres kérdés birósági megítélés alá kerülhet, de ha ezt írja rá: „nolle prosequi," akkor a kérelem és követelés elutasítottnak tekintendő, de a királynak ez irányban adott tanácsáért azután az illető miniszter a parlament előtt felelősséggel tartozik.[1]

II. A jogi és politikai felelősség tekintetében általános elv, hogy monarchiában a fejedelem, mint az állami hatalom birtokosa, mint a souverainitas letéteményese, teljesen fele-

---

[1] Todd: A parl. komr. Angl. I. 305. l.

lőtlen, mert nincsen oly állami szerv, mely a fejedelem tevékenységét megbírálni s a fejedelmet állásától elmozdítani, avagy őt megbüntetni jogosítva volna. Az állam eszméje a fejedelemben van megtestesűlve, ennélfogva az állam felelőtlensége és souverainitása őt is megilleti.

De a magyar alkotmányban ezen elv kezdetben a jogi felelősségre nézve nem érvényesűlt. Minthogy a királyi méltóság a vezériből fejlődött, a vezér pedig a vérszerződés 5. pontja szerint átok alá esett, ha a vérszerződés pontjait megszegi, tehát a vérszerződés betartásáért felelős volt; ennélfogva a nemzet nem tekintette királyait sem felelőtlen urának.[1]

Az 1222. évben II. András király által kiadott arany bulla 31. czikke a királynak jogi felelősségét világosan kimondja, szabadságot adván a püspököknek, főuraknak s az ország nemeseinek együtt és egyenként, hogy azon esetben, ha a király az arany bulla pontjait megszegné, neki felségsértési bűn nélkűl ellenmondhassanak és ellenállhassanak.

Az 1231. évi decretum az ellenállási jogról nem tesz említést, de a helyett záradékában az esztergomi érseket hatalmazta fel arra, hogy a királyt a törvények megsértése esetében megátkozhassa. Az egyházi átokról az 1267. évi decretum záradéka, továbbá az 1298. évi 7., 20., 21. és 41. törvényczikkek tesznek még említést, azzal a különbséggel, hogy ezek szerint a kalocsai érsek az összes főpapok megegyezésével van hivatva azt kimondani. Utóljára tétetik említés az egyházi átokról I. Ulászló idejében, ugyanezen törvényeknek ujbóli megerősítése és kiadása alkalmával, mignem az, mint soha alkalmazásba nem vett intézmény, alkotmányunkból végképen kivész, s helyét ismét az ellenállási jog foglalja el.

Nagy Lajos ugyanis 1351-ben, Mátyás 1464-ben az ellenállási joggal együtt ismét kiadták az arany bullát, s azóta annak megtartását koronázása alkalmával minden király esküvel igérte.[2]

Az ellenállási jog az ausztriai házból származó királyok idejében több ízben valóban gyakorlatba is vétetett, a miért azután mint a belbékére veszélyes intézmény, az 1687. évi

---

[1] V. ö. szerző értekezését: A felel. elve a magy. alkt. 16—18. ll.
[2] V. ö. u. o. 21—23., 29. és 33. lapok.

4. törvényczikk által eltöröltetett, s ez által a király jogi felelőtlensége alkotmányunknak sarkalatos alaptételévé valt.

De a nemzet annyira ragaszkodott fegyveres ellenállási jogához, hogy eme elidegeníthetlennek tartott jogának visszaszerzését ismét megkisértette, s a II. Rákóczy Ferencz nevéhez fűződő függetlenségi harcznak (1703—1711) egyik főokát épen az ellenállási jog eltörlése képezte, és a nemzet fölkelésére a törvényes jogalapot a már formailag eltörölt ellenállási jogban kereste.[1]

Méltán mondja tehát Kiss István is, hogy „hazánkban, mig az arany bullának ellentállási záradéka el nem töröltetett, a király felelős volt uralkodoi cselekményeiért, mert az ellenállásra feljogosított nemesekben, vagy az excommunicatióra feljogosított esztergomi vagy kalocsai érsekben meg volt a hatalom, mely a királyt felelősségre vonja s megbünteti. A büntetés sem, a felelősség sem modern, de ama kor viszonyait sem lehet a mai kor intézményei szerint megítélni.[2]

A mily mértékben növekedik alkotmányunkban a király tanácsosainak felelőssége az országgyűlés előtt, oly mértékben homályosodik el a király felelőssége, egész a mohácsi vészig. A mohácsi vész után a tanácsosok felelősségének háttérbe szorúlásával ismét a király felelőssége lép előtérbe egész 1687-ig. Ezen időtől fogva egész 1848-ig a király felelőtlensége mellett a tanácsosoknak az országgyűlés előtti felelőssége sem érvényesűlt, mignem *az 1848. évi III. t.-cz. a ministeri felelősség kimondásával a király felelőtlenségét egész teljességében emelte ki, mint ezeréves alkotmányunknak a történelmi fejlődés folyamán kétségbe vonhatlanná vált és a monarchikus elvet teljessé tevő alaptételét.*

A király felelőtlenségének alaptételéből következik azon alkotmányos elv, hogy a király tanács nélkűl semmit se tegyen és ne személyesen, hanem kormánya útján vezesse az állam kormányzatát.

Hogy a király tanács nélkűl semmit se tegyen, ezen elv benne rejlik már a vezérek korabeli alkotmányban, s kifejezésre jut a vérszerződés 3. pontjában, mely szerint azok,

[1] V. ö. szerző ért: A felel. elve a magy. alkt. 43—45. és 56—57. lapok.
[2] Kiss István: Magy. közj. 471. l.

a kik Árpádot szabad akaratukból urukká választották, se maguk, se maradékaik a vezér tanácsából soha ki ne zárassanak. Ezen elvnek behatása alatt létesítette szent István a királyi tanácsot és írta törvényei I. könyvének 7. fejezetében: „tanács által emeltetnek a királyok, tanács kormányozza az országokat, védelmezi a hazát, tervez csatákat, aratja a győzelmet, űzi el az ellenséget, szerzi a barátokat, alapít államokat és lerombolja az ellenfelek várait."

Az 1298. évi 23. t.-cz. a királyt világosan tanácsosainak meghallgatásához köti, mondván: hogy ha a király bármit tenne a mellé rendelt tanácsosok meghallgatása nélkűl, akár nagyobb adomány, akár méltóságok adásában, akár más fontos dolgokban, érvénytelen legyen.

Ugyanezen elvet foglalja magában az 1386. évi 3. t.-cz., melyben a király igéri, hogy a jó tanácsokat fogja követni.

Az 1507. évi 5. t.-cz. pedig ezen elvet az 1298. évi 23. t.-czikkel megegyező rendelkezésben emeli érvényre.

A II. Lajos alatti tanácstörvényekről, melyek a királyi hatalom gyöngítését czélozták, nem is teszek említést, mert hiszen azokat az 1526. évi 1. t.-cz. világosan megszüntette.

Az erdélyi alkotmányban a fejedelem tanácsmeghallgatási kötelessége a C. C. 2. R. 1. cz. 15. pont és 1. cz. 11. pont rendelkezéseiben még erősebben domborodik ki, mint Magyarországon.

Az 1582. évi 1. t.-cz., az 1588. évi 3. t.-cz., az 1608. k. e 10. t.-cz. a magyar tanács hatáskörének helyreállítását követelik, az 1741. évi 11. t.-cz. pedig fontos állami ügyek intézésénél a primás, a nádor és az ország főrendűi közűl másoknak meghallgatását világosan megkívánja.

A király tehát tanácsosok meghallgatása nélkűl állami ügyeket régi alkotmányunk szerint sem intézhetett.[1]

Ezen elv azonban a gyakorlatban nem mindig érvényesűlt, s királyaink gyakran mellőzték a magyar tanácsosok meghallgatását, személyes akaratuknak föltétlen végrehajtását kívánva. Ez volt az oka annak, hogy alkotmányunkban oly nehezen, annyi belháború után jutott csak érvényre a feje-

---

[1] V. ö. szerző értek: A felelősség elve a magy. alkt.

delem felelőtlenségének elve. — Ezen elv ugyanis, hogy a gyakorlatban is tiszteletben tartassék, feltételezi azt, hogy a király személye minden állami ténykedésnél háttérbe szorúljon, s a nemzet előtt a király tanácsosai tünjenek fel minden ténykedése okáúl, hogy ily módon az ő személye kiméltessék a politikai élet heves vitáiban, és a királyi korona fénye és dicsősége mindenkor szeplőtlenűl fentartassék.

Ennek érvényesítését czélozza az 1848. évi III. t.-cz. is, midőn kimondja: hogy ő Felségének a királynak személye szent és sérthetetlen, de mintegy ebből eredő consequentiaképen elrendeli, hogy a király végrehajtó hatalmát a törvények értelmében független magyar ministeriuma által gyakorolja, s bármely rendeletei, parancsolatai, határozatai, kinevezései csak úgy érvényesek, ha a Budapesten székelő ministerek egyike által aláiratnak.

Az ellenjegyzés nélkülözhetetlensége a király személyes kormányzásának megszűntetésével egyenlő. Az ebben foglalt elvet, mint a király felelőtlenségének biztosítékát, nem adja fel az 1867. évi VII. t.-czikknek azon kijelentése sem, hogy a király a végrehajtó hatalmat a magyar ministerium által *személyesen* gyakorolja; mert itt a hatalomnak személyes gyakorlása alatt nem azt kell érteni, hogy a hatalom a király személyes akaratának előtérbe állításával gyakorlandó, hanem azt, hogy a királyt a hatalom gyakorlásában senki, még a nádor sem helyettesítheti.

A király felelőtlenségének elve legszebben az angol alkotmányban domborodik ki. Angol felfogás szerint a király Isten helytartója és szolgája, mindenki alatta áll, mig ő senkinek másnak, mint Istennek, alávetve nincsen.[1]

E tanból önként következik a király jogi felelőtlensége, souverainitása és azon alkotmányi fictió, hogy a király jogtalanságot el nem követhet (The King can do no wrong), mert a hol a törvény fölteszi a hatalommal való visszaélést, ott mindig fölruház egy felsőbb hatalmat annak megszüntetésére, a mi azonban a királylyal szemben nem létezik. És igy a törvény fölteszi, hogy a király rosszat nem

---

[1] Concha: Ujk. alktm. II. 207. l. (Bracton tana).

tehet.[1] Mindazonáltal a király Istennek és a törvénynek engedelmeskedni tartozik, mert épen a törvény tette királylyá.[2]

A király személye azonban állami ténykedéseknél mindenütt háttérbe szorúl, helyét a személytelen korona foglalja el, melynek hatalma csupán ministereinek közvetítésével nyilvánúl, kik nemcsak fejedelmi uruknak minden közügyre vonatkozó tetteért, hanem azon politikáért is felelősek, a melynek keresztülvitelére vállalkoztak. Ebben áll a fejedelem impersonalitásának tana,[3] mely az 1688. évi forradalom szülötte és Anna óta alkotmányos elv.[4]

A magyar alkotmányos gyakorlat ezen angol felfogást, mely régi alkotmányunk szellemével ellenkezőnek épen nem mondható, 1867. óta meghonosítani igyekezett, de Ausztriához való sajátszerű viszonyunk és az ausztriai uralkodóházból származott királyaink ellen folytatott közjogi harczok politikai emlékei következtében a magyar alkotmányos életben ezen törekvések nem érték még el a kivánt eredményt.

Kétségtelen azonban, hogy az 1848. évi III. t.-cz. azon intézkedése, mely szerint a király bármely rendelkezése csak úgy érvényes, ha ministereinek egyike által ellenjegyeztetik, és a ministerek felelőssége, a király felelőtlenségének elvét alkotmányunkban is kidomborítja, és módot nyujt arra, hogy minden kormányzati cselekményért lehessen valakit felelősségre vonni, a nélkűl, hogy ez által a király személye a politikai pártok vitáiba belevonatnék, a királyi méltóság tekintélye a király személyének a pártharczokba való belevonása által, (mint ez a király személyes kormányzása idejében történt és sok szomorú visszavonásra s a királyi tekintély sülyedésére is adott okot), megsértetnék, s a magyar király koronájának ragyogó fénye elhomályosíttatnék.

---

[1] Concha: i. m. II. 208. l.

[2] Todd: A parl. kormr. Angl. I. 215. l.

[3] U. o. I. 256. l.

[4] U. o. I. 225. l.

6. §. *A király személyének sérthetlensége.*

A király felelőtlenségével szorosan összefügg *személyének sérthetlensége.* Ez abban áll, hogy a király személyét semmiféle körülmények között sem tettel, sem szóval megsérteni vagy bántalmazni nem szabad, s a ki ezt teszi, azt az állam büntetőtörvényei a mások személyének megsértésére vagy bántalmazására szabott büntetéseknél súlyosabb büntetéssel sujtják.

A fejedelem személyének különös büntetés által való védelme már a vérszerződés 4. pontjában feltalálható. E szerint annak, a ki hűtlen lenne a vezér személye iránt és viszálkodást támasztana a vezér és rokonai között, vére ontassék.

A király személyének sérthetlensége pedig a monarchia megalakulása óta nem egy törvényünkben talál kifejezést. Ezek a király személyének megsértését az állam-felség megtámadásával azonosítják és más bűntényeknél sokkal szigorúbban büntetik.

Szent István decretumának II. könyve 51. fejezete és Kálmán II. könyvének 6. fejezete szerint az, a ki bármely módon a király épsége vagy méltósága ellen tör, vagy valamit tenni megkisért, vagy akár a merénylővel tudva megegyez, kiátkoztatik és a hiveknek közösségéből (communione) kirekesztetik; úgyszintén az is, a ki ilyesmit megtud és azt helyeselvén, fel nem jelenti, ugyanezen büntetés alá esik és a templomban sem talál menedéket.

Werbőczi H. k. I. r. 14. czíme szerint: ha valaki a fejedelem személyére szentségtelen kezet vet, vagy fegyverrel vagy méreggel élete ellen tör, vagy azok közé a falak közé vagy abba a házba, a hol a fejedelem maga tartózkodik, hatalommal beront, a felségsértés bűnét követi el, és (a mint a II. rész 12. czímének 6. §-a mondja) fejét és minden javait elveszti.

Az 1715. évi 7. t.-cz. szent István és Kálmán idézett törvényét felujítja és kimondja, hogy felségsértés esetében nem szükséges a bűnöst előzetesen megidézni sem.

A király személyének sérthetlensége, a melyet az 1848. évi III. t.-cz. 1. §-a az alkotmány alaptételeként emel ki, noha

az alkotmányunknak már a monarchia megalapítása óta kétségbevonhatlan alapelvét képezte, egész teljességében csak 1687. óta, azaz csak az arany bulla ellenállási záradékának eltörlése óta emelkedik absolut érvényre, mert ezt megelőzőleg minden főpap, püspök, főúr és nemes bizonyos esetekben együtt és egyenként fel volt jogosítva a királynak ellentmondani és ellenállani a hűtlenség bűne nélkűl, és így a fejedelem sérthetlensége nem válhatott absolut érvényűvé. De a fejedelem felelőtlenségének kimondása által absolut sérthetlensége is kimondatott, s a felségsértés fogalma tetemesen tágúlt.

A felségsértés fogalma a gyakorlatban nem maradt azon korlátok között, a melyeket a fennebb idézett törvények szószerinti értelme megállapított. A jogszokás ezen fogalom alá vont minden oly cselekményt, mely a király személyét akár tettel, akár szóval, akár írásban sérti, még akkor is, ha ez által a király élete, épsége vagy szabadsága nem is volt veszélyeztetve, hanem csak magas méltóságával járó tekintélye volt megtámadva.

Ujabb büntető törvényhozásunk azonban a felségsértés büntettének fogalmát másként határozta meg, ide csakis oly cselekményeket vagy ezeknek kisérletét sorolván, a melyek akár az által, hogy a király személyét vagy személyes szabadságát veszélyeztetik, akár az által, hogy az állam létét, épségét vagy a fennálló alkotmány lényeges intézményeit támadják meg, az állam felsége ellen vannak irányozva. E szerint tehát felségsértést el lehet követni a király uralkodói állása, az állam függetlensége és az alkotmány alapintézményei ellen.

A király személyének sérthetlenségét a felségsértésnek csak azon neme érinti, mely a király uralkodói állása ellen van irányozva.

Erre nézve az 1878. évi V. t.-cz. 126. §-a kimondja, hogy

1. a ki a királyt meggyilkolja, vagy szándékosan megöli, vagy ezen cselekmények valamelyikének véghezvitelét megkisérli ;

2. a király testi épségét megsérti, vagy őt az uralkodásra képtelenné teszi ;

3. a ki a királyt az ellenség hatalmába adja, vagy az uralkodás gyakorlatában akadályozza, vagy személyes szabadságától erőszakkal vagy fenyegetéssel megfosztja;

végre 4. a ki a két utóbbi pontban említett cselekmény valamelyikének véghezvitelét megkisérli; a felségsértés bűntettét követi el, és ugyanezen törvény 128. §-a szerint az 1. pont esetében halállal, a 2. és 3. pont esetében életfogytig tartó fegyházzal, a 4. pont esetében pedig tíztől tizenöt évig terjedhető fegyházzal büntetendő.

A 130. §. szerint a 126. §-ban meghatározott felségsértés elkövetésére létrejött szövetség, ha ehhez a bűntett véghezvitelére czélzó előkészűleti cselekmény nem járúl, öt évig terjedhető fegyházzal, ha pedig ily előkészületi cselekmény is követtetett el, öt évtől tíz évig terjedhető fegyházzal büntetendő. A szövetség létrejöttnek tekintetik, ha két vagy több személy a felségsértés elkövetését közös egyetértéssel elhatározza.

A 133. §. szerint az, a ki a nélkűl, hogy ez iránt mással szövetkezett volna, a 126. §-ban meghatározott felségsértés elkövetésére előkészületeket tesz, öt évig terjedhető fegyházzal büntetendő.

A 134. §. szerint az, a ki gyülekezeten nyilvánosan szóval, vagy a ki írat, nyomtatvány, képes ábrázolat terjesztése vagy közszemlére kiállítása által a felségsértés elkövetésére egyenes felhívást intéz, — a mennyiben az irat, nyomtatvány, vagy képes ábrázolat tartalmát, illetőleg jelentését tudta, öt évtől tíz évig terjedhető fegyházzal büntetendő.

A 135. §. szerint az, a ki a felségsértés szándékáról tudva, erről idejében nem tesz jelentést, három évig terjedhető államfogházzal büntettetik, a 136. §. szerint pedig nem büntettetik az, a ki a merénylettől eláll és a vétkes következményeket elhárítja vagy azok az ő följelentése következtében elháríttatnak.

Mindezen szigoru büntetések nem csupán a király személyét, hanem az államnak a király személyében megtestesülő felségét és ennek sérthetlenségét is védeni hivatvák.

De ezzel a király személyének az 1848. évi III. t.-cz. 1. §-ában kijelentett szentsége és sérthetetlensége sincs tel-

jesen fedve. A király személyét oly cselekmények ellen is védeni kell, a mely sértések nem az ő életét, testi épségét, szabadságát vagy uralkodási képességét veszélyeztetik, hanem a király magas méltóságával járó tekintélyét érintik és az államfelség megtámadásának fogalma alá nem sorozható kisebb jelentőségű büntetendő cselekményekben állanak.

A büntető törvénykönyv 139. §-a tehát kimondja, hogy a ki a királyt tettleg bántalmazza, a mennyiben cselekménye felségsértést nem képez; a király bántalmazásának büntettét követi el és tíz évtől tizenöt évig terjedhető fegyházzal, hivatalvesztéssel és a politikai jogok gyakorlatának felfüggesztésével büntetendő.

A 140. §. szerint pedig az, a ki a király ellen sértést követ el: vétség miatt két évig terjedhető fogházzal és hivatalvesztéssel büntetendő. A ki pedig a sértést irat, nyomtatvány, képes ábrázolat terjesztése vagy közszemlére kiállítása által követi el, vétség miatt három évig terjeszthető államfogházzal és hivatalvesztéssel büntetendő.

Ezen büntetések által a király személyének szentsége és absolut sérthetlensége minden megtámadás ellen, bárhonnan és bárki részéről jőjjön az, oly mérvben van védve, a mily mérvben azt az állam souverainitásának személyes képviselete, a fejedelmi méltóság tekintélyének fentartása és a királyi méltósággal járó jogok akadálytalan gyakorlásának biztosítása, nemkülönben az alkotmány monarchiai alakjának épségben maradása, megkivánják.

7. §. *A királyi család helyzete az államban.*

A mint az eddig előadottakból kitetszik, a királyi méltóság és hatalomkör nemcsak abban a minőségében, mint állami főszerv, emelkedik ki az állam valamennyi méltóságai, szervei és hatóságai fölé, hanem azon tulajdonságok, a melyekkel a királyság mint intézmény bir, magára a méltóságot betöltő physikai személyre is oly fényt vetnek, mely által az az állam minden egyes polgárával és minden egyes, az államban valamely méltóságot vagy szervet betöltő egyénnel szemben különös kiváló helyzetbe jut; mert míg más személyek va-

lamely magasabb hatalomnak alávetvék, és a törvény előtt egyenlő jogúaknak tekintetnek, addig a király személye senkinek hatalma alatt nem áll, valamennyivel szemben mint *felség* jelentkezik, s vele szemben az államnak minden tagja, bárminő méltóságot viseljen is, egyaránt alattvaló.

Azon fény, kitüntetés és elsőség, mely a királyi méltósággal jár, magát a király személyét is megilleti.

Ebből azután természetszerűleg következik, hogy a kiráy családja és azon tágabb értelemben vett család, melynek a király tagja, a király személyétől származó fényben ragyog, úgyszintén azon lehetőség, hogy valamennyiökből lehet még az országnak királya, a királyi család valamennyi tagját különös kitünő helyzetbe hozza.

Mi sem természetesebb, mint az, hogy azok, a kik a királylyal a vérségi kötelék kapcsa által vannak összefűzve, sok tekintetben részeseivé lesznek annak a kitünő tiszteletnek is, a mely a király személyét övezi.

Kezdve a legrégibb időktől, a királyi család tagjai más állampolgárokkal szemben különös kitünő helyzetben voltak, sőt az Árpád-házbeli királyok uralkodása idejében kiváló helyzetük nemcsak az őket környező különös tiszteletre szorúlt, hanem a királyi herczegek az akkori szokás szerint az ország bizonyos része felett hatóságot is gyakoroltak, mint I. Béla fiai, Gejza, László és Lambert, Salamon, illetőleg Gejza alatt, majd Álmos herczeg Kálmán idejében. II. András Imre idejében, Béla herczeg IV. Béla idejében Horvátországot és a Dráván túli részeket kormányozták, a miért is Slavonia terra ducatus-nak neveztetett.

Az Árpád-ház kihalása után a királyi család tagjainak ezen szereplése csak elvétve fordúlt elő, majd végképen megszünt, minek oka az volt, hogy az Anjou királyok családjuk tagjainak inkább a külföldön iparkodtak uralmat vagy koronát szerezni, Lajos halála után pedig egész a mohácsi vészig a királyi családnak alig volt férfitagja.

A Habsburg-házból származó királyok idejében a királyi család tagjai részére az állami életben az Árpádház herczegeiéhez hasonló activ szerep többé nem jutott, annál is inkább, mert az ausztriai ház külföldön birt magánhatalma a ki-

rályi családot az országon kívül való tartózkodásra indította.

A mohácsi vésztől kezdve tehát a királyi család tagjai még azzal a közszerepléssel sem birtak, melylyel az Árpád-ház herczegei, de a külföldön birt patrimoniális hatalom következtében ott élvezett különös tiszteleti állásuk kihatással volt a magyar alkotmányjogban elfoglalandó tiszteleti állásukra és kiváló jogi helyzetükre is.

A német államokban ugyanis az uralkodó-családokban különös családi jog (Hausrecht) fejlődött ki, a fejedelem házfőnökségével, a családi tanács és az uralkodó-család házi törvényeinek (Hausgesetz) intézményével.

I. Ferdinand trónra emeltetése folytán tehát eme Hausgesetzek részben abusus, részben egyes törvényünkben foglalt hivatkozás következtében, a magyar uralkodó-család közjogi állására is befolyással voltak, mindazonáltal a magyar alkotmány által az alkotmányjog kiegészítő részeként egész teljességökben el nem fogadtattak.

A királyi család állása tehát manapság részint a régi magyar alkotmányos szokásnak, részint az ausztriai ház Hausgesetzeinek következménye.

I. A királyi családban első helyet foglal el a *király neje*, ki osztozkodik a király tiszteleti jogaiban, felségnek czímeztetik, s mint ilyen, a király után első személy az országban, de alattvaló, s az őt megillető tiszteleten kívül alkotmányjogi állása nincsen, az imperiumnak nem részese.[1]

Hajdan a királynék a közhatalomnak bizonyos nemét is gyakorolták, hol kiterjedtebb, hol szűkebb korlátok között. Voltak saját udvari tisztviselői, bárói, udvarbírája, tárnokmestere, főlovászmestere, asztalnokja, főpohármestere, kanczellárja, kincstárnoka, várispánjai, várnagyai és terjedt birtokai, számos szolgája, várai, városai, falvai és egyéb javai, bányái és jövedelme, a mint azt számos törvény és okmány bizonyítja. Ezek a királynénak saját vagyonát képezték, a melyek felett nemcsak úri hatóságot gyakorolt, hanem azokkal szabadon rendelkezett is. De ezeken kívül voltak oly királynői

---

[1] Cziráky: Consp. jur. publ. I. 104. l.

birtokok is, a melyek nem magánvagyonát képezték, hanem a királynői méltósággal jártak, s a mindenkori királynét illették, a mint ez kitetszik IV. Béla nejének, Mária királynénak egy okleveléből: „Quadam terram nostram Nobis, et *non Reginatui donatam,* ad Domini Regis consensum .... dedimus et donabimus etc.“[1]

Ebből és más okmányokból arra is lehet következtetni, hogy a királynék magánvagyonukból donatiókat is tettek, de ha azok hirályi donatio alapján illették őket, a király tudtával és megegyezésével; úgyszintén arra is, hogy a királytól független joghatósággal nem birtak.

Szokásban volt, hogy királyaink nejeiknek nagy jegyajándékokat adtak, így szent István Gizellának Pozsonyt, Győrt, Sopront. A kun Erzsébet, V. Istvánnak özvegye a macsói és bosznai bánságot, Verőcze és Valkó megyéket és a Szepességet is e czímen birta. III. András nejének, Ágnesnek Pozsony megyét a hozzá tartozó várakkal, Mátyás első nejének Ó-Budát, Diós-Győrt, Csepelt, a királyné kunjait és évenkint 7 ezer darab aranyat. II. Lajos neje, Mária, szintén nagy javakat kapott hozományképen s ezenkívül a királynék részére tett más adományok is előfordúltak.[2]

Mindezen nagy javadalmak, fekvőbirtokok arra szolgáltak, hogy a királyné királyi férjéhez méltó fénynyel és udvartartással élhessen. A viszonyok változtával azonban mindez megváltozott s a királyné udvarának fentartásáról most a király gondoskodik.[3]

A királyné magas helyzetének kitüntetése végett meg is koronáztatik, de más szertartással, mint a király, fejére csak a házi korona tétetik, a szent korona pedig csak jobb vállára.

A királynénak ma is van udvara, udvari tisztségekkel, udvari hölgyekkel, de ez korántsem olyan, mint volt a hajdani, mert a királyné udvara ma a királyi udvarnak kiegészítő részét képezi.

Az elhalt király özvegye az uralkodó király nejééhez hasonló kitüntetésekben részesűl.

---

[1] Cziráky. Consp. iur. publ. I. 104—105. ll.
[2] U. o. I. 105. l.
[3] U. o. I 106. l.

II. A királyi család tagjaihoz számíttatnak azonkívül az egyenrangú házasságból származó ausztriai főherczegek, t. i. a király agnatus rokonai, mint magyar királyi herczegek, valamint ezeknek egyenszülött nejei, és az ausztriai főherczegnők férjhezmenetelökig.

A királyi ház tagjai — eltekintve attól, hogy a nagykorú férfiak az 1885. évi 7. t.-cz. szerint is tagjai a magyar főrendi háznak, bár ottani ülés- és szavazati jogukkal élni nem szoktak, — különös közjogi állással nem birnak. Maga a királyi család mint ilyen, nem alkotmányjogi tényező, sőt állami javadalmazásukról sincsen törvényeinkben gondoskodva. De annál inkább kiemelkedik tiszteleti állásuk, a melynél fogva előkelő rangban vannak, udvart tartanak és *fönséges* czímmel élnek.

Különös helyzetük főképen az által tünik ki, hogy ki vannak véve a rendes törvényszékek hatásköre alól és alá vannak vetve a király házi hatalmának és az uralkodó-család házi törvényeinek. Ennélfogva a király megegyezése nélkűl házasságot nem köthetnek, úgyszintén tőle függnek lakhelyük megválasztásában, udvartartásukban és idegen szolgálatba csak az ő megegyezésével léphetnek, ők maguk pedig közvetlenűl a király felügyeleti, fegyelmi és birói hatósága alatt állanak s a király felettük bírói hatalmát a fennálló gyakorlat szerint az udvarnagyi hivatal által gyakorolja.[1]

Minthogy pedig valamennyien igénynyel birnak a magyar trónra s a királyhoz közeli családi viszonyban vannak, különös büntetőjogi védelemben részesűlnek, — noha megsértésük még abban az esetben sem képez felségsértést, ha a sértés életük ellen irányúl.

Az 1878. évi V. t.-cz. 141. §-a szerint „a ki a királyi család valamelyik tagját tettleg bántalmazza, a mennyiben cselekménye súlyosabb beszámítás alá nem esik: a királyi ház tagja bántalmazásának büntettét követi el, s öt évig terjedhető fegyházzal, hivatalvesztéssel és a politikai jogok gyakorlatának fölfüggesztésével büntetendő."

„A ki a királyi ház valamelyik tagja ellen sértést követ el: vétség miatt egy évig terjedő fogházzal, ha pedig a sér-

[1] Lásd a pozsonyi kir. itélőtáblának 4576/1892. számú végzését Adolf Imre bpesti lakosnak Károly Lajos fh. ellen indított rendes perében.

tést irat, nyomtatvány, képes ábrázolat terjesztése vagy közszemlére kiállítása által követi el; két évig terjedhető államfogházzal büntetendő."

Eddig terjed a magyar alkotmányban a királyi család tagjainak különös, más állampolgárokétól eltérő jogállása és nem tovább. De a királyi hatalom közhatalmi természete mellett az tovább nem is terjedhetne, mert a királyi család alkotmányjogilag külön jogkörrel biró, s államhatalmi functiót végző testületet nem képezhet.

Nem így azonban Ausztriában és a német államokban, a hol ezen államok patrimoniális eredete következtében a fejedelmi ház tagjai nemcsak külön társadalmi osztályt (Classe für sich) képeznek, hanem ezenfelűl némely dolgokban államjogi tényezőként is szerepelnek. Ugyanis regensségre csak a fejedelmi ház tagjai jogosítvák, a trónöröklés törvényeit a fejedelmi ház házi törvényei állapítják meg, a családi tanács egyes állami actusokban is jogosítva van határozni, mint regensség felett, holott a magyar törvények szerint gyámkormányzó a nádor (1485. évi 2. t.-cz.), alkotmányunk szelleme szerint pedig e felett határozni az országgyűléshez tartozik, a családi tanács pedig államjogi tényezőnek elismerve nincsen.

8. §. *A magyar királyság keresztény jellege.*

A királyság és a kereszténység hazánkban egyidejű. De nemcsak az egyidejűség az, a mi a kettőt közeli viszonyba hozza, hanem azt lehet mondani, hogy e kettő egymást teremtette meg.

A kereszténység terjedése készítette elő a talajt a monarchia megalapítására, viszont a királyság szilárdította meg a kereszténységet és tette államvallássá a katholikus hitet.

Ha a kereszténység teljesen idegen lett volna Gejza magyarjai előtt, bizonyára Gejzának sem sikerűlt volna megvetni a monarchia alapját; de viszont a kereszténység sem terjedt volna el oly gyorsan az országban, ha a keresztény egyházat a királyi hatalom nem támogatja vala azzal az erélylyel, buzgósággal, bőkezűséggel, a mint azt szent István, szent László és Kálmán királyok tevék. Hiszen azt lehet mon-

dani, hogy hazánk történelme a királyság első századában nem egyéb, mint a térítés munkája, mint a királyságnak a régi vallás hagyományai ellen viselt következetes harcza.

A kereszténység már a X. század második felében kezdett hódítani a magyarság sorai között és pedig bizantzi befolyás következtében. Bulcsu a harkász, (a kiben Vámbéri samán papot gyanít) s az erdélyi Gyula innen vették fel a kereszténységet s bizonyára többen a magyarság előkelői közűl a bizantzi összeköttetések révén ismerkedtek meg a szent kereszt tanaival. Ehhez járúlt az is, hogy a kalandozások korában a nyugati keresztény államokból ide hurczolt számos fogoly és a Dunán túl élő lakosság egy része keresztény vala, ezek tehát szintén hozzájárúltak a keresztény vallás terjedésének előkészítéséhez.

Gejza politikából, István buzgalomból terjeszték a kereszténységet, politikai összeköttetéseik révén a nyugati egyházhoz csatlakoztak s a mikor a térítés nagy munkájához hozzáfogtak, a római katholikus egyház szellemében működtek.

A monarchia meghonosítása és a keresztény vallás elterjedése eme szoros összefüggésének Werbőczi is kifejezést ad Hármaskönyvében, mondván: „Miután pedig a magyarok a szent lélek kegyelmének ihletéből, szent királyunk közremunkálása által az igazságnak felismeréséhez és a katholikus hitnek vallásához jutottak és őt önként királyukká választották és meg is koronázták: a nemesítésnek stb. hatalmát az uralkodással és országlással együtt a község a maga akaratából az ország szent koronájának joghatósága alá helyezte és következésképen fejedelmünkre ruházta stb.“ (H. k. I. 3. cz. 6. §.); vagy más helyütt: „De minekutána (a magyarok) a katholikus hitre tértek és maguknak önként királyt választottak, úgy a törvényhozásnak, mint bármely birtokadományozásnak és minden bíráskodásnak hatalmát és jogát az uralkodással és kormányzással együtt az ország szent koronájának, melylyel Magyarország mindenik királyát megkoronázni szokták, joghatóságára és következésképen fejedelmünkre és királyunkra ruházták át.“ (H. k. II. 3. cz. 2. §.).

Érzi ezt mindenki, a ki a nemzet történelmének lapjait forgatja s Marczali is így kiált fel: „a magyar királyság

eredete világos, magából a nemzetből fakadt ki, midőn a nyugathoz közeledett és befogadta a kereszténységet!" [1]

Szent István királyi udvarát a nyugati keresztény királyságok mintájára rendezte be, a római katholikus főpapságnak udvarában és az ország kormányzatában kiválóan előkelő helyet juttatott, egyházakat, püspökségeket alapított s a kereszténység terjesztésében apostoli buzgalommal működött, a hagyomány szerint királyi méltóságának külső jelvényét, a koronát a római katholikus egyház fejétől, II. Sylvester római pápától kérte,[2] és Kr. u. 1000-ben ezen koronával „a főpapok, papok, az urak és a nép üdvkiáltása közt" magát királylyá kenette és koronáztatta, hogy királyságának keresztény jellegét ez által is kifejezze.

Maga a korona, melyet az idők és a kegyelet „szent" jelzővel ruháztak fel a nemzet előtt, külső alakjában is föltünteti a keresztény jelleget, tetejében a kereszténység jelvénye, a szent kereszt ékeskedik s oldalán 8 apostol zománczozott képe látható.

A koronázás szertartása kezdetben tisztán egyházi jellegű volt, sőt később is, a midőn az már államjogi jelentőségre tett szert, megtartotta túlnyomóan keresztény egyházi jellegét egész a mai napig (v. ö. III. rész. 17. §.).

Az Árpád-ház királyai buzgó keresztények voltak, a mit bizonyít, hogy két király, egy királyi herczeg és több királyleány a római katholikus egyház szentei közé avattatott.

Minden külsőségeknél jobban bizonyít azonban a magyar királyság keresztény jellege mellett azon széles jogkör, mely első királyunknak, szent Istvánnak a katholikus hit terjesztése körül kifejtett apostoli buzgalma révén a magyar királyokat a magyar katholikus egyház igazgatása körűl a legfőbb kegyúri jog czímén (lásd IV. r. 39. §.) megilleti s mely régebben a „rex christianissimus",[3] majd az „ex Dei Gratia" czímben, manapság Mária Theresia óta az „apostoli király" czímében és az apostoli

---

[1] Marczali H. A magy. nemz. tört. I. 245. l.

[2] Hartvik V. 9. — Marczali Henrik kétségbe vonja Hartvik elbeszélését s azt tartja, hogy Hartvik a későbbi kor felfogását alkalmazza Sylvester korára. (l. A magy. nemz. tört. I. 243. l.).

[3] Szent László decr. I. k. bev.

kettős kereszt használatának jogában jut külső kifejezésre. Úgyszintén az is a mellett bizonyít, hogy az 1723. évi 2. t.-cz. értelmében csak római katholikus lehet az ország királya.

A magyar királyságnak ezen keresztény jellege kilenczszázados alkotmányunk minden phasisában és legtöbb intézményében oly világos körvonalakban domborodik ki, hogy azt tőle elvitatni nem lehet.

De a királyságnak szent Istvántól kezdődő ezen keresztény katholikus jellege korántsem azt teszi, hogy a magyar király bármi tekintetben függne a keresztény egyház fejétől, a római pápától, sőt ellenkezőleg ama széles jogkör (lásd IV. rész 39. §.), mely a magyar királyt a magyar római katholikus egyházban megilleti, a királynak a pápától való függetlenségét még egyházi téren is eléggé biztosítja.

9. §. *Az ifjabb király, a kormánytárs, a gyámkormányzóság.*

I. A monarchia elvileg kizárja azt, hogy egy államban két személy töltse be a királyi méltóságot, akár az állam egész területén egymással concurráló hatalomkörrel, akár teljes és kizárólagos hatalomkörrel, de területileg megosztva. Az előbbi eset megszünteti a monarchiát, az utóbbi, ha csak ideiglenesen is, de ketté tépi az állam egységét.

De a gyakorlati állami élet azon időkben, a mikor az állami szervezet még nem fejlődött ki oly tömören, szövevényesen és tökéletesen, mint az ma ki van fejlődve, különböző belső vagy külső okokból nem egyszer oly alakulatokat is tüntet fel, melyek ezen elv ellenére az egységes nemzeti királyság helyére rövidebb időre a nemzet kebelében keletkezett pártoknak pártkirályságát léptették.

Így II. Gejzának 1161-ben bekövetkezett halála után III. Istvánnal szemben II. László és IV. István ellenkirályokat emelték trónra egyes pártok, s a belső viszálykodás IV. Istvánnak 1165-ben bekövetkezett haláláig tartott.

Sokkal nevezetesebb volt ennél a mohácsi vész után 1526-ban bekövetkezett kettős királyság kora, mert ez nem csupán rövidebb ideig tartó pártviszályt, hanem a magyar nemzet

állami kettészakadását is eredményezte, eleinte Jánosnak és I. Ferdinándnak a nagyváradi békében 1538-ban kölcsönösen elismert királyságaira, majd Jánosnak és fiának, János Zsigmondnak halála után a magyar királyságra és az erdélyi fejedelemségre; s mely állami kettészakadás csak az 1848. évi pozsonyi VII. és kolozsvári I. törvényczikkekben kimondott és az 1868. évi XLIII. t.-czikkben megvalósított unio következtében ért teljesen véget.[1]

De alkotmányunk történelmében nem ismeretlen az sem, hogy egyidejüleg két királya volt az országnak, a nélkűl azonban, hogy ez az országnak két államra való kettészakadását eredményezte volna, bár sok belső bajnak volt ezen intézmény szülőoka. Előfordúlt ugyanis, hogy a király valószínü utódját még uralkodása idejében megkoronáztatta, a minek következménye az lett, hogy a saját királysága mellett egy ifjabb királyság keletkezett.

Azon kornak emlékei, a mikor ezen intézmény hazánkban először vétetett gyakorlatba, nem nyujtanak elég támpontot arra, hogy az ifjabb király hatalmi körét tartalmilag és területileg pontosan meghatározhatnánk és az ifjabb király királyi hatalma keletkezésének politikai és erkölcsi indokait egész határozottsággal megfejthetnénk. Valószínüleg ezen intezmény külső okoknak a nemzet jogi meggyőződésére gyakorolt erkölcsi hatása következtében jött létre.

Az Árpád-ház királyai idejében ugyanis szokásban volt a királyi család egyes férfitagjaira az ország egy részének kormányzatát bízni, — a mint azt már említettük — ez képezvén a középkori fogalmaknak legmegfelelőbb ellátási módot a királyi herczegek részére.[2] Ennek a szokásnak azzal a szokással való találkozásából, mely a későbbi Árpád-korszak alatt veszi kezdetét, hogy a király valószínü utódját még uralkodása idejében megkoronáztatta, fejlődött ki az ifjabb királyság intézménye.

A megkoronázott az „ifjabb király“ (Rex iunior) czímét kapta s a czímének megfelelő udvartartást és az ország egy részének mint herczegségnek kormányát.

---

[1] Erre nézve l. szerzőtől: Magyorsz. közj. visz. Ausztr. 25—37 és 41—43. ll.

[2] Hajnik: Magy. alkt. és jogtört. 203. l.

Az ifjabb királyok jogosítottnak érezték magukat arra, hogy a herczegséget a maguk részére követeljék és a rájok bízott területen a királyi hatalmat is gyakorolják; de az apa-királyok okleveleikben tiltakoztak ezen felfogás ellen s a herczegség forrásaként nem a királyfiak jogigényét, hanem saját jószántukból eredő akaratukat akarták feltűntetni.[1]

Csakhogy a koronázásban a nemzet már királylyá avatást látott és így az ifjabb királyt is valóságos királynak tekintette, ennélfogva mi sem állt útjában annak, hogy az ifjabb király a herczegségként reá bízott országrész felett valóságos királyi hatalmat gyakoroljon.

Az első ily eset II. András idejében fordúlt elő, kinek fia IV. Béla, még apja életében megkoronáztatván, királyi hatalommal kezdett élni.

Kitűnik ez az arany bulla 18. czikkéből: „A nemesek (servientes) a tőlünk nyert szabadságnál fogva szabadon mehetnek fiunkhoz, mint a nagyobbtól a kisebbhez és ezért azoknak javai ne rontassanak meg. Valakit, a ki a mi fiunk igazságos itélete által elitéltetett, vagy a kinek ügye előttünk elkezdetett, míg az általa be nem végeztetik, be nem fogadunk; viszont a mi fiunk sem."

Kitűnik továbbá Gergely pápának Bélához 1235-ben intézett leveléből, a melyben Bélát nemcsak „rex junior"-nak, ifjabb királynak nevezi és „Serennitas"-nak czímezi, hanem azt is említi, hogy az apja által rábízott országrészben királyi jogokat gyakorol.[2]

Mindezekből két dolgot lehet következtetni. Az első az, hogy az ifjabb király országrészében királyi jogokat gyakorolt; a másik az, hogy az ország még sem szakadt szét két teljesen önálló királyságra, mert az ifjabb király hatalomköre főképen csak az administratióra és biráskodásra terjedt ki, a többi pedig csak visszaélés volt az ifjabb király részéről, de meg az ifjabb király, — mint az arany bulla keletkezésének

---

[1] Hajnik: Magy. alkot. és jogtört. 204. l

[2] Quocirca Serennitatem tuam — mondja a pápa levele — monemus et hortamur attente, quatenus in ea Regni parte, quam ex ordinatione Patris tui habes, alienationes revocare procures (Kovachich: Vest com. 81. l).

történelme mutatja, — az *egész ország* politikai életében is jelentékeny politikai tényező vala.

IV. Béla idejében ugyanez az eset ismétlődött. Miután fiát, V. Istvánt megkoronáztatta, ez fellázadt apja ellen s követelte a maga számára az ország egy részét.

Mi sem természetesebb tehát, mint az, hogy az ifjabb királyság intézménye örökös viszály forrásává vált apa és fiu király között, mely a királyi hatalmat és tekintélyt tetemesen megingatta. A királyi hatalom ilyetén megosztása a hűbéri királyság természetével talán megfért volna, de a Szent István-féle királyság közjogi természetével ellenkezett és nemcsak a királyságot, hanem a magyar állami rendet is veszélyeztette.[1]

Az ifjabb királyság IV. Béla halálával véget ért s szerencse, hogy ezen intézmény ilyen alakjában meg nem ismétlődött, mert a nemzetnek teljes állami felbomlására vezetett volna.

Az ifjabb királyság intézménye később ismét felujíttatott ugyan, de egészen más alakban. II. Ulászló II. Lajost még uralkodása idejében megkoronáztatta, de Lajos még gyermek volt, mikor apja elhalt és így a múltban előfordúlt viszályok nem ismétlődtek.

Az ausztriai házból származott királyok idejében ezen szokás ismét és pedig egész rendszerességgel megujíttatott, így akarván királyaink biztosítani elsőszülött fiaik részére a magyar trónt. Így I. Ferdinand 1563-ban Miksát, ez 1572-ben Rudolfot, Mátyás életében 1618-ban II. Ferdinandot, ez 1625-ben III. Ferdinandot, ez 1646-ban IV. Ferdinandot és 1655-ben I. Lipótot, utóbbi 1687-ben Józsefet, végre Ferencz 1830-ban V. Ferdinandot még uralkodása alatt megkoronáztatta. Nehogy azonban ebből az uralkodás egységére zavar származhassék, II. Ferdinandtól kezdve a felavatási hitlevelében mindig kiköttetett, hogy az uralkodó király életében ennek kifejezett és különös akarata és az országlakóknak megegyezése nélkűl az ujonnan koronázott király az országlásba nem avatkozik (1622 : 2. t.-cz. 17. cond., 1638 : 1. t.-cz. 17. cond., 1659 : 1. t.-cz. 17. cond. és 1830. évi 1. t.-cz. — IV. Ferdinand és I. József hitlevelei nincsenek törvénybe iktatva.).

---

[1] V. ö. Hajnik: Magy. alkt. és jogtört. 205—206. ll.

Az ifjabb királyság ezen be nem avatkozási igéret folytán nem vehetett fel oly jelleget, mint a minővel az az Árpádkorban bírt, s a monarchiai elvet legkevésbbé sem érintette, mert az ifjabb király felségjogokat nem gyakorolt, a királyi hatalomnak részese nem volt s *megkoronázott trónörökösnél* egyébnek nem tekinthető. Megkoronáztatásának hatálya mindössze az, hogy az ifjabb király a „felség" s „király" czímet (de nem az apostoli czimet is) viseli s az ország királyai közé számíttatik akkor is. ha az uralkodás átvételét meg nem érte volna (pl. IV. Ferdinand), vagy per analogiam, ha az uralkodás átvétele előtt a trónról lemondana.

II. Az sem volt alkotmányunkban teljesen idegen, hogy olyan esetben, a midőn nő volt a király, ennek férje melléje kormánytársúl választatott.

A kormánytársnak (corregens) két példáját mutatja fel történelmünk, u. m. Máriának férjét Zsigmondot, a ki később királylyá választatván, Mária halála után egyedűl uralkodott; továbbá Mária Tereziának férjét, Ferencz lotharingiai herczeget.

Hogy Zsigmondnak már koronáztatása előtt is része volt a kormányzásban, de hogy rendelkezései ekkor még csak úgy voltak érvényesek, ha neje a király által is megerősíttettek, kitűnik ez egy leveléből, melyben adományát Mária által megerősíttetni igéri.[1]

Ferencz lotharingiai herczeg, a ki később német-római császár is lett, egyúttal a kiskorú király gyámjáúl és az ország gyámkormányzójáúl is volt rendelve arra az esetre, ha neje utódjának nagykorúsága előtt halna el.

A király, mint már említénk, hatalmát sem részben, sem egészben önkényüleg másra nem ruházhatja, ennélfogva kormánytársat sem vehet maga mellé, csak az országgyűlés megegyezésével és a kormánytárs hatalomköre is csak addig terjedhet, a meddig azt esetről-esetre a törvény megállapítja.

---

[1] Volumus etiam — mondja ez oklevél — et praesentibus nihilominus promittimus, praemissam nostram donationem per dictam Dominam Mariam Reginam Consortem Nostram carrissimam, quando cum eadem fuerimus constituti, Litteris suis mediantibus facere confirmari et roborari (Cziráky: Consp. iur. publ. I. 115. l.).

Az 1741. évi 4. t.-cz., a mely Ferenczet kormánytársúl rendelte illetőleg elfogadta, kijelenti: hogy ebből az esetből a jövőre következtetés vonható ne legyen és Ferencznek kormánytársúl fogadásánál a következő feltételeket állapította meg:

1. hogy a kormánytársi viszony sem a király országainak elválaszthatatlanságát, sem az örökösödési rendet nem érinti;

2. hogy e viszony az uralkodó királynő élete fogytáig illetőleg tetszéséig terjedhessen;

3. hogy ha a királynő előbb találna elhalni s kiskorú örököst hagyna hátra, ennek kiskorúsága alatt Ferencz herczeg az országot mint gyámkormányzó kormányozza;

4. hogy a herczeg részt vehet ugyan az ország törvényszerű kormányzásában, de a főhatalom, a mint különösen a H. k. I. rész 4. és 9. czímeiben van kifejezve, továbbá a kiváltságok adományozása s egyéb felségjogok gyakorlása kizárólag a koronás királyi felségnél maradjon;

5. hogy az ország jogainak és szabadságainak fentartásáról a corregens is gondoskodjék;

6. hogy hivatásának hű teljesítésére a királynő és az ország rendei előtt esküt tegyen, — melynek szövege a törvénybe iktattatott. Ugyanitt kijelentetett, hogy Ferencznek kormánytárssá választatása önként és szabadon történt s *abból jövendőre az ország bármely nő királyának fejedelmi férje soha semmi következtetést ne vonhasson* és hogy a nádori hatalom sértetlenűl maradjon.

III. Arra az esetre, ha a királyi szék oly személylyel van betöltve, a ki az országlással járó teendők végzésére akár kora, akár elmebeli fogyatkozása miatt képtelen, az alkotmánynak gondoskodni kell arról, hogy legyen, a ki a király felett gyámkodik és nevében az országlással járó teendőket végzi.

Minthogy ez nem az uralkodó magánügye, hanem a királyi hatalom közhatalmi természete következtében az állam ügye, alkotmányunk meg nem engedi, hogy e tekintetben a patrimoniális elv érvényesűljön és ily kérdésben a királyi család házi határozmányai lehessenek irányadók.

Addig, a míg az alkotmányjogi formák nem voltak eléggé

kifejlődve, megtörtént, hogy a király még életében gondoskodott arról, hogy kiskorú utódjának ki legyen a gyámja s ki intézze helyette és nevében nagykorúsága idejéig az ország ügyeit. Így Imre III. Lászlónak gyámjáúl és az ország gyámkormányzójáúl öcscsét Andrást, a ki később mint e néven II-ik, az ország királya lett; V. István fiának Kun Lászlónak gyámjáúl ennek anyját, Erzsébetet rendelé. Máriának is anyja, Erzsébet és nem férje Zsigmond volt a gyámja, még pedig az ország gyámkormányzója is ő vala, Zsigmond pedig csak az ország védelmével volt megbízva, a mint ez Zsigmondról írva van: Quod Regni Hungariae tutor existendo, exercitum eduxerit.[1]

De valahányszor előfordúlt, hogy a király nem gondoskodott utódja részére még életében a gyám és gyámkormányzó kirendeléséről, e jogot mindig az országgyűlés tartotta magának, a mint ez V. László idejében Hunyadinak és Mátyás megválasztása után Szilágyi Mihálynak gyámkormányzóvá történt választásából is látható.

Ezen törvény országgyűlésen, azaz törvény által 1485-ben Mátyás uralkodása idejében akként rendeztetett, hogy: „ha a király zsenge korban levő örököst hagy hátra, a nádor hivatalból tartozik és köteles őt mint gyám, országaiban megtartani s híven védeni. A *nádornak* pedig ilyenkor, mig az örökös a serdűlt kort elérné, *minden alattvaló s honfi épen úgy tartozik engedelmeskedni, mint magának a királynak.*“

Ebből a törvényből tehát arra is lehet következtetni, hogy a nádor mint gyámkormányzó a teljes királyi hatalmat gyakorolja, csakhogy nem a maga, hanem a király nevében.

Ezen törvényre nézve Cziráky azt tartja: hogy csak abban az esetben nyerne alkalmazást, ha más gyám nem volna kijelölve sem az előd által, sem természetes gyám nem volna (apa, özvegy anya), sem az országgyűlés mást nem választana. Ezen álláspontjának igazolására hivatkozik II. Ulászlónak egy diplomájára, melyben ez áll: „quod Nos eundem Illustrissimum filium Nostrum, ut praemissum est, nec in vita, nec in morte nostra praenominato Domino Regi Romanorum, sed neque

[1] Cziráky: Consp. iur. publ. I. 111. l.

cuicunque alteri Principi forensi ad educendum, vel tenendum, seu gubernandum dabimus, sed Eundem apud manus Dominorum Praelatorum, ac Baronum et Procerum, atque Nobilium, et in hoc Regno Hungaria dimittemus, et relinquemus et de eodem nullo, pacto educere, vel educi facere volumus.[1] Mindezek ellenére fivérét, Zsigmondot tette gyámmá, a ki helyett Ulászló halála után a főurak megegyezésével hárman bízattak meg, hogy Zsigmond nevében cselekedjenek. Sőt az ország rendeinek nem hiányzanak levelei, melyben sürgetik a lengyel királyt, hogy Ulászló legfőbb akarata szerint Lajosnak gondozását és az országnak igazgatását Lajos felserdülésének idejéig vegye át, de ő ezt mégis elhárította magától. És mindez a nádornak, Perényi Imrének közreműködésével történt.[2]

Mindezekkel szemben meg kell azonban jegyeznünk, hogy Ulászló halála idejében a törvények tisztelete nagyon meg volt ingatva és soha oly nagy bizonytalanság a jogalkotás és alkotmányfejlődés irányára nézve nem volt, mint az oligarchia és a köznemesség ezen alkotmányjogi élet-halál harczának idejében. Ezen kor eseményeiből tehát a törvények érvényére következtetni legalább is igen bajos.

Természetes, hogy akkor, ha a király és az ország-gyűlés törvény által másként intézkednek, az 1485. évi 2. t.-cz. hatályát veszti, mert lex posterior derogat priori ; de a természetes gyámság és a király egyoldalú intézkedése ezen törvénynyel szemben már csak azért sem lehet érvényes, mivel ezt az 1681. évi 1. t.-cz., melyben Eszterházy Pál nádorrá választása törvénybe iktattatik, továbbá az erre hivatkozó 1715. évi 5. t.-cz. felújította, sőt az 1741. évi 4. t.-cz. 3. §-ának külön intézkedése a természetes gyámságnak a corregens apa részére való biztosítása iránt, úgy szintén eme törvénynek a nádori hatáskör épségben tartását kimondó rendelkezése a mellett bizonyítanak, hogy az 1485. évi 2. t.-czikkel szemben sem a természetes gyámság, sem a király rendeleti vagy végrendeleti intézkedése ér-

[1] Kovachich : Vestigia com. 455. l.
[2] Cziráky : Consp. iur. publ. I. 111—122. ll.

vényes nem lehet, s a gyámkormányzóság a nádort, vagy az országgyűlés megegyezésével törvény által kijelölt egyént illeti, ha pedig sem nádor, sem ily kijelölt egyén nincsen, akkor a gyámkormányzót az országgyűlés választja.

Épen úgy nem tehetjük magunkévá Czirákynak azt a felfogását sem, hogy Ausztriához való viszonyunk következtében Magyarországon is azt kell illetnie a gyámkormányzóságnak, a kit Ausztriában, t. i. a fejedelem legközelebbi agnatusát.[1]

A fejedelem ugyanis Ausztria és Magyarország között nem közös (lásd V. rész 41. §.), hanem csak egy személyt illet a két fejedelmi méltóság, ennélfogva Magyarország érvényes törvényeit Ausztriához való viszonyunk érvénytelenné még nem teszi.

Ebben az értelemben nyilatkozott az 1861. évi országgyűlés első és második feliratában is, mondván: „Magyarország törvényei szerint a kiskorú magyar királynak gyámja az ország nádora. Határozottan kimondja ezt a nádori hivatalról 1485-ben alkotott törvények második czikke, melyet az 1681 : 1, 1715 : 5, és a sanctio pragmatica megkötése után az 1741 : 4. és 9. és 1791 : 5. t.-czikkek újabban megerősítettek."

„Ugyanis az ország rendei Mária Teréziának férjét stb. felséges neje mellé uralkodótársnak megválasztották, s a trónörökös kiskorúsága esetére annak gyámságát is reá ruházták; — de világosan kijelentették, hogy e választás önként s szabadon történt, s hogy jövőre ebből Magyarország bármely nőkirályának fejedelmi férje soha semmi következtetést ne vonhasson és hogy a nádori hatalom sértetlenűl maradjon. Ha Magyarország alkotmányos önállással nem birt volna, ha törvény szerint nem a nádort illette volna a kiskorú magyar királynak gyámsága: nem lett volna szükséges ezen törvényczikket alkotni (t. i. az 1741 : 4. t.-czikket); mert a gyámság mind természet szerint, mind az örökös tartományokban fennállott törvény szerint az édes atyát illette volna."

---

[1] Cziráky: Consp iur. publ. I. 112. l.

De tekintettel arra, hogy jelenleg a nádori szék nincs betöltve, tekintettel továbbá arra, hogy az 1867. évi XII. t.-cz. következtében sok oly teendő hárúl az uralkodóra, a melyeket, mint magyar király és mint osztrák császár, közös ministeriuma útján egy kormányzati actussal végez el, ezen törvény alkalmazásba vétele újabb törvényhozási intézkedést igényel, mert Deák szavaival élve: „valamint mi nem egyeznénk abba, hogy Magyarországra nézve az uralkodási teendőket oly egyén teljesítse, kit akár az uralkodóház családi törvényei, akár azon országok (t. i. Ausztria) maguk bíznának meg a gyámsággal: úgy tőlük sem kivánhatnók, hogy a mi nádorunk intézkedjék rájok nézve. Ennek természetes következése az lesz, hogy ily esetre a regensségről, s lehet, hogy az országok különféleségéhez képest több tagú regensségről kell majd gondoskodni: annyival inkább, mert vannak az uralkodó fejedelem köréhez tartozó oly jogok és kötelességek, melyeket minden részre külön gyakorolni nem lehet. Akár tartja meg az ország ezentúl is a nádori hivatalt, akár megszünteti valamikor, az országgyűlésnek mindenesetre részletes és határozott törvény által kell gondoskodni arról, hogy a kiskorú királynak gyámságát, és azzal együtt az uralkodási teendőket Magyarországra nézve ki vigye és minő hatáskörrel." (Deák Ferencz beszéde a képviselőháznak 1867. évi május 28-iki ülésében).

Mindezekből kétségtelen, hogy a gyámkormányzóság kérdése felett sem az uralkodóház házi szabályai, sem a király végintézkedése, sem az uralkodó-család agnatusai nem dönthetnek, hanem ezen kérdés mindenesetre az országgyűlés elé tartozik; s ha törvény útján nem tisztáztatnék, előforduló esetben leghelyesebb volna nádort választani, és pedig opportunitási szempontból az 1485. évi 2. t.-cz. fentartásával azt a főherczeget, a ki az osztrák törvények szerint is viselhetné az osztrák császárra nézve a gyámkormányzóságot.

Azon kérdés, hogy hány éves korában lesz a király nagykorú, alkotmányunkban szabályozva nincsen, s az előfordúlt esetekből sem lehet arra következtetést vonni. Salamon ugyanis, továbbá II. István és II. Lajos 15 éves koruk-

ban, Nagy Lajos, V. László s I. Lipót 16 éves korukban, Mátyás 19 éves korában, IV. László 22 éves korában vették át az országlást,[1] Ferencz József ő Felsége trónralépte alkotmányjogi következtetéseknek alapjául nem szolgálhat, az uralkodóház házi törvényei pedig, — melyek szerint a kiskorúság a 18. életévvel szünik meg, — Magyarországra nézve nem irányadók. Ezen kérdés tehát még törvény által szabályozandó volna.

A király uralkodásra képtelenné válására alkotmányunk nem mutat fel példát, mindazonáltal erre az esetre is állani kell annak, hogy a gyámkormányzóság szükségességét az országgyűlés feladata volna megállapítani és akként intézkedni, mint kiskorúság esetén.

IV. A királynak az országbói való huzamos távolléte vagy más akadályoztatása esetére (pl. súlyos betegség), királyi helytartóságnak van helye.

Régebben a helytartósággal a nádor vagy az esztergomi érsek bizattak meg, igy II. András, Nagy Lajos, Zsigmond és Mátyás idejében.[2] Az 1485. évi 10. t.-cz. rendezi először törvényben e kérdést, mondván: „hogy a királyi Felség akár sereggel, akár különben az országon kívül lenne, a nádor az országban hivatalánál fogva helytartó legyen, és mindazt tehesse és gyakorolhassa, a mi különben a királyt illetné, kivévén csak a kegyelmeket s a koronára háramlott jószágok adományozását, ezeken kívül más olyanokat, a melyek régi rendelkezés következtében mindig a királyi méltósághoz tartoztak."

Ezzel lényegében megegyez az 1848. évi III. t.-cz. 2. §-a: „Ő Felségének az országból távollétében a nádor királyi helytartó a végrehajtó hatalmat az országban s ahhoz kapcsolt részekben, a korona épségének s a birodalom kapcsolatának épségben tartása mellett a törvény és alkotmány ösvényén teljes hatalommal gyakorolja."

Ezen törvény azonban az 1867. évi VII. t.-cz. által hatályon kívül helyeztetett, a nádor királyi helytartói hatásköre

---

[1] Cziráky: Consp. iur. publ. 114. l.

[2] Korbuly: Magy. közj. I. 418. l.

megszünt, és Ő Felsége a király uralkodói jogait akkor is személyesen gyakorolja, ha az országon kívül tartózkodik. És így arra az esetre, ha a király az országlásban rövidebb ideig akadályoztatnék, alkotmányunkban ma a helytartóság iránt intézkedés nincsen.

A király rendelettel maga helyett helytartót ki nem nevezhet, csakis az országgyűléssel törvény alakjában.

II. Rész. A trónbetöltés módja.

10. §. *A trónbetöltés nemei. Választás és örökösödés.*

Különböző népeknél két neme fejlődött ki a fejedelmi szék betöltési módjának: u. m. a *választás* és az *örökösödés*. A választás erkölcsi alapja az egyéni kiválóság által kiérdemelt közbizalom, jogi alapja a nemzet akarata. Az örökösödés erkölcsi alapja azon tiszteletnek, melylyel a nemzet a fejedelem iránt viseltetik, a fejedelem családjára való átháramlása; jogi alapja az egyéni jog elismerése a vérszerinti előd teljes jogkörére és így az ő fejedelmi hatalomkörére is.

A népszellem különbözősége egyik népnél egyik, a másiknál másik trónbetöltési módot fejlesztette ki és emelte érvényre; de a mint a történelmi fejlődés folyamán a népszellem a viszonyok hatása alatt változást szenvedett, a szerint a trónbetöltés módja is vagy a választás, vagy az örökösödés elvéhez közeledett, sőt az is előfordúlt, hogy örökösödési monarchiák választó monarchiákká váltak, de még gyakrabban az, hogy választó monarchiák idővel örökös monarchiákká alakúltak.

Azon különös tiszteletnek ugyanis, és külső fénynek, a mely a fejedelmet környezi, a fejedelem családja még választó monarchiában is, szintén részesévé válik, ennélfogva a fejedelmi család már kezdetben a többiek fölé emelkedik. Ez eleinte csak moraliter hat a nemzetre, mely az elhúnyt fejedelem iránti kegyeletből vérszerinti utódai közűl emel valakit a trónra, majd az megdönthetlen jogszabálylyá válik, s a tiszta választás elvének, — mely a gyakorlatban már kezdettől fogva

az örökösödési elv erkölcsi hatása alatt állott, — háttérbe szorulásával idő folytán az örökösödés elve lép előtérbe.

A trónbetöltés módjának ez a neme, melyben a választás egy család tagjaira van szorítva, s melyben nem jogszabály, hanem erkölcsi momentumok emelik érvényre az örökösödés elvét, *örökösödésbe oltott választásnak* neveztetik.

De a tiszta örökösödési elv sem alakúl minden államban egyformán. Az örökösödési rendre nagy befolyása van a népszellemnek és a külső viszonyoknak; ennélfogva különböző korban és különböző népeknél különböző örökösödési rend fejlődött ki, néhol egészen a magánjog elvei szerint alakúlva, néhol meg azzal épen ellentétes irányt követve.

Nem lesz talán felesleges, ha megismerkedünk a különböző trónörökösödési rendszerekkel, mert az nagy világot vet arra, hogy miként fejlődött a trónbetöltés módja Magyarországon.

Patriarchalis eredetű államokban, különösen a szláv népeknél rendesen a fejedelem jelölte meg utódját, ama teljesen korlátlan hatalomnál fogva, mely őt népének kormányzásában megillette. Itt nem egyszer ellentétben a házközösségi társadalmi renddel, s mintegy annak ellenhatásaként, a fejedelem fiai közötti osztály is érvényesűlt, a minek eredménye a szláv államok teljes eldarabolódása vala.

Patrimoniális eredetű országokban a magánjog elvei voltak irányadók, néha örökösödési osztálylyal. De később az egyes dynastiák házasság útján, örökösödési szerződések segélyével iparkodtak minél nagyobb családi hatalomra szert tenni, és a család birtokait képező országok feldarabolását és az ebből eredő hatalmi elgyöngülést megakadályozandó, örökösödési szabályaikban az osztályt eltiltották, és pontos örökösödési rendet állapítottak meg. Így volt ez különösen a német fejedelemségekben, a hol az állam a fejedelmi család hitbizományának jellegét öltötte magára.

De nem hiányzott arra sem a példa, hogy oly államokban, a hol a királyság megtartotta közhatalmi természetét, mint Angliában, vagy idővel absolut uralmú közhatalommá fejlődött, mint Francziaországban, a trónöröklési rend állami törvény jellegét öltötte magára.

Francziaországban az Angliával vívott örökösödési há-

borúban nyilvánuló nemzeti érzület állapította meg véglegesen a tisztán fiági örökösödési elvet, mely határozott közjogi elvvé emelkedett s e mondásban nyert kifejezést: filia non laborant; la couronne de France ne tombe pas en quenouille.[1]

Angliában, a hol a norman királyok idejében az első-szülöttségi örökösödés és a választás, mint a trónrajutás egyenrangú czímei ismertetnek el, később a hűbéri örökösödési rend emelkedett érvényre, mely az első-szülöttségi elv, és a férfiak előjogának figyelembevétele mellett a nőket sem zárja ki. A parlament hatalmának emelkedésével azonban az örökösödési rend szabályozása a parlament hatáskörébe tartozónak ismertetett el,[2] s a parlament élt is azon hatalmával, hogy egyes esetekben megváltoztassa a régi rendet.

A mi a különböző trónöröklési rendszereket illeti, ezeknek két fő nemét lehet megkülönböztetni: u. m. a *rokonsági fok szerinti* és az *ági* örökösödést.

I. A rokonsági fok szerinti örökösödésnél (successio gradualis) a törzsatyához rokonsági fokban legközelebb álló családtagot illeti a trón, vagyis az előd halála után első sorban nem ennek lemenőit, hanem a vele egy sorban lévő oldalági rokonokat. Az előd fiát és unokáját tehát megelőzi az előd testvéröcscse, vagy a legidősebb fiútól származó unokát az ifjabbik, még életben levő fiú, mert a közös törzsatyához ez áll rokonsági fokban legközelebb.

II. Az ági örökösödésnél (successio linealis) nem a közös törzsatyához legközelebb állót, hanem első sorban az előd lemenőit illeti a trón, s csak lemenők nemlétében száll át az oldalágra. Azaz az elhúnyt fiai után unokái következnek, s csak lemenők nem létében száll át a trón a testvérre vagy nagybátyára, illetőleg ezek lemenőire.

Itt ugyanis az egyes ágak szerint következnek az örökösök az utolsó trónbirtokostól számítva. Ág alatt értjük az egy közös törzstől leszármazókat. A főágon belől ismét külön ágak s ezeken belől alágak keletkeznek, úgy hogy az ugyan-

---

[1] Hajnik: Egyet. eur. jogtört. 176. l.

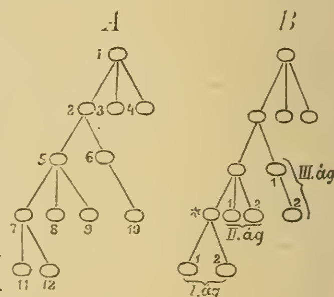
[2] Concha: Ujk. alktm. I. 195—197. ll.

azon atyától leszármazottak a főágon belől külön ágat képeznek.

Itt a számítás nem a közös törzsatyához rokonsági fokban, hanem az utolsó trónbirtokoshoz ág tekintetében legközelebb állók szerint megy, tehát épen ellenkezőleg.

A legközelebbi ágat tehát az utolsó trónbirtokostól leszármazók képezik, a második ágat azok, kik az utolsó trónbirtokos atyjától származnak, tehát ennek testvérei és a tőlük leszármazók, a harmadikat a trónbirtokos nagyatyjától leszármazók, és így tovább. A repraesentatio, vagyis azon elv, hogy bármily távoli lemenő mindig fölmenőjét képviseli, és így annak helyére lépve az oldalágat megelőzi, általában el van ismerve.

A mig tehát a rokonsági fok szerinti örökösödésnél az *A*. ábrán jelzett számok szerint, addig az ági örökösödésnél a *B*. ábrán jelzett számok szerint következnék be ugyanazon családban a trónöröklés

* Utolsó trónbirtokos

Az ági örökösödés pedig háromféle: tisztán fiági (agnatusi), vérrokonsági (cognatusi) és vegyes.

a) A tisztán fiági örökösödésnél a nők nem létezőknek tekintetnek.

b) A vérrokonsági (cognatusi) örökösödésnél a férfiak az egyes ágakon belől megelőzik ugyan a nőket, de az első ág női megelőzik a második ág férfiait, és a második ág női a harmadik ág férfiait. Ennélfogva a fiú leánya megelőzi a lány fiát, úgy szintén az utolsó trónbirtokos leányai megelőzik annak fitestvéreit vagy nagybátyáit.

c) A vegyes ági örökösödésnél a főágban uralkodásra képes férfiak megelőznek valamennyi nőt, úgy hogy a mig a főágon belől férfiak vannak, addig a nők egyátalában nem jöhetnek tekintetbe. De ha a főagban a férfiak kihaltak, következnek a nők az első ágon belől: azaz első sorban az utolsó trónbirtokos leányai, s az ezektől származó férfiak

vagy leányok ; ezeknek nemlétében másodsorban az utolsó trónbirtokos fitestvéreitől leszármazó nők férfi és női leszármazói ; ezeknek nem létében harmadsorban az utolsó uralkodó nőtestvérei s az ezektől leszármazók ; ezek után negyedsorban az utolsó uralkodó apjának vagy trónra jogosított anyjának nőtestvérei s az ezektől leszármazók.

Az ági örökösödésnél általában elismert elv az elsőszülöttség előjoga, azaz az egynemű testvérek között az előbb született mindig megelőzi az utóbb szülöttet, s az elsőszülött ága az utóbb szülöttek ágát.

Úgyszintén általános elv az is, hogy a legutolsó trónbirtokos ivadékai előnyben vannak az előbbi trónbirtokos ivadékaival szemben ; ennélfogva ha valaki öröklésre képes ivadékokkal nem bírt és lemondott, úgy hogy a trón az oldalágra szállott át, a lemondás hatálya az azután született — különben öröklésre képes utódokra is kiterjed mindaddig, a mig a lemondás által trónrajutott ágból öröklésre képes lemenők vannak. De ha az illető oldalág, a melyre a lemondás következtében szállt át a trón, kihalt, a lemondótól származók a többi oldalágakat megelőzik.

11. §. A trónbetöltésre Magyarországon 1687. előtt megállapított örökösödési rend nem volt.

A történelem tanúsága szerint a trónbetöltés módja Magyarországon a legrégibb idők óta két elvnek, t. i. a választás és az örökösödés elvének egymásba szűrődésében jutott kifejezésre, egyik korban egyik, másikban másik elv emelkedvén erősebben érvényre.

De nem hiányoztak irók, kik a legképtelenebb bizonyítási módszerekkel akarták beigazolni, hogy Magyarország mindenkor, kezdve Árpádtól illetőleg Álmostól egész a mai napig, örökösödési monarchia vala, melyben a kezdettől fogva megállapított örökösödési rend szerint szállott a trón egyik királyról a másikra, az Árpád-ház fiágának kihalása után annak nőágaira, egészen a legújabb időkig.

Miután pedig az öröködés megállapított elveket tételez fel, a melyek szerint a királyi szék az elődről az utódra átszáll: ezen íróknak legnagyobb erőlködése a körűl forgott, hogy a történelmi tényekben felfedezzék a trónöröklési rendet és megállapítsák annak elveit. Ezen törekvés azután őket az örökösödési rend legképtelenebb nemeinek kisütésére kényszerítette.

Ezen írók közűl csak nehányat szándékozunk említeni.

Így Grossing Rudolf, (a kiről méltán mondja Cziráky: „homo sublestae fidei et calumniator suae gentis"), végig menve a királyok során s mindenütt az örökösödési rendet kutatva, arra az eredményre jut, hogy a magyar trón mindig meghatározott örökösödési rend szerint töltetett be, és a szabad királyválasztás csak akkor illetné meg a nemzetet, ha az Árpád-ház mindkét ágának mindkét nemű utódai kihaltak, a mi pedig ez ideig be nem következett.[1]

A királyi szék örökösödési szabályait pedig a következőkben foglalja egybe: 1. a férfiág életében a királyt a legközelebbi örököse követi a trónon;

2. a férfiág kihalása után a nőágnak vagy nőágaknak férfitagjai következnek a cognatio foka szerint;

3. ha a királyné, kiben az ország örököse a kihaláshoz legközelebb állott, előbb férjhez megy, a vérkeveredés folytán ennek férjét illeti az ország, a ki, ha a királyné utódok nélkűl halna el — ujra megnősűl, az utóbbi nejétől származó fiára vagy leányára szállítja a trónt.[2]

Miután azonban még ily erőltetett és soha sehol a világon fenn nem állott örökösödési rendszerrel sem tud boldogúlni, mert a történelmi tények ennek is ellent mondanak, akként segít magán: hogy Mátyást illegitim királynak tartja, a kit a Szilágyi Mihály által véghezvitt lázadás emelt a királyi székbe, ennélfogva méltán lehet csak interrexnek tekinteni.[3] Ezen felül az országnak nem kevesebb mint kilencz királyát mondja bitorlónak: u. m. Salamont, a ki szerinte trónöröklési jogáról lemondott (ez csak puszta állítás) és így a trón őt

[1] Grossing: Jus publicum 25—30. ll.
[2] U. o. 40. l.
[3] U. o. 31. l.

többé nem illethette; azután II. Lászlót, IV. Istvánt, III. Andrást, Venczelt, Ottót, II. Károlyt, I. Ulászlót és Szapolyay Jánost. De ezen állításának bizonyítására nem tud egyebet fölhozni, mint azt, hogy a Corpus Jurisban foglalt történelmi megjegyzésekben ezek mind interrexeknek neveztetnek.[1]

De eltekintve attól, hogy a Corpus Juris történelmi megjegyzései jogi okoskodásoknak alapját nem képezhetik, sőt hitelességükhöz is kétség fér, — ezen állítása is hamis, mert a Corpus Juris sem Salamont, sem III. Andrást nem nevezi interrexnek. A kiket pedig a Corpus Juris interrexnek nevez, ez a kifejezés azon királyokra vonatkozik, a kik más királyokkal egyidejüleg mint pártkirályok uralkodtak s a kiknek kétségtelen királyságát az utókor különböző okokból gyanúba vette. Ezzel azonban koránt sincsen uralkodásuk bitorlássá minősítve.

Nem kevésbbé érdektelen Lakicsnak okoskodása, a ki Grossinggal hasonló dologban fáradván, kissé több körültekintéssel, az igazság keresésének nagyobb látszatával, de semmivel sem megbízhatóbb módon jut arra az eredményre: hogy Magyarország mindig örökös monarchia volt, mert a vérszerződés első pontja alapján Árpád mindkét nembeli leszármazóit örökösödési jogon illeti a magyar trón.[2]

Szerinte az örökösödési rend ági (linealis), de sem tisztán cognatusi, sem tisztán agnatusi, hanem kevert mind a kettőből, de mindkét nemben a kor praerogativájának fentartartásával.[3]

A mi e tételt illeti, a kor praerogativája kizárja az ági örökösödést, mivel annak épen ellentéte s a cognatusi és agnatusi öröklési rendet úgy összezavarná, mintha nem is volna öröklési rend. Lakics tehát olyasmit állít, a mi magában is képtelenség.

De ezenfelül Lakicsnak minden tételét megczáfolja a történelem. Örökösödési elmélete így sem vág össze a történelmi tényekkel s ezen hibán segítendő, ő is ugyanoly erőszakos bizonyítási módszert követ, mint a milyet Grossing, t. i. eltagadja a történelmi tényeket, vagy kitér egyes tények elől.

[1] Grossing: Jus publicum 37. l.
[2] Lakics: De haered. succ. iure de prim. deinde Regum Hung. 24. §.
[3] U. o. 24. §.

Mert miképen lehet Péternek és Aba Sámuelnek örökösödését a nőág jogán magyarázni[1] akkor, a mikor még éltek Árpádfiak? Továbbá I. Bélát bitorlónak nevezi, I. Gejzára ráfogja, hogy nem akart király lenni, Lászlót csak Salamon teljes visszavonulása után ismeri el legitim királynak, Kálmánra ráfogja, hogy nem a Gejza, hanem a László fia volt, s így tovább, hol a történelmen követ el erőszakot elméletének megmentésére, hol elméletét magyarázza erőszakosan, hogy megfelelhessen az eltagadhatlan történelmi tényeknek.[2] Így szerinte Mária Lajos után a nőág jogán következett, Zsigmond és Albert nejök jogán uralkodtak, I. Ulászló jogtalanúl választatott meg, Mátyás is erőszaknak köszönte trónját, mert az Frigyes császárt illette, a ki élt is a királyi czímmel. II. Ulászló királysága a Frigyes után öröklő Miksával kötött szerződés alapján áll, I. Ferdinánd pedig egyrészről mint Miksa unokája, másrészről mint II. Ulászló leányának, Annának férje, volt a magyar trónra örökösödési jogon jogosítva.[3]

Hasonlóképen az örökösödés törvényét keresi Gustermann is, azt állítván, hogy Árpád fejedelemmé választásával az állami hatalom egész telje a fejedelemre szállott és a trón örökösödés útján illette valamennyi utódait. Nem ismeri el, hogy az Árpád herczegek közül a nemzet szabadon választhatott,[4] de azt már igen, hogy István Pétert a nemzet előkelőinek megegyezésével rendelte utódjáúl.

Ő kevésbbé erőlködik azon, hogy az örökösödési rend szabályosságát kimutassa, mint Grossing és Lakics, de a választás jogosúltságát ő is tagadja, az örökösödési jog bebizonyítására ő is elferdíti a történelmi eseményeket. Kálmánt László fiának nevezi, a kit atyja rendelt örökösűl.[5]

Szerinte az Árpád-ház fiágának kihaltával a nőágat illette a trón, és pedig az első ágat, t. i. a Róbert Károlyét, tehát Károly sem szabad választás, hanem örökösödés útján nyerte el a trónt.[6]

---

[1] Lakics i. m. 39. §.
[2] U. o. IV. c.
[3] U. o. V—VIII. c.
[4] Gustermann: Die Ausbild. d. Verfass des Königr. Ung. 77—116. ll.
[5] U. o. 101. l.
[6] U. o. 210. l.

Lajos halála után Mária is ugyanazon jogon örökölte a trónt, a mely jogon apja és nagyapja. De Zsigmond trónrajutási jogáról Gustermann már nem nyilatkozik és épen így kitér Albert királyságának kérdése elől is,[1] I. Ulászlót és Mátyást pedig ő is usurpatornak nevezi, mert az örökség V. Lászlót, ennek testvérét, Erzsébetet, IV. Kázmér lengyel király nejét és így II. Ulászlót, azután ennek fiát, II. Lajost, azután ennek testvérét, Annát, s férjét, Ferdinandot, illetőleg ennek utódait illette.[2]

De minő örökösödési rend az, a melyben a trón gyakorta usurpatorokkal van betöltve, melyben a trón a nőről ennek férjére, nem pedig csupán gyermekeire száll át?

Szabályt keresni ott, a hol a kivétel nem kevesebb, mint a szabályszerűség, legalább is erőszakos törekvés, mely nélkülözi az ildomosságot.

Nem feladatom e helyütt az idézetteknek egyenként czáfolatába bocsátkozni, mert hiszen Cziráky fényesen megczáfolta azokat és oly megdönthetetlenűl mutatta ki állításaik tarthatatlanságát, hogy örökbecsű értekezése (Historia disquisitionis de modo consequendi summum imperium in Hungaria) után az említett írók czáfolgatásával teljesen felesleges munkát végeznék, mert csak azt ismételhetném, a mit jeles közjogászunk már elmondott.

Nem is e végett hoztam fel a nevezett írók nézetét, hanem azért, hogy eredménytelen erőlködéseiknek némi képét nyujtva, már ezzel is jelezzem azt, a mit kifejtendő leszek, hogy t. i. alkotmányunkban 1687. év előtt az örökösödésnek megállapodott elve vagy rendje nem volt, s hogy a trónbetöltésnél az örökösödés elve hazánkban nem jogi, hanem puszán erkölcsi tartalommal bírt, mely a választás elvét egyik korban erősebb, másik korban gyöngébb mértékben hatotta át.

[1] Gustermann: Die Ausbild. d. Venfass. des Königr. Ung. 240. l.
[2] U. o. 251. l.

12. §. *Trónbetöltés az Árpádok alatt.*

A honfoglaló magyaroknak bizonyára alig voltak írott törvényeik, hanem főképen a szokásjog uralma alatt éltek, a melynek szabályai inkább erkölcsi erejüknél fogva hatnak a nép cselekedetére, mint jogi kényszer folytán.

Így kellett lennie ennek a méltóságok betöltése tekintetében is.

Mint minden törzsszervezet mellett élő népnél, épen úgy a honfoglaló ősöknél is, egyes családok őseik hadi tettei következtében kiemelkedtek a többiek közűl s különös tiszteletnek örvendtek, úgy hogy a legtöbb tisztségre ezek soraiból választották a méltóságviselőket, a nélkűl azonban, hogy az egyes méltóságok az egyes családokon belől valamely meghatározott örökösödési rend szerint megállapított joggal szállottak volna elődről utódra. Hiszen a „tiszt", „tisztség", „tisztelet", „tisztesség"; továbbá a „meltó" és „méltóság" szavaknak egymáshozi viszonyában is eléggé kifejezi nyelvünk azt a magyar felfogást, mely a hivatalok betöltése körűl az ősidőkben uralkodott, s mely szerint érdem és származás egyaránt irányadó volt e tekintetben.

Maguk az egyes törzsek sem képeztek valami zárt rendet vagy testületet, s azokból egyes nemzetségek vagy családok a vándorlások viszontagságai következtében gyakrabban elszakadtak s más törzsekhez csatlakoztak; ennélfogva azon népek, a milyen a magyar is volt, vajmi ritkan tüntettek föl megállapodott képet. És így nem is lehet föltételeznünk náluk valamely olyan megállapodott örökösödési rendet, a melytől semmi körülmények között sem lehetett volna eltérni.

Harczias népek szövetséges törzsszervezetében a legitimitás elvét keresni nevetséges fáradozás. Oly népeknél, a melyeknél csak a fegyverképesség képesíthetett valamely méltóságra, s a hol az örökös harczok nem ritkán fosztották meg az egyes törzseket és családokat fegyverképes férfitagjaik legnagyobb részétől, határozott örökösödési rend még szokás útján sem fejlődhetett ki, mert a szereplő családok fiágának gyakori magszakadása ennek útjában állott.

Ily viszonyok között éltek a honfoglaló magyarok is, ily

viszonyok között pedig teljes lehetetlenség, hogy az egyes kiemelkedő családok között valamely örökösödési rend honosodhassék meg. Ennélfogva a méltóságok betöltésénél a *méltóságnak* és így a választásnak okvetlenűl nagy szerepet kellett játszania.

A beköltöző magyarok nemzetté tömörűlése vonta csak maga után, hogy fejedelmet, vezért válaszszanak maguknak és — mint hazai krónikáink, valamint bíborban-született Constantinus beszélik — az eddig közös fő nélkül szűkölködő nép Árpádot választá fejedelemmé.

A vérszerszerződés I. pontjában híven tükröződik vissza az, hogy a nemzet erkölcsi kötelességének tartotta mindaddig, a mig Árpád nemzetsége él, ebből választani vezéreit; úgyszintén az is, hogy valamely meghatározott öröklési rendről szó sem lehet, mert erről ezen pontban említés téve nincsen.

A biborban-születettől tudjuk, hogy Árpádnak több fia volt, de hogy ezek mind elhaltak, csak a legkisebb élte túl a honalapítót, t. i. Zsolt, a ki a névtelen jegyző előadása szerint apja halálakor még kiskorú vala.

Hogy 950 körűl Falitzin volt a fejedelem, azt Constantinustól tudjuk. Ő mondja, hogy Árpádnak első fia Tarkatz nemzette Telebét, második fia Jelech nemzette Ezelechet, harmadik fia Jutótz nemzette Falitzint, ki most a fejedelem és negyedik fia Zsolt nemzette Taksonyt. Árpádnak már minden fia meghalt, de unokái, Falitzin és Tasi, nagybátyjukkal Taksonynyal még most is élnek.[1]

Ha tehát Zsolt vagy Taksony idejében az idősebb fiuktól leszármazók éltek, Zsolt nem előzhette volna meg Falitzint, valamint ez után sem következhetett volna Taksony, ha lett volna megállapodott örökösödési rendszer.

Ez csak a mellett bizonyít, hogy fejedelmmé azt választották az Árpádfiak közűl, a ki elődje halálakor már férfikorban volt; tehát gyakrabban az elhúnyt fejedelem fivérét, nem pedig még kiskorú fiát vagy unokáját.

Taksonytól kezdve Istvánig az első szülöttség rendje szerint következtek a fejedelmek s lehet, hogy ha a követ-

[1] Constantinus Porph. 40. fej.

kezés ezen rendje még több nemzedéken át betartható, kifejlődik az elsőszülöttség rendje, mint megmásíthatlan jogszabály.

De Istvánnak egyetlen fia, Imre, még apja életében elhalt, az életben levő Árpádfiaknak mellőzését pedig politikai okokból vélte a király szükségesnek és így az a sorrend sem tartatott be, a melynek betartását a nemzet erkölcsi érzülete kivánta volna.

Azon körűlmény, hogy István után nem az ő atyja fitestvérének lemenői, hanem nővérének fia, Péter, majd sógora Aba Samu következett, úgyszinte Szár László fiainak, Endrének és Bélának trónviszálya, valamint Salamonnak, Endre fiának Béla fiaival, Gejzával és Lászlóval fennállott trónviszálya, végre azon körülmény, hogy László megelőzte Gejza fiát, Kálmánt, mind csak azt mutatja, hogy ezen időben szó sem lehet megállapodott örökösödési rendről, mert hol az elsőszülöttség rendje szerinti fiági, hol a rokonsági fok közelsége szerinti utód lesz királylyá, sőt ettől is vannak eltérések.

II. Gejza fiának, III. Istvánnak viszálya Gejza fivéreivel, II. Lászlóval és IV. Istvánnal, szintén e mellett bizonyít. Csak III. Béla utódainál jut érvényre az elsőszülöttség rendje, a mennyiben őt idősb fia Imre, majd ennek fia III. László, utána Imre öcscse II. András, azután annak elsőszülött fia IV. Béla, majd András elsőszülött unokája V. István és elsőszülött dédunokája IV. László követi a királyi széken, míg végűl III. Andrással, az utólsó Árpádfival az Árpád-ház fiágának uralkodása bezáródik.

Mindezekből azt a következtetést lehet vonni, hogy az Árpád-ház idejében, trónöröklési rend hiányában, trónöröklési jogról szó sem lehet, s még abban az esetben is, ha nem lennének történelmi bizonyítékaink arra, hogy az Árpád-ház férfitagjai közűl a nemzet szabadon választhatott, erre a történelmi tényekből bátran lehetne következtetnünk.

De nem hiányzanak arra sem a positiv történelmi bizonyítékok, hogy az Árpád-házból származó királyok nem örökösödés, hanem választás jogán birták Magyarország királyi székét.

Hogy Árpádot és fejedelmi utódait a nemzet választotta,

azt nemcsak a vérszerződés első pontja, mely szerint mindaddig, a míg Árpád maradékai élnek, a vezér ezek közűl választandó, nemcsak a 3. pontja, mely szerint azok, a kik Árpádot szabad akaratukból urokká választották, se maguk, se maradékaik a vezér tanácsából és az országlás tisztéből ki ne rekesztessenek, nemcsak Anonymus előadása, hanem a bíborban-született Constantinus császár elbeszélése is kétségen kívül helyezi, mondván: inkább látszott a magyarok előtt helyesnek, hogy Árpádot válaszszák fejedelemmé, mint atyját, Álmost. „Ezen Árpád előtt a turkoknak nem volt fejedelmök, a kinek utódai közűl egész a mai napig választatnak Turkia (értsd Magyarország) fejedelmei.“

A mi eltérés Anonymus és a bíborban-született adatai közt van, az a nem vezéri méltóság betöltésének módjára, hanem a választott vezér személyére vonatkozik, és a névtelennek sokszor kétségbe vont hitelét a főkérdésre nem hogy gyöngítené, hanem inkább helyreállítja, erősíti.*)

Azon vád, a melyet a névtelen ellen — némi alappal — fel szoktak hozni, hogy t. i. saját korának felfogását alkalmazza a honfoglalás korára, a most tárgyalt kérdésben elfoglalt álláspontunkat csak megerősíti; mert ha Anonymus a választás elvét, mint saját korának felfogását alkalmazza a vezérek korára, ez csak a mellett vall, hogy az ő korában is a választás elve volt irányadó a trónbetöltésre nézve.

Aloldus Peclarn szintén választásról beszél, mondván, hogy Taksony után fia Gejza választatott meg a magyarok által.[1]

Hartvicus is választásról beszél, mondván Istvánról: Összehíván atyja (t. i. Gejza) Magyarország főembereit, a közös megbeszélés határozata által elrendelte, hogy a következés rendje szerint utána fia országoljon a nép felett, és

---

*) Manapság divat a hitetlenség mindennel szemben, a mit a névtelen jegyző hagyott reánk. Vámbéri e tekintetben annyira megy, hogy még Árpád nevében is kételkedik, s úgy az ő, valamint az Álmos nevét nem személynévnek, hanem méltóságnévnek tartja. Már maga ez a föltevés is bizonyítja, hogy sok tudósunkat nem az igazság földerítésének vágya vezérli, hanem az újat mondási viszketeg.

[1] Notul. anecdot ad annum 972 (Cziráky után idézve l. Hist. disqu. 12. l.

ennek megerősítése végett minden egyest megesketett.[1] Majd alább igy szól: „Apja halála után pedig a még ifjú István a főemberek és a nép kedvezéséből dicséretesen apja trónjára emeltetett."[2])

Továbbá Péter trónutódlására Hartvicus ezt jegyzi meg: „Előszólítván (t. i. István) a püspököket és a palota előkelőit, kik Krisztus nevében dicsőségeskedtek, először azokkal tárgyalt a felől, hogy Péter királylyá tétessék helyébe" stb.

Ha nem is követjük Czirákyt oda, hogy itt az „Episcoporum Primorumque conventus" alatt az ország rendeit kell érteni,[3] s ha nem is lehet azt állítani, hogy Hartvicus előadása szerint a király országgyülésen formaliter választatott meg, mindazonáltal az ő szavaiból kétségtelen, hogy az előd mindenkor előre gondoskodni volt kénytelen arról, hogy a nemzet befolyásos tagjait még életében megnyerje annak részére, a kit utódjának szánt.

Vajjon azon esetben, ha valamely örökösödési szabály állott volna fenn, vagy ha a király utódját kinevezhette volna, lett volna-e szükség arra, hogy az előkelők jóindulatát az utód részére a király még életében biztositsa?

De a krónikásoknak ezen időre vonatkozó homályos adatai mellett a későbbi történelmi események kétségen kívül helyezik a választás elvének érvényét. A hazai és a külföldi krónikák egyaránt megegyeznek abban, hogy Aba Samu a nemzeti akarat által helyeztetett a királyi székbe, hogy I. Endrét a Péter ellen fellázadt nemzet hívta be az országba s emelte a trónra, hogy Endrét és később fiát Salamont a nemzeti visszahatás buktatta meg, és a képes krónika szerint Szt. Lászlót „a magyar nemesek teljes sokasága egy lélekkel, közkivánsággal, egyhangu akarattal, egyetértőleg, megválasztotta a királyi kormány elfogadására, vagyis inkább kénszerítették őt arra szerető és sürgető könyörgéssel."[4]

Hiszen örökösödés jogán miképen következett volna László, a mikor I. Gejzának két fia maradt, u. m. Kálmán és

---

[1] Hartvic: Vita S. Steph. edit. Prayana 123. l.

[2] U. o. 125. l.

[3] Cziráky: Hist. disqu. de modo cons. 23. l.

[4] Marczali után idézve. l. A magyar nemzet tört. II. 121. l.

Álmos? Talán gradualis öröklési rend alapján? De ha gradualis volt a magyar öröklési rend, akkor I. Bélát mi jogon előzte meg Salamon?! Ha pedig egyszer gradualis, másszor meg linealis volt, akkor az annyit tesz, hogy öröklési rend nem volt. Mi módon töltetett be hát a királyi szék, talán az előd kinevezése alapján, a mint ezt Gustermann szent Istvánra nézve állítja?[1] Hát I. Bélát talán I. Endre és Salamont talán I. Béla, avagy I. Gejzát Salamon rendelte utódjáúl? Vagy fel lehet-e tételezni, hogy szent Lászlót bátyja Gejza nevezte udtódjáúl, a mikor két élő fiut hagyott hátra? Nem, ezt senki sem meri állítani, hanem az I. Bélától szent Lászlóig következő királyoknak hol egyikét, hol másikát usurpatoroknak mondják az öröklési rend kutatói, mert a legitimitás elveiből kiindúlva, koruk és környezetük szemüvegén át akarják megítélni azon kornak viszonyait. Kálmánra pedig ráfogják, hogy nem a Gejza, hanem a László fia volt Álmosra pedig, hogy a Lamperté.

Ezekkel szemben azonban Cziráky fényesen kimutatja, hogy Kálmán és Álmos a Gejza fiai voltak,[2] s a legitimitás elvének kutatói csak erőszakoskodnak, hogy tanukhoz idomítsák a történelmet.

De a Kálmán és Álmos, továbbá III. István, II. László és IV. István pártkirályok, végre Imre és II. András közötti viszályok valamennyien nem az öröklés, hanem a választás elvének uralma mellett bizonyítanak, valamint az is, hogy II. András még életében koronáztatja meg IV. Bélát, Béla pedig V. Istvánt, hogy ekként biztositsák a trónt első-szülött fiaik részére.

Igaz, hogy III. Bélától kezdve egész III. Andrásig az elsőszülöttség rendje volt betartva, de ez korántsem az elsőszülöttségi jognak, hanem inkább annak tulajdonítható, hogy kivéve Imrét, a ki III. Lászlót még csecsemő korában megkoronáztatta, valamennyi király felnőtt fiakat hagyott hátra, (így Imre, II. András, IV. Béla, V. István valamennyien felnőtt férfiak voltak elődjük halálakor), IV. Lászlóval szemben pedig

---

1 Gustermann: Die Ausbild. d. Verfass. d. Königr. Ung. 47. l.

2 Cziráky: Hist. disqu. de modo consequ 29. és 30. ll.

nem volt életben oly felnőtt Árpádfi, a ki felé a nemzet szeretete fordúlt volna.

Ily viszonyok között természetesen az elsőszülöttség rendje kezdett előtérbe lépni a választás mellett, s ha az Árpád-ház fiága ki nem hal, ez minden valószínűség szerint mint uralkodó jogelv meg is gyökeresedett volna; mindazonáltal az Árpád-ház idejében az örökösödésről mint jogról és megállapodott örökösödési rendről beszélni nem lehet, mert a magyar trónnak valamennyi Árpádfi egyaránt jogos örököse vala.

Az egyes Árpád királyok okmányaiban előforduló kifejezések, melyek már Kálmántól kezdve használatosak, — mint: jure haereditario, jure successorio, ordine geniturae, vagy mint III. Béla egy okmányában olvasható: ut sicut Praedecessorum nostrorum haeredes sumus in sanguine, et legitimi successores in solio; vagy mint III. Andrásnak Kovachichnál olvasható decretumában írva van: ut Dominum Andream regali stirpe descendentem, revereamur tamquam *Dominum Regni naturalem*,[1] semmit sem bizonyítanak megállapított örökösödési rend mellett, mert „ius geniturae" és „ius primogeniturae" nem egyet jelentenek, már pedig elsőszülött királyaink is csak az előbbire, nem pedig az utóbbira hivatkoznak.

Helyesen mondja Cziráky, hogy a születés vagy öröklés jogára való hivatkozás csak középkori stylus jogi tartalom nélkűl, a nyugati befolyás azon törekvésének következménye, mely a hivatalokat is örökösökké akarta tenni.

Hogy ily szavak használata mennyire pusztán styláris természetű, mutatja az, hogy a záraiak nemcsak Máriáról és Hedvigről, Nagy Lajos leányairól, hanem özvegyéről is ezeket mondják: „jure naturae et successorio ac ordine geniturae seu successionis in dicto Regno Hungariae successisse."

A „Dominus Naturalis Regni" kifejezés még Mátyásra is használtatik, továbbá IV. Bélának ifjabb fia, Béla, a templariusokkal kötött egyezségben szintén így szól magáról: „no-

[1] Kovachich: Suppl. I. 98. lap.

mine nostro, utpote eius, ad quem iure geniturae Ducatus Slavoniae, Dalmatiae, atque Croatiae pertinere dignoscitur." stb.[1]

Természetesen nem lehet az Árpádok idejében minden királyválasztást úgy képzelni, mintha az királyválasztó és koronázó országgyűlésen formaliter ment volna végbe, mint pl. a Róbert Károlyé, a Mátyásé, avagy János és Ferdinand megválasztása; mert hiszen azon időben alkotmányunk még a kezdetleges fejlődés stadiumában leledzett és még nem öltött magára szigorúbb jogi formákat. Hanem vagy még az előd életében koronázták meg a valószinű utódot, vagy annak utána az uj király párthívei, főképen a főpapok és világi méltóságok és előkelők megegyeztek abban, hogy ki legyen a király, s a nép jelenlétében és örömrivalgásai között véghezvitték a koronázást, mint pl. III. Istvánnál mindjárt apja halála után harmadnapra,[2] s a nemzet abban megnyugodott; vagy ha meg nem nyugodott, akkor a kiknek ez nem tetszett. akár a nemzet zöme, akár csak egy kisebb töredéke, ellenpárttá szervezkedtek, s megkisértették a maguk jelöltjét trónra emelni és megkoronázni, mint ez Aba Samuval, I. Endrével, I. Bélával, I. Gejzával, II. Lászlóval és IV. Istvánnal történt.

Hiszen az előfordult trónviszályoknak oka nem is anynyira a királyválasztásnak intézménye, hanem inkább az volt, hogy magának a választásnak formaságai még nem voltak kifejlődve.

Az Árpád-ház idejében tehát a trónbetöltés módja a választás vala, mely csak annyiban volt korlátolva, hogy mindaddig, a mig az Árpád férfiivadékai élnek, a király ezek közűl volt választandó. E mellett azonban a nemzet erkölcsi kötelességének ismerte, hogy azon esetben, ha az elhúnyt király felnőtt vagyis fegyver- és kormányképes figyermeket hagyott hátra, ezt ismerje el királyaúl, ilyennek nem létében azonban, ha csak az előd még életében nem gondoskodott arról, hogy a koronát és trónt kiskorú fiának biztosítsa, különösen III.

---

[1] Cziráky i. m. 176.—179. ll. Hajnik azon nézetben van a „ius geniturae" felől, hogy azzal a királyfiak az ország egy részére mint herczegségre való igényüket akarták és szokták kifejezni.

[2] U. o. 31. l.

Bélát megelőzőleg, az előbb uralkodott királyhoz legközelebb álló felnőtt Árpádfit választotta királyává.

A trónrajutás jogalapja tehát az Árpád fiutódai közé tartozás alapfeltétele mellett a nemzet szabad választása vala, az elsőszülöttség rendje pedig csak mint erkölcsi momentum és csak III. Béla után jutott kizárólagos érvényre, de annak figyelembe vételére a nemzet jogilag kötelezve nem volt.

13. §. *Trónbetöltés a vegyesházbeli királyok alatt.*

Ha a magyar királyi szék betöltésére nézve nem volt megállapodott örökösödési rend addig, mig Árpádnak fiági maradékai éltek, annál kevésbbé lehetett azután, a mikor az Árpád-ház fiága kihalt.

A nőági leszármazókra ugyanis a trónra való igény tekintetében legfeljebb az a jogszabály alkalmazható, a melyik a fiágra nézve fönnállott, azaz: a nőág örökösödési igényének elismerése esetében is csak az nyerhetett alkalmazást, hogy a nemzet szabadon választ az Árpádtól nőágon leszármazottak közűl, mint választott annak idejében a fiági maradékok közűl.

A nőág örökösödési jogáról azonban csak akkor lehetne szó, ha az vagy a szokás útján nyilvánuló jogrendszerben határozottan érvényesűlt volna, vagy pedig törvényben világosan kimondatott volna.

De a magyar jogrendszerben a nőágnak öröklési joga még a szolgálatok fejében nyert földbirtokra nézve sem érvényesűlt,[1] méltóságokra egyátalában nem, mert azok nem képeztek örökletes beneficziummal egybekötött hűbért, mint a nyugati országokban, ennélfogva a magyar jogrendszer elvei a nőági öröködés ellen vallanak.

A trónbetöltés módja törvénynyel szabályozva nem volt és így csakis a jogrendszer elveire lehetett volna azt alapítani, ez azonban éppen nem kedvez a nőág öröklési jogának.

---

[1] Hárm. könyv I. 7. cz., 18. cz., 21. cz., 22. cz.

Ennélfogva azon jelenség, hogy a magyarok az Árpád-ház fiágának kihalta után a nőági utódok között kerestek királyt, csak azon erkölcsi momentum hatásának tulajdonítható, mely szerint a nemzet Árpád vére iránt oly kegyelettel viseltetett, hogy az Árpád fiutódai iránt érzett határtalan tiszteletét a fiág kihalása után a honalapító nőágára is kiterjesztette.

Annak, hogy sem a lineális, sem a graduális öröklési rend jogszabályt nem képezett, bizonysága az, hogy III. András leányának, Erzsébetnek trónraemelése szóba sem került, pedig az elsőszülöttségi rend ezt kívánta volna; rokonsági ízben pedig IV. Béla leányának Erzsébetnek fia, a bajor Ottó állott legközelebb, és mégis előbb a cseh Venczelt hívták meg a trónra, a ki IV. Béla Kunegunda nevű unokájának volt az unokája, végűl pedig Róbert Károlyhoz fordúltak, a ki V. István Mária nevű leányának unokája vala.

Róbert Károlynak királylyá tételét a szent szék nem örökösödési jogon, hanem azon a czímen követelte, hogy Magyarország az apostoli székhez tartozik, és így a pápa jogosítva van az országnak királyt nevezni. Ez kitünik IV. Miklós pápának követéhez, Aesinus püspökhöz 1291-ben intézett leveléből,[1] továbbá VIII. Bonifácz pápának 1301. október 17-éről Miklós ostiai püspökhöz intézett leveléből.[2]

De a nemzet ezen követeléssel szemben is ragaszkodott szabad királyválasztási jogához, a mint ez Thúróczy krónikájának következő szavaiból is kitetszik: „Malebant hungari, ne scilicet regni liberi, libertatem amitterent, is susceptione per Ecclesiam dati Regis extrema experiri, quam potestate sua, libere Principem, quem volent deligendi, decedere".[3] Sőt a pápának királyjelölési jogát a nemzet akkor sem ismerte el, a mikor Károlynak királylyá választását már elhatározta, a mint ez az 1308. évi királyválasztó országgyűlésről kiadott okmányból, melyben a királyválasztás lefolyása előadatik, kétségtelenül kitünik; egyedűl azon jogát ismervén el az egyháznak, hogy a királyt, *a kit a rendek egyhangúlag és egye-*

---

[1] A levél szövegét lásd Cziráky i. m. 44. l.

[2] A levél szövegét lásd u. o. 45. l.

[3] Thúróczy 2. cap. 84. l.

tértőleg mint királyi törzsből származót, megválasztottak, megerősítse és megkoronázza.[1]

De a rendek Károlynak megválasztásával nemcsak királyt, hanem uralkodóházat is választottak, éppen úgy mint annak idejében Árpádnak fejedelemmé választása alkalmával, a mi kifejezésre jut azon okmányban, melyet nehány úr 1301-ben Károlynak királylyá választása iránt létrejött elhatározásáról kiadott s a melyből Kovachich országgyűlésre következtet, de melyet Cziráky csak pártgyűlési határozatnak tart (Hist. disqu. de modo cons. s. imp. 51. l.)

„Nos igitur, — mondja az említett okmány — ad perpetuum ejusdem Regni bonum Statum et Commodum ex animo intendentes; diligenti Collatione praehabita, *Dominum Nostrum Karolum, ac Posteritaten eius*, prout regalis successio exigit, in Regem Hungariae, ac Naturalem Dominum perpetuum suscipimus, Obedientiam ei, ac Reverentiam Regiae Magnificentiae debitam exhibentes“ stb. (l. Cziráky i. m. 196—197. ll.)

A nemzet itt is erkölcsileg kötelezve érezte magát, hogy azt válaszsza és koronázza királyává, a kit a trón az öröklés természetes rendje szerint is illetett volna, t. i. a király legidősebb fiát, vagy ilyennek nem létében olyat, a ki a királyhoz közeli családi viszonyban áll; de a trón elfoglalásának jogalapjáúl a közmeggyőződés a választást tekintette, természetesen a királyi család fitagjai közűl való választást, mint az Árpád-ház uralkodása idejében.

---

[1] Az okmány szövegét közli Cziráky: hist. disqu. de modo cons. 201—202. ll. „Postque sub specie tuendae libertatis eiusdem regni inter ipsos Barones et Nobiles murmur, quod ipsius Domini Legati attigit aures per querelam patentem in publicum productum exoritur, videlicet, ‚quod nolebant, nec erat aliquatenus eorum, quod Ecclesia Romana, vel ipse Dominus Legatus, eius nomine saepedicto regno rege nullatenus provideret, *sed placebat eis, quod illum, quem ipsi, ex antiquo, et approbato eiusdem regni more vocaverant, et in regem assumpserant*, praefatus Dominus Legatus eiusdem Ecclesiae Romanae nomine in regem verum Hungariae confirmaret, et quod etiam perpetuis futuris temporibus veri summi Portifices, et ipsa Romana Ecclesia haberent ius confirmandi et coronandi Reges Hungariae de vera Regali progenie propagatos, *quos ipsi unanimiter, et concorditer de dicta progenie ducerent eligendos.*“

Ez a kettős momentum, t. i. az erkölcsi és a jogi, kifejezésre jut a legtöbb azon korbeli emlékekben.

Így János archidiakon, Nagy Lajos kortársa, mondja: hogy Lajos király 1342-ben az apostolok megoszlásának ünnepét követő legközelebbi vasárnapon (július 21-én) Fejérvár városában, miután Magyarország főurainak, előkelőinek, báróinak, katonáinak és nemesei közönségének *egyértelmű akarata és kedvezése ezt megelőzte* stb. (voluntate unanimi et favore praecedente), nagy ünnepélyességgel és dicsőséggel szent István király koronájával ünnepélyesen megkoronáztatott és az ország trónján, mely a természet joga szerint illette, atyját követte (et eidem genitori suo in regni solio jure naturae debito successisset).[1]

Pál országbiró levelében pedig a következők olvashatók: „Lajos Magyarország birtokába, mely őt *a születés joga és rendje szerint illette,* országa főpapjainak, bainóinak és nemeseinek *egyetértő szavazata és szándéka szerint* Székes-Fehérvárott, elmulván a szt. Jakab apostol ünnepét megelőző vasárnap (julius 21.), az úrnak 1342. esztendejében ünnepélyesen és tiszteletteljesen megkoronáztatott.“ [2]

Dlugossus előadása a főpapok és bárók választásáról beszél s az örökösödés jogáról nem is tesz említést, mondván: nehogy pedig, Magyarország trónja megüresedvén, valamely szakadások vagy háborúk törhessenek ki kül- vagy belföldön: Magyarország főpapjai és bárói, miután a királyi temetéssel a tartozó tiszteletet lerótták, gondjaikat a jövő királyról való gondoskodás felé fordították, és egyetértő szavazattal s megegyezéssel, Erzsébet királyné jelenlétében elhatározták, hogy Károlynak az elhalt királynak idősebb fiát, a 17 éves Lajost kell megkoronázni és így szent Jakab apostol ünnepét megelőző vasárnapon, augusztus elseje előtt 12 nappal, Lajos herczeg Chanadinus esztergomi érsek által a székesfehérvári székesegyházban Magyarország királyává öveztetett és koronáztatott, mindenki nagy helyeslése és kedvezése mellett.[3]

---

[1] Cziráky i. m. 56. l.

[2] U. o. 57. l.

[3] U. o. 57.—58. ll.

Ha Lajos trónrajutásának jogalapja választás vala, annál inkább kell Máriát is választott királynak tekintenünk, a kit Thúróczy előadása szerint a rendek, apja óhajtásának megfelelőleg, apja érdemeire való tekintettel emeltek trónra. A magyar királyi szék tehát Máriát annál kevésbbé illethette a nőág öröklési jogánál fogva, mert nagyatyja, Károly és családja sem ezen a czímen, hanem választás alapján jutott a trónra.

Ezt maga Mária is elismeri egy okmányában, mondván: hogy „midőn kegyes emlekű atyánk Lajos király a természet követelménye szerint, fiörökösök nélkűl elhalálozván, ennélfogva minket Magyarországunk főpapjainak, báróinak megegyezése és nemeseinek s előkelőinek gyűlése egyenlő akarattal és senki sem ellenkezvén, a szent koronával megkoronáztak és öveztek, és a mi országunk kormányának kormánypálczájával felékesítettek" stb.[1]

De még kevésbbé illethette a trón Zsigmondot neje jogán, mert erre praecedens sem volt eddig és Zsigmond mindaddig, míg megkoronázva nem volt, királyként nem is szerepelt. De Zsigmond hasonlóképen elismeri, hogy választás útján jutott a magyar trónra, mondván az esztergomi egyháznak tett egy privilegiumában: „az ország rendei összejövén Fehérvárott, és egyetértőleg a mi személyünk felé irányítván szavazataikat, senki sem ellenkezvén, 1387-ben virágvasárnapján azon ünnepélyességgel, melyet a királyi méltóság magassága megkiván, a mondott országok trónjára felhágtunk." [2]

Mindezekből kétségtelen hogy a vegyes házból származó királyaink maguk is elismerték a nemzet választási jogát, mely annak következtében, hogy sem Máriának, sem Zsigmondnak, sem V. Lászlónak figyermekei nem voltak, egyre szabadabbá lett.

A nemzet I. Ulászló megválasztásánál már az elhúnyt király születendő figyermekének, V. Lásszlónak igényét sem respectálta, Hunyadi Mátyás trónraemelésével pedig még attól

---

[1] Cziráky i. m. 63. l.

[2] U. o. 66–67. ll.

az erkölcsi motivumokon alapuló szokástól is eltért, a melyet eddig követett, hogy t. i. az Árpád-ház nőágának ivadékai közűl emeljen valakit szent István trónjára.

De a mily mértékben nyer tért a szabad választás elve, a mily mértékben nyer határozottabb jogi formát az országgyűlés általi választás, éppen oly mértékben kezdenek nagyobb és nagyobb szerepet játszani a királyok által a külföldi fejedelmekkel kötött örökösödési szerződések is.

Ezeknek sorát Zsigmondnak 1396-ban Prágában bátyjával Venczel cseh királylyal kötött kölcsönös örökösödési szerződése nyitja meg, majd egy 1402-ben kiadott okmányában azon esetre, ha fiutódai nem lennének, leányának Erzsébetnek kezével az ország rendeinek beleegyezése mellett a magyar trónt Albert osztrák herczegnek igérte,[1] sőt Alberttel Pozsonyba menvén, azon évi szeptember 14-én igéretéről egy ujabb okmányt bocsátott ki, melyben azon esetre, ha Zsigmond fiutódok nélkűl halna el, a rendek Albertre az országot „iure haereditario“ átszármazottnak ismerik el s kijelentik, hogy ezen igéretüket tudva, önként, jóhiszeműleg, sem erőnek, sem félelemnek hatása alatt, eskü vel megerősítve teszik s a mondott esetben Albertet akarják magyar királylyá elfogadni és koronázni.[2]

Ezen okmányt 110 úr és nemes, továbbá Pozsony és Sopron városok aláirták és pecsétjeikkel ellátták, de a nemzet egy része az ellen tiltakozott és a szabad királyválasztás jogának érvényesítése czéljából nápolyi Lászlót kiáltotta ki királylyá.

Ezen szerződés, mely a már kifejlődött királyválasztási forma hiányában közjogunk szerint érvénynyel nem bírt, Albert herczeg halála után tárgytalanná vált.

Majd 1420-ban leányát Erzsébetet az ifjabb Albert osztrák herczeggel jegyezte el Zsigmond, a kit a rendek azon esetre, ha Zsigmond fiutód nélkűl halna el, az ország királyává választani igértek, a mi 1437-ben, Zsigmond halála után be is következett.[3]

---

[1] Az okmány szövegét közli Cziráky i. m. 203—208. ll.

[2] U. o. 208—210. ll.

[3] Zsigmondnak egy német nyelvű okmányát, mely 1421-ben Pozsonyban kelt s melyben leányának, Erzsébetnek szabad választására bizza, hogy Albert herczeg Magyarországot, vagy Cseh- és Morvaországot örökölje utána, közli Cziráky i. m. 214—211. ll.

Albert maga is elismeri, hogy választás útján jutott a magyar trónra, 1439. évi dekretumának bevezetésében mondván: «Nobisque favente divina clementia in regimen et solium Regni Hungariae *votive succedentibus* etc.»

Albert halála után 1440-ben I. Ulászló lengyel királyt választották meg az ország rendei egy népes országgyűlésen Magyarország királyává, miről egy ezen évi június 29-én kelt okmány tanúskodik. Ez okmány szövege, mely a többi közt a következőket foglalja magában: Nos praelati, principes, barones, comites, milites, proceres, clientes: cives totaque communitas regni Hungariae *universaliter singuli et singulariter universi tenere praesentium votum facimus*", kétségen kivűl helyezi, hogy Albert özvegye, Erzsébet is beleegyezett a választásba, a mit bizonyára nem tett volna, ha az országnak erre joga nincsen, hanem a magyar trón öröklés útján őt, illetőleg fiát, Lászlót illette volna.[1]

Igaz ugyan, hogy Ulászló halála után az ország elismerte V. Lászlónak, Albert utószülött fiának királyságát, de — a mint ezt egy Kovachich által közölt okmány tanúsítja,[2] — azon föltétel alatt, ha az osztrák Frigyes, a kinek kezében volt László és a korona, a koronát visszaadja és Lászlót is kiadja; ellenkező esetben pedig oly királyról gondoskodnak, a ki e veszélyes időkben alkalmasabb lesz méltóságának viselésére.

László halála után pedig 1458-ban Hunyadi Jánosnak fia, Hollós Mátyás választatott királylyá a pesti országgyűlésen, a ki az Árpád-házzal semmi rokonságban sem volt, a mi a teljesen szabad királyválasztás elvének érvényre emelkedését bizonyítja.

Tények ezek, a melyeket eltagadni nem lehet, s a melyek elől az örökösödés jogát és szabályát kutató írók csak úgy tudnak kitérni, hogy úgy I. Ulászlót, mint Hollós Mátyást bitorlónak mondják.

De lehet-e bitorlónak mondani azt a királyt, a kit a nemzet egyhangúan nyilvánuló jogos akarata emelt a királyi székbe, s a kinek a nemzet, daczára annak, hogy nem a

---

[1] Az okmányszövegét közli Cziráky i. m. 225—230. ll.

[2] Kovachich Suppl. II. 9. l.

szent koronával volt megkoronázva, pártkülönbség nélkül engedelmeskedett, a kit eltűnte után is visszakívánt, s a kinek keresésére még követeket is küldött Lengyelországba, a helyett, hogy azonnal új királyválasztáshoz fogott volna, vagy hogy Lászlót elismerte volna?!

Avagy lehet-e bitorlónak nevezni azt a királyt, a kit idegen földről hívtak meg a trónra, a kit egész Európa, sőt maga a trónkövetelő Frigyes is királyúl ismert el, a ki 32 éves dicsőséges uralkodása alatt a magyar névnek fényt és dicsőséget szerzett, s a kinek emléke még a nép legalsóbb rétegeiben ma is kegyelettel említtetik?!

Mi lehet szent egy nemzet előtt, ha nem a saját akarata, ki lehet a nemzetnek jogszerinti királya, ha nem az, a ki a nemzet akaratából ül szent István trónján?! Vajjon az örökösödés joga biztosítja-e inkább az uralkodót az őt megillető tiszteletről és népe szeretetéről, vagy pedig az a szent áhítat, a melylyel a nemzet tagjai iránta, mint a nemzet hatalmának letéteményese és nemzeti dicsőségének legfőbb tényezője iránt viseltetik!

Vajjon a most uralkodó ausztriai házból származó fejedelmeink erősebb jogalapon birnák-e a magyar királyi széket, ha egyedűl leszármazásukra hivatkozva, örökösödési jogon akarnák azt birni; mint így, hogy a nemzet szabad akaratából hozott és elfogadott pragmatica sanctio alapján jutottak és fognak jutni arra?!

Ha Mátyás bitorló volt, akkor miért maradtak érvényben privilegiumai, miért nem jelentettek ki semmiseknek halála után decretumai?

A ki a kétségtelen jogot akarja megtámadni, az a jogrend ellen vét, s a ki a nemzet jogait akarja megtagadni, az a nemzet királyainak joga ellen követ el merényletet.

Mátyás épen oly joggal viselte szent István koronáját, mint az előtte és utána következő valamennyi magyar király, noha az ő megválasztásának erkölcsi alapja nem az Árpádnak, hanem az ő nagynevű atyjának, Hunyadi Jánosnak véréből való leszármazás vala.

De az örökösödési szerződések, a melyek már Zsigmond uralkodása idején veszik kezdetüket, Mátyás király-

lyá választásával sem értek véget; mert az Albertben és V. Lászlóban a magyar trónra került ausztriai dynastia Magyarországra vonatkozó örökösödési jogát minden áron biztosítani és a rendek által elismertetni igyekezett.

Így 1463-ban Mátyás az osztrák Frigyessel a korona visszaszerezhetése czéljából oly szerződésre lépett, mely szerint ha Mátyásnak fiai vagy unokái nem lennének, s ha megürülne a királyi szék, a császár vagy fia, a kit e végből megbízni fog, s ennek halála után a császárnak azon fia, a kit hátrahagy, vagy ha többeket hagyna hátra, valaki ezek közül, a kit maga az ország választ, Magyarország királyává tétessék, s ezen szerződés Mátyás és a rendek által a király koronáztatása után megerősíttessék.[1]

Frigyes azonban e jogairól, Mátyás által kényszerítve, lemondott.

Mátyás halála után II. Ulászló rendes országgyűlésen választatott királylyá, a ki, hogy fia részére a trónt biztosítsa, fiát, II. Lajost még életében megkoronáztatta.

De az ausztriai dynastia a magyar trónra vitatott igényét ismét örökösödési szerződésekkel akarta biztosítani s e végből Frigyes és fia Miksa, 1491-ben Ulászlóval oly örökösödési szerződést tartalmazó békére lépett, mely szerint azon esetben, ha Ulászlónak fiutódai nem lennének, az ország Miksára, vagy ennek utódjai közűl arra szálljon, a kit az ország választ, s ezen szerződés a rendek által is megerősítendő, s erre általuk a császár követeinek jelenlétében az eskü leteendő.[2] A kik pedig ezen az országgyűlésen meg nem jelentek, azok új országgyűlésre hívatnak össze, s ez okmány ott publicáltatván, ezek is esküt tesznek annak megtartására, s a kit ezután tesznek valamely méltóságra, az is esküt fog rá tenni, mindaddig, míg a trónt a császár vagy utódai el nem nyerik. A ki pedig a rendek által meg fog választatni, ne mint ellenség, fegyverrel, hanem régi szokás szerint meghívásra jöjjön az országba.[3]

---

[1] Szövegét közli Cziráky i. m. 239 - 248. ll.

[2] Cziráky i. m. 263 l

[3] Ez okmány szövegét l. Cziráky i. m. 250—284. ll. Ezen okmányban, mely Miksának és utódainak nem országgyűlési határozat, hanem az egyesek személyes hűségének biztosítása által akarta a magyar trónt megszerezni, ki ne látná megnyilatkozni a német magánjogi felfogást az állam és főhatalom természete felől.

Ez okmányt a bárók, főpapok és előkelők nevében 14-en írták alá, de az 1492. évi budai országgyűlés, mint a szabad királyválasztási jogot veszélyeztető békét, nagy ingerültséggel fogadta s nem acceptálta.

Ezen szerződés elleni reactiónak tulajdonítható az 1498. évi 45. t.-czikk, mely kimondja, hogy ha a király örökös nélkül halna el, a királyválasztó országgyűlésre idegen fejedelmek követei, kik a választók között pártokat kelthetnének, be ne bocsáttassanak, a nemzet fogja tudni érdekét, s e szerint oly királyt fog választani, ki a trónon becsülettel megülhessen: úgyszintén az 1505. évi rákosi országgyűlés határozata, mely szerint Ulászló örökös nélküli halála után csak magyar legyen királylyá választható.

Az 1506. évben azonban Ulászló ismét örökösödési szerződést tartalmazó békére lépett Miksával, mely szerint Ferdinánd főherczeg, Miksa unokája Ulászló leányát, Annát nőül veendi. Ha Anna kiskorában elhalna, s a királyné ismét leányt szülne, Ferdinánd azt fogja nőül venni; de ha fiút szülne, ez Miksa unokáját, Ferdinánd nővérét, Máriát veendi nőül, s Miksa a magyar trónra megszerzettnek vélt örökösödési igényét fentartja.[1]

Ezen békeszerződést 6 püspök és 21 úr erősítette meg azon állítással, hogy ők az egész országot képviselik; mindazonáltal ezen szerződés közjogunk szerint érvényesnek nem mondható, mert az ország nevében már ezen időben néhány főpap és úr joggal nem cselekedhetett.

Ezen örökösödési szerződések, különösen az 1491. évi, fényesen bizonyítják, hogy Magyarország választó királyság vala, a mennyiben ezekben valamennyiben ki van kötve a rendek beleegyezése, és valamennyi nem annyira közvetlenül az örökösödési jognak biztosítására, mint inkább arra irányúlt, hogy a rendek azt válaszszák királylyá, a kinek javára ezen szerződések megköttettek.

A vegyes házbeli királyok korában tehát három momentum az, a mi a trónbetöltés tekintetében figyelmünket megérdemli.

Az egyik az, hogy a trónra igényt formáló külföldi

[1] E szerződés szövegét lásd Cziráky i. m. 287—292 ll.

dynastiák a szabad választás elvét korlátolandó, az ország-gyűlés által is elismerendő örökösödési szerződésekkel iparkodtak vélt igényeiket a magyar trónra biztosítani; mely törekvések mint a nemzet szabadságát és függetlenségét veszélyeztetők, a nemzetnek az Árpád-ház nőágai iránti kegyeletét megrontották.

A másik az, hogy az előbb említett körülmény és a dynastiák fiágának rövid idő alatti kihalása következtében a szabad választás jogát korlátoló azon erkölcsi motivumok, melyek e korszak elején még a nemzetet Árpád véréhez fűzték, lassankint háttérbe szorultak, és az országot a teljesen szabad királyválasztás felé terelték; úgyannyira, hogy Albert halála után a szabad választást egyedűl az elhunyt király figyermekére, de nem egyúttal oldalrokonaira vagy leányági utódaira való figyelem korlátolta csak.

A harmadik az, hogy a gyakori dynastia-változás következtében szükségessé vált királyválasztások már Zsigmondtól kezdve a királyválasztásnak határozott jogi formát kezdtek adni, egyedűl az országgyűlésen formálisan végbement király-választást és koronázást ruházva fel azzal a hatálylyal, hogy a megválasztott Magyarország törvényes és valódi királyának tekintessék.

A míg ugyanis az Árpád-házbeli királyok idejében a koronázásnál a közönséges országgyűlések minden valószínűség szerint többször mellőztettek, s a koronázásban csak az előkelők vettek activ részt, az ország rendei helyett pedig csak a közeli környékből becsődült néptömeg, de ez is csak mint néző szerepelt; addig Róbert Károlytól kezdve a király-választó és koronázó országgyűlések alakja, mint a mely nélkűl valakit királylyá avatni nem lehet, mindegyre határozottabban domborodik ki, Zsigmond óta pedig feltétlenűl érvényes jogszabályt képezett.

Az I. Ulászlót megválasztó országgyűlésnek okmánya, úgyszintén azon meghívó, melylyel Kassa városa 1458 január havára királyválasztó országgyűlésre meghívatik,[1] továbbá Beatrix királyné meghívó levele, melyben Bártfa városát 1490-

---

[1] Szövegét lásd Cziráky i. m. 238 l.

ben királyválasztó országgyűlésre meghívja;[1] azt bizonyítják, hogy ezen időben a királyválasztásnak és koronázásnak közönséges országgyűlésen kellett végbemenni, melyre a főpapok és főurakon kívül az összes nemesség és a sz. kir. városok is meghivandók voltak, úgyszintén a koronázásnál (a hol még Nagy Lajos koronázása idejében csak a főpapságot illette tevékenység), az országgyűlés már activ szerepet játszik.

De az 1485. évi úgynevezett nádori törvények a királyválasztás formáját törvényben is szabályozták, a mennyiben a 3. czikk szerint a nádornak joga volt királyválasztó és koronázó országgyűlést egybehívni és a 2-ik czikk szerint őt illette az első szavazat.

Ezen korban tehát, daczára annak, hogy a választás sokkal szabadabb volt, s abban a nemzetnek nagyobb rétegei is részt vettek, mint előbb, nem találkozunk annyi trónviszálylyal és pártkirályok egyidejű uralkodásával, mint még az Árpád-ház idejének első felében.

14. §. Trónbetöltés a mohácsi vész után.

A mohácsi vész után a szabad királyválasztás elvéhez való ragaszkodás egyrészről, az örökösödési szerződéseknek a királyválasztásnál való figyelembe vétele másrészről, az országot két nagy pártra szakította, a minek azután az állami kettészakadás volt az eredménye.

Az 1526-ik évben ugyanis mind a két párt szervezkedett s különböző helyen és időben országgyűlésre hívta össze a maga híveit. A szabad királyválasztáshoz ragaszkodó párt a székesfehérvári országgyűlésen Szapolyai János erdélyi vajdát, az örökösödési szerződéseket figyelembe vevő párt pedig a pozsonyi országgyűlésen Ferdinánd osztrák főherczeget, II. Ulászló vejét, választotta királylyá.

Az 1526-ik évi november hó 10-én megtartott országgyűlést, mely Szapolyay Jánost választotta és koronázta királylyá, a vajda pártfelei hivták össze; az ugyanezen évi november 30-ára Komáromba hirdetett, de meg nem tartott

---

[1] Szövegét lásd Cziráky i. m. 248—249 ll.

és deczember havára Pozsonyba áttett országgyűlést pedig, melyen I. Ferdinánd választatott királylyá, Báthory István, a nádor hívta össze.

Mindkét országgyűlés törvényes volt, mert arra, hogy kinek van joga király nem létében az országgyűlést összehívni, sem törvény, sem megállapodott szokás nem volt. Az 1485. évi 3. t. cz. felhatalmazza ugyan a nádort, hogy király nem létében országgyűlést hivhasson egybe, de nem teszi ezt a nádor kizárólagos jogává. A mi pedig a szokást illeti, — volt példa arra is, hogy az elhalt király özvegye, (mint Mátyás halála után Beatrix),[1] úgyszintén arra is, hogy több főméltóságot viselő főúr[2] hívott össze országgyűlést.

Mind a két választás egyhangú és egyaránt érvényes,[3] és így mindkét király egyaránt törvényes volt, a mint ezt az 1538. évi nagyváradi békeokmányban mindkét király egymásra nézve el is ismerte.

De annak, hogy 1527. november 3-ika óta, a mikor már Ferdinánd is megkoronáztatott, két törvényes és koronás királya volt az országnak, természetszerű következménye volt a területi és állami kettészakadás, mely 1570-ben az erdélyi független választófejedelemség megalakulásával nyert befejezést.

Bár I. Ferdinánd törekvései oda irányultak, hogy ő örökös jogon ismertessék el Magyarország királyáúl, a mint ez egy 1527. évi januárius 19-én kelt és az országban közzétett német nyelvű leveléből,[4] továbbá egy az ország rendeihez intézett leveléből[5] és a Prágában 1527. márczius 27-én kelt leveléből[6] kitűnik); mindazonáltal kétségtelen, hogy Ferdinánd választás alapján nyerte el a magyar trónt, a mint ezt a királyválasztó országgyűlésnek választási ténye, és a

[1] Beatrix királyné meghívó levelét Bártfa városához, Cziráky többsz. i. m. 248 49. ll.

[2] Igy Mátyás megválasztásakor (l. Horváth M. Magyarorsz. tört. III. 77. l.).

[3] Ugyanezt a nézetet vallja Cziráky i. m. 137 l.

[4] Cziráky i. m. 133. l.

[5] U. o. „tum iure successionis et geniturae veri naturales et legitimi Regni Hungariae haeredes simus.“

[6] U. o. „idcirco vos omnes hortamur et benigno affectu monemus, ut cognitis iuribus, quae Nobis et ser. Coniugi Nostrae in isto Regno competunt- ete.

későbbi események is igazolják, s a mit Mária, II. Lajos özvegye, egy 1526. évi deczember 19-én Batthyány Ferencz horvát bánhoz írt levelében,[1] sőt egy 1527. junius 29-én kelt levelében[2] maga Ferdinánd is elismert.

De hogy mindkét királyválasztás épen úgy, mint Árpád fejedelemmé választásánál, valamint Róbert Károly trónra emelésénél, egyúttal dynastiaválasztás is volt, és ennek alapján mindaddig, mig a megválasztott király fimaradékai élnek, a király ezek közűl volt választandó, ezt az 1547. évi 5. t.-cz. 5. §-a, valamint az 1538. évi nagyváradi béke 40. pontja kétségen kívül helyezik.

Az 1547. évi 5. t.-cz. 5. §-a ugyanis ezeket mondja: „mert midőn az ország karai és rendei nemcsak ő Felségének, de egyszersmind minden időre az ő fiörököseinek is uralma és hatalma alá vetették magokat; nem kevesebb hűséggel, iparkodással és tisztelettel fognak a karok és rendek neki (t. i. a király fiának), mint az országban tartózkodónak engedelmeskedni, mint magának ő Felsége személyének.“

Ezen törvényben el van tehát fogadva az ausztriai ház trónra való joga, de az örökösödési rend ebben sem levén megállapítva, a trónbetöltés módja továbbra is az országgyűlés választása vala.

A királyi szék betöltésének módjáúl, illetőleg a királyi szék megszerzésének jogalapjáúl a nagyváradi békében is a választás formája van elismerve; mert ebben ki van kötve, hogy János halála után az egész ország a római királyra, t. i. Ferdinándra, „vagy ha ő időközben elhalna, *annak fiára szálljon, a kit ezen ország közös megegyezéssel királylyá választani lesz köteles,* és ennek halála után az ő törvényes örököseit illesse.“

De ezen béke 40. pontja a két király fiutódainak kihalása esetére a nemzet szabad királyválasztásának jogát is elismeri, mondván: „abban az esetben, ha a császárnak fiága

[1] Cziráky i. m. 152. l. Ipse Ser. Frater Noster *communi eorum omnium*, qui huic Conventui intererant, *voto electus est, et declaratus in Regem Hungariae.*

[2] Ezen levele szerint a magyar országgyűlés őt „komoly és érett megfontolás után *szabadon és önként* Magyarország igaz és törvényes királyává valasztotta.“

kihalna, az ország János fiaira és örököseire szálljon vissza, s ezeknek nem létében a *szabad választás* az ország előbbeni törvénye és szabadsága szerint ismét a magyar nemzetet illesse.“ [1]

Hasonlót tartalmaz Ferdinándnak János özvegyével, Izabellával 1551-ben kötött békeszerződése, mely szerint ha Ferdinándnak magva szakadna, az ország Izabella fiára és fiörököseire szálljon, s ezeknek nem létében a szabad királyválasztás a nemzetnél maradjon (apud Gentem Hungaricam maneat).[2]

Ezen szerződések, a melyek az előbbi korszak örökösödési szerződéseihez nemcsak abban hasonlítanak, hogy az ország szabad királyválasztási jogának megszorítására irányulnak, hanem abban is, hogy országgyűlésileg megerősítve nem voltak, szintén csak azt bizonyítják: hogy Magyarország szabad királyválasztási jogát, és azt, hogy az örökösödési jog csak a királyok fiági utódait illeti, Ferdinánd is elismerte.

Mindazonáltal Ferdinánd az elsőszülöttségi jognak a nemzet által való elismertetésére mindent elkövetett és ha ezt nem birta is keresztűlvinni, legalább a gyűlöletes választás (electio) szavat iparkodott mellőztetni.

Az 1561-ik évi bécsi conferentián ugyanis azt kivánta Ferdinánd, hogy fiának Miksának királyságát az egybegyűlt urak ismerjék el. De a nádor, Nádasdy Tamás, egész határozottsággal kijelentette, hogy a király három fia közűl csakis a nemesség nyilvános szavazata által választottat illetheti szent István koronája.[3]

Ferdinándnak az 1563. évi királyválasztó és koronázó országgyűlésre kibocsátott meghívó levelében is ki van fejezve, hogy az országgyűlést, fiának Miksának megválasztására és megkoronázására hívja össze, csak a választás szó van abban kerűlve,[4] és a király akarata és az elsőszülöttség van abban hangsúlyozva.

---

[1] Cziráky i. m. 139—140. ll.

[2] U. o. 139 - 140. ll.

[3] U. o. 143. l.

[4] U. o. 296—298. ll. „in legitimum post Nos Hungariae Regem recipiendum, declarandum, recognoscendum et accedente omnium consensu, scitu et approbatione O. O. et S. S. Regni iuxta veterem morem, et consuetudinem, in primogenitis divorum quondam Hungariae Regum praedecessorum nostrorum observatum, debita solennitate coronandum decrevimus “

Az országgyűlés annyira ragaszkodott a szabad választás elvének föntartásához, hogy — ámbár politikai okokból egyhangúlag Miksát akarták királylyá tenni, a rendek a választásról szóló okmányba azt kivánták íratni, hogy Miksa királylyá választatott, *(electus est)*, de a császár ettől vonakodott és így „királylyá neveztetett" (nominatus est) íratott be az okmányba.[1] De annak, hogy az országgyűlés valakit királylyá nevez-e, vagy királylyá választ-e, lényege egy és ugyanaz.

A „választás (electio)" szónak használatát uralkodóink fiaiknak megválasztása alkalmával gondosan kerűlni iparkodnak ugyan, de az elől, hogy elsőszülött fiaikat az országgyűlés tegye királylyá, ily módon sem tudtak kitérni.

Így a Rudolf megválasztásáról szóló 1572. évi 2. t.-cz. (Miksa 5. decretumának 2. czikke) szerint Rudolfot „*unanimi omnium Ordinum consensu* in Regem Hungariae *expostulaverant*", azaz királyúl kívánták.

II. Mátyás azonban egy 1609-ben kelt levelében[2] már ezeket mondja magáról: „Dominum et Regem *unanimi consensu electum fuisse.*"

II. Ferdinándról az 1618. évi decretum bevezetésének 2. §-a ezeket mondja: „iuxta antiquam consuetudinem et libertatem eorundem (t. i. ez ország rendeinek) semper observatam, paribus votis, unanimique consensu, in Dominum et Regem ipsorum, rite *elegerunt,* proclamarunt stb. feliciter etiam coronaverunt." Ugyanezt mondja az 1622. évi 2. t.-cz.-ben törvénybe iktatott felavatási hitlevél 7. §-a is.

Épen így szabad választást említ a III. Ferdinánd megválasztásáról szóló 1625. évi 3. t.-cz. és III. Ferdinándnak az 1638. évi 1. t.-czikkbe iktatott hitlevele bevezető részének 1. §-a.

Hasonlóképen az 1647. évi 2. t.-cz. 2. §-ában, úgyszintén IV. Ferdinánd felavatási hitlevelében,[3] végre az I. Lipót választásáról szóló 1655. évi 2. t.-cz. 2. §-ában és az 1659. évi 1. t.-czikkbe iktatott felavatási hitlevélben világosan szabad választás és kikiáltás (paribus votis et unanimi consensu, rite et libere eligerent, proclamarent stb.) említtetik, a mi kétség-

---

[1] Cziráky i. m. 146. l. Sámboki elbeszélése után.
[2] Kovachich Suppl. III. 363. l.
[3] Kovachich Suppl. III. 406. l.

telenné teszi, hogy I. Ferdinándtól I. Lipótig minden király a nemzet formalis országgyűlési választásának alapján bírta szent István királyi székét és koronáját.

Mindezen tagadhatlan tényekből és világos törvényekből eléggé kitetszik, hogy mennyire vezette az igazság szeretete Lakicsot, Gustermant, Grossingot és társaikat, a midőn az örökösödési jogot akarták bebizonyítani és az örökösödés szabályát meg akarták állapítani. S ha elgondoljuk, hogy ilyen igazságkutató jeles férfiak működtek a múlt század végén és a jelen század elején a magyar közjog terén, ne csodálkozzunk azon, hogy megromlott a magyar közjogi felfogás, és hogy azon nagyérdemű íróknak, kik a nemzetet az igazi forrásokhoz, a helyes felfogáshoz akarták visszavezetni, ezen buzgó és fáradságos törekvései nem arathattak oly sikert, mint a milyet kivánnunk kellett.

A Habsburg-korszak alatt tehát a trónbetöltés módja tekintetében ugyanaz a jogelv érvényesűlt, mint a vegyes házbeli királyok korában: t. i. az első ízben megválasztott király fiági leszármazói körére korlátolt szabad választás elve: a különbség csak az, hogy II. Mátyástól kezdve a választás már törvényeinkben is formális kifejezésre jut. De azon erkölcsi momentumok, a melyek az előbbi korszakban befolyásolták a választás irányát, t. i. az Árpád véréből való származás, vagy az elhunyt királyhoz való rokonsági viszony avagy az apák érdemei iránti kegyelet, jelentőségüket vesztik és helyöket a politikai hatalmi érdekek és az ifjabb királyság intézményének új alakban való felélesztése, foglalják el.

A török elleni védelem ugyanis azt kivánta, hogy a nemzet azt válaszsza királyává, a ki elsőszülöttségi örökösödési jogánál fogva az osztrák örökös tartományoknak is urává lészen s a kinek ennélfogva kilátása van a német-római császári trónra is; mert így külföldi hatalmára támaszkodva, az országot a török ellen több sikerrel védheti meg. A mi pedig az ifjabb királyságnak új alakban való fölélesztését illeti, ez a dynastia érdekében történt, mert a dynastia csakis így vélte biztosítottnak azt, hogy az örökös tartományokban fennálló elsőszülöttségi elv a gyakorlatban Magyarországra nézve is érvényesülni fog.

De épen azon körülmény, hogy e kettős okból mindig az választatott Magyarország királyává, a kit a trón az elsőszülöttség rendje szerint is illetett volna, tette szükségessé egyúttal azt is, hogy a magyar királyi trónra jutásnak jogalapjaként a választás elve mindig határozottabb külső alakban nyerjen kifejezést.

Azon időben ugyanis a szabad választás egyértelműnek tekintetett a nemzet szabadságával, a királyi hatalom korlátoltságával és a nemzeti souverainitas elismerésével; az öröklés elvének elismerése pedig azon veszélyt rejtette volna magában, hogy az örökölt ország patrimoniumnak fog tekintetni s ez maga után vonja a királyi hatalom absolut korlátlanságát, megfosztja a nemzetet attól, hogy részese legyen az állami hatalomnak s ilyképen a nemzetet a hatalom tárgyává teszi.[1]

Addig, a mig a nemzet szabad királyválasztási joga kétségbe nem vonatott, a nemzet is megalkudott a körülményekkel és tartózkodás nélkűl választotta s koronázta királyává az osztrák örökös tartományoknak elsőszülöttségi jogon örökös urát. De alig hogy a királyválasztás joga az 1687. évi országgyűlésen törvény által felfüggesztetett és az elsőszülöttségi fiági örökösödés kimondatott, kitört a kedélyek elfojtott vihara s megindúlt a II. Rákóczy Ferencz nevéhez fűződő 8 éves szabadságháború, melynek nem kevesebb volt a czélja, mint elszakadni az ausztriai háztól.

Az 1687. évi 2. t.-cz. I. Lipót nagy érdemeire hivat-

---

[1] Ennek igazolására lásd a Rákóczyval szövetkezett rendek békebiztosainak 1705. évi decz. 28-án a császár békebiztosaihoz intézett levelét: „Azonban kétféle lehet az örökösödés alakja. Egyik az, hogy az uralkodás apáról fiura száll; másik az, hogy az uralkodó az ilyen országot örökös birtokjog alapján birtokolja, noha más törvények szerint kormányozza. *És a fejedelmek mégis egynek veszik az örökösödési jog szerint való uralkodást ezen örökös birtokjoggal, a melyet a németek Leibeigenneck neveznek.* Ily módon történt nálunk is, t. i. miután eltöröltetett a bulla záradéka s megállapíttatott az örökösödés; visszaélés útján ránk is kiterjesztették az örökös birtokjogot, olyformán, hogy mikor minden örökös országra ki akartak vetni 12 milliót, azt mondták: mivel Magyarország az örökös országok 1/3-át teszi, tehát fizessen 4 milliót. (Ladányi: Magy. alktm. tört. 375–376. ll., Rákóczy Historie de revolution III. 99—149. ll.

kozva, a nemzet hálaérzetének örök bizonyságaképen kimondja: hogy ezután az ország rendei „soha senki mást nem fognak királyokúl tekinteni és ilyenné koronázni, csak ő Felsége fiörökösei közűl (propriis ex Lumbis suis descendentium Masculorum Haeredum Primogenitum) az elsőszülöttet, annyival is inkább, mert ezt rendeli az 1547. évi 5. t.-cz. és más e tárgyban alkotott törvény is; ennélfogva valahányszor előáll a királyfelavatás szüksége, mindig ő Felsége fiutódait fogják megkoronázni a fölavatási hitlevél pontjainak elfogadása, királyi megerősítés általi biztosítása, azon eskü letevése után, a melyet le szoktak tenni ő Felsége elődei is." — E törvényben azonban oly valótlanság mondatik, a melyet az eddig előadottak, sőt maga az itt idézett 1547. évi 5. t.-cz is megczáfolnak, mert hiszen ez elsőszülött örökösödési jogáról ezt megelőzőleg egy törvényünk sem tett említést.

Az örökösödést azonban ezen törvény sem mondja ki feltétlenűl, hanem kiköti a hitlevél kibocsátását, erre az eskü letételét és a koronázást.

Az ezen évi 3. t.-cz. pedig arra az esetre, ha a fimaradékok kihalnának, kimondja: „hogy a magyar korona öröklési joga Spanyolország mostani királyára, II. Károlyra, s ennek fimaradékaira szálljon, úgy azonban, hogy amint fennebb mondatott, a koronázást előzze meg a felavatási hitlevél elfogadása, s királyi esküvel való megerősítése. És ha végűl mind ő cs. kir. Felségének, mind a spanyolországi felséges királynak férfiágon magva szakadna, akkor ismét helye legyen a Karok és Rendek ősi és jóváhagyott szokásainak és jogainak a királyok választásában és koronázásában."

Ugyanezek jutnak kifejezésre az 1687. évi országgyűlésen megkoronázott Józsefnek hitlevelében[1] is, a kit az 1687. évi 1. t.-cz. szerint „unanimiter et faustis acclamationibus rite" koronáztak királylyá.

Ezen törvények szerint tehát kimondatott ugyan, hogy az ország azt tartozik királyáúl elismerni és megkoronázni, a ki az elsőszülöttség rendje szerint következik; de az örökös részéről teljesítendő feltételek, a koronázás és a szabad vá-

---

[1] József hitlevelét l. Kovachich Suppl. III. 425. *l.*, magyar fordításban közli Ladányi: Magy. alktm. tört. 273. l.

lasztás jogának fentartása, azt mutatják, hogy e törvények Magyarország választó-királysági jellegét meg nem szüntették, hanem a választás jogát az örökösökül választott fiági utódok kihalásának idejéig csak felfüggesztették.

De a szabad választás elve annyira össze volt nőve a nemzet jogi meggyőződésével, hogy annak még felfüggesztésében sem tudtak a kedélyek megnyugodni.

Első örökösödési jogon megkoronázott királyát nem ismerte el királyáúl a magyar, hiában volt annak fején szent István koronája. Az 1703-ban kiütött nyilt háború főokáúl azt hozta föl az ország, hogy az 1687. évi országgyűlés meg volt félemlítve. és ott József öröklési jogának elismertetése és megkoronázása ki volt erőszakolva.

Ennélfogva az 1687. évi 2. és 3. t.-czikkek valóban csak az 1711. évi szatmári béke után léptek életbe, III. Károly trónöröklésével, a kiben a Habsburg-dynastia fiága kihalt.

15. §. *A nőági öröklés kimondása az 1723. évi 1. és 2. törvényczikkben.*

József halála után az 1687. évi 2. t.-cz. értelmében az elsőszülöttség rendje szerint ennek testvéröcscsét, Károlyt illette a magyar trón, őt kellett a nemzetnek királylyá koronázni. De ez nem az a Károly volt, a kinek fiági öröklését az 1687. évi 3. t.-cz. ismerte el, mert az a Károly, a spanyol király, ekkor már rég nem élt, s benne a Habsburg-dynastiának spanyol ága kihalt.

Az 1712-ik évi országgyűlésen végbement Károlynak, — ki mint magyar király e néven III-ik, mint német-római császár VI-ik — megkoronázása, a miről az 1715-ik évi 1. t.-cz. tanuskodik.

A szabad választás jogát a nemzet a fiág kihalása esetére ismét biztosítani akarta, s e végből az 1715 ik évi 3. t.-cz.-ben ismét kijelentetett: hogy a néhai Lipót királytól leszármazó fiág kihalása esetére a karok és rendeknek ősi és régi s jóváhagyott szokása és joga a királyok választása és koronázása tekintetében helyt nyerjen.

III. Károlynak fiai nem levén, az 1723-ik évben immár közel volt az ország ahhoz, hogy a szabad királyválasztás jogát visszanyerje. III. Károly tehát arra törekedett, hogy férfiivadék nélkűl bekövetkező halála esetére a trónt leányainak, illetőleg ezek egyikének biztosítsa, ezen czélját azonban csak úgy vélte sikerrel elérhetni, ha a propositio e tekintetben a nemzet részéről tétetik meg.

Kívül esnék e tanulmány keretén részletesen előadni azon történelmi eseményeket, a melyek Károly e törekvéseire, a közvéleménynek a nőági örökösödés elfogadására való előkészítésére vonatkoznak.[1]

E helyütt csak annyit jegyzek meg, hogy a horvátországi rendek az 1712. évi országgyűlésre küldendő követeik megválasztása végett tartott zágrábi gyűlésen, ismerve a fejedelemnek ez iránti óhajait, Eszterházy Imre zágrábi püspök indítványára kijelentették: hogy az uralkodóház nőágának trónöröklési jogát elismerik, azon kikötéssel, hogy ugyanaz legyen Horvátország fejedelme, ki az örökös tartományok ura. E határozatukat közölték Károlylyal, ki azt szentesítette is, noha ezen szentesítés közjogunk értelmében, mint koronázatlan fejedelemtől származó, érvénynyel akkor sem bírna, ha Horvátországot külön törvényhozási jog illette volna.

De a horvát rendek ezen határozata már csak azért sem tekinthető egyébnek, mint egy privát kijelentésnek arról, hogy ők a magyar országgyűlésen hajlandók a nőági örökösödés elfogadására, mert hiszen Károly négy nappal a szentesítés után, 1712. évi május 20-án a koronáztatása alkalmával kiadott hitlevelének 4. pontjában s az 1715. évi 3. t.-cz. szentesítése által a fiág kihalása esetére a szabad választás jogát elismerte, már pedig ezen törvények Horvátországra nézve is ugyanazon hatálylyal birnak, mint a szorosan vett Magyarországra nézve.

Az 1722-ik évi országgyűlésen a közvélemény már annyira elő volt készítve a nőági örökösödés elfogadására, hogy a formalis kezdeményezés is a rendek részéről indúlt

---

[1] Erre nézve l. Salamon Ferencz: A királyi szék betöltése 81—113. ll. és 127—139. ll. Továbbá Vigyázó Ferencz: A pragmatica Sanctió: 25–52. ll.

ki,[1] és így mi sem állott útjában annak, hogy a nőági öröklésödés kimondassék és törvénybe iktattassék.

Az 1723. évi 1. és 2. t.-czikkek, melyekben ez megtörtént, korántsem azonosak azon családi örökösödési rendelkezéssel, a melyet Károly az 1713-ik évben április 19-én 24 belső titkos tanácsosa jelenlétében, kik között három magyar főúr is jelenvolt, patrimoniumára vonatkozólag tett, valamint nem azonos az ezen rendelkezés kijelentéséről fölvett jegyzőkönyvvel sem, melyet azután 1820. április 22-én Ausztriában, ugyanezen évben Sziléziában, Cseh- és Magyarországban, 1722-ben Krajnában, Karinthiában és Stiriában, 1724 ben Belgiumban, 1725-ben pedig az olasz birtokokban hirdettek ki, s mely az osztrák pragmatica sanctio neve alatt ismeretes.

A dynastia örökösödési joga ugyanis egészen más természetű volt és némi tekintetben más természetű ma is ezen tartományokban, mint Magyarországon. Mert a míg az osztrák tartományok az ausztriai háznak patrimoniumat képezték, — a mit a németek Leibeigennek neveznek, — és így azokra nézve a fejedelem magánhatalmánál fogva tetszése szerint, illetőleg az uralkodóháznak tagjai között kötött magánjogi természetű örökösödési szerződések és előző végrendeletek korlátai között szabadon rendelkezhetett, vagy más uralkodócsaládokkal szabadon szerződhetett: addig Magyarországra nézve ezt tenni nem volt joga, mert Magyarország a trónörökösödés kimondása következtében sem vált patrimoniummá, nem került királyainak ország- vagy tartományuralsági hatalma alá, hanem megmaradt közhatalmi királyságnak, a melyben a király hatalma nem Landesherrschaft, hanem a nemzettől reá ruházott közhatalom (l. I. rész 3. és 4. §§-ai).

Téves felfogás az, hogy fejedelmünk Ausztriában absolut hatalmánál fogva volt jogosítva a trónöröklés kérdését házi rendelkezésével szabályozni. Az absolut hatalom is lehet közhatalom, a mely esetben azonban a fejedelem legfeljebb csak utódját nevezhette volna ki; mert az uj utód absolut hatalmánál fogva ugyanezt tehetvén, az elnöd által meghatározott örökösödési rendet tetszése szerint megint megváltoztathatná.

[1] A nőági örökösödés elfogadására vonatkozó országgyűlési tárgyalásokat lásd: Salamon Ferencz: A királyi szék betöltése 140—223 ll.

De patrimoniális országokban a fejedelemnek nem állt jogában a magánjogi természetű családi szerződések vagy rendelkezések önhatalmú megváltoztatása, csak akkor, ha őt magánkötelezettségek e tekintetben nem kötötték. Az örökösödési családi rendelkezések tehát ott a hitbizományok jellegével birtak, a melyeket az öröklésre jogosítottak érdekeinek megsértése nélkűl lehetett csak jogosan megváltoztatni.

Ha tehát Károly az örökös tartományokban a nőági örökösödést családi rendelkezéssel megállapította, az csak előzőleg megkötött örökösödési szerződések alapján, vagy ily szerződéseken alapuló és őt illető rendelkezési joggal történhetett, s ebbeli rendelkezése nem fejedelmi rendelet, hanem az uralkodó család házi törvényeinek jellegével kellett hogy bírjon.

Ez nemcsak a patrimoniális állam természetéből következik, hanem kitünik az 1713. évi örökösödési okmány következő szavaiból is: „midőn valamennyi elősorolt titkos tanácsosok s miniszterek együtt valának, ő csász. Felsége tudtúl adá, hogy titkos tanácsosai s miniszterei ilyszerű egybehívásának oka s czélja az volna: értésökre juttatni, hogy megboldogúlt és Istenben nyugvó kegyes és nagyon tisztelt atyja, Lipót császár, valamint legkedvesebb testvérbátyja, akkor római király, utóbb római császár, boldog emlékezetű József ő Felsége s szeretett atyjafia és végre ő csász. Felsége, mint akkoriban Spanyolország elismert királya között bizonyos egyezmények, rendelkezések és örökösödési szerződések léptettettek életbe, melyeket különféle császári titkos tanácsosok és miniszterek jelenlétében kiki hitével erősített és biztosított. Minthogy azonban ama tanácsosok és miniszterek közűl jelenleg kevesen vannak már életben, ő csász. Felsége múlhatatlanúl szükségesnek találta a maga köré gyüjtött titkos tanácsosoknak és minisztereknek nemcsak a fentebbit tudomásukra adni, hanem az említett rendelkezéseket és szerződéseket is közzétenni és felolvastatni, a mint is ő csász. Felsége a felolvasást udvari korlátnokjának, Seilern grófnak legott megparancsolni méltóztatott.“ [1]

---

[1] Salamon F. i. m. 103–104. ll.

Az osztrák pragmatica sanctio tehát nem új örökösödési rendnek a megállapítása, hanem a már megállapított és titkos családi szerződéseken és rendelkezéseken alapuló régebbi öröklési rendek publikálása, a mint ezt a régebbi örökösödési szabályokkal való egybevetés segélyével Gustermann világosan kimutatja.[1]

De abban már nincs igaza Gustermannak, hogy Károlynak csak akkor lett volna jogában új öröklési rendet megállapítani, ha állama egyúttal patrimoniális birodalom lett volna.[2] Hiszen épen azért nem tehette ezt, mert patrimoniális szerződések és családi rendelkezések korlátolták benne.

Gustermann valótlant állít akkor is, a midőn azt mondja, hogy Magyarország köteles volt elfogadni a nőági örökösödést.[3] Valótlant, mert Magyarország csak a fiág trónöröklését fogadta el, melynek kihalta után semmire sem volt kötelezve.

Salamon Ferencz azt állítja, hogy az 1713. évi április 19-én kelt családi okmány első része először hozza nyilvánosságra a Leopold által 1703-ban a nőág örökösödését illető szerződést; második része pedig épen ezen szerződést semmisíti meg, a mennyiben Károly leendő leányainak elsőséget ad József és Leopold leányai felett.[4]

Salamon azonban téved abban, hogy ezen okmány a régi örökösödési rendet felforgatja, sőt ellenkezőleg, fentartja, a mennyiben a Lipót-féle örökösödési szerződés Józsefet tekinti utolsó trónbirtokosnak és így az ő leányait jogosítja öröklésre a maga leányai előtt, a Károly-féle okmány pedig ugyanezen rendet tartva szem előtt, a maga, mint utolsó trónbirtokos leányainak elsőbbséget ad testvérei és nagynénjeivel szemben.

Magyarországnak semmi köze sem volna az osztrák örökösödési szabályokhoz, ha a nőági öröklésről szóló 1723. évi 1. t.-cz. 3. §-a és a 2. t.-cz. 9. §-a azokra nem hivatkoznék. Az említett 3. §. ugyanis a királynak azon óhaját foglalja törvénybe: hogy Magyarország és a hozzákapcsolt

[1] Gustermann: Die Ausbildung der Verfass. d. Königr. Ung. 213—221 ll.
[2] U. o. 217. l.
[3] Gustermann i. m. 229 l.
[4] Salamon F. i. m. 102. l.

részek, országok és tartományok koronájára ugyanazon mód szerint állapíttassék meg a trónöröklés, mint a milyen a férfiak elsőszülöttségének rendje szerint ő Felsége többi Németországon belől és kívül fekvő örökös országaiban és tartományaiban elválaszthatlanúl s a fokok hasonlósága mellett azon egy vonal férfiivadékai előjogának fentartása mellett már elrendeltetett, megállapíttatott, közzététetett és elfogadtatott.

A 2. t.-cz. 9. §-a pedig határozottan azt mondja, hogy Magyarországra nézve azon trónöröklést fogadják el, mely „a felséges ausztriai házban behozatott és elismertetett.“

Mindazonáltal a nőági örökösödésre vonatkozó 1723. évi 1. és 2. t.-czikkek, a melyeket az irodalomban is, és későbbi törvényeinkben is, de meg a közéletben általában magyar pragmatica sanctiónak neveznek, korántsem törvénybe iktatása az osztrák pragmatica sanctiónak, hanem önálló törvényalkotási mű, mely a trónöröklést az elsőszülöttség rendje szerint szabályozza s több tekintetben részletes alkotmányi intézkedéseket foglal magában.

Az osztrák uralkodóház családi szabályai és örökösödési szerződései tehát az idézett magyar törvényekben foglalt hivatkozás következtében korántsem váltak a magyar alkotmány jogszabályainak önálló részévé, sem a magyar törvényekkel egyenlő erejűvé; mert részben titkos, részben nyilvánosságra hozott szerződések és családi rendelkezések a magyar közjognak részét nem képezhetik.

A magyar törvénynek ez a hivatkozása tehát nem értelmezhető másként, csak úgy, hogy a törvényhozásnak czélja volt Magyarországon is ugyanoly öröklési rendet meghonosítani, a milyen Ausztriában már fennállott. Ennélfogva ezek az örökösödési szabályok csak annyiban érdekelhetik Magyarországot, a mennyiben a magyar trónöröklési törvény esetleg homályos vagy kétes értelmű szövegének felderítésére némi támaszt nyujthatnak és a törvény magyarázásánál segédeszközűl szolgálhatnak. De a hol a magyar törvény világos, ott az osztrák trónöröklési szabályok figyelembe egyáltalában nem vehetők.

16. §. A nőági örökösödés az 1723. évi 1. és 2. törvényczikkek szerint.

Az 1723. évi 1. t.-cz. bevezetése a nemzetnek a király iránti háláját kifejezvén, az ez után következő 1. §-ban mintegy hála fejében kimondja: hogy a felséges ausztriai ház női ágát is, annak és az attól leszármazóknak magvaszakadtáig, az ország és kapcsolt részeinek összes karai és rendei Magyarország királyi koronájára és a hozzá tartozó részekre, országokra és tartományokra egyetértő szabad szavazattal kikiáltották és ő Felségéhez menesztett ünnepélyes küldöttséggel meghívták.

A törvény további szövege elmondja, hogy a király ezen ajánlatot elfogadván, ahhoz nemcsak hozzájárúlt, hanem még azt az óhaját is kifejezte, hogy Magyarország és kapcsolt részeinek koronájára ugyanazon mód szerint állapíttassék meg a trónöröklés, mint a milyen a férfiak elsőszülöttségének rendje szerint ő Felsége többi, Németországon belől és kívül fekvő örökös országaiban és tartományaiban stb. már meg van állapítva, — a mint a 4. §. mondja: „Úgy, hogy azon nő vagy annak férfiörököse, ki a felséges ausztriai ház mondott országai és tartományainak, a felséges ausztriai házban bevett s említett elsőszülöttség rendje szerint örököse: ugyanazon trónöröklési rend szerint ezen s a jövendő esetekben örökösödési joggal a Magyarország s hozzá csatolt, szintén eloszthatlanoknak értendő részek, országok s tartományok csalhatatlan királyáúl tartassék és koronáztassék.“

Az 1. t.-cz. tehát nem mond egyebet, mint kifejezi a két törvéhyhozási tényezőnek (a rendek gyülekezetének és a királynak) egymást kiegészítő óhajtásait s a törvényhozás czélját.

Magának a trónörökösödésnek szabályait az ezen évi 2. t.-cz. 5—10. §§-ai tartalmazzák, a 11. §. pedig a megállapított nőágak kihalása esetére fentartja a szabad királyválasztás jogát. Az említett §§-ok szövege ez:

„5. §. Ő legszentebb cs. és kir. Felsége férfiivadékának magvaszakadtával (melyet Isten kegyelmesen eltávoztatni méltóztassék), a trónra következésnek örökösödési jogát Magyar-

országra és koronájára és a hozzá tartozó részekre, tartományokra és országokra, melyek Isten segedelmével már visszafoglaltattak, vagy ezután visszafoglalandók lesznek, a felséges auszriai ház nőági ivadékára is, még pedig első helyen a most uralkodó császári és királyi Felségétől;

„6 §. azután ennek kihaltával a néhai dicső Józseftől;

„7. §. s ezeknek kihaltával a néhai dicső Lipóttól, — császártól és Magyarország királyaitól leszármazó és azoknak törvényes, római katholikus mindkét nemű utódaira, ausztriai főherczegekre, az Ő legszentebb cs. és kir. most országló Felsége által már a Németországon belől és kívül fekvő örökös országai és tartományaiban, melyek Magyarországgal s a hozzá kapcsolt részekkel, országokkal és tartományokkal eloszthatlanul és elválaszthatlanul, kölcsönösen és együtt örökösödés szerint birandók, megállapított elsőszülöttségi rend szerint, az előrebocsátott joggal és renddel, országlás és kormányzás végett átruházzák;

„8. §. és az emtített trónkövetkezést elfogadják;

„9. §. s ekképen ugyanazon nőági örökösödést, mely az ausztriai házban el van fogadva, — kiterjesztvén arra most akkorra (nunc pro tunc), az 1687. évi 2. és 3., úgyszinte az 1715. évi 2. és 3. törvényczikkeket, — az előadott rend szerint megállapítják.

„10. §. S elhatározzák, hogy azon felséges ház előbb említett nőági ivadékainak, mint fennebbi módon kijelentett örökösöknek és mindkét nembeli trónra következő ausztriai főherczegeknek, el kell azt fogadni és helybenhagyni és Magyarország s a hozzá kapcsolt részek, országok és tartományok karainak és rendeinek, az előrebocsátott, hasonlóképen az előző módon ő cs. és kir. Felsége által legkegyelmesebben megerősített hitleveli és más előre kijelentett szabadságaikkal és előjogaikkal együtt a fent idézett czikkelyek tartalma szerint minden következő időkben a koronázás alkalmával meg kell tartani.

„11. §. És csak a mondott női ág mindenképi kihalása esetére tartják fenn a karok és rendek maguknak ősi és régi s helybenhagyott és bevett törvényes szokásukat és előjogukat a királyok választásában és koronázásában.“

Vizsgáljuk már most, hogy minő öröklési rendet állapít meg ez a törvény Magyarországon.

Először is az ausztriai ház nőágait három csoportba osztja, úgymint III. Károly, József és I. Lipót leányainak ágaira, s ezek közűl első sorban a Károly leányaitól származó ágakat, másodsorban a József leányaitól és harmadsorban az I. Lipót leányaitól származókat jogosítja a trónöröklésre.[1] Ennélfogva mindaddig, a míg Károlytól származó ivadékok élnek, a második, s a míg ezek élnek, a harmadik csoport ivadékaira sor nem kerülhet.

A magyar pragmatica sanctio tehát ebben a tekintetben lényegesen eltér az osztráktól, a mennyiben utóbbiban egy negyedik csoport is jogosítva van az öröklésre, t. i. Lipót leányainak csoportja után az ausztriai ház valamennyi ágait is illeti a trón, holott a magyar trónöröklési törvény ezekről nem tesz említést.

A magyar trónöröklési törvényből továbbá világosan megérthető, hogy az örökösödés elsőszülöttségi és ági örökösödés, és hogy mindkét nemű utódokat illeti a trón valamennyi ágból (2. t.-cz. 7. §.), azaz az öröklésre jogosított leányok fimaradékainak hiányában azoknak leánymaradékait épen úgy, mint az öröklésre jogosított fiúk leányait.

Az már most a kérdés, vajjon az utolsó trónbirtokos leánymaradékai megelőzik-e annak fivéreit vagy nőtestvéreinek fiait, azaz cognatusi trónöröklési rendet állapít-e meg a törvény; vagy pedig mindaddig, a míg az első törzsanyától leszármazók között fiági fimaradékok vannak, ezek előzik meg a nőket, azaz nőágival vegyes fiági örökösödéssel van dolgunk?

Az 1. t.-cz. 3. §-ának ezen szavai: „eiusmodi in s. Regni Corona successionem, eodem, quo *Masculorum Primogeniturae Ordine,* etc. *habitaque in gradunm aequalitate, eiusdem Lineae Praerogativae Masculorum ratione,*" — úgy szintén a 4. §. ezen szavai: „Ita, ut illa, *vel Masculus eius-*

---

[1] I. Lipót † 1705

I. József	Mária Erzsébet	Mária Anna	III. Károly
Mária Josefa, Mária Amália	III. csoport.		Mária Terézia
II. csoport.			I. csoport.

dem Haeres, qui vel quae, praemissorum Augustae Domus Austriacae Regnorum et Provinciarum Haeres existet," — nem nyujtanak elég felvilágosítást, és épen úgy értelmezhetők akként, hogy csak ugyanazon ágban előzik meg a férfiak a nőket, nem pedig a főágban is; valamint akként is, hogy az egyes leányoktól leszármazó ágak egy-egy főágnak veendők, a melyen belől a férfiak általában megelőzik a nőket.

Itt tehát csakis a törvényben hivatkozott családi rendelkezés adhat felvilágosítást, mely szerint a férfiak nemcsak egy ágon belől, hanem általában a fiág bir elsőbbséggel, azaz a trónöröklés nem cognatusi, hanem nőágival vegyes fiági öröklés.[1]

Az 1723. évi 1. és 2. t.-czikkbe iktatott magyar pragmatica sanctio az örökösödés kérdését szembetűnő felületességgel szabályozza, mert sem a repraesentatio elvéről, sem a fiágnak a nőágak feletti előnyéről, sem az utószülöttek örökösödési jogáról nem tartalmaz részletesebb intézkedéseket, hanem egyszerűen utal az ausztriai házban annak egyéb tartományaira nézve megállapított örökösödési szabályokra, a melyek Magyarországon soha sem publikáltattak.

---

[1] Erre nézve lásd Lipófnak 1703. szeptember 2-án kiadott statutumát: „In Hispanicae ditionis regnis et provinciis aque ac in aliis Nostris regnis et provinciis haereditariis *successio marium sanguinis nostri per lineam masculinam* ex legitimo matrimonis progenitorum, non legitimatorum; *omnibus foeminis, earumque descendentibus, maribus, et foeminis, cuiuslibet lineae aut gradus,* aeternum praeferatur, atque inter successures primogeniturae ratio perpetim observetur.

Si vero filius Noster Rex Carolus *sine liberis masculinis* ex legitimo matrimonio procreatis decessurus esset, et *horum posteri masculi* legitimi *per lineam masculinam descendentes (sive superstitibus descendentibus foemineis earumve liberis masculis, et foeminis, sive iis deficientibus) quandocunque extinquerentur,* tota monarchia hispanica omniaque illi connexa seu subjecta regna, et provinciae ad Nos filiumque Nostrum primogenitum, eiusve superstites liberos et descendentes legitimos, non legitimatos, iuxta receptam, et nunc denuo stabilitam in domo Nostra Augusta succedendi rationem protinus reservantur.

Ratione foeminarum superstitum id observandum erit, quod in proximo casu constitutum est: harum omnium, et procedentium ex iis marium utriusque stirpis successione *post omnes utrinque mares per lineam masculinam descendentes legitimos* (quodlibet gradu sint, aut cuicunque lineae) *semper rejecta.*"

Ez a törvény tehát mindenesetre még kiegészítésre szorúl. Trónöröklésre a 2. t.-cz. 7. §-a szerint csak római katholikus vallású törvényes házasságból származó ausztriai főherczegek jogosítvák. De hogy kik tekintetnek ausztriai főherczegeknek, arról e törvény szintén hallgat. Ennélfogva erre a kérdésre szintén csak az uralkodócsalád házi törvényei adhatnak felvilágosítást.

Ausztriai főherczegeknek tekintendők a trónöröklésre jogosított leányoktól törvényes és egyenrangú házasságból született mindkét nembeli fiági leszármazók, de a lányok csak férjhezmenetelökig.

Az utólagos házasság által törvényesített, vagy örökbe fogadott gyermekek a trónöröklésre képesítve nincsenek.[1]

Egyenrangú házasság alatt kell érteni oly házasságot, mely az európai uralkodó családok, valamint a régi német birodalomban volt és mediatisált fejedelmi családok tagjaival köttetett, kiknek az 1815. évi német „Bundesact" az egyenrangúság kiváltságát fentartotta.

A leányok a császári ház fennálló házi törvényei és családi szabályai értelmében kötelesek esküvőjük előtt a maguk és utódaik részéről, a mennyiben nem ausztriai főherczeghez mennek férjhez, hit alatt lemondani mindazon utódlási és öröklési jogról, a mely őket születésüknél fogva megilleti; ha pedig ausztriai főherczeghez mennek férjhez, akkor csak az őket nemre, ágra és korra nézve megelőző családtagok javára kell lemondaniok.[2]

A főherczegnők az ilyen nagy ünnepélyességek közt végbemenni szokott renunciatio következtében megszünnek az uralkodóház tagjai lenni és elvesztik trónöröklési igényeiket, valamint mindkét nembeli utódaik is.

Ezen családi rendelkezés tehát megkönnyíti annak megállapítását, hogy kik vannak trónöröklésre jogosítva, s egész világossággal tárja szemünk elé, hogy a trónöröklési rend az egyes törzsanyáktól (Károly, József és Lipót leányaitól) le-

[1] Erre nézve lásd Lipótnak 1703. évi szept. 12-én kelt statutumát.

[2] Erre nézve lásd: Budapesti Közlöny 1890. évi évfolyam, junius 17-iki szám, Mária Valeria főherczegnő lemondása; továbbá 1890. évi évfolyam junius 18. szàm, Margit Klementina főherczegnő lemondása.

származó főágakon belől agnatusi, s a nőág öröklési joga csak a fiág teljes kihaltával, kisegítőképen lép életbe, az utolsó trónbirtokos leányától vagy az ehhez ágban legközelebb álló leánytól számítva, de ismét agnatusi alakban mindaddig, a mig az új nőágon belől agnatusok vannak, — s csak az agnatusok kihalása után alkalmaztatik ismét a nőági öröklés, de megint kisegítő módon.

A repraesentatio elve az ausztriai örökösödésnél el van ismerve, ennélfogva annak a magyarban is érvényesülni kell. Úgyszintén trónöröklési joggal bir az utolsó trónbirtokosnak egyetlen utószülött fia is, és így abban az esetben, ha a király figyermekek nélkűl halt el és várandó állapotban hagyta hátra a királynét, interregnum következik be mindaddig, a mig a várt utód megszületik és a trónöröklés kérdése eldönthetővé lesz.

Úgyszintén el van ismerve az oldalági trónbirtokostól leszármazók előnye is a trónról lemondottnak a lemondás után született gyermekeivel és az ezektől leszármazókkal szemben.

Bármennyire kell is ellsmernünk azt, hogy a következés rendjét az uralkodó család házi szabályaiban megállapított öröklés rendje határozza meg; mindazonáltal az öröklési jogot nem tekinthetjük azonosnak azzal, a mely Ausztriában fennáll. Mert a mig ott ezt az uralkodó család házi törvényei szabályozzák, és így annak esetleges megváltoztatása a házi szabályok megváltoztatásában áll; addig Magyarországon törvény által a törvény hozatala idejében fennállott ausztriai örökösödési rend állapíttatott meg, ennélfogva a házi szabályok megváltoztatása a Magyarországon ma fennálló örökösödési rendet nem érinthetné.

A mig tehát az osztrák trónöröklési rend az uralkodóház patrimoniális jellegű családi rendelkezésén alapúl; addig a magyar öröklési rendet országos törvény határozza meg, s ebben rejlik a két örökösödési jog között a legnevezetesebb jogi különbség.

Az 1723. évi 2. t.-cz. 10. §-a kijelenti, hogy az ausztriai ház nőági ivadékainak ezen öröklési rendet, a melyet t. i. ezen törvény megállapít, el kell fogadni és helyben kell

hagyni, és az ország szabadságaival együtt meg kell tartani, azaz önhatalmúlag vagy újabb családi szerződésekkel nem szabad megváltoztatni. Továbbá ugyanezen törvény kiköti az osztrák örökös tartományokkal való együttbirtoklást is. Ez által az Ausztriára vonatkozó és az uralkodóház házi törvényeiben megállapított örökösödési rend a magyar örökösödési rendtől függővé válik; ennélfogva a magyar pragmatica sanctio az osztrák örökösödési rend állandóságának is biztosítékát képezi.

Nevezetes különbség továbbá a két örökösödési jog között az, hogy a míg Ausztriában az örökösödési rend szerint következő a trónt feltétlenűl örökli, addig Magyarországon az öröklési jog (de nem az öröklési rend) feltételekhez van kötve.

Az 1723. évi 2. t.-cz. 9. §-a ugyanis kiterjeszti a most megállapított öröklési jogra az 1687. évi 2. és 3. t.-czikkeket. úgyszintén az 1715. évi 2. és 3. törvényczikkeket, azaz kiköti, hogy minden örökös magát megkoronáztatni, koronázása alkalmával a királyi hitlevelet kiadni s arra az esküt letenni tartozik.

Ez által a magyar pragmatica sanctio kétoldalú szerződés jellegét ölti, a mennyiben egyrészről kötelezi a nemzetet, hogy a megállapított trónöröklési rend szerint a trónra következőt királyáúl ismerje és koronázza, másfelől kötelezi az örököst, hogy magát megkoronáztassa és koronázás előtt az ország szabadságainak, szokásainak és törvényeinek megtartását igérő királyi hitlevelet bocsásson ki és arra az esküt letegye.

17. §. A pragmatica sanctio és a királyválasztás elve.

Az 1723. évi 1. és 2. törvényczikkek által kimondatott a nőági öröklés és megállapíttatott az öröklés rendje.

Úgy látszik tehát, hogy Magyarország ennek következtében örökös monarchiává alakúlt. De csak látszik, mert az örökös monarchiának csak külső formáját vette fel, lényegében azonban ezentúl is választó királyság maradt, akár csak az 1687. évi trónöröklési törvények elfogadása után.

Az 1723. évi 2. t.-cz. 11. §-a ugyanis a megállapított nőágak kihalása esetére fentartja a nemzetnek a királyválasztás ősi jogát, tehát a királyválasztás elvét nem adja fel végképen, hanem fentartva mint alkotmányos alaptételt, csupán alkalmazásáról mond le mindaddig, a míg a mondott nőágak ivadékai élnek. Tehát ugyanaz ismétlődik, a mi az 1687-ik évben, t. i. a királyválasztás bizonyos feltételek fennállásának idejére csak felfüggesztetik, de elvben érvényben marad.

Továbbá az ausztriai uralkodóház női ága nem a nemzet akaratától független örökösödés jogán, hanem a nemzet szabad akaratából választás útján jutott a magyar trónra, arra közfelkiáltással hivatván meg és a nemzet szabad akaratából állapította meg azokat a nőágakat, úgyszintén azon elsőszülöttségi rendet, mely az uralkodó családban annak örökös tartományaira nézve már fennállott és megszabta a feltételeket, a melyek mellett azon nő, vagy annak fiörököse, a ki az örökös tartományok trónját öröklendi, Magyarország és kapcsolt részeinek csalhatatlanúl királyáúl fog tartatni és koronáztatni.

Ennélfogva a magyar pragmatica sanctio dynastiaválasztás beczikkelyézéséről szóló törvény, mely az örökösödési rendet is megállapítja, mindazonáltal sértetlen fentartását kivánja azon intézményeknek (koronázás, hitlevél-kibocsátás, eskületétel), a melyek a királyválasztás idejében fennállottak, épen úgy, mint az 1687. évi 2. és 3. t.-czikkek.

A koronázás pedig, mint azt később látni fogjuk (III. rész), a királyi hatalomnak a nemzet által egy személyre való jelképes átruházása az alkotmányban kikötött feltételek elfogadása után, — valóságos királylyá avatás, melyben felavatóként a nemzet szerepel.

Mindez pedig határozottan arra vall, hogy Magyarország lényegében ma is választó királyság, melyben a király teljes királyi hatalmát megkoronáztatása alkalmával a nemzettől nyeri, azon feltételek teljesítése után, a melyeket tőle a nemzet alkotmányának és szabadságának biztosítására előzetesen megkíván.

A különbség csak az, hogy míg a szabad királyválasztás korában ezen feltételek változhattak és a nemzet és a meg-

koronázandó közt szabad egyezkedés tárgyát képezték; ma alkotmányszerűleg előre meg vannak állapítva és a nemzet nem minden trónüresedés után választ szabadon, hanem saját törvényben kifejezett akarata alapján azt tartozik királyáúl ismerni és megkoronázni, a kit a megállapított trónöröklési rend szerint a trón illet, mert az illetőt már a trónöröklési törvény elfogadásával trónörökössé megválasztott.

A magyar király tehát ma is, a pragmatica sanctio elfogadása után, a nemzet akaratából, nem pedig valamely attól független jogalapon bírja szent István trónját és viseli az ország szent koronáját, a mint Cziráky mondja: „Ennélfogva ezen felséges nemzetség oly jognál fogva uralkodik, melynél az egész világon sem erősebb, sem szentebb nem található, t. i. a nemzettől — melynek ez teljes hatalmában vala — önként és szabadon átruházott jogán, mely nem szorúl sem holmi kigondolt czímekre, sem elcsavart történetekre, a melyektől gyönge alapot kölcsönözzön.“ [1]

18. §. A pragmatica sanctio jogi természete.

Nem lesz talán felesleges a pragmatica sanctio jogi természetéről is néhány szót szólani.

Nem fér kétség hozzá, hogy a pragmatica sanctio törvény, mert hiszen az országgyűlés kezdeményezte, elfogadta, a koronás király szentesítette és szabályszerűen kihirdette; miután pedig a legfontosabb államjogi kérdések egyikét, azaz a trónöröklés kérdését szabályozza, ennélfogva alkotmányunknak sarkalatos törvényét képezi.

Nem is e tekintetben térnek el a nézetek a pragmatica sanctio jogi természetére nézve, hanem a körűl, vajjon a törvény jellegén kívül van-e annak más jellege is, mely annak különös, más törvényektől eltérő minőséget ad, azt más alaptörvényektől különböző charakterrel ruházza fel, vagy pedig

[1] „Regnat igitur Augusta haec progenies Jure, quo nihil firmius, nil sanctius toto orbe habetur, Jure videlicet a Natione, in cuius plena id potestate erat, sponte ac libere delato, neque ullis commentitiis titulis indiget, nullis detortis historiis, a quibus imbelle fulcrum mutuetur.“ (Cziráky: i. m. 190. l.).

épen olyan alaptörvény, mint alkotmányunk egyéb alaptörvényei.

Általában két ellentétes felfogással találkozunk. A régibb felfogással, a mely a pragmatica sanctiót szerződésnek tekinti a nemzet és az uralkodóház, illetőleg a nemzet és királya között; és az újabbal, a melyik azt Ausztriával kötött nemzetközi szerződésnek tekinti.

A régibb felfogást követi Deák Ferencz,[1] Salamon Ferencz,[2] Korbuly Imre,[3] Kiss István,[4] Horváth János[5] s ezen felfogás terjedt el a magyar politikai és közéletben is, sőt még az 1867. évi XII. t.-cz. bevezetésének negyedik bekezdésében is ez jut kifejezésre a következő szavakban: „azon alapszerződés, a mely az 1723. évi I., II. és III. t.-czikkek által felséges uralkodóház és Magyarország között létre jött stb.“

Ezzel szemben az újabb elmélet hívei Nagy Ernő,[6] Polner Ödön[7] és Vigyázó Ferencz[8] az állami souverainitas elvéből indúlva ki, kétségbe vonják, hogy a nemzet az uralkodóházzal szerződhetett volna, mert az uralkodóház közjogunkban mint külön jogalany nem szerepelhet. Minthogy azonban ezen törvény kimondja az örökös tartományokkal az együttbirtoklás elvét, ennélfogva azt Ausztriával kötött nemzetközi szerződésnek kell szerintök tekinteni.

A két ellentétes iskola között az okozza a nézeteltérést, hogy a míg a régebbi iskola megalapítói kevés súlyt helyezve az állam fogalmának elméleti meghatározására, a tényekből vonták le következtetésüket; addig az újabb iskola hívei az állam felől ma felállított elméletek alapjára állva akarják megfejteni a régibb kor történelmi eseményeiben gyökeredző kérdéseket.

---

[1] Adalékok a magyar közjoghoz; Közjogi és jogtört. észrevételek országgyűlési beszédek.

[2] A magy. kir. szék betöltése 184—186. ll.

[3] Magy. közjog 409. l.

[4] Magy. közjog 261. l.

[5] Az 1867-ik évi kiegyezés 20. l.

[6] Magy. közjog 174. l.

[7] Magyarország és Ausztria közjogi viszonya 106—110. ll.

[8] A pragm. sanctio 64—73. ll.

Mindkét iskolának követői között vannak olyanok, a kik túlhajtanak a következtetésekben.

Igy Horváth János a következőket mondja: „ha a pragmatica sanctio törvény, akkor új törvény által megváltoztatható, de ha szerződés, akkor csak az érdekelt felek beleegyezésével változtatható meg, ez pedig alig lehetséges, mert a másik szerződő fél nemcsak a király, hanem az egész uralkodó család, így még a „nascituri qui in utera sunt" kell, hogy ezek is beleegyezzenek; ha tehát szerződés, akkor tényleg (talán jogilag?) meg nem változtatható. Hogy némelyek pusztán törvénynek tekintik, annak oka 1. mert külalakja olyan, mint a törvény rendes alakja, 2. mert más király-családbeli taggal az akkori király III. Károlyon kívül alkudozás nem történt; de erre azt lehet válaszolni, hogy a király, mint a család feje, repraesentálja a dynastiát."

Azután számos idézettel bizonyítja, hogy a pragmatica sanctio szerződés és az 1723. évi 2. t.-cz. 5., 6. és 7. §§-aiból is arra a következtetésre jut, hogy mindaddig, a míg az ott meghatározott ágbeli római kath. mindkét nemű utódok léteznek, addig bármily módosítás vagy rendelkezés absolute ki van zárva.[1]

De vajjon akkor, ha a királynak, ki a dynastiát repraesentálta, joga volt a dynastia nevében szerződni, nincsen-e joga épen úgy szerződni ismét és nem raepraesentálja-e akkor is a dynastiát, ha az előbb létrejött szerződés megváltoztatására szerződnék? Hiszen ha azok nevében, „nascituri qui in utera sunt", joga volt a királynak szerződni, épen úgy joga volna ismét, de másképen szerződni.

A szerződési jelleg tehát nem alterálja a megváltoztathatóságot és így akár szerződés, akár olyan alaptörvény a sanctio pragmatica, melyben nincsen szerződési, hanem csak rendelkezési tartalom, a nemzet és király kölcsönös megegyezésével épen úgy megváltoztatható, mint a hogy létre jött.

A nemzet és az uralkodóház közötti szerződés jellege mellett tehát, ha az uralkodó képviseli az egész dynastiát, fennmaradhat annak megváltoztathatósága, mint bármely más törvényé, legyen az bár alaptörvény.

---

[1] Horváth J. Az 1867-ik évi kiegyezés. 23. l.

Annak útjában, hogy a pragmatica sanctio kölcsönös szerződésnek tekintessék a nemzet és az uralkodóház között, nem is a megváltoztathatóság áll, hanem az, a mit Polner is felhoz, hogy t. i. az uralkodóház nem államjogi tényező s mint közjogi intézmény, a magyar közjogban ismeretlen. Polnernek igaza van abban, hogy az uralkodóház nem államjogi tényező s legkevésbbé törvényhozási factor; ennélfogva különösen akkor, a mikor a király valamely államjogi kérdésben rendelkező törvény megalkotásánál mint államhatalmi factor közreműködik, nem a dynastia nevében működik, hanem egyedűl és kizárólag a saját nevében, mert hiszen a dynastia nem törvényhozási, nem államhatalmi tényező. Már pedig a trónöröklés tisztán államjogi kérdés, annak megállapítása épen úgy, mint megváltoztatása is egyedűl és kizárólag a teljesen souverain szent koronára, t. i. országgyűlésre és a királyra tartozik.

De a pragmatica sanctio nemcsak a trónöröklés kérdését szabályozza, hanem Magyarország és kapcsolt részeinek az osztrák örökös tartományokkal a kölcsönös védelem czéljából való elválaszthatlan együttbirtoklását is megállapítja, tehát oly kérdést is felölel, a melyik már nemzetközi tartalommal bír, mert nem csupán Magyarországot, hanem egy azonkívül álló külhatalmat is közvetlenűl érdekel.

A midőn tehát a pragmatica sanctio jogi természetét akarjuk megfejteni, ezt a két kérdést, t. i. az alkotmányit és a nemzetközit, a melyek közül az előbbi az utóbbival csak gyakorlati szempontból függ össze, a mennyiben a külügyi szövetség állandóságának biztosítására a nőági örökösödés elfogadása szolgál, — egymástól el kell választanunk.

Lássuk először az alkotmányjogi szempontot s vizsgáljuk, vajjon közjogunk szerint lehetséges-e oly törvény, mely a két államhatalmi factor, a nemzet és a király közötti szerződés tartalmával bir.

A ki ismeri alkotmányunk történelmét, az erre csak igennel felelhet. Hiszen alkotmányunk, különösen a vegyesházbeli királyok kora, jelesen Albert óta, a nemzet és királya között kötött szerződéseken épűlt fel s minden királyi hitlevél ily szerződésnek tekinthető. A nemzet, mint a souverain ha-

talom tulajdonosa, meghatározza a feltételeket, a melyek mellett az általa választott személyt királyáúl ismeri el, a ki azokat elfogadván, hittel megerősíti, a minek megtörténtével a nemzet őt megkoronázza, vagyis reá ruházza a királyi hatalmat és kötelezi magát, hogy neki engedelmeskedni fog, nem is annyira a királyi hatalomnak, mint inkább annak a physikai személynek, a kit a királyi hatalommal felruházott, a kit királyáúl elismert.

A királyi hitlevelek tehát szerződést tartalmaznak nemzet és egyén közt, az állami hatalom gyakorlására és gyakorlási módjára nézve.

De ez nemcsak koronázáskor fordúlt elő, mert Albertnek 1439. évi decretuma nemcsak tartalmára, hanem formájára nézve is szerződés a nemzet és már megkoronázott királya közt; mivel az két példányban állíttatott ki, az egyik a király, a másik a rendek által, külön záradékolással.[1]

Nemzet és király közötti szerződés tartalmával biró törvények tehát nemcsak nem ismeretlenek alkotmányunkban, hanem határozottan állíthatjuk, hogy alkotmányunk ily szerződéseken épűlt fel és épen ezen szerződések folytonos megújítása adott annak oly ellenállási képességet, hogy azt a külerőre támaszkodó erőszak sem volt képes megdönteni. A törvénynek oly felfogása tehát, hogy az szerződés nemzet és királya között, nemhogy veszedelmes volna az alkotmányra nézve, hanem még nagyobb erkölcsi felelősséggel terheli a királyt, hogy azt meg ne szegje, hanem végrehajthassa s mindenki által megtartassa. A forma, a melyben azután a törvény megjelenik, a szent korona egységes akaratát kifejező királyi végzemény, a mi azonban nem zárja ki azt, hogy annak tartalma szerződés legyen a nemzet és királya között.

És ilyen természetű törvény a pragmatica sanctio is a trónöröklés kérdésére vonatkozólag. A nemzet kötelezi magát, hogy azt, a ki a király családjából a családi törvényekben akkor megállapított örökösödési rend szerint a trónra következnék, királyáúl fogja ismerni és koronázni; de viszont feltételűl kiköti, hogy az örökös az ország törvényeinek és

---

[1] A király által kiadott példány a Corpus Jurisban, a rendeké Kovachichnál látható.

szokásainak megtartására hitlevelet fog kiadni, arra az esküt le fogja tenni és magát meg fogja koronáztatni.

Ez tehát szerződés a nemzet és királya között a trónöröklésre nézve és az örökösökre vonatkozólag, mely szerződés a trónra lépő királylyal a koronázás alkalmával a következő öröklésre nézve a királyi hitlevélben mindig megújíttatik.

Ez azonban nem zárja ki azt, hogy a nemzet és a király az öröklésre nézve új szerződést köthessenek, azaz új törvény által új trónöröklési rendet állapíthassanak meg, mert nem az örökössel, hanem az örökösre nézve szerződött a nemzet és kötelezte magát annak királylyá koronázására, az örökös által megtartandó feltételek teljesítése mellett.

A mi a pragmatica santio nemzetközi oldalát illeti, t. i. az együttes birtoklás és kölcsönös védelem kötelezettségének, vagyis a jogi personal unionak megállapítását Magyarország és Ausztria között, erre nézve azt szokták mondani, hogy ez nemzetközi szerződés Magyarország és Ausztria között.

Ennek a magyarázatnak csak egy nehézség áll útjában, és ez az, hogy a mai értelemben vett Ausztria akkor még nem létezett. Voltak az ausztriai dynastiának örökös tartományai, a melyek családi birtokának, patrimoniumának tekintettek és a melyek a westfali béke óta (1648) kormányzat tekintetében egy testté centralisált országcsoporttá kezdtek fejlődni; de nemzetközi szempontból a mai értelemben vett Ausztriáról mint államról akkor még nem lehet szó, mert hiszen az osztrák császárság megalakúlása csak 1804-ben fejeződött be, a német-római császárság teljes bukása után, addig pedig csak osztrák főherczegségről, morva őrgrófságról, cseh királyságról stb. lehetett szó, de ezek közűl abban az időben mint állam és mint nemzetközi jogalany már egyik sem szerepelt.

A patrimoniális elv uralma akkor már teljes vala az összes örökös tartományokban és nem ezen tartományok és országok, sem ezek együtt, hanem az ausztriai dynastia szerepelt mint külön nemzetközi jogalany. A dynastia volt ott az államalkotó tényező, mint a többi német fejedelemségekben, ez kapcsolta össze az egyes tartományokat egységes

birtoktestté más német fejedelemségekkel és a német-római császársággal szemben, nemcsak tényleg, hanem jogilag is. Az osztrák főherczeg, cseh király stb., nemcsak absolut uralkodónak, hanem egyúttal patrimoniális uralkodónak is tartotta magát, ki nem egy állam ügyeit vezeti korlátlan hatalommal, hanem családi házi hatalmának öregbítésén fárad. Más volt a francziák absolut királya, ki egy nemzet nagygyá tételére akarta használni hatalmát, ki a franczia fegyvereknek akart dicsőséget szerezni; és más az osztrák főherczeg, ki mint német császár, maga fáradt a német császárság gyöngítésén, hogy „házának hatalmát“ biztosítsa, ki házasságot köt és háborúkat visel, de nem azért, hogy egy nemzetet tegyen nagygyá, hanem hogy a családi patrimoniumot növelje. Hiszen a közös külügyminister ma is viseli Ausztriában a „császári ház ministeré“-nek czímét, s vajjon nem arra vall-e ez, hogy a dynastia volt a nagyhatalom, az volt s az akar lenni ma is a nemzetközi jogalany.

Ennek a dynastiának házi feje volt III. Károly magyar király, s ennek a dynastiának mint nemzetközi jogalanynak nevében kötött szerződést Magyarországgal az együttes birtoklásra és a kölcsönös védelemre.

Az ausztriai dynastiát, illetőleg ennek a fejét, a magyar királyt igérte a magyar nemzet megvédeni minden külföldi birtokában is annak kikötése mellett, hogy ő meg családi hatalmával is segítend megvédelmezni Magyarországot minden kültámadás ellen.

Nem azért utasította vissza a király az osztrák rendekkel kötni szándékolt szövetséget, mert azok nevében már ő szerződött, hanem azért, mert saját örökös országait nem ismerte el nemzetközi jogalanynak, egyedűl magát és házát tartva annak. A magyar országgyűlés*) pedig azért akart

*) A „magyar rendek“ csak a kor szokásainak megfelelő kifejezés a nemzet, illetőleg az ezt képviselő országgyűlés helyett, de alattuk korántsem szabad érteni a nyugoteurópai rendekkel egyértelmű rendi szervezetet, a hol minden rend külön testület volt a többi rendekkel szemben. A magyar karok és rendek az országgyűlésen a nemzet közjogi egészébe, a királylyal együtt az állami létre fejlődött nemzetnek a szent koronával kifejezett közjogi egészébe olvadtak egybe.

szerződni az örökös tartományok rendeivel, mert a magyar államjog szempontjából itélte meg azoknak közjogi helyzetét is, és bennök is egy souverain nemzetnek politikai jogokkal biró osztályát látta, nem pedig czímekkel és fekvő birtokokkal ékeskedő társadalmi osztályokat testületileg külön szervezkedve, minden politikai jogok és nemzeti hivatás nélkűl.

A király a rendek azon óhajára, hogy az örökös tartományok rendeivel is szerződésre lépjenek, ily választ adott: „De unione et securitate, respectu aliorum regnorum et provinciarum, adsecurat sua majestas status: se sollicitam curam habituram, quatenus plenam securitatem ac tranquillitatem habere possint.“[1] — Ez azt teszi, hogy Magyarországnak nincs oka aggódni az örökös tartományok és Magyarország közötti nemzetközi szövetség sorsa felett, mert az nem az örökös tartományok rendeit, hanem a dynastiát érdeklő kérdés, melyről elégséges, ha a dynastia feje gondoskodik.

A magyar országgyűlés meg is nyugodott ebben a válaszban, és azóta mindig úgy fogta fel a kérdést, hogy a pragmatica sanctio Magyarországot az uralkodóház patrimoniumának mint a magyar király külföldi magánhatalmának megvédésére kötelezi, nem pedig arra, hogy az osztrák örökös tartományok érdekeiért viseljen háborút.

Az 1741. évi országgyűlésen is így kiáltottak fel a rendek: „Moriamur pro rege nostro Maria Teresia!“ s nem az örökös tartományok érdekében, hanem a magyar király külföldi hatalmának megvédése érdekében fogtak fegyvert oly lelkesedéssel, hogy azonnal megfordúlt a háború koczkája.

A pragmatica sanctióban tehát a nemzet és az uralkodóház között jött létre nemzetközi szerződés a kölcsönös védelemre nézve, nem pedig az akkor még nem is létező osztrák császársággal.

De a viszonyok 1804-től kezdve megváltoztak, az osztrák örökös tartományok patrimoniális országcsoportjából előbb absolut uralmi osztrák császárság, 1848-ban alkotmányos monarchia fejlődött, s a dynastia helyett ez vált nemzetközi jogalanynyá. És épen ez a nagy átalakúlás okozta azután a

---

[1] Salamon F.: i. m. 197. l.

félreértéseket 1848-ban a pragmatica sanctio értelmezésére nézve, a mikor Magyarország nem érezte magát kötelezve az olasz háborúban való részvételre. Ezért vált szükségessé a változott viszonyok által megzavart nemzetközi kérdéseknek tisztázása 1867-ben, s ezért kellett a pragmatica sanctiónak nemzetközi vonatkozású tartalmát új törvényben hitelesen interpellálni.

Az 1867. évi XII. t.-cz. bevezetése is így fogja föl a kérdést, s nemzetközi szempontból hivatkozik a pragmatica sanctióra, a midőn azt Magyarország és az uralkodóház között létrejött ünnepélyes alapszerződésnek nevezi; nem pedig a trónöröklés szempontjából, a mi Magyarországnak tulajdonképen egészen belügye, s csupán az által függ össze Ausztriához való viszonyunk kérdésével, hogy az örökösödési rend azonossága képezi a változott viszonyok között is a kölcsönös védelem kötelezettségének leghathatósabb biztosítékát.

19. §. A trónváltozás és a trónlemondás.

A uralkodás megszünésének természetes módja a király halála, melynek beállta alkotmányunk jelen állása mellett a törvény szerint következő örököst ipso iure királylyá teszi. Maga az a tény, hogy a király meghalt, vonja maga után, hogy törvény szerinti örököse az ország csalhatatlan királyának tekintessék és koronáztassék.

Mindazonáltal alkotmányunk nem ismeri azt az elvet, hogy a király meg nem hal soha, „rex non moritur". Egyes közjogi írók ezt az angol alkotmányból vették át, minden indokoltság nélkűl.

Magyarország ugyanis, mint már kimutattam, lényegében ma is választó királyság, és a választás elve csupán fel van függesztve, de nincsen feladva. A hol pedig a királyi szék elvben választás által is betölthető, t. i. akkor, ha a fennálló trónöröklési törvények értelmében öröklésre hivatott örökös nincsen, ott beállhat az interregnum, és így nem lehet azt mondani: rex non moritur, mert ezen elv csak a korona személytelenségének tana mellett állhatna fenn, a mi pedig a magyar alkotmányban ismeretlen.

A franczia királyságra sem állott fenn ez a tan, ott sem ezt mondták az örökösödés folytonosságának jelölésére, hanem azt: „le roi et mort, vive le roi“. A király meghalt, éljen a király. De a magyar alkotmányban ezt ma, az örökösödés idejében is csak feltételesen lehet elfogadni, a menynyiben a trónöröklés feltételekhez van kötve, a melyeket az örökösnek teljesítenie kell, hogy az örökösödési jog fennállónak tekintessék. Ily feltételek: a hitlevél kiadása, az eskü letétele és a koronázás.

De ezen feltételek teljesítése a trónralépés, vagyis az előd halála időpontjában azonnal be nem következhetik, ennélfogva az örökös már elődje halálának pillanatától kezdve királynak tekintetik, feltételeztetvén, hogy az elébe szabott kötelezettségeknek meg fog felelni.

Az 1791. évi 3. t.-cz. a koronázás megejtésére 6 havi határidőt tűz ki az előd halála után, mondván, hogy időközben az örökös királynak minden jogai épségben maradnak, melyek az országnak alkotmányszerű közkormányzatára tartoznak, épségben maradván szinte ugyanazon király iránt tartozó jobbágyi hűségnek kötelezettsége; a kiváltságok adományozása minden esetre ezután is egyedűl a törvényesen megkoronázott királyi felségnél maradván.

Az örökös király tehát él ugyan a királyi czímmel, élvezi a királyi méltósággal járó sérthetlenséget, gyakorol királyi jogokat is, de valóságos királylyá, a ki a királyi hatalom teljétbirja, csak az örökösödési feltételek teljesítése után, a koronázás következtében válik.

Trónváltozás nemcsak a királyi előd halálával, hanem annak a trónról való lemondása következtében is állhat elő. Senkit sem lehet kényszeríteni, hogy az országlással járó megterheltetést akarata ellenére is viselje; ennélfogva úgy a koronás királynak, mint a trón örökösének is kell hogy meg legyen joga, a királyságról lemondani.

A trónról való lemondásnak ugyanazon hatálya van, mint a király halálának, t. i. beáll az örökösre nézve a trónöröklés, a lemondó király pedig utódjának alattvalójává válik. De ha a trónról lemondónak a lemondás után öröklésre képes ivadékai születnek, ezek csak a közvetlenűl utána

trónralépett királynak és tőle fiágon leszármazóknak kihalta után következnek az öröklés rendjében, tehát nem utószülöttnek, hanem az ifjabb ágon leszármazóknak tekintetnek. A lemondásnak, hogy érvénynyel bírjon, határozottan a magyar trónra kell vonatkozni és erről az országgyűlésnek is hivatalos formában kell értesíttetni.

V. Ferdinándnak 1848. évi deczember 2 án a trónról, Ferencz Károly főherczeg trónörökösnek pedig ugyanekkor a trónöröklésről, mely őt az 1723. évi I. és II. t.-cz. értelmében V. Ferdinánd után illette volna, történt lemondására vonatkozó és az 1861-ik évi országgyűlés elé terjesztett lemondási okiratok csak az ausztriai császárságról és az ehhez tartozó országokról szólanak. – Minthogy pedig, Magyarország mint saját alkotmányánál fogva önálló ország, azokban külön megemlítve nincsen ; minthogy továbbá azon okiratok az országgyűléssel tárgyalás, elfogadás és törvénybe iktatás végett nem is közöltettek: ezen trónlemondások az 1867. évi III. törv.-czikkel utólagosan beczikkelyeztettek ugyan, de az országgyűlés ugyanezen törvényben beczikkelyezett ünnepélyes óvást tett minden ebből Magyarország önállására és függetlenségére nézve vonható káros következtetések ellen.

Egyszersmind pedig az ország jogai biztositása tekintetéből jövőre nézve megállapíttatott, hogy minden ezentúl bekövetkezhető trónlemondás Magyarország külön értesítése mellett és alkotmányos hozzájárulásával történjék.

Ezen törvény szerint tehát a trónlemondás csak akkor érvényes, ha az törvénybe iktattatott.

III. Rész. A koronázás intézménye.

20. §. A koronázás az Árpád-házbeli királyok idejében.

Szent István, hogy a magyar nemzetet az európai keresztény népcsaládba fölvétesse és hogy ott annak a megfelelő külső tekintélyt is megszerezze, királyi czímet vett föl és ennek külső elismertetésére koronát kért a pápától.

Nem terjeszkedem ki annak kifejtésébe, hogy miért kérte azt a pápától és nem a német-római császártól, mert ez már sokak által megvitatott és eldöntött kérdés. E helyütt csak azt emelem ki, hogy a magyar nemzet örök hálával tartozik első királyának eme előrelátó bölcseségeért, mert ha István a császártól kéri a koronát, Magyarország ma már nem önálló állam.

Szent István felvevén a királyi czímet, a pápától a koronát egy bulla[1] kiséretében megkapván, magát 1000-ben augusztus 15-én ünnepélyesen megkoronáztatta. Mint mindenütt a keresztény világban, úgy Magyarországon is, ezen koronázás nem lehetett egyéb, mint az uralkodónak az egyház által való királylyá kenése, tehát kizárólag egyházi cselekmény, az egyházi személyek részvétele mellett véghezvitt ünnepélyes szertartás, melynek politikai sulyt egyedűl és kizárólag az egyházat a középkorban megilletett kitünő politikai állás kölcsönzött. Annál inkább volt ez kizárólag egyházi jellegű szertartás Magyarországon, mert azon időben a kereszténység a magyar nemzet zöme előtt egy idegen és a vezérnek a külföldiek segélyével megnövekedett anyagi hatalma által a nemzetre

[1] A bulla szövegét magyar fordításban közli Horváth M. Magyarorsz. tört. I. 190. l. — Sokan kétségbe vonják hitelességét, azt későbbi idők koholmányának tartván.

erőszakolt vallásnak tűnt fel, melynek külsőségeit a magyarság elfogadta ugyan politikai okokból, de az a nemzet nagy részében még hosszabb időn át nem vert mélyebb gyökereket.

A római császárt a pápa, a magyar királyt pedig az esztergomi érsek mint a magyar egyház első főpapja, koronázta és kente királylyá az egyház nevében.

Hogy a koronázás tisztán egyházi cselekmény volt, kitűnik azon szavakból, melyeket az esztergomi érsek intézett koronázáskor a koronázandó királyhoz: „Fogadd e koronát és tudd meg, hogy ez a te méltóságodnak és erődnek jelképe, mely téged a mi hivatalunk fejévé tesz; hogy valamint mi a lelkiekben, úgy te a világiakban Istennek igaz tisztelője, az egyháznak minden ellenség ellen oltalmazója légy: haszonnal kormányozd az országot, a mely neked Istentől és annak szentjeitől adatott, a mi apostoli áldásunkkal. Erősen állj a királyi polczon, melyet a mindenható Isten hatalmából nyertél, a püspököknek és az Ur más szolgáinak jelenlegi gyakorlata szerint; jusson eszedbe, hogy a mily közel állani látod a papságot Isten oltárához, oly tisztességet adj ennek mindenütt." [1]

A fennebbi szavak nem tartalmaznak semmit sem, a mi a király és a nemzet közötti viszonyra vonatkoznék, azokban mindenütt csak az egyház és a király közötti viszony jut kifejezésre, a királyi hatalom Isten hatalmából származónak mondatik, a mely azért adatott, hogy azzal az egyház minden ellenség ellen megoltalmaztassék és az egyház szolgáinak a kellő tisztesség mindenben megadassék.

Természetes tehát, hogy a királyi czím és a koronázás a nemzet szemében akkor még nem birt különös értékkel, mert a keresztény egyház erkölcsi hatalma a nemzet zömét még érintetlenűl hagyta.

István személye és uralkodásának iránya szerzett ugyan tekintélyt a királyi méltóságnak, mely a Gejza-féle vezérségnek csak új formája vala, de nem volt képes megszerezni azt a koronázás szertartásának, mert a nemzet nagy része csak az erőnek engedve és István személyes tekintélye által indíttatva

---

[1] Bartal Comm. I. 182. l.

hódolt az új vallásnak, de hitében és meggyőződésében attól még mindig idegen vala. Hogy tehát a koronázás egyházi ünnepélyességei a nemzet előtt is jelentőségre tegyenek szert, ahhoz előbb a nemzetnek nemcsak külsőleg, hanem erkölcsileg is a kereszténység hatalmi körébe kellett kerűlnie.

Hogy a koronázás a nemzet előtt akkor még nem bírt erkölcsi súlylyal és hogy a király személye a koronázás után sem állott magasabban, mint annakelőtte, annak fényes példájáúl szolgálnak ama trónvillongások, melyeknek az ország Isván halála után színhelyévé vált.

Pétert Samu, Samut Péter, Pétert András, Andrást Béla buktatja meg, pedig valamennyien meg voltak koronázva. Béla halála sem természetes és Salamon se a trónon fejezi be viszontagságos életét. És az Istvánt követő négy koronás király ellen a nemzetnek jobbik fele foglal állást és űzi el a trónról. I. Gejza több éven át uralkodik a nélkűl, hogy magát István koronájával megkoronáztatná[1] és Salamonnak még sem sikerűl ellene pártot szerezni és csak I. Gejzától kezdve következik azon koronázott királyok sora, kik nem a trónról elűzetve végezik be életüket.

A koronázásra a nemzet csak akkor kezd sulyt fektetni, a mikor már érzelmeiben is keresztényné válik és abban a királyi hatalomnak Isten nevében az uralkodó személyére való átruházását látja, t. i. László és Kálmán királyok óta.

Kálmán már „ex Dei gratia“ királynak nevezi magát és a királyi hatalomnak László által visszaszerzett tekintélyét sértetlenűl fentartja, sőt növeli.

De a koronázás még alattuk sem vált államjogi intézménynyé, hanem csak mint keresztény egyházi intézmény tiszteltetett az érzelmeiben és meggyőződésében is kereszténynyé vált nemzet által. A koronázás egyházi jelentősége és az első koronázott király iránt érzett nemzeti kegyelet idővel a szent István koronájában olvadt össze, és a mely tekintélyt István, László és Kálmán királyok szereztek a király-

[1] Marczali H. szerint I. Gejza a Dukas Mihály görög császártól kapott koronával, mely ma a szt. korona alsó részét képezi, koronáztatott meg. A magy. nemzet tört. I. köt. 105. és 106. ll.

ságnak és a királyság symbolumának, a koronának, ugyanazon tekintélyt szerezte meg később szent István koronája az utánuk következő királyoknak, és a koronázás intézménye mihamar oda fejlődött, hogy a királynak egyedűl a szent István koronájával való megkoronázás volt képes csak megadni a királyi tekintélyt.

Kálmán utódai alatt is vannak trónvillongások, és a már megkoronázott király ellen is lépnek fel trónkövetelők, de a míg az előbbi trónvillongásokban a nemzet mindig a már megkoronázott király ellen foglal állást és a megkoronázott király az, a ki a nemzet többsége ellen a külföld támogatására szorúl: addig a későbbi trónvillongások alatt a nemzet már a koronás király pártján áll és a külföld támogatja a trónkövetelő herczegeket. Így Boricsot II. Béla ellen Boleszlav, így III. Istvánnal szemben II. Lászlót és IV. Istvánt Manuel.

III. Béla korában már oly magasan állott szent István koronájának tekintélye, hogy az esztergomi érsek a koronázás megtagadásával Béla trónralépését megakadályozhatónak hitte, a XII. század végével pedig már oly nagy volt a korona és a koronás király tisztelete, hogy Imre király személyének felkent voltára hivatkozva, lázongó öcscsét, Endrét, híveinek szemeláttára saját táborában egymaga kereste föl és őt kézen ragadva, elvezette és fogságba ejtette a nélkűl, hogy a fegyvertelen király ellen Endre hívei közűl csak egy-kéz is mert volna fölemelkedni.

Ebből láthatjuk, hogy mennyire emelkedett Magyarországon a nemzetnek szemében a koronázás intézménye, a mikor a nemzet már erkölcsében is keresztényné vált.

Míg nyugaton — Arragoniát kivéve — a koronázás továbbra is csak ünnepélyes egyházi cselekmény maradt, sőt lassankint az egyház politikai befolyásának hanyatlásával együtt annak jelentősége is csökkent és merő szertartássá vált: addig Magyarországon az már az Árpádok idejében nem csupán egyházi ünnepélyes beiktatásnak tekintetett, a mely ha elmarad is, az uralkodó politikai helyzetén mit sem változtat; hanem valóságos királylyá avatásnak, a királyi hatalommal való tényleges felruházásnak, mely nélkűl a király nélkülözi ama tiszteletet, mely őt a nemzet fölé emeli és

nélkülözi személye sérthetetlenségének erkölcsi biztosítékát, vagyis a nemzet szemében legfeljebb csak tényleges országlóként, de nem valóságos királyként tűnik fel. És ezen felfogás uralkodó maradt alkotmányunkban mindvégig és annak egyik sarkpontját képezi ma is.

Mert a mint a koronázás politikai jelentősége emelkedni kezdett (t. i. a későbbi Árpád-házbeli királyok idejében), szokássá vált, hogy a király a nemzet jogainak sértetlen fentartására is esküt tegyen a koronázás alkalmával, a mi által a koronázás politikai jelentősége háttérbe szorítá annak egyházi jelentőségét; elannyira, hogy III. Endrétől kezdve szokássá vált még feltételeket is szabni a király elé és csak azoknak elfogadása után ment végbe a koronázás. Ezen szokás következtében (a mi a királyválasztás elvének és a koronázás királylyá avató erejének összeolvadásából keletkezett), a koronázás egyházi jelentősége csak üres formalitássá törpült annak nagy horderejű politikai és alkotmányjogi jelentősége mellett, mert a koronázásnak elengedhetlen előfeltételévé vált a királyfelavatási oklevél kiadása, a király által az alkotmányra leteendő eskü pedig a koronázási szertartás legfontosabb actusává lett és a koronázással teljesen összeforrt.

Mielőtt azonban a koronázási eskü és felavatási hitlevél fejtegetésébe bocsátkoznám, lássuk, hogy miért tekintetett hazánkban a koronázás valóságos királylyá avatásnak, a mire a szent korona tana adja meg a kellő felvilágosítást.

21. §. A szent korona tana.

A koronázás államjogi jelentőségének növekedésével szokássá vált, hogy a király valószinű utódját még saját életében megkoronáztatta, hogy annak a trónkövetkezést ekképen biztosítsa. Az egyház által ekként még apja életében királylyá kent örököst a keresztény fölfogású nemzet szintén királynak tekintette, s ebből az ifjabb királyság intézménye fejlődött ki. (l. I. rész 9. §.).

Az ifjabb királyság intézménye sok viszálkodásra adott okot apa- és fiú-király között, a mi a királyi tekintély leha-

nyatlását és a nemzetnek az államhatalom gyakorlására növekedő befolyását eredményezte. Hiszen az arany bulla vívmányait az ifjabb király segélyével valósította meg a nemesség. Az ifjabb királyság intézménye volt oka a várföldek eladományozásának is, miáltal a királyság azon katonai hatalomtól is megfosztotta magát, a melyre eddig támaszkodott és kénytelen volt — különösen a tatárjárás óta — a nemzetre támaszkodni és annak szolgálatát igénybe venni, hogy megfogyott fegyveres erejét pótolhassa

Ezen idő óta a hűbéri elemek mindinkább tért hódítanak a magyar alkotmányban, de a magyar nemzetnek közjogi felfogását, mely a királyi hatalom virágkorában kiirthatatlan gyökeret vert a nemzet szivében, megváltoztatni többé nem képesek. A nemzet ezután is mint egész állott a királylyal szemben, és azon támogatásért, melyben a fegyveres erejében megfogyatkozott királyságot részesítette, az egész nemzet, vagyis annak minden szabad tagja, igényelt több részt és befolyást az ország kormányzatára és a törvényhozásra.

Ámde ezen közjogi felfogás érvényesülésének útjában állott egyes uraknak elhatalmasodása, a kik a várjószágokkal való megadományozás következtében nagy terjedelmű földbirtokokra s ezzel nagy hatalomra is tettek szert, melynek segélyével a kisebb birtokú nemességet elnyomni törekedtek. Minthogy a kisebb nemesség nem találta meg többé a királyságban azt a hatalmat és tekintélyt, mely őt a hatalmasok elnyomatása ellen megvédeni képes volna: új tekintélyt keresett, a melynek ha nem anyagi, hát legalább erkölcsi súlya adja meg neki azon szabadságot, melyet egyes hatalmas urak megrontani törekedtek.

Elhúnyt jeles királyaira kegyelettel emlékezett vissza a nemzet zöme, és a múltból akarta visszaidézni azoknak tekintélyét, hogy a jelen fejedelmeit azoknak nymbusával övezze körűl és adja meg nekik azon erkölcsi súlyt, mely nélkűl magukat és szabadságukat nem érezték biztonságban. Kötelezni akarta királyait arra, hogy a nemzet szabadságait megvédelmezze az egyesek elnyomó hatalma ellen, és részt akart venni az államhatalom gyakorlásában, hogy azt önönszabadságának megvédésére fordítsa.

Az elhúnyt királyok tekintélyét azon koronában, mint szent ereklyében, látta a jövő számára biztosítva, mely azoknak fejét ékítette, a kik iránt örök kegyelettel viseltetett, és a koronázás ténye által hitte azt az utódokra átszármaztatni, de másrészről esküt is kivánt a koronázáskor királyaitól arra, hogy azon tekintélyt, melylyel a koronázás által felruháztatnak, a nemzet szabadságainak fentartására fogják fordítani.

Ennek következtében a királyi hatalom korlátai is természetszerűleg szaporodtak és a nemzet szabad tagjainak befolyása — különösen az arany bulla óta — úgy a kormányzatra, mint a törvényhozásra szükségkép növekedett.

Ily körülmények között — miután a korona tekintélye szerezte meg a nemzet zöme előtt a király számára a tekintélyt és a nemesség támogatását, — szent István koronája vált az államhatalom symbolumává, és mindazok, kik azon hatalom gyakorlásában részesek voltak, a szent István koronáját a maguk összességének tulajdonáúl, önmagukat annak tagjaiúl kezdték tekinteni.

A mily mértékben növekedett a nemzetnek az államhatalom gyakorlásában való részesedése, oly mértékben növekedett a közszellem és emelkedett az államhatalmat személyesítő korona iránti kegyelet. Egyik szülte a másikat és ezen kegyelet a korona iránt az Árpád-korszak végén oly magas fokra hágott, hogy a koronát olybá tekintették, mintha abban volna a királyság ereje.

Szent István koronája az Anjouk korától kezdve nem többé a király, hanem az ország szent koronájának (sacra Regni Corona) neveztetik, a mi azt fejezi ki, hogy a királyság hatalma a nemzet akaratából származik, mert az ország szent koronája adja meg a királynak az uralkodás jogát, a királyi tekintélyt és hatalmat.[1]

Viszont az által, hogy az Anjou királyok alatt a felbomlott várszervezet helyett a banderialis hadi rendszer lépett életbe, mely a nagyobb földbirtoktól nagyobb hadi tevékenységet követelt és a jobbágy kezébe is fegyvert adott, a nemzet

[1] Werbőczi H. k. II. 3. cz. 2. §.

is szorosabb függésbe jutott a királyságtól, mint volt az Árpád-házbeli királyok alatt; mert mig akkor csak személyes hadi szolgálatra volt a nemesség kötelezve és erre is csak a haza védelme végett, addig az Anjouk idejétől kezdve a földes urak kötelezve voltak birtokaik jobbágytelkeihez mérten harczosokat is állítani.

A királyság és a nemzet hűbéri formák mellett, de egy közjogi egészben egyesült és ezen egyesülés a koronázáskor nyert külső kifejezést, midőn a korona, a királyi hatalom jelképe, a nemzet beleegyezésével és kölcsönös eskü mellett tétetik a király fejére. „A szent korona idővel a király és a nemzet között megosztott közhatalomnak, vagyis az alkotmányos közhatalomnak vált jelképévé, és minden nevezetesebb közjogi viszony alakulására befolyást vevő közjogi fogalommá lett.“ (Hajnik.)[1]

Kétségtelen, hogy már az Árpádok korának második felében kezdett fejlődni azon államjogi elmélet, mely a „szent korona tana“ név alatt ismeretes és melyhez hasonlót egy népnél sem találunk, midőn a királyság hatalmának hanyatlásával annak egykori tekintélye a szent koronára szállott: teljes kifejlődését és önálló közjogi elméletté alakulásának befejezését azonban csak az Anjou királyok alatt nyerte.

Az arany bullában szent István koronája még „királyi koronának“ (corona regia) neveztetik, az Anjouk korától kezdve az már az *ország szent koronája* (sacra Regni Corona) néven említtetik, s ezen időtől kezdve a nemzet és királya között megosztott állami hatalomnak jelzésére is a *szent korona* kifejezés kezd használtatni, az ország területe a szent korona területének mondatik, a király mint az államhatalom kezelője, a szent korona birtokosának tekintetik,[2] a királyi jövedelmek és javak a szent korona jövedelmeinek (peculium, bona sacrae Regni Coronae) neveztetnek.

Miután pedig a király az ő hatalmát a szent korona jogánál fogva gyakorolta, a birtok és nemességadományozás joga is a szent korona jogának tekintetik,[3] ennélfogva minden

---

[1] Egyet. Európai jogtört. 207. l.
[2] Werbőczi H. k. I 3. cz. 6. §.
[3] Werbőczi H. k. u. o ; II. 3. cz. 2. §.

szabad birtok is csak a szent koronától származhat, a szent korona minden birtokjog gyökere (radix omnium possessionum).

De azon időben a szabad földbirtok lévén a köztevékenység alapja, csakis az volt részes a szent korona hatalmának gyakorlásában, csakis az nem volt más hatalmának alávetve, illetőleg csakis az volt közvetlenűl a szent korona hatalmának alávetve, a ki ily szabad földbirtokot birt, a miért a szent korona tagjának (membrum sacrae Regni Coronae) neveztetett.

A szent korona viselője és tagjai együtt képezték a szent korona egész testét (totum corpus s. Regni Coronae), vagyis ők birták a közhatalom teljét; ennélfogva csakis ott fejthette ki a szent korona működését, a hol annak egész teste jelen volt, t. i. csakis az országgyűlésen juthatott kifejezésre az állami akarat souverain formában, ott jöhetett létre formai értelemben vett törvény.[1]

„Szóval — mondja Hajnik — a szent korona mindinkább azon kapocs, mely a magyar társadalom hűbériekké fejlődő alkatelemeit közjogilag összefűzi és mely a XIV. századtól innen hosszú időn át a magyar államfogalomnak tekinthető."

Sőt még ma is használtatik a szent korona a magyar állam fogalmának jelölésére és ez ma is a nemzet és király között megosztott alkotmányos közhatalom symboluma, csakhogy ma a szent koronának, mint a magyar állam fogalma személyesítőjének közvetlen alattvalóiúl — miután a földbirtok elvesztette közjogi jelentőségét — az összes állampolgárok tekintendők, ennélfogva a szent korona nem minden birtokjog, hanem minden állampolgári jogok forrása.

A magyar alkotmányban tehát már a XIV. században kifejlődött azon elmélet, mely az államot mint élő organismust fogja fel, melynek feje és tagjai vannak, kik a szent korona egységében örök személyiséggé olvadnak össze.

A fennebb előadott tannak kifejlődésével a szent korona fogalma önálló fogalommá vált ugyan azon koronától, melytől, elnevezését vette, és szent István koronája csak jelképe volt

[1] Werbőczi H. k. II. 3. cz. 3. §. Hajnik Europ. jogtört.

azután azon jogi fogalomnak; mindazonáltal azon kegyelet, melylyel a nemzet a szent ereklye iránt viseltetett, oly kiirthatatlan volt a nemzetből, hogy noha voltak arra kísérletek, hogy a fennebb kifejtett fogalom ne csupán a diadémához fűződjék, hanem attól függetleníttessék, azok mindannyiszor megtörtek a mondhatnók babonás ragaszkodáson, melylyel a magyar szent István diadémája iránt viseltetett — a mint ezt Róbert Károlynak és I. Ulászlónak esetei is bizonyítják — és a nemzet sohasem volt képes a szent korona elvont államtani fogalmát szent István diadémájától elválasztani.

22. §. *A királyi eskü és a felavatási hitlevél.*

Azon kérdésre, hogy mikor tettek királyaink először esküt az ország alkotmányának fentartására, megfelelni nagyon nehéz, mert emlékeink e tekintetben homályosak lévén, inkább csak a körülményekből lehet a valószínűre következtetni, mint positiv tényekre hivatkozni. Vannak, kik azt állítják, hogy már szent István is tett volna koronázása alkalmával esküt a nemzet jogainak és szabadságainak megtartására, sőt hogy ő is szerződött volna a nemzettel a főhatalom gyakorlásának mikéntjére nézve; és ezen állításuk igazolására szent István életirójára, Hartvicusra hivatkoznak.

Hartvic azt mondja, hogy Gejza uj esküt kivánt népétől, de arról, hogy ő is tett volna esküt vagy hogy ezen eskületétel kölcsönös lett volna fejedelem és nép között, egy szót sem szól, ebből tehát arra következtetni nem lehet. Es nem is valószínű, hogy Hartvic meg ne említette volna a vezér esküjét, ha annak hagyományai éltek volna, annál is inkább, mert a kölcsönös eskü azon időben egész Európában nem vala szokásos.

Úgyszinte nem lehet Hartvicnak Istvánra vonatkozó szavaiból sem következtetni a kölcsönös eskületételre. Hartvic ugyanis csak annyit mond, hogy miután István átvette a királyi méltóság jelvényeit, az ország püspökeivel és főembereivel együtt közzétett egy általa hozott határozatot, melyben minden bűnre orvosságot adott és hogy bebizonyítsa, miszerint ő a Krisztus által hozott világbéke fia *örök érvényű szerződés*

aláirásával hagyta az utódokra, hogy senki se támadjon meg mást ellenségképen, senki se bántsa szomszédját törvényes vizsgálat nélkűl, ne háborgassa az özvegyeket és árvákat.[1] — Kovachich ebből azt következteti, hogy István törvényt alkotott, melyet örök szövetségi aláirással hagyott az utódakra, vagyis mintha István saját és utódai nevében a nemzet és a király között fennálló viszonyt szerződésszerűen rendezte volna.[2] Pedig Hartvic fentebbi szavaiból nem lehet egyebet következtetni, mint azt, hogy István országában a joguralmat biztosítani akarta és esküje nem volt egyéb, mint a nyugaton is szokásos juramentum de justitia et pace.

Valószínű tehát, hogy István a főhatalom gyakorlásának módjára a nemzettel nem szerződött, sem az alkotmány fentartására esküt nem tett, de ilyet tőle a koronázáskor a nemzet nem is kivánt, mert a koronázásban az érzelmeire még nem keresztény nemzet aligha látott egyebet, mint egy idegenszerű látványos ünnepélyességet. A kivel szemben a koronáért és a királyi czím elismeréseért István le volt kötelezve, az nem a nemzet, hanem az egyház és a pápa volt, ha tehát esküt kellett tennie a koronázáskor, az bizonyára nem a nemzet, hanem az egyház jogainak fentartására és megvédésére vonatkozott.

Az ország jogainak fentartására vonatkozó fejedelmi esküről csak azon időtől fogva lehet szó, midőn a nemzet érzelmeiben is keresztényynyé válva, a koronázást a királyi hatalom átruházása eszközének s isteni megerősítésének tekintette és a keresztény esküre súlyt kezdett fektetni. Ez pedig csak szent László idejétől fogva valószínű.

Első nyomát annak, hogy a király koronáztatása alkalmával nemcsak az egyház védelmére, hanem az ország jogainak fentartására is esküt tesz, II. Andrásnál találjuk. IX. Gergely pápának Béla ifjabb királyhoz 1235. julius 15-éről intézett levelében ugyanis az foglaltatik, hogy II. András koronáztatása alkalmával az ország jogainak és a korona tekintélyének sértetlen fentartására esküt tett,[3] a miből egyúttal arra

[1] Endlicher Monum. 174. l.

[2] Hasonló nézetben van Cziráky is (l. Consp. iur. publ. l. 85. l.), úgyszintén Korbuly is (l. Magy. közj. I. 425. l.)

[3] „et in Coronatione sua juraverit etiam jura Regni sui, et honorem Coronae illibata servare, etc.“ (Kovachich Vestig. 81. l.).

is lehet következtetni, hogy a nemzet akkor már a koronában látta megtestesülve az állami hatalmat, és azért kötelezte a királyt a korona tekintélyének fentartására, hogy azt a király a nemesség szabadságának az urak elleni megvédelmezésére fordítsa.

A XIII. századbeli oklevelekben már gyakran történik hivatkozás a koronázáskor a nemzet jogainak fentartását ígérő esküre. Így, a mint ezt Erzsébet királynénak Mózes nádorhoz intézett adománylevelében olvassuk, V. István és neje, megkoronáztatásuk alkalmával mindketten esküt tettek arra, hogy a nemesség jogait és elfoglalt javait visszaadják.[1]

III. Andrásnál már ennél is többet találunk, t. i. nyomaira akadunk a felavatási oklevélnek. András ugyanis kedvezőtlen viszonyok közt lépett a trónra, és több trónkövetelővel gyűlt meg a baja. Természetesnek látszik, hogy e zavaros időkben azok is, kik hiveinek vallották magukat, felhasználva András szorúlt helyzetét, feltételeket szabtak elébe, hogy azokat koronáztatása előtt fogadja el és erősítse meg.

Az okmánynak szövegét nem bírjuk, de hogy az valóban létezett, kitűnik az 1298. évi törvények bevezetéséből, továbbá 33. és 41. czikkeiből.

A bevezetés így szól: „Magyarország felséges királyának Andrásnak koronázása idejében az országnak ha nem is minden szabadsága és conditiója, legalább azon szabadságok és conditiók nevezetesbjei és szükségesebbjei eléadattak, és Urunk királyunk pecsétjével megerősíttettek.“[2]

A 33. czikk ezt mondja: „És ezeken kivűl mások is, melyek a király úrnak koronázásakor kiadott levelében foglaltatnak, teljesen felujíttatnak és megtartatnak.“[3]

A 41. czikk pedig ezt mondja: „Elhatároztuk s örök törvényképen megállapítottuk, hogy urunk királyunk tartsa meg az egyházaknak és az országlakóknak az ő koronáztatásakor írásban kifejezett szabadságait.[4]

---

[1] Die appositionis Coronae capiti nostro promisimus iuramento, quod iura nobilium per antecessores nostros indebite alienata et iniuste occupata reddi faciemus (Horv. M. II. 80. l. Fehér V. 1. 237.).

[2] Endlicher Monum. 631. l.

[3] U. o. 638. l.

[4] Kovach. Suppl. 89. l.

Mindezekből világos, hogy András koronáztatásakor kiadott egy okmányt, melyben a nemzet jogait és szabadságait biztosítja, a melyben ezen jogok és szabadságok pontonként (conditiókban) vannak felsorolva.

Nincs ugyan tudomásunk valamennyi ezután következő királyaink felavatási okleveléről, de valószínű, hogy a vegyes házbeli királyok már valamennyien ádtak ki ilynemű okmányokat.

Cziráky III. András és I. Ulászló törvényeiből azt következteti, hogy egyes királyaink, kik koronáztatásuk után, bizonyos szabadságleveleket adtak ki, hitlevelet is adtak a koronázás előtt, mely későbbi törvényeikben csak ismételtetett.[1]

Hitlevélnek tekinthető Zsigmondnak 1387. márczius 31-én történt koronázásakor kiadott oklevele, melyet Horváth Mihály is közöl (Magyarorsz. Tört. II. 377. l.), Albert korától kezdve pedig a hitlevél kiadása és — az egyházi eskü mellett — az alkotmányra leteendő eskü a koronázásnak elengedhetlen előfeltételét képezi, illetőleg legfontosabb kiegészítő részeűl tekintetik.[2]

Ezen időtől kezdve egész határozottan domborodik ki a hitlevél és a koronázási eskü közötti különbség, mert míg az előbbi a megválasztás feltételeinek pontonkénti felsorolása, melyet a megválasztott király a koronázást megelőzőleg szokott elfogadni és megerősíteni, addig az utóbbi általános biztosításokat foglal magában és a koronázás alatt tétetik le.

A királyválasztás korában azonban még nem találkozunk a hitlevelek körűl egyöntetű eljárással, és I. Ulászló, V. László, Mátyás és II. Ulászló hitlevelei nemcsak tartalmukra, hanem külső formájukra és kiadatásuk körülményeire is különböznek egymástól.

I. és II. Ulászlónak hitlevelei koronáztatásuk előtt, V. László hitlevele koronázás nélkűl, Mátyás hitlevele koronázás után néhány nappal adatott ki; I. Ulászló hitlevele[3] conditió-

---

[1] Cziráky Consp. iur. publ. I. 86. l.

[2] Albert felavatási hitlevelének szövege ismeretlen, de hogy az létezett, kitűnik az 1439. évi törvényekből.

[3] I. Ulászló hitlevelét l. Kovachich Supplem. I. 477. l.

kat tartalmaz, V. Lászlóé [1] artikulusokat, Mátyás hitlevele [2] az arany bullának (Lajos és Zsigmond királyok megerősítő leveleivel együtt) ünnepélyes kiadása,* II. Ulászló hitlevele [3] pontokra oszlik ; tartalmuk pedig valamennyinek különböző.

Ezek közűl V. László hitlevele különösen két oknál fogva nevezetes: először, mert arra az esküt koronázás nélkűl tette le, mivel a korona nem volt az ország birtokában ; másodszor, mert — a mint ez annak 2. czikkéből és berekesztéséből kitünik — itt találkozunk a rendek és a király kölcsönös eskületételével. A mi az elsőt illeti, László már gyermekkorában megkoronáztatott, de ezen koronázást az országgyűlés érvénytelennek nyilvánította, mert a nemzet beleegyezése nélkűl történt; a hitlevél kiadásakor tehát ezen hiány pótoltatott és így koronáztatása utólag érvényesíttetett. A mi a másodikat illeti, valószínű, hogy V. László hitlevélkiadási szertartásai képezték mintáját az erdélyi fejedelmek ünnepélyes beiktatásának, a hol a hitlevél kiadását szintén kölcsönös eskületétel követte.

II. Lajos még csecsemő korában koronáztatott meg, és ez alkalommal apja adta ki helyette a hitlevelet és tette le a koronázási esküt, azon kikötéssel, (a mi e hitlevél befejező mondatát képezi), hogy Lajos nagykoruságra jutván, azt ismételni fogja. [4]

Szapolyai János hitleveléről nincs tudomásom, valószínűleg elveszett. I. Ferdinánd hitlevelére is csak az 1537. évi 29. t. cz. ezen szavaiból lehet következtetni: „ámbár (Ferdinánd) megkoronáztatásakor s ezt megelőzőleg is esküt tett az ország jogaira, szabadságaira és jó szokásaira, a mint ezt a régi királyok is tenni szokták, *s e felől írott biztosítékot is adott ki stb.*“ nem lehetetlen azonban, hogy az a hivatkozás nem hitlevélre, hanem azon levelére czéloz, melyet megválasztása

---

[1] V. László hitlevelét l. a Corpus Jurisban.

[2] Corpus Juris.

* Nem oszthatom Czirákynak azon nézetét (l. Consp. i. p. I. 87. l.) hogy az 1458. évben Szilágyi Mihály által kiadott decretum tekintendő Mátyás hitlevelének, mert az tartalmánál fogva nem hitlevél, noha Mátyás is megerősítette azt.

[3] Corpus Juris.

[4] Kovachich: Vestigia Com. 455. l.

előtt 1526. november 30-án adott ki, s melyben igéri, hogy az arany bullát szentűl megtartandja. Az 1527. évben november 3-án végbement koronázása alkalmával letett esküje azonban a Corpus Jurisban olvasható, és utódai koronáztatásuk alkalmával mindig ezen szöveg szerint tették le az esküt, I. Józseftől kezdve azonban azon változtatással, hogy abban az ország törvényeit II. András arany bullája záradékának az ellenállási jogra vonatkozó részét mellőzve és „prout super eorum ittellectu et usu, regio ac communi statuum consensu dietaliter conventum fuerit", igérik megtartani. Ez utóbbi kitétel, mely a későbbi hitlevelekben is benfoglaltatik, Mária Tereziától kezdve az esküben mellőztetett.

I. Ferdinándnak koronázásakor letett esküje így hangzik

„Nos Ferdinandus, Dei gratia Rex Hungariae, Bohemiae etc. iuramus per Deum vivum, per eius Sanctissimam Genitricem Virginem Mariam, et omnes Sanctos: Quod nos Ecclesias Dei, Dominos Praelatos, Barones, Nobiles, Civitates liberas, et omnes Regnicolas, in suis immunitatibus, et libertatibus, juribus, privilegiis, ac in antiquis bonis, et approbatis consuetudinibus, conservabimus: Omnibusque justitiam faciemus; Serenissimi condam Andreae Regis Decreta observabimus; Fines Regni nostri Hungariae, et quae ad illud quocunque jure, aut titulo pertinent, non alienabimus; nec minuemus; Sed quoad poterimus, augebimus, et extendemus; Omniaque alia faciemus; quaecunque pro bono publico, honore, et incremento omnium Statuum, ac totius Regni nostri Hungariae, juste facere poterimus. Sic Nos Deus adjuvet et omnes Sancti."

Ferencz József Ő Felségének 1867. évi jun. 8-án végbement koronázásakor letett esküje így hangzik:

„Mi I. Ferencz József stb., mint Magyarország és társországainak örökös és apostoli királya, esküszünk az élő Istenre, boldogságos Szűz Máriára, s az Istennek minden Szentjeire: hogy az Istennek egyházait, Magyarország és társországai törvényhatóságait s egyházi és világi minden rendű lakosait jogaikban, kiváltságaikban, szabadságukban, szabadalmaikban, törvényeikben, régi és jó helybenhagyott szokásaikban megtartandjuk, mindenkinek igazságot szolgáltatunk, Magyarország és társországai jogait, alkotmányát, törvényes függet-

lenségét és területi épségét sértetlenül fentartandjuk, dicsőült II. András király törvényeit (kivéve mindazonáltal azon törvények 31. czikkének záradékát, mely így kezdődik: „Quodsi vero Nos", egészen azon szavakig: „in perpetuum facultatem") megtartandjuk. Magyarország és társországai határait, és a mi ezen országokhoz bármi jog és czímen tartozik, el nem idegenítjük, se meg nem csonkítjuk, sőt a mennyire lehet, gyarapítjuk és kiterjesztjük s megteendjük mindazt, a mit ezen országnak közjavára, dicsőségére igazságosan megtehetünk. Isten minket úgy segéljen, és annak minden szentjei."

A mint ezen eskü szövegéből is világos, a magyar király koronázásakor leteendő eskü lényegesen különbözik azon esküformáktól, a melyek szerint a német-római császár, a franczia király és más nyugati fejedelmek esküdtek koronáztatásuk alkalmával,[1] s a melyek csak az egyházi eskünek felelnek meg, melyet a magyar király a templomban tesz le.

A mint a fentebbiekből is látható, a királyi eskü egyenletesebben és szabatosabban fejlődik, mint a királyi hitlevél, melynek alakja, tartalma és körülményei felette változtak. A hitlevelek az ausztriai ház uralkodása alatt is csak 1687 óta vesznek fel állandó formát. Rudolf és Miksa hitleveleiről hallgatnak íróink, II. Mátyásnál annak helyét a koronázás előtti törvények pótolják, II. Ferdinándnak 1618-ban végbement koronázása alkalmával kiadott és 17 conditióból álló hitlevele pedig az apja életében megkoronázott királynak trónralépte alkalmával 1622-ben, mint ezen évi 2. törv.-czikk, törvénybe iktattatott; és ezen időtől kezdve minden magyar király, miután még elődje életében választatott királylyá és koronáztattatott meg, a királyválasztó és koronázó országgyülés által elébe terjesztett hitlevelet kiadta, és igérte, hogy trónralépte alkalmával azt az ország törvényei közé fogja iktattatni; a mi meg is történt úgy III. Ferdinánd, mint I. Lipót hitleveleivel.

IV. Ferdinánd hitlevele azért nem iktattatott törvénybe, mert ő még apja életében elhálálozott, a hitlevél pedig mindig csak azon király trónraléptével iktattatott törvénybe, a ki azt kiadta.

---

[1] Ezeknek szövegét lásd: Haller: Restaur. der Staatswissensch. II. 381—383. ll.

Eddig nem volt törvényünk, mely a királyi hitlevél kiadását és arra az eskü letételét kötelezővé tette volna. De az 1687. évi II. és III. t.-cz. a trónöröklés elvét kimondván, a hitlevél kiadását és arra az eskü letételét — nem mint előbb, a trónralépésnek, — hanem a koronázásnak előfeltételeűl állapította meg.

Józsefnek 1687. decz. 9-én végbement koronázásakor kiadott hat pontból álló hitlevelének törvénybe iktatását a Rákóczy-féle felkelés akadályozta meg. De utódainak az övével megegyező hitlevelei a törvények közé iktattattak, a mi által a hitlevél kiadása az előd által az utódra nézve kötelezővé tétetett.

József hitlevelének 5. pontjában ugyanis az foglaltatik, hogy „valahányszor a fentebb említett mód szerint (t. i. a megállapított öröködési rend szerint) beálland ezen országban a koronázás szüksége, a mi fiörököseink, a megkoronázandó örökös királyok mindig tartoznak előre bocsátani *jelen* biztosíték elfogadását, megerősítését, s esküt tartoznak tenni reá.“

Ez oka annak, hogy I. Józseftől kezdve valamennyi királyunk hitleveleinek lényeges tartalmuk egymással megegyez, mert az előd hitlevele törvénybe iktattatván, mint valóságos törvény, kötelezi a trónralépő utódot, hogy az előd által elfogadott és kiadott hitlevelet ő is kiadja.

De most azon nagyfontosságú közjogi kérdés merűl fel, hogy a trónöröklési rendnek alaptörvényileg történt megállapítása óta tétethetnek-e az országgyűlés által a koronázandó király elébe elfogadás végett előterjesztendő hitlevélben oly változtatások, melyek az előd hitlevelében nem foglaltatnak.

Ezen kérdés elbirálásánál — mely az 1790/1-ik és 1830-ik országgyűléseken élénk vita tárgyát képezte — nem szabad megelégednünk a szószerinti magyarázattal, hanem a hitlevél jogi természetéből kell kiindulnunk.

„A királyi hitlevél — mondja az 1790/1. évi országgyűlés 1790. okt. 5-én kelt feliratában — nem egyéb, mint az ország alkotmányának fentartása iránt az országlás átvételekor adandó biztosítás, ennélfogva rendeltetése és természeténél fogva nem egyéb, mint a már megállapított s a trónöröklési szerződések-

ben gyökerező alkotmány épségben fenmaradásának eszközeit magában foglaló okmány. Tehát nem valamely új capitulatió, melynek öröklő országokban helye nem lehet; mert a capitulatió maga szerződéseket és az ország sarkalatos törvényeit, melyek a fejedelem s a rendek jogait és kölcsönös viszonyukat körülírják, foglalja magában: holott a hitlevél csak azon eszközöket, melyek által a régi, előbbi szerződésekben és alaptörvényekben sarkaló alkotmány épségben fentartassék.“[1]

Ezen felfogás teljesen megegyezik a történelmi fejlődéssel. A mig ugyanis Magyarország választó királyság vala, a felavatási hitlevél a megválasztás feltételeit foglalta magában és így annak pontjai szabad egyezkedés tárgyát képezték a nemzet, illetőleg az ezt képviselő országgyűlés és a királylyá választandó egyén között. Ennélfogva a felavatási hitlevelek egymástól tartalmilag is különbözők voltak, más-más conditiók köttetvén ki a megválasztás feltételeiül. A trónöröklés elfogadása óta azonban a királyi felavatási hitlevél nem a trónralépés feltételeit megállapító okmány, mely a nemzet által egyoldalúlag volna megállapítható, hanem törvényen alapuló alkotmánybiztositó intézmény, mely a koronázásnak előföltételét képezi, s a mely törvény szerinti örökös azt elfogadja és kiadja, az az 1723. évi 1. és 2. t.-czikkek szerint ex lege, az előd halála következtében ipso facto következik a trónon, ennélfogva oly követeléseknek, melyeket a törvények elébe nem szabtak, eleget tenni nem tartozik.

Ez azonban nem zárja ki azt, hogy a hitlevél tartalmában és szövegében oly változások ne eszközöltessenek, melyek szintén csak a fennálló alkotmány biztosítására irányulnak, tehát nem állapítanak meg új jogviszonyt nemzet és királya közt, de a fennálló alkotmány biztosítását világosabban kifejezik, mint az előd hitlevele.

Ezen kérdésről az 1830-ik évi országgyűlés ekként nyilatkozott feliratában: „Jóllehet, így lelkesíttetvén, mindazonáltal el nem hallgathatjuk, hogy a királyi meghívó-levélben jövendő királyunk s urunknak a már megállapított hitlevélnek (praestabilitatae diplomaticae assecurationis) elfogadása után

[1] 1790 I. orszgy irom. 28. sz. 190. l.; Récsi közjog. 528. l.

leendő koronáztatása jelentetik ki. Mert minekutána a mult idők példái azt bizonyítanák, hogy a királyi hitlevelek a király s az ország egyetértésével részint bővítések, részint változások által, melyek az 1715. évi I. törv.-czikkben is említtetnek, s az 1791-ik és 1792-ik esztendők II. czikkelyeiben foglaltatnak, a közhaszon tekintetéhez és a közös birodalom megerősítésére szolgáló módokhoz valának alkalmaztatva, — nyilt szívvel valljuk, hogy a „megállapított" kifejezést oly értelemben, mintha a koronázási hitlevélről való országgyűlési értekezésnek minden útja el volna zárva, nem fogadhatjuk el".[1]

Ezen kijelentés helyessége úgy az örökös királyaink által kiadott hitlevelek 5. pontjának szavaiból, valamint a dolog természetéből és a történelmi tényekből következik.

Először: a kir. hitlevelének 5-ik pontja ugyanis csak az utódot kötelezi az elődje hitlevelének kiadására, mondván: „Haeredes et Successores Nostri futuri coronandi haereditarii Reges, praemittendam habebunt *praesentis* diplomaticae assecurationis acceptationem, deponendumque superinde Juramentum". De ezen szavak nem kötelezik az országgyűlést arra, hogy szóról szóra az előd hitlevelét terjeszszék elfogadás végett a megkoronázandó király elé, mert az 5. pontban megállapított kötelezettség czélja nem a hitlevél szövegének végleges megállapítása, hanem egyrészről a nemzet biztosítása azon veszély ellen, hogy a trónralépő utód a hitlevelet kiadni, egyáltalán vonakodnék, vagy pedig oly hitlevelet akarna kiadni, mely az előd hitlevele által nyujtott biztosítékokat nem foglalja magában: másrészről pedig biztosítása a királyi hatalomkörnek, nehogy oly hitlevél kiadása követeltessék a trónralépő uralkodótól, mely a nemzet és királya között törvényesen fennálló jogviszonyt megbontaná.

Másodszor: következik a dolog természetéből, mert az alkotmányon az előd idejében oly változások történhetnek, melyek az általa kiadott hitlevél szavaival már meg nem egyeznek. Így pl. Károly hitlevelének 4. pontja, mely az ő fiutódainak kihalása esetére a nemzetnek a szabad király-

---

[1] 1830. orszgy. irom. 10. sz. 34. l.; Récsi közjog. 529. l.

választást biztosítja, az 1723. évi I. és II. törv.-czikkekkel kimondott nőági örökösödés következtében tarthatatlanná vált.

Harmadszor: következik a történelmi tényekből, mert — eltekintve attól, hogy minden kir. hitlevél szövege ősidőktől fogva az országgyűlés által állapíttatott meg, — I. József óta a hitleveleken lényeges változások tétettek. Így József hitlevelének hét pontja a III. Károlyéban öt pontra vonatott össze; ezek a Mária Terézia hitlevelében, miután az örökösödési jog a nőágra is kiterjesztetett, változást szenvedtek; a Károly hitlevelének 3. pontjába be volt iktatva az első pont záradéka ily szavakkal: „praenotato Regno, et eidem adnexis partibus sub modalitate supradictae Interpraetationis de usu et intellectu legum et privilegiorum de toto reincorporabimus“, mely szavak a Mária Terézia hitleveléből kihagyattak; II. Lipót hitlevelének 1. pontjába a törvények értelme iránti záradékba fölvétetett az 1741. évi VIII. törv.-czikkre való hivatkozás, mely ama záradék hatályát lényegesen korlátolja; I. Ferencz hitlevelében, a mi az első pont kezdő szavaiban homályosan hangzott, világosabb szerkezetben fejeztetett ki; és végre Ferencz József Ő felségének hitlevele, mely már magyar nyelven van szerkesztve, 1. pontjában az 1791. évi III. t.-czikkre is különösen hivatkozik, a minek oka koronáztatásának 18 éven át történt elmaradásában keresendő.

Egyébiránt a Ferencz József Ő felsége által kiadott hitlevél, elhagyva a bevezetést és berekesztést, így szól:

„1. §. Szentűl és sértetlenűl megtartandjuk, s királyi hatalmunkkal mások által is meg fogjuk tartatni az 1723. évi I. és II. törvényczikkekben megállapított királyi trónöröklést; — az 1791. évi III. törv.-czikk értelmében teljesítendő koronázást; — Magyarország s társországa jogait, alkotmányát, törvényes függetlenségét, szabadságát és területi épségét. Szentűl és szigorúan megtartandjuk, s királyi hatalmunkkal, mások által is megtartatjuk Magyarország és társországai törvényesen fennálló szabadalmait, kiváltságait, törvényszerű szokásait és az eddigelé országgyűlésileg alkotott s dicső Elődeink, Magyarország koronázott királyai által szentesíttetett, valamint ezután országgyűlésileg alkotandó s Általunk mint

koronázott magyar király által szentesítendő törvényeit, minden pontjaikban, czikkeikben és záradékaikban úgy, mint ezeknek értelme és gyakorlata a király és országgyülés közös megegyezésével fog megállapíttatni; kivéve mindazonáltal dicsőült II. András 1222-iki törvényének azon megszüntetett záradékát. a mely így kezdődik: „Quodsi vero Nos", ezen szavakig: „in perpetuum facultatem". Mindezek biztosítására szolgáland azon királyi Eskünk is, melyet jelen kir. levelünk tartalmára dicső Elődünk, I. Ferdinánd koronázási esküje szövegének alapján koronáztatásunk alkalmával le fogunk tenni.

2. §. Az ország szent koronáját az ország lakosainak régi törvényes szokása, s a hazai törvények szerint az országban fogjuk mindenkor tartani, s a kebelükből valláskülönbségre való tekintet nélkűl választott és megbizott világi személyek által őriztetni.

3. §. Magyarország és társországainak mindazon részeit és tartományait, a melyek már visszaszereztettek, s azokat, a melyek Isten segedelmével ezután fognak visszaszereztetni, koronázási eskünk értelmében is, a nevezett országhoz és társországaihoz visszakapcsolandjuk.

4. §. Abban az esetben, melyet Isten kegyelme messze távoztasson, ha az ausztriai főherczegek mindkét neménck magvaszakadása, elsőben is a dicső emlékezetű ősatyánk, VI-ik, illetőleg III. Károly; utána dicsőűlt I. József; végre dicsőűlt I. Lipót császárok és magyar királyok ágyékaiból leszármazó örökösök kihaltával bekövetkeznék, a királyválasztás és koronázás előjoga az 1723. évi I. és II. t.-czikk rendelete szerint is visszaszáll Magyarországra és társországaira, s ezen országoknál régi szokásaik szerint az sértetlenűl megmarad hajdani érvényében és állapotában.

5. §. A mint fentebb az 1. pontban foglaltatik, valahányszor jövendőben ilyen koronázás Magyarországon országgyűlésileg teljesítendő: Örököseink és Utódaink, a koronázandó örökös királyok kötelesek lesznek mindannyiszor ezen hitlevélbeli biztosítások elfogadását előrebocsátani, és arra az esküt letenni."

De a hitlevél 5. pontjának azon kitétele: „*ezen* hitlevélbeli biztosítások elfogadását" — a mint ezt fentebb kifejtettem

— nem azt teszi, hogy a megkoronázandó uralkodó elé új szövegű hitlevél nem terjeszthető, hanem csupán azt, hogy az újonnan trónralépő király által kiadandó hitlevél annyira biztosítsa a fennálló alkotmányt, mint a mily biztosítékáúl szolgált annak az elődje által kiadott hitlevél.

A hitlevél tehát alkotmánybiztosító okmány, melyet koronáztatása előtt a király kiadni tartozik, és a mely az által nyer kiváló fontosságot, hogy arra a király koronáztatása alkalmával a hitet (esküt) ünnepélyesen leteszi, és annak kiadására és a benfoglaltakra vonatkozó eskü letételére utódját is kötelezi.

23. §. *A koronázás törvényességének kellékei.*

Miután a legelső Árpád-házbeli királyok korában a koronázás csak egyházi jelentőségű cselekmény volt, a mely a királyt az egyház nevében ruházta fel a királyság díszjeleivel; annálfogva az egyház koronázta a királyt és az esztergomi érsek, mint a magyar keresztény egyház legelső főpapja, csak az egyház által volt a koronázás véghezvitelére megbízva és felhatalmazva. A koronázásnál lényeges functiót csakis ő végzett, és egyedűl az egyház nevében, a többiek pedig, kik a koronázásnál részt vettek az ünnepélyben, nem mint cselekvő résztvevők, segédkezők, hanem csak mint jelenlévők, tanuskodók szerepeltek a koronázásnál.

Ez az oka annak, hogy a király koronázása az esztergomi érsek pápai meghatalmazáson alapuló kizárólagos előjogának tekintetett, mert tényleg az egyház nevében koronázta a királyt. Ezen felfogás annyira meggyökerezett az egyháziak körében, hogy még akkor is, mikor a koronázás már politikai fontossággal is kezdett bírni, akadt oly esztergomi érsek, a ki azon hitben volt, hogy az egyház neki valóságos vetojogot adott, valakit a koronázás megtagadása által az uralkodásból kizárni. Így III. Bélát az esztergomi érsek nem akarta megkoronázni, azt hivén, hogy ezáltal őt az uralkodásból kizárhatja. A király és az urak a pápához fordultak tehát, hogy a kalocsai érseket hatalmazza fel a koronázás véghezvitelére.

Sőt még akkor is, mikor már a koronázás a nemzet közreműködésével véghezvitt királyavatássá fejlődött, t. i. Róbert Károly idejében, az utódja sorsáról gondoskodó király 1333-ban megkérte a pápát, hogy azon esetre, ha az esztergomi érseki szék nem volna betöltve, vagy bármely más okból utódját az esztergomi érsek meg nem koronázhatná, a koronázás érvényes véghezvitelére a kalocsai érseket és a váradi és zágrábi püspököket hatalmazza fel.[1] Pedig már a XIII. századtól kezdve a felavatási hitlevél és a koronázási eskü hozzájárulása következtében, a koronázás nem történhetett meg az országgyűlés megegyezése és részvétele nélkül, a mint ez az 1291. évi decretum bevezetésének következő szavaiból kiviláglik: „Miután az országunk tisztelendő atyáinak, az érsekeknek, püspököknek, továbbá *báróinak, főembereinek és nemeseinek megegyezésével* Fehérvárott megkoronáztattunk etc."

Róbert Károly harmadszori és negyedszeri megkoronázása óta pedig minden koronázás az országgyűlés jelenlétében ment végbe, és a királyválasztás korszakában mindannyiszor, valahányszor királykoronázás szüksége merült fel, a nádor, vagy az életbenlévő király e végből királyválasztó és koronázó országgyűlést hívott össze.

Ennek következtében az esztergomi érsek is lassankint megszünt kizárólag az egyház megbízottja és felhatalmazottja lenni, és mint Magyarország első főpapja, őt a magyar közjog szerint megillető magas országos méltóságánál fogva kezd szerepelni királyaink koronázásánál. A szent korona tanának kifejlődése óta tehát nem az egyház, hanem az országgyűlés koronázza a királyt, az esztergomi érsek pedig nemcsak az egyház, hanem az országgyűlés nevében is teszi a király fejére a koronát. Zsigmond koronázásánál a veszprémi püspök, János és Ferdinánd koronázásánál a nyitrai püspök szerepelt, de már nem külön pápai engedély alapján, hanem mivel azon időben ők voltak a legidősebb, és így rangban legelső *magyar* főpapok.

V. László óta már nemcsak az esztergomi érsek, hanem

---

[1] Horváth Mih. Magyarorsz. tört. II. 214. l.

az ország első világi főméltósága, a nádor is közreműködik a koronázásnál és azóta a nádor és a primás együtt teszik a király fejére a koronát.

Ekkor ugyanis már minden kétségen kívül álló alkotmányos elv volt, hogy a királyt a nemzet, illetőleg az ezt képviselő országgyűlés koronázza.

Ezen elv a választás elvének természetes consequentiája, mert hiszen a koronázás nem egyéb, mint a megválasztottnak az országgyűlés részéről a szent korona teljes hatalmával való ünnepélyes fölruházása. A trónöröklési rend megállapítása óta nem a választott, hanem a törvény szerint következő örökös koronázandó királylyá, mindazonáltal azon elv, hogy az országgyűlés (illetőleg az országgyűlés által képviselt nemzet) koronáz, változást nem szenvedett, csupán annyiban módosúlt, hogy a törvény szerint következő örököst, ha az megfelelt a feltételeknek, az országgyűlés tartozik megkoronázni. De annak megvizsgálása, vajjon a koronázandó csakugyan az-e, a kit a törvény szerint a trónutódlás illet, a koronázó országgyűlés feladata. Úgyszintén a koronázó országgyűlést illeti annak a megbírálása is, hogy a koronázandó az alkotmány alapján áll-e, azaz teljesíti-e a trónöröklés feltételeit, ennélfogva megkoronázható-e; végre a kiadandó hitlevél megállapítása is az országgyűlés hatáskörébe tartozik, mint már előbb kifejtettük. Maga a koronázási szertartás pedig úgy tekintetik, mint koronázási ülés, mely az országgyűlés tagjainak részvétele mellett megy végbe és mint országgyűlési cselekmény, annak körülményes leírása az országgyűlés mindkét házának jegyzőkönyvébe iktattatik. [1]

Királyaink megkoronázását beiktató törvényeink (1687: 1., 1715: 1., 1741: 1., 1791: 1., 1792: 1., 1830: 1.) valamennyien azt mondják, hogy az ország karai és rendei a trónon következőt megkoronázták, az 1867. évi 1. t.-cz. pedig azt mondja, hogy I. Ferencz Józsefet az ország főrendei és képviselői Magyarország apostoli szent koronájával ünnepélyes szertatás szerint megkoronázták. Az idézett törvények eme szavai szerint tehát

[1] Lásd az 1865—68-ik évi orszgy. képvis. házi naplóját, IV. 338. l. és ugyanezen évi orszgyűl. irományok 124. sz.

kétséget sem szenved, hogy a nemzet, illetőleg az ezt képviselő országgyűlés koronázza a királyt.

Az országgyűlési részvétel nélkűl végbement koronázás tehát nem volna törvényszerű és érvénynyel sem birna.

Miután az országgyűlés csakis az ország határán belől hívható össze, az országgyűlés közreműködése nélkűl pedig a koronázás meg nem történhetik, a koronázás csakis az ország határain belől mehet végbe. Hajdan valamennyi királyunk Székesfehérvárott koronáztatott, és ha voltak is koronázások, melyek másutt történtek (Róbert Károlynak 1300-ban Zágrábban és 1301-ben Esztergomban, Nápolyi Lászlónak 1403-ban Zárában történt koronázása), azok más okokból érvénytelenek voltak.

János és I. Ferdinánd még Székesfehérvárott, Miksa Sopronban, Rudolf és utódai Pozsonyban, Ferencz Budán, Ferencz József pedig Pesten koronáztattak.

Manapság, miután az 1848. évi IV. t.-cz. az országgyűlés székhelyéül Pestet jelöli ki, a koronázás székhelyéűl is Pest, illetőleg Budapest tekinthető.

A választás korában csak az volt királylyá koronázható, illetőleg csak annak koronázása volt érvényes, a kit az ország királylyá választott. A trónöröklés kimondásakor pedig (az 1687: II. és III., továbbá az 1723: I. és II. czikkekben) a nemzet kötelezte magát, hogy mindig azt fogja királylyá koronázni, a ki az elsőszülöttség rendje szerint következik. Ennélfogva, a kit a trón örökösödés útján meg nem illet, annak megkoronáztatása nem érvényes, mert 1687 óta a nemzet szabad akaratát a törvényben megállapított örökösödési jog képviseli és helyettesíti.

Ugyanezen törvények kikötik azt is, hogy a koronázást előzze meg a hitlevél elfogadása és az királyi esküvel erősíttessék meg. A hitlevél kiadása és esküvel való megerősítése nélkűl végbement koronázás tehát nem érvényes.

Azon kérdés merűl fel mostan, hogy érvényes-e a koronázás, ha a nemzet akaratából megválasztott, vagy a míg az örökösödési törvények érvényben vannak, az örökösödési jog szerint következő személy országgyűlésen, az ország határain belől, magyar főpap és a nádor közreműkö-

dése mellett, de nem a szent István koronájával koronáztatik Magyarország királyává?

Ha szigorúan okoskodások után indulnánk, azt kellene felelnünk, hogy érvényes, mert a koronázás ereje nem valamely ékszerben, hanem a törvényekben és a nemzet akaratában rejlik. De történelmi alkotmányoknál nem elégséges a törvényeknek csupán a logika szabályai szerint való magyarázata, hanem ott főképen a praecedensek azok, a mikből meg kell ítélni a nemzet közjogi gondolkozását és alkotmányának szellemét, ezek tárván szemeink elé azt, hogy valamely kérdés felől miképen vélekedett azon kor, a melyben azon kérdések felmerültek. Ennélfogva ezen kérdésre is csak a történelem adhat feleletet.

III. Andrásnak Theodor fehérvári préposthoz intézett levelében a következőket olvassuk: „Midőn a mi uralkodásunk és megkoronáztatásunk ellenségei előbb titkon, majd nyiltan abban mesterkedtek, hogy trónraléptünkkor *ne juthassunk a szent király koronájához,* hogy a mi uralkodásunk tekintélye és az országlakók üdve és jóléte kérdésessé tétessék stb.“[1] Ezen szavakból tehát azt lehet következtetni, hogy egyedűl a szent István koronájával való megkoronázás adta meg a királyi tekintélyt.

Róbert Károly már 1308-ban forma szerint királylyá választatott. Ugyanekkor Gentilis kardinális pápai követ a rendek megegyezésével kiadott egy végzést, melyben szent István koronája azon esetre, ha Apor vajdától, a ki azt hatalmába kerítette, a koronázásra kitűzött napig vissza nem kerűlne, érvénytelennek és megvetettnek nyilváníttatik, és egy új korona készítése rendeltetik el, a mely a legatus által megáldatván, egyedűl érvényesnek jelentetik ki.

Károly ezen koronával a nemzet akaratából, a rendek és a király kölcsönös eskületétele mellett, országgyűlésen koronáztatott meg, és azért mégis, a nemzet őt nem ruházta fel a királyi tekintélylyel, mert nem a szent István koronája övezte homlokát. Elannyira, hogy a szent korona visszaszerzésére mindent el kellett követnie, a mi megtörténvén, nem

---

[1] «ut nostri regiminis authoritas, et salutis exordium regnicolarum differtur» etc. (Kovachich Vest. Com. 150. l.)

is a király, hanem mintha a királyi szék be sem volna töltve, Omode nádor 1310. szent István napjára a Rákos mezejére királyválasztó és koronázó országgyűlést hívott össze, a melyen Károly újra megválasztatván, Fehérvárott a szent koronával is megkoronáztatott, a mint Károly maga mondja, azért: „ut scandalum de medio vulgi tolleretur". És csak ezen koronázás adta meg Károlynak a királyi tekintélyt.

Zsigmond 1304-ben így nyilatkozik Nápolyi László koronázásáról: „meg akarván minket fosztani a mi királyi diadémánktól és koronánktól, melynek jogán 16 éven át bírtuk országunkat, felajánlották azt Károly (II. v. kis Károly) fiának, Lászlónak, kit Jádrába (Zárába) hoztak, s ott *valami összetákolt hamis valamivel megkoronáztak*".[1]

I. Ulászló koronázása alkalmával az országgyűlés kisérletet tett arra, hogy a koronázás érvényességét a szent István koronájától, a mely akkor az osztrák Frigyes kezeiben volt, függetlenítse.

A rendeknek ezen alkalommal kiadott manifestuma elmondja, hogy Erzsébet özv. királyné a koronát hatalmába kerítvén, azzal csecsemő fiát, az utószülött Lászlót, a rendek akaratán kívül, és a fennálló szokások ellenére, az ország szent ereklyéi nélkűl megkoronáztatta, és a koronát ismeretlen helyre továbbította. Azután így folytatja: Ulászlót oly népes országgyűlés választotta és koronázta királylyá, a milyen a régibb királyok koronázásakor sohasem volt együtt. Miután a régi koronát megszerezni nem lehet, meggondolván a rendek különösen azt, hogy a királyok koronázása a rendek akaratától függ, és hogy a korona hatálya és ereje a rendek megegyezésében áll (efficacia ac virtus), elhatározzák, hogy Ulászlót a szt. István sírjáról levett koronával kell megkoronázni, mely koronázás a mai napon minden szertartásuk nyilvános és pontos megtartásával s végrehajtásával történt, a melyeknek meg kell történnie a koronázás ünnepélyessége s érvényessége szempontjából, fölékesíttetvén a mi királyunk a szent király minden ékszerével, átadattak neki és ő valósággal kezében tartotta a szent király kardját, királyi pálczá-

[1] Fejér Cod. Dipl. X. (IV.) 299. l.

ját, az almát, és a szent király megbízatását jelző keresztet, szóval minden erre szükségest, úgy hogy csak maga a korona hiányzott“ s kijelentik, hogy ezen mostani koronát és koronázást ugyanazon erővel és hatálylyal ruházzák fel, mintha a szent István koronája helyeztetett volna a király fejére, és hogy a régi korona, ha vissza nem kerülne, minden erejét veszítse, és annak minden jelentősége (quodlibet signaculum, mysterium et robur) a mostani koronára átszármazott legyen; az előbbi korona visszaszerzése ugyan kisértessék meg, de de ha az nem sikerülne, a jövendő királyok valamennyien ezen mostani koronával koronáztassanak meg; a mely úgy őrizendő és oly tiszteletben részesítendő, mint a régi korona. De ha a régi korona visszakerülne, akkor újra vissza fogja nyerni előbbi hatályát és erejét.

A gyermek László koronázásról pedig azt mondja a szóban forgó manifestum: „hogy azon másik koronázás, ha ugyan úgy lehet nevezni, a melyet Erzsébet királyné a mi akaratunk ellen hajtott végre a maga kiskorú fián, valamely meghasonlás forrásává ne legyen, azon koronázást, mint a mely a mi akaratunk és beleegyezésünk nélkűl történt, eltörüljük, megsemmisítjük, hatálytalannak, érvénytelennek nyilvánítjuk“.[1]

És ha végig olvassuk ezen manifestumot, nem tűnik-e fel mindjárt első pillanatra az ellenmondás az okoskodás és a szívek érzelmei között? — vagy mi czélja van annak, hogy a manifestum a koronázás érvényességének bizonyításánál a szent király ereklyéinek erejére hivatkozik, ha a korona ereje és hatálya a rendek megegyezésében áll? Hiszen ha abban áll, akkor nem szükséges arra hívatkozni, hogy László koronázásánál ezen ereklyék nem szerepeltek, az Ulászlóénál pedig szerepeltek, vagy ha azoknak szereplese is szükséges volt, annál inkább lett volna szükséges a korona maga.

Az egészből csak az tükrözik vissza, hogy a rendek akarnak ugyan szabadulni a szent korona kizárólagos érvényességének hitétől, de azért mégsem képesek az alól magukat emancipálni; és ha sikerült volna ezen koronázás után Ulászló-

---

[1] Kovachich: Vestigia Com. 135—243. ll. és Cziráky: Disquis. de modo Cons. 230—237. ll.

nak a koronát előteremteni, bizonyára újra megkoronáztatta volna magát a szent koronával.

És a nemzet nem is tekintette ezen koronázást teljes hatályú koronázásnak, mert különben I. Ulászló privilegiumai halála után nem jelentettek volna ki érvényteleneknek. A nemzet ragaszkodott ugyan a jeles és vitéz királyhoz személyes tulajdonainál fogva és a politikai viszonyok által indíttatva, de nem azért, mert meg volt koronázva. Különben is, ha valaha, úgy ezen időben volt a királyság intézményéhez való ragaszkodás legcsekélyebb, a mit az ezután két izben is következő interregnumok és kormányzóságok bizonyítanak.

A mellett, hogy csakis a szent koronával való koronázás érvényes, bizonyít az is, hogy Mátyás az igazságos, a ki koronáztatását megelőzőleg három éven át dicsőségesen uralkodott, mindent elkövetett arra, hogy a szent koronát Frigyes birtokából visszaszerezze, sőt e végett még hátrányos békekötésre is kész volt. E mellett bizonyít a Mátyás által létesített koronaőrség intézménye, úgyszintén a Habsburg-házbeli királyok hitleveleinek azon kikötése, hogy a király a koronát az országban fogja őriztetni.

I. Ferdinánd trónját is a szent koronával 1527-ben végbement koronáztatása fektette csak szilárdabb alapra az országban és a nemzet hű maradt a traditiókhoz mindenha, és a szent István koronája iránt mindenkor határtalan kegyelettel viseltetett, abban és csakis abban vélvén rejleni azon erőt, mely a király személyét előtte szentté teszi.

Egy kilenczszázados traditió, melynek gyökere a szívek mélyében van, sokkal hatalmasabb, semhogy azt rideg jogi okoskodásokkal ki lehetne irtani a nemzet meggyőződéséből, és a nemzet ellen vétkezik, a ki azt onnan kiirtani megkisérti, mert ezzel a múlt emlékei iránt élő tisztelet megdöntésére működik.

Valamely alkotmány csak addig életképes, a míg az nemcsak a törvénykönyvekben és avult pergamenteken, hanem a nemzet szivében és lelkében is él, mert a polgárok érzelmei és nem észjogi okoskodások adnak annak erőt és képesítik kiállani az idők viszontagságait.

Ha nem ragaszkodik a katona a zászlóhoz, melyre föl-

esküdött, nem várhatunk tőle önfeláldozást annak becsületéért; ha nem ragaszkodik egy nemzet történelmének ereklyéihez, és államiságának symbolumához, azon nemzettől nem várhatunk tiszteletet és ragaszkodást az ősök sirjához és alkotmányához sem, mert annál hiányzik azon erkölcsi tényező, mely minden nagynak és nemesnek forrása.

Egy ezredév dicsősége és szenvedése, nemzetünk történelmének minden emléke szent István koronájához fűződik, abban látja a nemzet hajdani nagyságát, állami önállóságának, egységének symbolumát; hazánk történelme a szent István koronájának történelmével egy és ugyanaz.

Miután a nemzeti közérzület a koronázást csak akkor tekintette érvényesnek, ha az közakarattal és szent István koronájával ment végbe, nincs okunk kételkedni abban, hogy ma is csak a szent koronával végbement koronázás tekinthető érvényes és törvényes koronázásnak, és minden oly tan, mely ezen tételt elveti, forradalmi tannak benyomását teszi a kedélyekre.

És ha a szent István koronája elveszne vagy megsemmisülne?! Bizony hosszú idő és sok dicsőséges uralkodó kellene ahhoz, hogy a koronázás intézménye egy új korona mellett a régi koronázások jelentőségére emelkedjék, sőt talán a koronázás, és ezzel együtt a királyság iránti hódolatteljes tisztelet nem is nyerné vissza többé azon erkölcsi erőt, mely nem okoskodásokban, hanem a szent István koronájához fűződő érzelmekben, és egy sajátszerű nemzeti hitvallásban gyökeredzik.

24. §. A koronázási szertartások és jelvények.

A koronázási szertartások törvényben meghatározva nincsenek. Ezen szertartások épp úgy történelmileg és szokás útján fejlődtek, mint maga a koronázás intézménye, a szertartási cselekmények pedig részben egyházi, részben államjogi jelentőséggel bírnak, részben e két jelentőség olvad azokban össze, úgy hogy e szertartásokból is szemünk elé tűnik a koronázásnak kezdetben tisztán egyházi jelentősége, a melyet idővel az államjogi jelentőség háttérbe szorított.

A szertartások a következők:

1. A királyt a koronázásra egy, az országgyűlés mindkét házának kebeléből választott országos küldöttség ünnepélyesen fölkéri. Ezelőtt szokás volt a Habsburg-házbeli királyaink koronázása előtt, a koronázásra érkező királyt sátorban fogadni a koronazás helyén kívül, de mióta a koronázás az ország fővárosában történik, ezen szokás elmaradt. A király koronáztatása előtt az országgyűlés által szerkesztett és eléje terjesztett hitlevelet elfogadván, sajátkezűleg aláirja s királyi nagy pecsétjével megerősítve, azt az országgyűlés tagjainak jelenlétében a primásnak s ez által az országgyűlésnek beczikkelyezés végett átadja. A hitlevélnek ünnepélyes kiadása és megerősítése az, mi a koronázás államjogi jelentőségét kiemeli

2. A koronázásra kitűzött napon a király nemzeti ruhába öltözve, ünnepélyes menetben, az országgyűlés tagjainak és egész udvarának fényes kiséretében a koronázásra kijelölt egyházba vonul, melynek ajtajában az ország primása és a szolgálattevő főpapság által fogadtatik és a főoltárhoz vezettetik. Ezen ünnepélyes menet alkalmával a király előtt vitetnek az ország ékességei, a koronázási jelvények (clenodia), melyekről alább részletesebben szólok. És pedig a nádor viszi a koronát, az országbiró a királyi pálczát, a horvát-szlavon-dalmátországi bán az almát, a főpohármester szent István kardját, a főpalotamester, újabban egy főpap, a kettős keresztet, a tárnokmester a kisebb keresztet; úgyszinte elől vitetnek a főurak és világi méltóságot viselők közűl kijelölt egyének által az ország zászlói és pedig; Magyarországé, Horvátországé, Dalmátországé, Szlavoniáé, Bosnyákországé, Szerbiáé, Bolgárországé, Kumániáé, Galiczia- és Lodomériáé, mint a mely országok valaha vagy jelenleg a szent korona hatalma alatt állottak, illetőleg állanak.

3. Maga a korona feltétele mise közben megy végbe, és pedig: az oltár előtt a primás rövid beszédet tart a királyhoz az ország helyes kormányzásáról, melynek elvégeztével a király letérdel és kezét az evangeliumra tevén, esküt tesz le az igazság és közbéke s Isten egyházainak fentartása — s az egyház szolgáinak tiszteletben tartására. Ez a legrégibb része

a koronázás szertartásainak, és annak eredetileg egyházi jelentőségét kétségen kívül helyezi. Az eskü szavai a római pontificaléban foglaltatnak. Az előírt egyházi imák és litániák a papság által elmondatván, a király jobb karján, mellén és vállán szentelt olajjal a primás által fölkenetik s a koronázási öltöny (szent István palástja és sarui) ráadatik. Ezután a primás a nagy-misét elkezdvén, szent István kardja felköttetik a király oldalára, a ki azt kivonva, a jelenlévő nép felé fordúl és azzal három keresztvágást tesz, jeléül annak, hogy az országot és vallást bármely támadás ellen kész megvédeni. Az epistola és evangelium között megy végbe a korona föltétele. A szabad választás korában szokásban volt, hogy mielőtt ez megtörténnék, a nádor az oltár lépcsőjéről a néphez fordulva, fenhangon s magyar nyelven háromszor kérdezte: „akarjátok-e, hogy a jelenlévő N. N. az ország királyává megkoronáztassék?" — a mire háromszoros „akarjuk, éljen a király!" felkiáltás következett. E szokás csak a pragmatica sanctio elfogadása óta mellőztetik. De a római pontificaléban előirt azon kevésbbé indokolt egyházi szertartás, mintha ma is az egyház hatalma tenne valakit királylyá, most is alkalmaztatik; hogy a kalocsai érsek a primást a koronázásra következő szavakkal hívja fel: „Reverendissime Pater! Postulat sancta mater ecclesia catholica, ut praesentem Serenissimum N. N. ad dignitatem Hungariae regis sublevetis". Mire a primás kérdezi: „scitis illum dignum et utilem esse ad hanc dignitatem?" Erre a kalocsai érsek feleli: „et novimus et credimus eum dignum esse ac utilem ecclesiae Dei et ad regimen hujus Regni".

A fentebbi szavak után az oltár legfelsőbb lépcsőjén térdelő királynak a primás és a nádor[1] által a korona fejére tétetik s jobb kezébe a királyi pálcza, baljába pedig az arany-alma adatván, a királyi trónra ültettetik; mire megdördülnek az ágyúk s a harangok zúgása közt a hálaadó ének (Te Deum)

---

[1] Ha a nádori szék nem volt betöltve, a nádor tisztét az országgyűlés megbízottja teljesítette: így 1867-ben Ferencz József ő Felsége koronázásakor gróf Andrássy Gyula volt az országgyűlés által a nádori functiók teljesítésével megbízva. Az ily országgyűlési megbízott „ad hoc" nádornak tekintendő.

elénekeltetik A mise tovább folytattatván, offertorium alatt a király aranypénzt ajánl fel és communio alatt ő is megáldozik. Áldozás előtt a korona levétetvén fejéről, az csak áldozás után tétetik fel ismét.

4. A mise bevégeztével a király, fején az ország koronájával, kezében a királyi pálczával és almával, gyalog, nemzeti szinű posztóval bevont úton, az országgyűlés tagjainak s udvarának kiséretében, egy másik templomba megy, előtte vitetvén az ország 10 zászlója és az apostoli kereszt, és II. Ulászló koronázása óta divó szokás szerint utána (azelőtt a kamara elnöke vagy a tárnokmester) jelenleg a pénzügyminiszter lóháton a nép közé arany és ezüst emlékpénzeket szórván. A templomba érkezve, a királyi széken helyet foglal és (valószinűleg Károly Róbert óta fennálló szokás szerint) az ország lakosai közűl néhányat, a nádor felhívására szent István kardjával jobb vállon háromszor érintvén aranysarkantyús vitézzé avat.

5. Ezután a király, fején a koronával s szent István palástjával ékítve, lóra ül, és a szintén lóra ült főpapok és urak kiséretében egy e czélra kijelölt, szabad ég alatti emelkededtebb helyre vonúl, és a nemzeti színű posztóval bevont magasabb állásra az esztergomi és kalocsai érsekek, továbbá a nádor és több zászlósúr kiséretében fölmenvén, annak aranyos szőnyeggel bevont közepén megáll, jobb kezét ég felé, baljában pedig feszületet tartva, a primás előolvasása után a nép hallatára, az alkotmány és az ország szabadságainak megtartására a királyi esküt leteszi. Innét ismét lóháton a koronázási királydomb felé vonulván, arra egyedül felvágtat és ott szent István kardjával a világ négy tája felé négy keresztvágást tesz, annak jeléűl, hogy az országot bárhonnan jövő ellenség ellen megvédeni kész. Ezen ünnepélyességeket a királyi ebéd zárja be, melyre hivatalosak a primás és a kalocsai érsek, a nádor és a pápai követ, és a melynél az ország zászlósai szolgálnak az ebédlő királynak.

Miksa koronázása óta az ország pénzbeli ajándékot szokott adni a királynak, mely III. Károly óta országgyűlésileg 50 ezer darab aranyban állapíttatott meg. 1848 előtt ezen ajándékpénz csak nemesektől szedetett be.

Ősi szokás szerint a királyné is megkoronáztatik, de ezen koronázásnak nincs semmi államjogi jelentősége. Ilyenkor a házi korona a veszprémi püspök által a királyné fejére, a szent korona pedig a primás által jobb vállára tétetik.

A királyi méltóság azon jelvényei, melyek a koronázás alkalmával használtatnak, az ország ékességeinek (clenodia Regni) neveztetnek és az ország tulajdonát képezik.

Első helyen említendő ezek közűl az *ország szent koronája* (Sacra Regni Corona), mely két alkatrészből van összetéve, felső része latin eredetű és azon koronának tartják, melyet II. Sylvester pápa küldött szent Istvánnak, alsó része pedig görög eredetű, valószínűleg azon korona, melyet Dukas Mihály adott I. Gejza királynak. Ezen korona a királyi méltóság és a magyar államhatalom symboluma.

A nemzet e koronára mindig nagy súlyt helyezett és azt nagy tiszteletben tartotta. Őrzése iránt sok törvényünk intézkedik. (1464: 4., 1492:3., 1498:25., 1500:23., 1608. k. e. 4. és k. u. 16., 1613: 18., 1622: 4., 1625: 26., 1635: 87., 1715: 28., 1791: 6), Mátyás király idejétől kezdve két koronaőr által őriztetik, a kik az országgyűlés által későbbi törvények szerint valláskülönbség nélkűl választandók világi rendű férfiak közűl. Ezen koronaőrök az ország főméltóságai között foglalnak helyet és rangban a zászlósurak és a pozsonyi gróf után következnek. Esküjöket a király és az országgyűlés jelenlétében teszik le, s legalább egyikök mindig a korona mellett tartozik lakni. A korona őrzésére külön őrcsapatok, jelenleg a honvédség kötelékébe tartozók közűl kiegészített m. kir. koronaőrség, vannak rendelve.

A többi jelvények: 1. A királyi pálcza aranyból készítve, jegecz-golyóban végződik, mely nyolcz aranyabroncsba van foglalva, alsó végén szivalakú gomb, nyelén virágok láthatók. Igen régi eredetre vall. 2. A királyi alma, mely aranylemezből készült gömb, tetején kettős kereszttel, oldalán a magyar czímerrel egyesített Anjou-czímerrel. 3. Szent István kardja, hosszú, egyenes, kétélű pallos. 4. Szent István palástja, égszinkék selyem kerek-köpeny, a vértanúk és apostolok képével ékesítve. 5. A pápa által szent Istvánnak küldött kettős kereszt, a mely azonban már régen elveszett. A most

használtatni szokott kettős kereszt valószínűleg nem is számítható az ország ékességei közé. 6. Ide tartoznak még a keztyűk, saruk, harisnyák, melyek szintén igen régi eredetűek.

A koronázási szertartások közűl, a mint láttuk, a tulajdonképeni koronázást megelőzők és követők államjogi jelentőségűek, a tulajdonképeni koronázás pedig túlnyomóan egyházi szertartásokat foglal magában.

25. §. *A koronázás közjogi jelentősége, különösen a trónöröklés kimondása óta.*

A vegyes- és Habsburg-házból származó királyok korában egész 1687-ig, a midőn királyaink a nemzet szabad választása útján nyerték el a magyar trónt, a koronázás a megválasztott királynak a nemzet és egyház által való ünnepélyes királylyá tétele, királylyá avatása és a királyi hatalom teljével való felruházása vala.

Az 1687-ik évi országgyűlésen a II. és III. törvényczikkekben az ország rendei kijelentették: „hogy ezután soha és senki mást nem fognak törvényes királyuknak és uruknak tekinteni, csak az Ő Felsége (I. Lipót) ágyékából származó fiörökösök közűl az elsőszülettet."

„Ennélfogva valahányszor előáll az ekképeni királyfelavatás szüksége — mondja az 1687. évi II. t.-cz. — *mindig azt fogják országgyűlésileg megkoronázni a fölavatási hitlevél pontjainak előleges elfogadása, vagy királyi megerősítés általi biztosítása és azon eskü letevése után, a melyet le szoktak tenni Ő Felsége elődei is."*

A III. t.-cz. szerint pedig azon esetre, ha „kihalnának Ő Felsége fimaradékai: szálljon a magyar korona öröklési joga, akképen, hogy mint fennebb mondatott, *a koronázást mindig előzze meg a hitlevél elfogadása s királyi esküvel való megerősítése,* Spanyolország mostani királyának, II. Károlynak hasonlóképen fimaradékaira. És csakis azon esetre, ha mind ő cs. kir. Felségének, mind a spanyolországi felséges királynak férfi-ágon magva szakadna: akkor legyen ismét helye a Karok és Rendek ősi jogának s szokásainak a királyok *választásában és koronázásában."*

Ezen törvények szerint tehát a nemzet kötelezte magát, hogy a Lipót és Károly fiutódai közűl az elsőszülöttet királyának tekinti és koronázza, de csakis a fölavatási hitlevél elfogadása és a királyi eskü letétele után.

A törvény nem mondja ki, hogy csak a koronázás fogja az örököst királylyá tenni, de azt sem mondja ki, hogy az örökös akkor is királynak tekintendő, ha magát meg nem koronáztatná. Igaz ugyan, hogy a czél állítólag az interregnumok elkerülése volt, és hogy az örökösödés elve és természete megkívánja, hogy az örökös elődje halálával ipso facto következzék a trónon, de ez nem zárja ki azt, hogy a király csak akkor váljék valósággal királylyá, ha a kikötött feltételeknek eleget tett. De ha figyelemmel kisérjük a törvény idézett szavait, abból azon következtetésre kell jutnunk, hogy a fősúly nem azon kifejezésen nyugszik, miszerint a nemzet az elsőszülöttett fogja királyúl tekinteni, hanem azon, hogy azt fogja királylyá koronázni; mert azon szavak után, hogy az elsőszülött fiörökösök mindenkor törvényes királyokúl tekintendők („pro legitimo suo Rege et Domino sunt habituri"), mindjárt az következik, hogy ennélfogva valahányszor az *ekképeni felavatás* szüksége elő fog állani („et erga semper, totiesque, quoties eiusmodi inauguratio iustauranda erit"), a hitlevél kiadása és az eskü letételének előrebocsátása mellett azok fognak *megkoronáztatni.*

A hol már az örökösödés joga teszi az örököst elődje halálának pillanatában királylyá, mint ez volt Francziaországban, mint van Angliában és sok más helyütt, mi szükség van ott a felavatásra? Ott legfeljebb csak beiktatásról, de nem inauguratióról lehet szó.

De másrészről képzelhető-e az, hogy ha valaki a választás korában, a mikor csakugyan a nemzeti közakarat emelt valakit a trónra, királyi tekintélyt csak a koronázás által nyerhetett. hogy akkor az örökösödési jog kimondásával a koronázás elveszítse a királylyá lételnél nélkülözhetetlenségét és azért mégis a koronázásnak előfeltételeűl szabassanak meg az alkotmánybiztosítékok? Akkor mi szükség volt arra, hogy Lipót elsőszülött fiát, Józsefet még ezen országgyűlésen koronáztassa meg.

Világos tehát, hogy az örökösödés csak kizárólagos jogot adott az örökösnek arra, hogy királylyá koronáztassék, de magában véve az örökösödés még nem tette az örököst királylyá, ha ahhoz a koronázás hozzá nem járult.

Nem változott e tekintetben a helyzet akkor sem, a mikor az 1723. évi I. és II. t.-czikkekkel a Habsburg-ház nőágának örökösödési joga is elismertetett, sőt ezen törvények még világosabban kifejezik, hogy *az örökösödés csak kizárólagos jogot ad az örökösnek arra, hogy királylyá koronáztassék, de nem teszi őt ipso facto az előd halálával Magyarország valóságos törvényes királyává.*

De lássuk erre nézve magát a sanctio pragmaticának nevezett I. és II. törvényczikket.

Az 1723. évi I. t.-cz. azt mondja, hogy az Ausztriai ház női ága is, annak és a tőle leszármazóknak kihalásáig Magyarország királyi *koronájára,* és az ezen szent koronához tartozó részekre, országokra és tartományokra (ad regiam Hungariae Coronam, Partesque, Regna et Provincias ad eandem Sacram Coronam pertinentes.... proclamatum est), a Karok és a Rendek egyhangú szabad szavazatával kikiáltatott, és hogy ő Felsége az ország szent koronájában való ekképeni örökösödést (eiusmodi in Sacra Regni Hungariae Corona Successionem) rendeztetni, fentartatni és megőriztetni akarná, akképen, hogy az, vagy annak férfiörököse *tekintessék és koronáztassék* ugyanazon örökös jogon Magyarország és kapcsolt részei, országai és tartományai csalhatatlan királyává, a ki az Ausztriai ház többi országainak és tartományainak az Ausztriai házban elfogadott elsőszülöttség rendje szerinti örököse.

Ezen törvény tehát mindenütt a koronában való örökösödésről, a megkoronáztatáshoz örökösödés által nyert jogról beszél és nem azt mondja, hogy „örökösödik a királyi trónban“ és pedig azért, mert a nemzet nem is tudta elgondolni a királyt koronázás nélkűl és a királyság fogalmát nem is volt képes megkülönböztetni a szent korona birtokosának fogalmától.

A II. t.-cz., mely az örökösödésre képesített ágakat és az örökösödés rendjét, úgyszinte az örökös személyének az öröklésre képesítő tulajdonságait (törvényes születés, ausztriai

főherczegség, római kath. vallás) meghatározza, 9. §-ában kimondja: hogy a rendek „ugyanazon nőági örökösödést, mely az Ausztriai házban el van fogadva, *(kiterjesztvén arra,* most akkorra [nunc pro tunc], *az 1687. évi II. és III.*, úgyszinte *az 1715. évi II. és III.* törvényczikkeket), az előadott rend szerint állapítják meg" ; tehát csakis oly föltétel alatt, hogy a hivatkozott törvények is megtartassanak.

A 10. §. pedig kiköti, hogy az Ausztriai ház női ágának *fennebbi módon* kijelentett örökösei és mindkét nembeli ausztriai főherczegi örökösök által, a hivatkozott törvényczikkek tartalmához képest, az ő Felsége által megerősített hitlevélbeli szabadságok és kiváltságok elfogadandók, helybenhagyandók és koronázás alkalmával megtartandók.

A fentebb hivatkozott törvények megtartása tehát az örökösödés feltételeűl van az egyes örökösökre és az egész női ágra nézve, meghatározva. És most lássuk mit mondanak a hivatkozott törvények.

Az 1687. évi II. és III. törvényczikkek, mint fentebb láttuk, kikötik a *hitlevél elfogadását, az eskü letételét és a koronázást.* Az 1715. évi II. czikk pedig maga a III. Károly által kiadott hitlevél, melynek 5. pontja arra kötelezi az utódot, hogy ezen *hitlevelet a koronázás előtt ő is adja ki és arra az esküt tegye le,* a miben az is benfoglaltatik, hogy az utód magát megkoronáztatni köteles, mert az eskü koronázás alkalmával teendő le. Az 1715. évi III. t.-czikk kötelezi az uralkodót, hogy az országnak saját jóváhagyott, vagy a jövőben országgyűlésileg meghozandó törvényei szerint fog uralkodni. *A sanctio pragmatica tehát azáltal, hogy a nőági örökösödést ezen törvényekre hivatkozva és azoknak fentartásával állapítja meg a trónörökösödés jogának érvényesülését a koronázáshoz és az azzal összefüggő biztosítékokhoz mint engedhetlen feltételekhez köti, miáltal a koronázás királylyá avató erejéből és jelentőségéből nemcsak hogy nem veszít, hanem ezenkívül még alkotmánybiztosíték jelentőségére is emelkedik:* miáltal annak fontossága a pragmatica sanctio óta még nagyobbá és kiemelkedőbbé válik, mint volt a választott királyok korszakában.

Ennélfogva ha az, a kit a trónöröklés joga illet, magát

meg nem koronáztatja, a hitlevelet ki nem adja és az alkotmány fentartására esküt nem tesz, legfeljebb csak jogszerűen következő tényleges uralkodó, de Magyarország törvényes királyának nem tekinthető.

De ez nemcsak a törvények szavaiból, hanem a szent korona tanából és abból is következik, hogy a királyi hatalom telje csak a koronázás után száll az uralkodóra. A szent korona tana szerint ugyanis az állami főhatalom a szent koronát illeti és csakis a koronázás teszi a királyt az államhatalom törvényes birtokosává, vagyis Magyarország valóságos királyává. Már pedig a szent koronához fűződő jogrendszer a trónörökösödés elfogadásával, vagy a sanctio pragmaticával nem helyeztetett hatályon kívül; mert egy több százados szokás útján kifejlődött jogrendszer vagy intézmény csak ellenkező és hasonlóképen hosszú gyakorlaton alapuló szokás, vagy világos és a szokáson alapuló intézmény eltörlését határozottan kimondó törvény által szüntethető meg.

A másik pedig, t. i. a koronázás azon joghatálya, hogy csakis a törvényesen megkoronázott királyt illeti meg a nemességadományozás és a törvényszentesítés joga,[1] szintén kizárja azt, hogy azon uralkodó, ki magát meg nem koronáztatja, törvényes magyar királynak tekintessék. Monarchiában egyik legfőbb és legnevezetesebb uralkodói jog a törvények szentesítésének joga, és különösen Magyarországon, a hol a törvények érvényességéhez a királyi szentesítés múlhatatlanúl megkivántatik, a törvényszentesítés különösen fontos jogosít-

---

[1] A törvények szentesitésének joga nem minden időben illette egyedűl a koronás királyt, a mit bizonyit az, hogy Mátyás az 1458-ik évi decretumot koronáztatása előtt erősítette meg; az úgynevezett „ország decretumai" nem is igényeltek királyi megerősítést, de szorosabb értelemben törvényeknek nem is voltak tekintendők. Werbőczy szerint azonban a törvények érvényességéhez királyi szentesítés kivántatik (H. k. II. 3. cz. 2. §.) és ezen időtől fogva szakadatlanúl csakis koronás királyaink szentesítettek törvényeket.

Ez ugyan törvényben kimondva nem volt, hanem a szent korona tanából önként következett. Az 1791. évi XII t.-cz. a régi szokást törvényben és világos szavakkal újból megerősítette, mondván: „Leges ferendi, abrogandi etc. *legitime coronato Principi* et Statibus ac. O. O. ad Comitia legitime confluentibus, communem esse . . . etc

vány. Ha pedig az országnak nincsen koronás királya — miután a törvényalkotás joga a szent korona testét, a törvény szentesítés pedig a szent korona jogán egyedűl a koronás királyt illeti — hiányzik azon hatalom, mely a meghozott törvényeket kötelező erőre emelje, a mi az államszervezet működését egyik legfontosabb működési ágában akasztja meg.

És most azt kérdem, tekinthető-e Magyarország törvényes királyának azon uralkodó, kinek nincs törvényes hatalma az államszervezet müködésének zavartalanságát helyreállítani? tekinthető-e törvényes királynak az, a kit a törvényhozás terén a legfontosabb királyi jogosítvány meg nem illet?

Mindezeknél fogva II. József császár, a ki hitlevelet ki nem adott, az alkotmányra esküt nem tett, magát meg nem koronáztatta, hanem önkényüleg uralkodott, nemcsak törvényesen uralkodó, hanem törvényes magyar királynak sem tekinthető, azaz a magyar királyok számát nem szaporítja.

Ezen tan hirdetésében nem állok egyedűl. Legnagyobb közjogi tekintélyeink hirdették azt, sőt ezen álláspontot foglalta el az 1861-ik évi országgyűlés is úgy felirati javaslatában, mint egész magatartásában.

Igy Deák Ferencz 1861. évi május 13-án előterjesztett felirati javaslatában ezeket mondja: „Csak II. József császár volt III. Károly maradékai közűl, a ki magát meg nem koronáztatta, s uralkodott absolut hatalommal, de Magyarország törvényes királyának soha el nem ismertetett“.[1] Felirati beszédében pedig így szól: „szükségesnek látjuk kimondani, hogy a magyar király csak a koronázás által lesz törvényes király“.[2]

Továbbá a képviselőház 1861. évi julius 7-én elhatározta, hogy a felirat ne szólítsa ő Felségét császár és *királynak,* hanem csak Fölséges úrnak.[3]

Gróf Széchenyi István pedig „Ein Blick auf dem anonymen Rückblick“ czímű munkájában e kérdéssel hosszasabban foglalkozván, a többi közt így nyilatkozik: „Excellenc (t. i. Bach) wissen es recht gut, dass der König von Ungarn

---

[1] Kónyi: Deák F. beszédei. III. 19. l.

[2] U. o.

[3] U. o.

nicht so entsteht, wie der König von Frankreich einst entstanden ist. In Frankreich sagte man, denn es war altherkömmlich: „Le roi est mort, vive le roi,“ und der Regent war a-peu-prés fix und fertig. In Ungarn ist jedoch, wenn Pacta conventa und durch Jahrhunderte sanctionirte Schwüre und Gebräuche nicht für leeres Stroh und eitle Phrasen ausgegeben werden, der Tronfolger bei dem Tode des Königs nichts als ein mutmasslicher, ein virtueller Regent; und will er sich diesen Pflichten nicht unterziehen, so wird derselbe wohl regieren können, wenn er die Macht dazu hat, ein König von Ungarn wird er aber nicht sein, sowie es auch Kaiser Josef II., der doch viel stark regierte, es eigentlich nie gewesen ist“.[1]

A II. József önkényes uralkodása után az abból merített tanulság következtében hozott 1791. évi III. t.-cz. ezen kérdést még jobban megvilágítja, mondván:

„Minden kétségnek végkép eloszlatása tekintetéből, mely az örökös magyar királyok által felveendő koronázás és a kir. Felség által elfogadott s kiadott felavatási hitlevél némely szavai tartalmából, az ország alaptörvényei ellen ellenvetésül tétethetnének, ő cs. és apost. kir. Felsége hozzájárult, hogy a királyi felavatás és koronázás, minden uralkodás változtával, a meghalt király elhunytától számítva hat hónapi időköz alatt törvényes ünnepélyességgel *múlhatatlanúl* eszközöltessék; épségben maradván *időközben* minden örökös királyi jogok, melyek az országnak alkotmányszerinti közkormányzatára tartoznak, épségben maradván szinte ugyanazon király iránt tartozó jobbágyi hűségnek kötelezettsége; a kiváltságok adományozása mindenesetre ezután is egyedűl a törvényesen megkoronázott királyi Felségnél maradván“.

Nem akarok e helyütt az „időközben“ (intermedio tempore) szavakból arra következtetni, hogy csakis azon hat hónapig van joga az örökösnek kormányozni; hanem csak azt kérdem, hogy mi szükség volt hát akkor arra, hogy ezen törvényben az örökös király minden jogai, melyek az alkotmányos közkormányzatra tartoznak, és az alattvalói hűség

[1] Széchenyi J. Ein Blick etc. 31. l.

kötelezettsége fentartatik; ha a meg nem koronázott uralkodó az előd halálával amúgy is ipso facto magyar királynak tekintendő?

Az, hogy a meg nem koronázott uralkodót ezen törvény örökös királynak (haereditarius rex) nevezi, semmit sem bizonyít állításom ellen, mert az „örökös király" kifejezés éppen annyit tesz a magyar alkotmányban 1687 óta, a mit a „választott király" kifejezés tett a választókirályság korában Magyarországon és a mit a „választott fejedelem" tett Erdélyben, t. i. hogy nem valóságos, törvényes király vagy fejedelem. Ily választott királynak neveztetik János Zsigmond és ki tartja őt királynak? Választott fejedelemnek neveztetik I. Rákóczy Ferencz, és ki tartja őt erdélyi fejedelemnek? pedig Erdélyben koronázás sem volt.

Az, hogy a meg nem koronázott uralkodó királyi czímmel él, szintén semmit sem bizonyít, mert hiszen Mátyás ellenfele, Frigyes is élt a magyar királyi czímmel, és ezért talán magyar király is lett volna?

A mi pedig azon jogokat illeti, melyeket a meg nem koronázott uralkodó koronáztatása idejéig tényleg és jog szerint gyakorolt, az nem ellenkezik a fentebb mondottakkal, mert hiszen úgy régibb, mint újabb törvényeink értelmében (1485: II., III., V., VII. t. cz.; 1848: III. t.-cz.) a nádor is gyakorolhatta ezen jogokat, sőt az 1848. III. t.-cz. szerint István nádor személye a király távolléte idejére sérthetetlennek is jelentetett ki.

A koronázás tehát — különösen a trónöröklés kimondása óta — alkotmányunkban kiváló közjogi jelentőséggel bír, és nem csupán üres szertartás vagy ünnepélyes beiktatás a királyi székbe, a mely ha elmarad is, a királyság és az uralkodási jog természetén mitsem változtat; hanem *valóságos királylyá avatás (inauguratio),*[1] *mely az örökös uralkodót a magyar állami főhatalom jelképének, a szent koronának feltétele által* ezen állami főhatalomnak az országgyűlés, illetőleg *a nemzet beleegyezésével,* az örökösödés jogánál fogva, jogos

[1] Ezt bizonyítja az 1867-ik évi I. t.-czikk czíme: „Fölséges I. Ferencz József úr Magyarország és Társországai királyává avattatik és koronáztatik", úgyszinte ezen törvényczikk tartalma is.

és törvényes birtokosává és kezelőjévé, *törvényes és valóságos magyar királylyá teszi,* ennélfogva alkotmányunknak egyik kiemelkedő biztosítéka, és a magyar alkotmányban a jogfontosságnak symbolicus szemléltetése. Mert azon kölcsönös államalkotó szerződés, mely a trónbetöltés és az állami főhatalom miképeni kezelése iránt a nemzet és királya között a trón örököseire nézve köttetett, koronázás alkalmával mindig ünnepélyesen megujíttatik, a mely megujítás a királyi hitlevél kiadásában és törvénybe iktatásában talál kifejezést.

És a ki e tant megingatni törekszik, akaratlanúl is a királyság tekintélyének megingatásán fárad, mert ha a nemzet szivéből ezredéves politikai hitvallásának gyökerei kiirtatnak, ez által megingattatnak az örökös királyság sokkal ifjabb intézményének amazzal már összenőtt és összekuszálódott gyökérszálai is, a mi a magyar nemzet soha kétségbe nem vont monarchicus érzelmeinek szilárdságát veszélyeztetné.

A magyar király koronázásának fentebbi magyar államjogi jelentőségén kívül van még egy nagyfontosságú nemzetközi jelentősége is, mert az 1723-ik, de még inkább az 1867-ik év óta, a mióta Magyarország az osztrák örökös tartományokkal szorosabb összeköttetésbe lépett, a magyar király koronázása juttatja kifejezésre a magyar korona összes országainak állami egységét, és az osztrák császárságtól független, souverain állami voltát. (l. V. rész 42. §.).

IV. Rész. A király jogai.

26. §. A király czímei és tiszteleti jogai.

A királyt, mint az állami hatalom birtokosát, mint az állam fejét és egységének s függetlenségének személyesítőjét oly tiszteleti jogok illetik, a melyek külsőleg is kifejezik magas állását, Magyarország souverainitását, önnálló államiságát, úgyszintén azt, hogy a magyar államon belűl ő a legmagasabb állásban levő személy, a ki senki hatalmának alávetve nincsen s a kivel szemben mindenki alattvaló.

A királyi méltóság ezen természetével jár, hogy a nemzetközi érintkezésben és az államon belől a méltóságot viselő személy is souverainnek tekintetik s ennélfogva a méltóságával járó tiszteleti jogok az ő személyes jogosítványaival egyértelmüeknek tekintetnek.

I. A királyi méltóság magasságát első sorban a király czímei juttatják kifejezésre, a melyekben úgy az alattvalókkal szemben elfoglalt állása, valamint a magyar állam hatalmának történelmi fejlődése és az Ausztriával fennálló personalis unio is szemlélhetővé válik.

Szent László és Kálmán rex christianissimus, II. András serenissimus, némelyek illustrissimus czímmel éltek, Mária excellentissima-nak, Albert serenitasnak nevezte magát, Nagy Lajos óta azonban a legtöbb királyunk Majestas = Felség czímmel élt s a király ma is Felségnek, Felséges Úrnak czímeztetik, mert Magyarország független ország, tehát királya sincs másnak alávetve, a miért a Felség czím őt méltán megilleti.

Az apostoli czím a régi okiratokban nem fordúl elő. Ezt a czímet XIII. Kelemen pápa adományozta Mária Theresiának és utódainak, mint magyar királyoknak azon apostoli

buzgalom kifejezésére, melyet Szt. István a magyar nemzetnek a keresztény hitre való megtérítése körűl kifejtett.[1] Az apostoli czímet csak a már megkoronázott és trónra lépett király használhatja, de nem a megkoronázott ifjabb király, sem a meg nem koronázott örökös király.

Ezen czímet: „Isten kegyelméből,“ (ex Dei gratia, divina clementia), kezdetben (már a IV. század óta) az egyházi fejedelmek, püspökök használták és csak a IX. században kezdik világi uralkodók is használni s ez időtől kezdve annak használata kizárólag fejedelmi jognak tekintetik. Az absolutismus irói különös jelentőséget tulajdonítottak e czímnek, abból azt akarván kimagyarázni, hogy a királyság Isten alkotta természetfölötti intézmény, s a korlátlan fejedelmi uralom sanctionálását keresték benne.[2] Nálunk e czímnek semmi különös jelentése sem lehet, s nem tekinthető egyébnek, mint a nyugati fejedelmek utánzásának. — Szt. István törvényei II. könyvének előbeszéde élén fordúl már elő: „Regnante Divina Clementia“, de csak Kálmán óta találjuk állandónak a „Dei gratia“ vagy „ex Dei gratia„ vagy „Divina favente Clementia“ kifejezéseket.

Első királyaink csak „Magyarország királya“ (Rex Hungariae, Rex Pannoniae) czímmel éltek, de a mint egyes tartományok magyar fönhatóság alá kerültek, királyaink ezen országokat is bevették czímeik közé.

Kálmán magát már Magyar-, Horvát- és Dalmátországok és Ráma királyának czímezte. Szerbia és Bulgaria királyának czímével állandóan Imre óta élnek királyaink, II. András pedig magát már ezen említett országokon kívül Halics és Lodomeria királyának nevezte s később a Jerusalemi király czímét is fölvette. Ezen utóbbi czímet azonban utódai nem használták s csak újabban szerepel ismét, de a nem magyar czímek között. Nagy Lajos alatt ezekhez Cumania királyának czíme járúlt, mely czímekhez II. Ulászló Slavonia királya, Mária Teresia pedig Erdély nagyfejedelme és székelyek ispánja czímet csatolta.

Ma háromféle czímet szoktak megkülönböztetni, u. m.:

---

[1] Cziráky: Consp. iuris publ. II. 9. l.
[2] Nagy Ernő: Magy. közj. 169. l.

a *nagy czímet*, mely fontos esetekben használtatik és valamennyi a magyar király személyét illető, még azon czímeket is magában foglalja, a melyek nem a magyar királyi méltósággal járnak; a *közép czímet*, mely csak a nevezetesebb országok czímeit tartalmazza és kevésbbé ünnepélyes alkalmakkor használtatik; és a *kis czímet*, mely pénzeken, érmeken és közönségesen használtatik.

A nagy czím így szól: N. N. Isten kedvező kegyelméből ausztriai császár, Magyar-, Cseh-,[1] Dalmát-, Horvát-, Tót-, Halics-, Lodomér-, Ráma-, Szerb-, Kun- és Bolgárországok apostoli, úgy Illyria, Jeruzsalem stb. királya, Ausztria főherczege, Toscana és Krakkó nagyherczege, Lotharingia, Salzburg, Steyer, Karantan, Krajna és Bukovina herczege, Erdély nagyfejedelme, Morvai őrgróf, Felső- és Alsó-Szilezia, Modena, Parma, Piacenza, Guastala, Osvieczim és Zátor, Teschen, Friaul, Ragusa és Zára stb. herczege; Habsburg, Tyrol, Kyburg, Görcz és Gradiska grófja, Trient és Brixen fejedelme, Felső- és Alsó-Luzsicza s Istria őrgrófja, Hohenembs, Feldtkirch, Bregenz, Sonnenberg stb. grófja, Triest, Kattaro és a Szláv őrgrófságok ura stb.[2]

A középczim rendesen így hangzik: Isten kegyelméből ausztriai czászár, Magyar-, Cseh-, Dalmát-, Horvát-, Tót-, Halics-, Lodomér-, Ráma-, stb. országok apostoli, ugy Illyria, Jeruzsalem stb. királya, stb. stb.

A kis czím rendesen így szól: Ausztriai császár, Csehország királya és Magyar-, Horvát-, Szlavon-, Dalmátországok apostoli királya.[3]

Diplomatiai érintkezéseknél rendesen ezen czím használtatik: Austriai császár, Csehország királya stb. és Magyarország apostoli királya.

Megszólításoknál ez használtatik; Ő csásári és apostoli királyi Felsége; vagy Ő Felsége a császár és apostoli király.

A magyar királyi méltósággal járó czímek azonban csak

---

[1] A cseh királyi czímet viselték: Mátyás, II. Ulászló, II. Lajos és I. Ferdinánd óta valamennyi fejedelmünk.

[2] Lásd az 1867. évi törvények bevezetését.

[3] Lásd bármely arany vagy ezüst pénzen. Az ily pénzfeliratot az 1868. évi 30. t.-cz. 64. §-a állapítja meg.

a következők: „Isten kegyelméből Magyar-, Horvát-, Szlavon-Dalmátországok, Galicia, Lodomeria, Ráma, Szerbia, Cumania és Bolgárország apostoli királya, Erdély nagyfejedelme, székelyek ispánja.“

Az ezen czímben említett 10 ország czímeres zászlói koronázás alkalmával a király előtt vitetnek.

II. A királyt külsőleg is oly fénynek és pompának kell övezni, hogy már megjelenésével is kifejezésre juttassa a magyar állam fényét és hatalmát. Erre szolgál a fényes udvartartás, melynek költségeit hajdan a koronajószágok és a király magánvagyonának jövedelmei fedezték, ma a 10 évenként megállapított és a költségvetésbe évenként felvett civillista van hivatva fedezni. A civillista az 1868. évi L. t.-czikkben 3 millió 250 ezer forintban állapíttatott meg, az 1870. évi V. t.-cz. azt 3 millió 650 ezer forintra, az 1873. évi III. t.-czikk 4 millió 650 ezer forintra emelte, az 1879. évi XLIII. t.-cz. és az 1889. évi XXXIX. t.-cz. pedig további 10—10 évre, tehát az 1899. év végeig ugyanezt az összeget állapította meg.

Ezenkívül, eltekintve az osztrák civillistától és a király magánvagyonától, a királynak rendelkezésére áll a budai várpalota, a gödöllői kastély és park, valamint a gödöllői korona-uradalomban a vadászat.

A királyi udvar székhelye törvényben nincs megállapítva. Kezdetben Esztergom, majd Székesfehérvár, később Buda és Visegrád voltak királyaink székhelyei s még azon királyaink is, kik más országok koronáját is viselték, sőt Zsigmond és Albert római császárok is, az országban tartották székhelyüket.

A mohácsi vész után mindez megváltozott. János legtöbbet Budán tartózkodott, de I. Ferdinand és utódai Bécsben, Rudolf Prágában tartották székhelyüket, ámbár törvényeink gyakran kifejezték azon óhajtást, hogy királyaink az országban tartsák székhelyüket. Így az 1536 : 57., 1546 ; 18., 1548: 22., 1550: 4., 1608. k. e. 18., 1723: 8., 1741 : 7., 1751 : 1 , 1791 : 9. és 1792 : 5. t.-czikkek.

A most uralkodó Ferencz József ő Felsége az év egy részét Bécsben, illetőleg Schönbrunnban és Laxenburgban, egy részét Budán, illetőleg Gödöllőn szokta tölteni. Királyi

székhelyéűl azonban egyedűl Budapest tekintendő, a miért is az ország fővárosa 1892. óta székes-fővárosnak neveztetik.[1] Minthogy azonban a magyar király ez idő szerint egyúttal osztrák császár is, az év nagyobbik részét osztrák székvárosában, Bécsben szokta tölteni.

Az 1867. évi XII. t.-cz. 7. §-a értelmében kivánatos volna, hogy a magyar királynak külön magyar udvartartása legyen. Ezt kivánná az ország souverainitásának documentálása is. De külön magyar udvartartásunk már évszázadok óta nincsen, hanem össze van olvasztva az osztrák császári udvartartással. Mindazonáltal ma is vannak magyar udvari méltóságok, a kik kizárólag a magyar királyi udvar fényét hivatnák emelni. Ilyenek az ország kisebb zászlósai, a Mária Teresia által 1760-ban alapított nemesi testőrsereg és a királyi udvarnokok. Oly ünnepélyes actusoknál, a melyeknél a király mint magyar király szerepel, a magyar zászlósok környezik a királyt és ezek functionálnak.[2]

Az udvartartás kérdésének rendezése a jövő törvényhozás feladatai közé tartozik.

A király magas méltóságának kitüntetésére szolgálnak még: a legfőbb katonai megtiszteltetés, nevének a templomi imákba befoglalása, születése- és nevenapjának hivatalos megünneplése, udvari ünnepélyességek és szertartások, s a király halála esetén az országos gyász.

III. A király tiszteleti jogai közé számítható még, hogy minden állami hatóság és hivatal „királyi" jelzőt használ és fontos állami okmányokra a király pecsétje alkalmaztatik.

Hajdan öt királyi pecsét volt használatban, u. m. az aranybulla, a kettős-, a titkos-, a birói- és a gyűrűspecsét. A három első nagyobb, a két utóbbi kisebb pecséteknek neveztettek.

Az aranybulla, mely vert aranyból, vagy két összekap-

---

[1] 1892. évi jun. 10-én kelt legfelsőbb elhatározás. Lásd a Bpesti Közl. jun. 11-iki számában; továbbá az 1893. évi XIII. t.-czikk.

[2] A magy. országgyűlés által a közösügyek tárgyalására kiküldött országos bizottság fogadtatásnál Budapesten követendő szertartás (Budapesti közlöny 1894. évi szept. 15-iki száma.)

csolt aranylemezből áll, csak a legnagyobb jelentőségü okmányokra alkalmaztatott. Így II. András 1222-iki évi decretumára, melyet erről neveztek azután aranybullának. Az ismert legrégibb aranypecsétes kir. oklevél a II. Gejzáé 1156-ból. Ezen pecsét alkalmaztatott továbbá azon okmányokra, melyekkel IV. Béla hasonlónevű fiát Slavoniának, I. Lajos István nevű fivérét Erdélynek herczegévé, I. Mátyás Ujlaki Miklóst Bosznia királyává tette.[1]

A kettős pecsét zsinóron függ alá s mindkét oldalán felirással vagy jelvényekkel van ellátva. Az egyik oldalon a király képe látható koronázási díszben, a másik oldalon Magyarország és a szent korona országainak czímerei. Ezen pecsét őrzője az ország primása volt,[2] a ki azt a kiváltságokra és a primás ajánlata folytán nemesített egyének czímeres leveleire alkalmazta.[3]

Az arany és a kettős pecsét alatt kiállított okmányokért kettős díjat kellett fizetni.[4]

A titkos pecsét a magyar kir. cancelláriánál őriztetett és a dicasteriumokhoz intézett rendeletekre alkalmaztatott.

A birói pecsétet a kir. személynök őrizte és a király nevében megerősítendő bírói itéletekre és bírói parancsokra alkalmaztatott.

A gyűrűs pecsétet a király magánügyeiben vagy kisebb jelentőségű ügyekben használta.[5]

Az arany pecsét anyaga, mint már említénk, vert arany volt, a többieké fehér viasz, Zsigmond óta vörös viasz, melylyel azon korban egyedűl a császár élhetett.[6]

Ma a királyi pecséteknek csak két neme használtatik, u. m. a függő kettős pecsét a felség személye körüli minister által a nagyobb czímek és méltóságok adományozásánál; és az ő Felsége kabinet-irodájában lévő egyszerű királyi pecsét,

---

[1] Cziráky Consp. iur. publ. II. 13. l.

[2] 1741: 10. és 1751: 3. t.-cz.

[3] Kiss István: Magy. közj. 293. l.

[4] 1609: 73. t. cz. 41. §.

[5] Cziráky: Consp. iuris publ. II. 15. l.

[6] U. o.II. 15. l.

mely a régi titkos pecséthez hasonlít, az uralkodó nevével, czímével s a magyar korona országainak és az örökös tartományoknak czímereivel ellátva. [1]*)

27. §. A király jogai a törvényhozásban.

A király mindazon jogainak összességét, a melyek őt a souverain formában kifejezett állami akarat létrehozása körűl illetik, — irányúljanak azok akár az állami akarat kijelentésére, vagyis magára a törvényhozásra, akár a törvényhozásra hivatott szervek működtetésére, tehát a törvényhozási kormányzatra, — törvényhozási felségjognak nevezzük.

Törvény alatt kell értenünk oly állami akaratot, mely irásba van foglalva s melyet az országgyűlés az érvénynyel biró alkotmányos tárgyalási formák mellett megállapított és elfogadott, a koronás király szentesített és királyi pecséttel ellátva, a kellő módon kihirdettetett.

Törvény alatt azonban nem mindig ezt értették alkotmányunkban, hanem oly királyi rendeletet, a melyet a király tanácsának meghallgatása után a királyi privilegium ünnepélyes formájában kiadott és az országban ünnepélyesen kihirdettetett. Ezért neveztetnek régibb törvényeink királyi végzeményeknek, kir. decretumoknak.

A vezérek korában ugyanis minden valószinűség szerint irott törvények nem voltak, hanem szokás alkotta a jogot, mely akár a nép és a hatósági személyek magatartása folytán keletkezett, akár a nemzet szabad tagjainak gyülekezetében hozott határozatok alapján fejlődött ki.

A midőn azonban Gejza vezér az ily tömeges nemzetgyűlések összehívását mellőzve, önkényűleg kezdett parancsokat osztogatni, és a nemzetgyűlések kimentek a divatból, a fejedelmi akarat kezdte a nép határozatait pótolni. Szent

---

[1] Kiss J: Magy. közj. 293. l.

*) A király személyének sérthetetlenségét nem tartom tiszteleti jognak, hanem az alkotmány alapelvei egyikének, akár csak a fejedelem felelőtlenségét, a melyet a tiszteleti jogok közé lefokozni legalább is helytelennek tartom. Épen ezért nem ezen szakaszban, hanem a király közjogi állásáról szóló részben láttam szükségesnek annak tárgyalását (I. rész 6. §.).

István pedig megalapítván a királyságot, a fontos országos ügyek elintézésénél királyi tanácsát hallgatta meg, és a mely rendelkezése tetszett a tanácsnak, azt irásba foglaltatta és általános parancsként kihirdettette.

Későbben azután királyaink nemcsak a királyi tanácsot, hanem a nemzet szabad tagjait is gyűlésbe hívták, és ezen gyűlést is megkérdezték, vajjon tetszik-e az, a mit a király és tanácsa mindenkire nézve kötelező jogszabályként ki akar hirdetni. Ilyképen a nemzet lassanként visszaszerezte magának azt a jogot, hogy törvény csak az ő meghallgatása mellett alkottassék. Majd az országgyűlésre egybegyűlt nemesek is alkottak végzéseket és azokat irásba foglalván, kérték a királyt, hogy azokat erősítse meg és hirdettesse ki, és ha a király az ilyen végzéseket elfogadta és helyben hagyta, akkor az törvénynek tekintetett.[1]

Az 1222. évben II András király által kiadott aranybulla az első törvény, a melyről kétségtelen, hogy az *országgyűlés kivánságára* adta ki a király ünnepélyes alakban, arany pecséttel ellátva, s az országban kihirdettette.

Ezen időtől fogva bizonyos, hogy az országgyűlés és a király egyaránt nélkülözhetlen szervei a törvényhozásnak, s a szent korona tanának kifejlődése óta csakis ott jöhet létre törvény, azaz csakis ott nyilvánúlhat az állami akarat souverain formában, a hol a szent korona egész teste[2] jelen volt, t. i. az országgyűlésen.

A törvényhozás szervei tehát: a király és az országgyűlés, vagy másképen a király az országgyűlésen és azzal együtt. Erről nemcsak a jogtörténeti fejlődés, nemcsak Werbőczi Hármaskönyve II. könyvének 3. czíme tanúskodik; hanem ezt az 1791. évi 12. törvényczikk is világosan ekként formulázza: „Elismeri ő Felsége, hogy Magyarországon és hozzá tartozó részeiben a törvények hozásának, magyarázásának és megszüntetésének joga *a törvényesen megkoronázott király és az országgyülésre egybesereglett karok és rendek* közös joga lévén, országgyűlésen kívül nem gyakorolható; és kegyesen kinyilatkoztatja, hogy az ország rendeinek ezen jogát

---

[1] Werbőczi H. k. II. r. 3. cz

[2] Totum corpus Regni. (1435. előb. 3. §.).

sértetlenűl megtartandja és mikép az dicsőűlt elődeitől reá-szállott, felséges utódaira is sértetlenűl átszállítandja, biztosítja az ország rendeit, hogy Magyarország s hozzá tartozó részei rendeletek vagy úgynevezett patensek által, melyek az ország törvényszékeinél különben sem fogadtathatnak el, soha sem fognak kormányoztatni."

A törvényhozásnak két tényezője egymást szüli, egymást teremti, mert király nem létében az országgyűlés választja, illetőleg jelenleg trónváltozás esetében az országgyűlés koronázza a királyt, de viszont országgyűlés nem létében a király hívja össze az országgyűlést, vezeti kormánya által annak tárgyalásait és ő szünteti meg annak működését, sőt a törvényhozótestület összealkotására is befolyása van, a mennyiben mindazok, kik a főrendiháznak életfogytiglan kinevezett tagjai, avagy hivatalos állásuknál fogva foglalnak ott helyet, királyi kinevezésnek köszönhetik törvényhozói minőségüket, sőt az örökös jogon ott ülők is főrendű minőségüket királyi adományra vezetik vissza.

A törvényhozási felségjog tehát nemcsak az állami akaratnak souverain formában való kijelentésére, hanem az országgyűlés működtetésére vonatkozó jogosítványokat is magában foglalja. Lássuk először ez utóbbiakat.

28. §. Folytatás: az országgyűlés működtetésére vonatkozó jogosítványok.

A királyt illetik: az országgyűlés egybehívásának, az ülések elnapolásának, az évi ülésszak berekesztésnek és az országgyűlés feloszlatásának joga.

a) Az országgyűlés egybehívásának jogát királyaink kezdettől fogva gyakorolták. Hiszen az orszéggyűlések kezdetben a királyi tanácsnak kibővítéséből, majd a király által tartott székesfehérvári törvénynapokból, illetőleg e kettőnek összeolvadásából fejlődtek ki, természetes tehát, hogy azt csak a király hívhatta össze.

Mindazonáltal az országgyűlés egybehívása nem volt kizárólagos királyi jogosítvány. Akkor, a mikor a királyi szék üres volt, a királyné avagy a nádor és más országnagyok is

hivtak össze országgyűléseket,[1] úgyszintén az 1608. k. e. 3. t.-cz. rendelte, hogy azon esetre, ha a nádorválasztást a király egy éven túl sem teljesítené, akkor annak eszközlése végett országgyűlést egybehívni az országbírónak, illetőleg ennek nemlétében a tárnok-mesternek legyen joga és kötelessége.

Az aranybulla 1. czikke szerint a király minden évben szent István napjára köteles volt országgyűlést egybehívni, de a bulla ezen rendelkezését királyaink nem mindig tartották meg.

Az országgyűlés évenkénti összehívását rendelte el az 1471. évi 1. t.-cz. is, de az 1498. évi 1. t.-cz. már csak három évenként, az 1563. évi 3. t.-cz. ismét évenkint, az 1655. évi 49. t.-cz. pedig ismét három évenként kivánták annak összehívását. Későbbi törvényeink, u. m. az 1715. évi 14., az 1791. évi 13. és az 1827. évi 5. t.-czikkek hasonlóképen kivánják, hogy legalább minden három évben tartassék országgyűlés, de szükség esetén gyakrabban is tartandó. A törvények ezen rendelkezései azonban nem mindig tartattak meg s így pl. megtörtént, hogy 1741-től 1751-ig, 1751-től 1764-ig, 1765-től 1790-ig, 1812-től 1827-ig nem tartattak országgyűlések.

Az 1848. évi IV. t.-cz. 1. §-a értelmében az országgyűlés évenként Pestre, és pedig a lehetőség szerint a téli hónapokon hivandó össze, s 1867 óta egészen a mai napig minden évben tartattak és tartatnak országgyűlések.

Azon esetben, ha az országgyűlés a törvényben megállapitott idő letelte előtt feloszlattatott, az 1848. évi IV. t.-cz. 5. §-a szerint az új országgyűlést az előbbeninek feloszlatásától számitandó három hó alatt kell összehívni. Ha pedig az országgyűlés feloszlattatott, vagy az ülés elnapoltatott avagy berekesztetett, mielőtt a ministerium a múltra vonatkozó számadásokat beadta, vagy a jövő évi költségvetést beterjesztette volna, az országgyűlés még azon év folyamán és pedig oly időben hívandó össze, hogy mind a jövő évi költségvetés mind a múlt évi zárszámadások még az év végéig országgyűlésileg tárgyaltathassanak (1867 : X. t.-cz.).*)

---

[1] 1485 : 3. t.-cz., 1608. k. e. 3. t.-cz.

*) Kiss István téved (Magy. közj. 326—327. ll.), a midőn az 1867. évi X. t.-cz. fent idézett intézkedésével az 1848. évi IV. t.-cz. 5. §-át is

Az országgyűlés összehívása királyi meghívó-levelekkel (litterae regales) történik, melyek minden törvényhatósághoz, valamint minden külön képviselőt választó városhoz minden egyes öt évig (azelőtt három évig) tartó országgyűlés összehívásakor megküldetnek, oly czélból, hogy az országgyűlési képviselők megválasztása iránt saját hatáskörükben intézkedjenek. Ezen meghívó-levelek tehát az általános képviselőválasztásokat elrendelő királyi rendelettel egyértelműeknek tekintendők. A horvát-szlavon országgyűlés is felszólíttatik a magyar országgyűlésre küldendő képviselők megválasztására. A horvát-szlavon autonom országgyűlést szintén a király hívja össze, (1870. horv. II. t.-cz. 1. §.) s a képviselők választását is ő rendeli el.

A főrendekhez 1885 előtt minden egyes országgyűlésre személyenként egy-egy meghívó-levél volt küldendő, de az 1885. évi VII. t.-cz. óta minden főrendiházi tag csak egyszer s mindenkorra hivatik meg valamennyi országgyűlésre.

A kir. meghívó-levelek 1848 előtt a m. kir. udvari kanczelláriából bocsáttattak ki, a királynak, a kanczellárnak és egy udvari tanácsosnak aláirásával, ma azok a király aláirásával és a belügyminister ellenjegyzésével a külügyminister által küldetnek szét.

A királyi meghívó levélben az országgyűlés helye és az összegyülekezés napja is kitétetik, ha pedig koronázásról vagy nádorválasztásról lesz szó, akkor ez is felemlítendő.

Zsigmond óta 1848-ig többnyire (de nem mindig) az országgyűlési tanácskozások főbb tárgyai is meg voltak említve a meghívó-levelben, ma azonban ez már nem szokásos,[1] s minthogy a képviselőknek nem adható utasítás a választók által, nem is szükséges.

Az országgyűlést az öt évre szóló képviselő-választások megtörténte után a király személyesen vagy biztosa által,

---

[1] Kiss Istv.: Magy. közj. 322. l. hatálya vesztettnek állítja: mert az 1867. évi X. t.-cz. csak az 1848. évi IV. t-cz. 6. §-át módosítja, mely szerint: „az évi ülés az utolsó évi zárszámadásnak és a következő évi költségvetésnek a ministerium által leendő előterjesztése s az iránloki határozatnak meghozatala előtt be nem rekesztethetik, sem az országgyűlés fel nem oszlattathatik."

a meghívólevélben (a választásokat elrendelő királyi rendeletben) kitűzött napot követő negyedik napon ünnepélyes trónbeszéddel nyitja meg, úgyszintén azon öt évnek, melyre a képviselők megválasztattak, leteltével hasonlóképen ünnepélyesen rekeszti be.

A királyi meghívólevél az összehívandó országgyűlés első ülésének megnyitása előtt legalább is hat héttel előbb bocsátandó ki (1635. évi 79. t.-cz. 2. §.), hogy ez alatt az új képviselőválasztások megejthetők legyenek (1848. évi IV. t.-cz. 4. §-a).

b) Az ülések elnapolásának joga a királyt az 1848. évi IV. t.-cz. 5. §-a alapján illeti, de nem kizárólag, mert az országgyűlés önmaga is elnapolhatja üléseit. Ezen jog miképeni gyakorlásának — eltekintve az 1867. évi X. t.-czikknek az újbóli összehívásra vonatkozó s fentebb idézett intézkedésétől, — jogi korlátai nincsenek; mindazonáltal kivánatos, hogy a király ezen jogával csak a szükségesség mérvéig éljen, és ne oly módon, hogy az által az országgyűlés működése oly fennakadást szenvedjen, mintha országgyűlés egyátalán nem volna, mivel ez az alkotmány kijátszása lenne. Az ülések elnapolása az országgyűléshez intézett királyi rendelettel történik.

c) Az évi ülésszak berekesztésének joga az 1848. évi IV. t.-cz. 5. §-a értelmében szintén a királyt illeti, és pedig kizárólag. Az öt (1886 előtt három) évig tartó országgyűlés ugyanis öt (azelőtt három) évi ülésszakra oszlik, s minden ülésszak elején az országgyűlés mindkét háza újra választja tisztviselőit, kivéve az elnököt. Az évi ülésszak berekesztése királyi leirattal történik, mely az országgyűléshez intézve, mindkét házban felolvastatik, s a melyben rendszerint az is megemlíttetik, hogy a következő ülésszak mely nappal veszi kezdetét.

A király abban, hogy mikor rekeszsze be az ülésszakot s mikor nyissa meg az újat, csak annyiban van korlátolva, a mennyiben az évi ülésszak minden évben berekesztendő és az új ülésszak minden évben megnyitandó. Ha pedig a jövő évi költségvetés még letárgyalva nincsen, az új ülésszak oly időben nyitandó meg, hogy a jövő évi költségvetés még az év végéig országgyűlésileg tárgyalható legyen (1867. évi

X. t.-cz.), — a mint azt már az országgyűlés összehívásánál említettem.

d) Végre a királyt illeti az *országgyűlés feloszlatásának* a joga is. Az országgyűlés feloszlatása abban áll, hogy a feloszlatás kihirdetésétől kezdve a képviselők megbizatása még akkor is megszűnik, ha azon idő, a melyre megválasztattak, le nem telt; az országgyűlés pedig üléseket mindaddig nem tarthat, a míg újra össze nem hivatik és az új választások meg nem ejtetnek.

Ezt a jogot királyaink mindig gyakorolták és azt az 1848. évi IV. t.-cz. 5. §-a is világosan elismerte, de azon korlátozással, mely ezen törvény 6. §-ában foglaltatik s mely szerint az utolsó évről számadásnak és a következő évről költségvetésnek a ministerium által leendő előterjesztése és az irántoki határozatnak meghozatala előtt az országgyűlés fel nem oszlatható. (Ugyanez állott az elnapolásra és az évi ülésszak berekesztésére is.) Az 1867. évi X. t.-cz. azonban ezen §-t módosította és a királynak az országgyűlés feloszlatására vonatkozó jogát korlátlanná tette, csupán az új országgyűlés egybehívására kötve ki feltételeket.

Az országgyűlés-feloszlatási jog gyakorlásának tehát jogi korlátai nincsenek. Mindazonáltal a politikai ildomosság megkívánja, hogy ezen joggal csak igen fontos és indokolt esetekben éljen a király s ne önkénykedési hajlam által vezettetve.

Ily fontos okok lehetnek például: ha az országgyűlési tárgyalások oly irányt vesznek, a mely mellett a komoly tanácskozás lehetetlenné válik; vagy ha a rendes országgyűlési cziklus lejárta előtt oly sürgősen elintézendő törvényhozási kérdésekben kellene határozni, a melyekre nézve a választások alkalmával a közvélemény még nem nyilatkozhatott, mert azon kérdések nem voltak napirenden s a közérdek megkívánja, hogy ezen kérdésekre nézve a közvéleménynek újabb választásoknál megnyilatkozni módjában álljon; vagy ha a kormány és képviselőház többsége ellentétbe kerül egymással és a közvéleményre kell appellálni, hogy kinek ad igazat, a kormánynak-e, vagy az országgyűlési többségnek.

Ilyen és más hasonló indokolt esetekben nemcsak joga, hanem az állam javának érdekében erkölcsi kötelessége is a

királynak az országgyűlést feloszlatni. De ha a király ezen hatalmát az alkotmány kijátszására akarná igénybe venni, akkor veszedelmes lejtőre sodorná az államot.

Az országgyűlés feloszlatása királyi leirattal történik, mely az országgyűlésen mindig királyi biztos által olvastatik fel, a ki egyúttal a feloszlatás végrehajtására is teljhatalommal szokott felruháztatni.

Lényegükben ugyanezen felségjogok illetik a királyt a horvát-szlavon országgyűlés működtetése tekintetében is (1870. évi horv. II. t.-cz. 1. és 3. §-a.).

29. §. *Folytatás: a törvényalkotásra irányuló jogosítványok.*

A királyt illető és közvetlenűl törvényalkotásra irányuló jogosítványok a következők: a törvénykezdeményezés, a törvényszentesítés, a vetó és a törvénykihirdetés joga.

a) A *törvénykezdeményezés* joga a történelem és Werbőczi Hármaskönyvének tanusága szerint a királyt kezdettől fogva megillette. A Hármaskönyv II. része 3. czímének ide vonatkozó része így szól: „a fejedelemnek össze kell hívnia és megkérdezni a népet, ha vajjon ennek az ilyen törvények (t. i. melyeket a király proponál) tetszenek-e vagy sem, a kik ha igennel felelnek, azontúl az ily végzéseket törvényekűl tartjuk meg.“ — Ez azonban nem kizárólagos királyi jogosítvány, mert az országgyűlés minden tagja kezdeményezhet törvényt, azaz tehet és beadhat törvényjavaslatot.

Királyaink 1848 előtt ezen jogukat Zsigmond király ideje óta az országgyűlés elé terjesztett királyi propositiók alakjában gyakorolták, 1848 óta azonban csak a felelős magyar ministerum útján gyakorolhatja, azaz oly módon, hogy az egyes minister vagy ministerium által készített és a király jóváhagyását kinyert törvényjavaslatot az illető minister terjeszti az országgyűlés elé tárgyalás és elfogadás végett.

A parlamentaris kormányrendszer és a király felelőtlenségének épségben tartása megkívánja, hogy még a király személyes kezdeményezése folytán és az ő utasításainak megfelően készűlt törvényjavaslatok is úgy szerepeljenek az ország-

gyűlés előtt, mint a kormány javaslatai, nem pedig mint a király személyes kivánsága.

b) A *törvényszentesités* és a *veto* jog egymást kiegészítik. Az előbbi abban áll, hogy valamely országgyűlési határozat csak akkor válik törvénynyé, ha a király ahoz ünnepélyesen kijelentett akaratával hozzájárúl. A szentesítés tehát positiv törvényhozási cselekmény. A veto ellenben abban áll, hogy a mely letárgyalt és szentesítés végett a király elébe terjesztett törvényjavaslatot a király azzal vet vissza, hogy azt nem szentesíti, az törvénynyé nem válhat és csakis új országgyűlési tárgyalás után terjeszthető ismét a király elé.

E két jogot sokan össze szokták téveszteni, pedig a kettő között nagy a különbség. A szentesítési jog nem gyakorlása ugyanis még nem azonos a veto gyakorlásával s előfordúlhat, hogy szentesítés végett a király elé terjesztett törvényjavaslat hosszú időn át nem szentesíttetik, a nélkűl, hogy azért az visszavetettnek volna tekinthető. Az ily törvényjavaslatot a király bármikor szentesítheti. — De ha a király veto jogával élt, a visszavetett törvényjavaslatot többé nem szentesítheti, hanem azt az országgyűlésnek újra kell tárgyalnia, hogy szentesítés végett a király elé terjeszthető legyen.

A míg az országgyűlés egybehívására és feloszlatására, úgyszintén a törvények kezdeményezésére vonatkozó jogokat, mint nem kizárólag királyi jogosítványokat, a király koronáztatása előtt is gyakorolhatja; addig a szentesítési jog mint eminenter törvényhozási jog — a Hármaskönyv II. része 3. czímének tanúsága szerint — a királyt a szent korona jogán illeti meg, ennélfogva kizárólag a *koronás király* által gyakorolható.

Törvény csak az, a mit a király szentesít.

A Hármaskönyv ide vonatkozó szavai következők: „közös megegyezéssel maga a nép is elhatároz valamit, a mit a közjóra hasznosnak itél és irásban terjeszt a fejedelem elé, kérvén, hogy erre nézve neki törvényt adjon és ha a fejedelem az ilyen végzéseket maga elfogadja és helybenhagyja, akkor az törvényerőre emelkedik s azonnal törvénynek kell tekintenünk. Mégis mindezeket nem a nép, hanem különösen *a fejedelem statutumainak mondjuk* azért, mert ha *a feje-*

delem beleegyezése és megerősitése azokhoz nem járúl, eme rendeleteknek semmi ereje nem lesz."

Hogy a törvényszentesítésnek joga csak a koronás királyt illeti, ezt bizonyítja a Mátyás óta fennálló több százados szakadatlan szokás, az 1635. évi 18. t.-cz. és az 1791. évi 3. és 12. törvényczikk, mely két utóbbi törvény egymást e tekintetben kiegészíti.

A törvények ugyanis királyi privilegium formájában adattak ki és csakis a szentesitési záradékkal és pecséttel történt ellátás után tekintettek megalkotottaknak, így tehát az, hogy csak a koronás király szentesíthet törvényt, mind a két 1791. évi törvényben bennfoglaltatik.

A szentesítés megtagadása vagyis a vetojog igénybevétele 1848 előtt nem fordúlhatott elő, mert a törvényalkotásnál az országgyűlés és a király között szokásos értekezési formák és a concertatiónak nevezett törvényszerkesztési eljárás ennek lehetőségét kizárták. Akkor ugyanis az országgyűlés két házának egyetértő határozatai (conclusum diaetale) felirat alakjában terjesztettek a király elé, ki arra királyi resolutióban válaszolt, melyben a rendeket hozzájárúlásáról értesítette vagy a visszautasítás okait előadta. Csak azon határozatok terjesztettek szentesítés végett a király elé, a mire nézve az országgyűlés és a király már megegyeztek s a mit a királyi válaszok és országgyűlési feliratok szavaiból az országgyűlés végnapjaiban egy országos választmány a kir. udv. kanczelláriával együtt törvény alakjába szerkesztett egybe.

Manapság inkább előfordúlhat, hogy az országgyűlésből oly letárgyalt törvényjavaslat kerűl szentesítés végett a király elé, a melyhez ő hozzájárúlni nem akar s ennélfogva veto jogával él. Mindazonáltal az ily esetek a parlamentaris kormányrendszer mellett csak igen ritkán fordúlhatnak elő.

Némely államokban az államfőnek csak korlátolt veto joga van, a mit suspentiv vetonak neveznek, mert hatálya csak felfüggesztő természetű s ha a parlament ismét ugyanazt a törvényt hozza, egyszeri vagy kétszeri alkalmazás után, a veto ki van merítve s a parlament határozata fejedelmi hozzájárúlás nélkűl is törvénynyé válik. De Magyarországon, valamint a legtöbb monarchiában, hol az országgyűlés határo-

zata csak akkor lesz törvénynyé, ha azt a koronás király szentesít, a fejedelem veto jogának jogi korlatja nincsen.

Mindazonáltal a király komolyabb következmények elkerülése végett politikai okokból nem teheti, hogy a közóhajjal és az országgyűléssel szemben következetesen merev álláspontra helyezkedjék s az országgyűlés által elébe terjesztett és a közóhajnak megfelelő törvényjavaslatot több ízben következetesen és a viszonyok által nem indokoltan visszautasítsa; mert semmi sem árt annyira a királyi tekintélynek, mint az országgyűles és a király közötti éles conflictusok, ha az országgyűlés háta megett a nemzeti közvélemény áll.

A törvények szentesítésének formája hajdan igen különböző vala. Hol szentesítési záradék nélkűl, királyi rendelet formájában keltek a törvények, hol királyi bevezetéssel ellátva, hol bevezetéssel és szentesítési záradékkal. Mátyás óta 1481-től kezdve a királyi bevezetés és a szentesítési záradék az uralkodó forma, de azoknak szövege egészen a legújabb időkig eltérő.

Azonban 1867-től kezdve úgy a bevezetés, mint a szentesítési záradék a következő:

„**Mi N. N.**

Isten kegyelméből Ausztriai Császár, Csehország királya stb. és Magyarország Apostoli királya.

Kedvelt Magyarországunk és társországai hű főrendei és képviselői közös egyetértéssel a következő törvényczikket terjesztették szentesítés végett *Felségünk* elé.

(Ezután következik a törvény szövege.)

Mi e törvényczikket s mindazt, a mi abban foglaltatik, összesen és egyenként helyesnek, kedvesnek és elfogadottnak vallván, ezennel királyi hatalmunknál fogva helybenhagyjuk, megerősítjük és szentesítjük s mind magunk megtartjuk, mind más híveink által megtartatjuk."

Kelt stb......

(A király aláírása.) (A ministerelnök aláírása.)

c) A törvény-kihirdetési jog szintén a koronás királyt illeti, a ki azt ma az 1881. évi 66. t.-cz. értelmében akként gyakorolja, hogy kormánya által a törvényt az országos tör-

ménytárban a szentesítés napjának megemlítése mellett közzétételi s a kormány az országgyűlésen mindegyik háznak bejelenti, hogy mely törvényjavaslatok váltak szentesítés által törvényekké.

Az 1868. év előtt azonban a törvények az országgyűlésen hirdettettek ki és a törvények egy-egy példánya királyi aláírással és pecséttel ellátva az ország törvényhatóságainak is megküldettek kihirdetés végett.

Az 1868. évi évi 3. t.-cz. ezt az eljárást oda módosította, hogy a törvény eredeti példánya, mely szentesítéssel, királyi pecséttel, aláírással és ministeri ellenjegyzéssel el volt látva, előbb az alsó-, azután a felsőházban kihirdettetett, ennek megtörténte után a magyar példány az országos levéltárban elhelyeztetett, szövege pedig nyomtatásban, a végrehajtásra hivatott illető szakminister által hitelesítve s aláírva „Másolat“ mellékczímmel egy-egy példányban a törvényhatóságoknak megküldetett és az országos törvénytárban is közzététetett.

Az 1881. évi 66. és 67. t.-cz. azután a törvények kihirdetésének módjáúl az országos törvénytárban való közzétételt állapította meg, a mint fennebb előadtuk.

30. §. A király mint a végrehajtó hatalom birtokosa.

Az állami hatalom akkor, a mikor nem törvény, hanem különös formaságok nélkűl visszavonható vagy megváltoztatható rendelet alakjában nyilvánúl, mint már a bevezetésben (IX.) említénk, végrehajtó hatalomnak neveztetik, tekintet nélkűl arra, vajjon a rendelet jogot alkot-e, eljárási szabályt foglal-e magában, vagy valamely már meglevő szabálynak végrehajtását czélozza-e.

A végrehajtó hatalom körébe tehát nemcsak a törvények alkalmazása, végrehajtása tartozik, hanem törvény hiányában maga a jogalkotás és az eljárási szabályok alkotása is, a mint ezt az általános tanoknál kimutattam. (V. ö. Bev. IX. 59. és 60 ll.).

A törvényalkotás az állami akaratnak souverain alakban való kijelentése, ennélfogva jogi korlátai nincsenek. De a

végrehajtó hatalom gyakorlásának nemcsak módja, hanem tartalma is korlátolva van a fennálló törvények által, úgy hogy a mit a törvény elrendelt, azt a rendelet meg nem változtathatja, hanem csak alkalmazhatja, foganatosíthatja, továbbá kiegészítheti illetőleg pótolhatja. De a miről törvény nem rendelkezik avagy a mire nézve a rendelkezést a végrehajtó hatalomra bizza, arra nézve ez szabadon intézkedhetik.

Ha a végrehajtó hatalom gyakorlására hivatott állami szervek a souverain alakban kijelentett állami akarattal ellentétbe jönnek, alkotmánysértést követnek el, mely csak akkor szünik meg, ha a törvényhozó szervek abba utólagosan beléegyeznek és a felelősségre vonható állami szerveknek alkotmánysértő cselekedetét az állam érdekében véghezvitt cselekedetnek találván, az alkotmánysértés vádja alól a felmentést megadják.

A végrehajtó hatalom körét szorosan meghatározni hiu törekvés. Kiterjed ez az államélet egész mezejére. De minél több az, a mire nézve törvény rendelkezik, minél részletesebbek a törvények és minél több kérdést utalnak azok a törvényhozás körébe, annál szűkebbre szorúlnak azok a korlátok, a melyek között a végrehajtó hatalom mozoghat; de ezen korlátokon belűl azután annál több teendő hárúl a végrehajtó hatalom szerveire, hogy a törvények rendelkezéseinek eleget tehessenek, mert annál jobban kell figyelembe venniök azon korlátokat, a melyek cselekvésének útjában állanak s annál több kötelesség hárúl rájok a törvények rendelkezései folytán.

Oly államban, a hol még kevés a korlátokat felállító törvény, a végrehajtó hatalom tágabb körben, korlátlanabbúl mozog s épen azért kevesebb figyelmet, gondot és óvatosságot is igényel annak működése, mint ott, a hol szoros korlátok közé szorítva, a törvények nagy tömegének útvesztőjében kell annak eligazodnia.

Innen van az, hogy a történelmileg fejlődött alkotmánnyal biró államokban még a legszabadabb institutiók mellett is kezdetben a végrehajtó hatalom szervei majdnem absolut hatalommal rendelkeznek, de a további fejlődés folyamán hatalmi körük mindig szűkebbre szorúl s ezzel lépést tartva,

tevékenységei körük is mindig nő, több és több feladat háríttatván rájuk a törvények rendelkezései által.

A magyar törzsszervezeti alkotmányban a nemzet szabad tagjainak gyülekezete souverain hatalommal rendelkezett minden felmerült kérdésben, úgy a kormányzat mint a jogalkotás és jogalkalmazás terén, a vezér pedig a nemzetgyűlés határozatainak csak végrehajtójaként szerepelt; és mégis midőn a nemzetgyűlés nem vala együtt, a vezér oly korlátlan hatalommal élt, a milyennel ma kevésbbé alkotmányos állam fejedelme is alig rendelkezik.

A midőn pedig — Werbőczy szavaival élve — a magyarok a katholikus hitre tértek és Istvánt önként királyukká választották és a község a nemesítés teljes hatalmát az uralkodással és országlással együtt a fejedelemre és királyra ruházta (H. k. I. r. 3. cz. 6. §.), a király — noha a nemze őt felelőtlennek nem tartotta — majdnem korlátlan hatalom mal igazgatta az ország ügyeit s a királyi hatalom jogi kor látai csak későbben és lassanként szaporodtak, különösen azóta, hogy a törvényhozó hatalom nyilvánulásának alakja a végrehajtó hatalom nyilvánulásának alakjától, vagyis a törvény más királyi rendelettől keletkezési módjára és kiadatási formájára is egészen különvált, t. i. Zsigmond, de főképen Mátyás uralkodása óta. Az Árpádok uralkodásának második felében, vagyis az arany bullát követő időkben ugyanis a királyi hatalomnak nem annyira jogi, mint inkább hatalmi korlátai keletkeztek, a jogi korlátok rendszeres kifejlődése főképen a Jagellok idejére tehető.

Ezen időtől kezdve a király végrehajtó hatalmának gyakorlási módját mindinkább több és több törvény szoritja korlátok közé, de törvényeink egyszersmind több és több teendőt is ruháznak a királyra, melyek ilyképen a törvényhozás, jobban mondva az országgyűlés intézkedésének köréből a fejedelmet illető végrehajtó hatalom körébe utaltatnak, a mi a Habsburg-korszak idejében az országgyűlés és a király hatalomkörének határozottabb szétválására vezet.

A király, mint a szent korona hatalmának kezelője, a végrehajtó hatalom birtokosa. Hogy a végrehajtó hatalom gyakorlása a királyt illeti, azt az 1791. évi 12., az 1848. évi

III. és az 1867. évi VII. törvényczikkek világosan elismerik. Ennélfogva a királynak joga van mindazt, a mi törvény által nincsen vagy csak hiányosan van szabályozva, addig, a mig arra nézve törvény intézkednék, rendelet útján szabályozni (törvénypótló rendelet), úgyszintén nemcsak joga, hanem kötelessége is mindabban, a mit a törvény reá bíz, a törvény rendelkezéséhez képest intézkedni, vagyis a törvény végrehajtását elrendelni (végrehajtási rendelet); akár különös jogviszonyokat rendező *szabályzat,* akár a törvény miképeni végrehajtását czélzó és a hatóságokhoz intézett eljárási szabályokat magában foglaló *utasítás,* akár egyes esetekre vonatkozó *rendeletek* által.

De ezen rendeletek nem ellenkezhetnek a már fennálló törvényekkel, továbbá csakis a törvényben megállapított módon és a végrehajtó hatalom törvényes szervei útján adhatók ki, a mint azt az 1543. évi 31., 1791. évi 12., 1848. évi III és 1867. évi VII. törv.-czikkek világosan kimondják.

A végrehajtó hatalom azonban nem a most idézett törvényekkel ruháztatott a királyra, hanem az királyainkat kezdettől fogva megillette. Az említett törvények csak a végrehajtó hatalom gyakorlásának módját állapítják meg, más törvényekkel együtt.

Mellőzzük e helyütt azon régibb törvényeink részletes fejtegetését, melyek a végrehajtó hatalom miképeni és mely szervek útján való gyakorlására vonatkoznak mint az 1231 : 3., 1291 : 8. és 31., 1298. : 23., 1498 : 7., 1507 : 5—8., 1543 : 31., 1608. k. e. 10., 1723 : 101., 1741 : 11., 1791 : 17. és 1792 : 8. és 9. törv.-czikkek s csak annyit jegyzek meg róluk, hogy azok főleg arra vonatkoznak, hogy kik legyenek a király tanácsosai, a kiknek tanácsával kell élnie a végrehajtó hatalom gyakorlásánál és mely szervek útján vagy közreműködésével kell kiadatni rendeleteit, hogy érvényeseknek tekintessenek.

A XVIII. századból kelt törvényeink szerint a király főszervei a végrehajtó hatalom gyakorlására a királyi kormányszékek voltak, a melyek közűl a kanczellária volt a királyi rendeletek kiadója, a helytartótanács és kir. udvari kamara pedig részint ezen rendeletek foganatosításának legfőbb szervei, részint a király nevében rendelkező legfőbb országos hatóság.

Az 1848. évi III. t.-czikk azonban felállítván a független felelős magyar ministeriumot, a kormányszékeket megszüntette s kimondta: hogy mindazon tárgyakban, melyek eddig a m. kir. udvari kanczelláriának, a kir. helytartótanácsnak és a kir. kincstárnak, ide értvén a bányászatot is, köréhez tartoztak, avagy azokhoz tartozniok kellett volna s általában minden polgári, egyházi, kincstári, katonai és általában minden honvédelmi tárgyakban, ő Felsége a törvények értelmében gyakorlandó végrehajtó hatalmat kizárólag csak a magyar ministerium által gyakorolja (6. §.); és hogy a királynak bármely rendeletei, parancsolatai, határozatai, kinevezései csak úgy érvényesek, ha a Budapesten székelő miniszterek egyike által ellenjegyeztetnek (3. §.). Ez alól csak annyiban van kivétel, hogy a király a magyar hadseregnek az ország határain kívüli alkalmazását, nemkülönben a katonai hivatalokrai kinevezéseket, a folyvást személye körüli minister ellenjegyzése mellett határozza el (8. §.)

A ministerek a törvény 4. §-a, továbbá 32—35. §§-ai értelmében az országgyűlésnek felelősek, ennélfogva a király végrehajtó hatalmának miképeni gyakorlásáért valaki mindig felelősségre vonható, a nélkűl, hogy a király bármi tekintetben is felelős volna.

A végrehajtó hatalom tehát a királyt illeti, s a törvény épségben hagyja a királyi hatalmat, melynél fogva országos ügyekben rendelet útján a törvények korlátain belől szabadon rendelkezhetik; de meghatározza azon szerveket, melyek a végrehajtó hatalom gyakorlásánál a király által nem mellőzhetők s kimondja, hogy az ezek mellőzésével kiadott királyi rendelet jogi érvénynyel nem bir.[1]

Az 1867. évi VII. t.-cz. azon szavai: hogy a király a végrehajtó hatalmat a törvények és az alkotmány alapján, a magyar ministerium által *személyesen* gyakorolja, korántsem azt teszik, hogy a magyar ministerium csupán a királyi akarat foganotosítására hivatott szerv s ki van zárva abból, hogy a végrehajtó hatalmat a király önálló helyetteseként

---

[1] V. ö. szerző ért: „A fel. elve a m. alkt." 86—87. l. — ellentétben Polner Ödön „A végrh. hatalom" czimű művében a 64—68. lapokon elfoglalt álláspontjával.

gyakorolja: hanem azt, hogy a végrehajtó hatalom gyakorlása a királytól még akkor sem vonható el még a nádor által sem, ha az országból távol van.

Azon elveket, a melyeket az 1848. évi III. t.-czikk a végrehajtó hatalom gyakorlására nézve megállapított, az 1867. évi törvényhozás csak annyiban érinti, hogy a XII. törvényczikkben meghatározta azon tárgyakat, melyek Magyarországot Ausztriával közösen érdeklik s ezeknek intézésére a közös külügy-, hadügy- és pénzügyministerekből álló közös ministeriumot állitotta fel, úgy hogy ezen ügyekre nézve a király a végrehajtó hatalmat a közös ministerek által és azoknak ellenjegyzése mellett gyakorolja.

Az idézett 1867. évi XII. t.-cz. 11. §-a ezket mondja: Ő Felsége a hadügy körébe tartozó alkotmányos fejedelmi jogai folytán mindaz, a mi az egész hadseregnek és így a magyar hadseregnek is, mint az összes hadsereg kiegészítő részének egységes vezérletére, vezényletére és belszervezetére vonatkozik, *Ő Felsége által intézendőnek ismertetik el.* Ezen intézkedés úgy látszik, mintha kivételt állapítana meg azon általános szabály alól, hogy a király végrehajtó hatalmát csakis felelős minister által, és annak ellenjegyzése mellett gyakorolja. Pedig az idézett törvényes intézkedés nem ezt teszi, hanem azt, hogy ezen kérdésekben a király az őt illető végrehajtó hatalommal országgyülésen kívül is szabadon rendelkezhetik s ezen ügyek nem törvény alakjában, hanem a király rendeletei által szabályozhatók.

Mindezek tehát a következőkben foglalhatók egybe: a végrehajtó hatalom gyakorlása a királyt illeti, a ki azonban ezen hatalmát csakis a fennalló törvények és törvényerejű szokások korlátain belől s azoknak megfelelően és csakis felelős ministereinek közreműködésével gyakorolhatja, a nélkűl azonban, hogy ő annak miképeni gyakorlásáért bárki által is felelősségre vonható volna.

A végrehajtó hatalom gyakorlása a királyt koronáztatása előtt is megilleti az 1791. évi 3. t.-cz. ezen világos szavai szerint: „épségben maradván időközhen (t. i. a megkoronáztatásig) minden örökös királyi jogok, melyek az országnak alkotmány szerinti közkormányzatára tartoznak."

31. §. A király főfelügyeleti joga.

Az állami szervezet nemcsak azon legfőbb törvényhozói és kormányzati szervekből áll, a melyek vagy souverain ténykedést végeznek és senkinek sem felelősök, (mint a király és az országgyűlés), vagy a melyeknek működése közvetlenűl az országgyűlés ellenőrzése alatt áll, (mint a kir. kormány t. i. a ministerium); hanem más szervekből is, melyek a királyi kormányszervezetnek alsóbb fokú szerveit képezik, mint a királyi hatóságok, avagy attól külön alakúlt szervezeteket képeznek, mint a törvényhatóságok, egyházak, testületek és a magánosok összessége.

Az előbbiek, t. i. a királyi hatóságok a királyi kormányszervezetnek csak szerteágazó, de szorosan a kormányszervezethez tartozó részei; az utóbbiak ellenben szorosan véve nem az állam kormányszervezetéhez tartoznak, hanem attól sok tekintetben önállóan működő külön szervezeti csoportokat képeznek, épen úgy, mint a dúczidegek az emberi testben. Mindazonáltal működésük nem maradhat hatás nélkűl az állami életre, mert az állam czéljait képesek előmozdítani és hátráltatni, sőt némelyek közülök állami szervek hiányában azoknak helyét pótolják s mint ilyenek állami tevékenységet fejtenek ki. Ezek, a mennyiben állami teendőket végeznek, alá vannak vetve a végrehajtó hatalom főszerveinek, azokkal szemben az állami hatóságokéhoz hasonló engedelmességgel tartoznak. A mennyiben pedig saját külön czéljaiknak szolgálnak, alá vannak vetve az állam törvényeinek és csak addig működhetnek szabadon, a míg az államot czéljai elérésében támogatják, avagy azon megengedett czélra működnek, a melynek szolgálatára létesűltek.

Ennélfogva a végrehajtó hatalom birtokosának és főszerveinek feladata nemcsak az alsóbb fokú állami szervek és az államban levő egyéb szervezeteknek — a mennyiben azok az előbbiek helyét pótolják — vezetése, működésüknek utasítás vagy parancsadással való irányítása; hanem annak ellenőrzése is, hogy ezen alsóbb fokú állami szervek vagy az államban lévő külön szervezetek és az állam polgárai és lakosai mint magánosok, mennyiben felelnek meg az állam által rájuk

rótt kötelességeiknek, mennyiben maradnak meg az állam törvényeiben felállított korlátok között és mennyiben felelnek meg azon czéloknak, a melyeknek elérése végett keletkeztek vagy működni hivatvák.

A végrehajtó hatalom birtokosát tehát kell hogy megillesse a jog ezen ellenőrzésnek gyakorlására s ebben rejlik az állam főfelügyeleti joga, mely szorosan összefügg a fegyelmi joggal és a rendészettel, de azért nem foglalja magában a fegyelmi biráskodás jogát is.

A főfelügyeleti jog gyakorlásának szervei a végrehajtó hatalom összes szervei, a miért is a főfelügyeletet alaki szempontból a végrehajtó hatalom körébe tartozónak kell tekintenünk. Mindazonáltal a főfelügyelet gyakorlása az államhatalmi functiók czél szerinti megosztása szempontjából nem végrehajtási, hanem az államnak különösen kormányzati tevékenysége, mely nem csupán a törvények végrehajtása fölötti őrködesből, hanem azon tevékenységből is áll, melynél fogva az állam mint személyiség, a külvilággal érintkezésbe lép, annak állásáról képet alkot, tapasztalatokat gyűjt, hogy elhatározását akár a törvényhozás, akár a végrehajtás, akár a biráskodás alakjában a szerzett tapasztalatok szerint irányítsa.

Korbuly, Kiss István, Nagy Ernő és mások a főfelügyeleti jogot az anyagi felségjogok között tárgyalják. Ezt azonban nem helyeselhetjük, mert hiszen az a végrehajtó hatalom minden ágára egyaránt kiterjed, s nem csupán a rendészetre, a miért is az állami teendőknek tárgyak szerinti felosztásában a főfelügyeletnek alig lehet helyet találni. Ezért azt külön tárgyalandónak tartjuk.

A főfelügyelet joga alkotmányunk szerint úgy a szokásbol, mint számos törvényből bebizonyíthatólag a királyt illeti, a ki azt, mint a végrehajtó hatalom birtokosa, felelős kormánya által gyakoroltatja, vagy annak közreműködésével személyesen gyakorolja.

Személyesen akként, hogy az ügyek állasáról, az ország állapotáról, a hatóságok müködéséről, az egyház ügyeiről, szóval mindenről, a mi az állam üdvét érintheti, a mi a közjót érdekelketi, kormányától, ministereitől jelentéseket kíván,

azok felől magát informáltatja; — a kormány által pedig akként, hogy a kormány tagjainak kötelességévé teszi, hogy a tárczájuk körébe tartozó ügyekre a főfelügyeletet helyette gyakorolják, s ha szükségesnek látják, a különös figyelmet érdemlő esetekről vagy észleletekről a királynak jelentést tegyenek.

Nevezetesebb ügyek megvizsgálására a király királyi biztosokat küldhet ki, mely jogát már az 1559. évi 7. t.-cz. is elismerte; de ezen királyi biztosok csak a legnagyobb szükség esetében küldhetők ki, a mint azt az 1715. évi 36. és az 1805. évi 5. t.-czikkek kivánják, és hatáskörük csupán a nyomozásra, de nem a bíráskodásra is, terjedhet ki. Ezen biztosok kiküldése természetesen az 1848. évi III. t.-cz. értelmében ma csak valamely minister ellenjegyzése és felelőssége mellett történhetik, épen úgy mint a végrehajtó hatalommal felruházott kir. vagy kormánybiztosoké, kik nem egyszer küldetnek ki a főfelügyelet gyakorlására is, de e czélra inkább az úgynevezett ministeri biztosok és kiküldöttek szoktak igénybe vétetni.

A főfelügyelet kiterjed mindenre, a mi az államot érdekelheti. De különösen kiterjed:

1. az állami, törvényhatósági és községi közhatóságokra, azoknak hivatali működése és hivatalos ügykezelése tekintetében, továbbá a törvényhatóságok egész beléletére, ide értve az önkormányzati hatáskörükben követett közigazgatási eljárást, a belső ügyvitelt és pénzkezelést, a mennyiben azt a belügyminister az 1886. évi XXI. t.-cz. 4. §-a értelmében saját kiküldött közege által bármikor megvizsgáltathatja; továbbá a törvényhatósági szabályrendeletekre, a mennyiben azok csak akkor hajthatók végre, ha az illető minister által bemutatási záradékkal láttattak el: végre bizonyos határozataira, a melyek csak a ministerhez történt felterjesztés után 40 napra hajthatók végre, ha az illető minister annak ellene nem mond (1886: XXI. t.-cz. 5. §.).

A királynak, illetőleg kormányának, a közhatóságok felett a főfelügyelet gyakorlására hivatott rendes közege egy-egy törvényhatóság területére a főispán, a kit az 1886. évi XXI. t.-cz. igen tág hatáskörrel ruházott föl.

A m. kir. honvédség és a közös hadsereg felett a király főfelügyeleti jogát a honvédelmi illetőleg a közös hadügyminister által, nemkülönben a magasrangu tisztek közűl kinevezett főparancsnokok és főfelügyelők által gyakorolja.

2. Kiterjed a főfelügyelet az ország anyagi és szellemi fejlődésére, jelesen a termelés minden ágainak állapotára, a tanügyre (1715 : 74., 1723 : 70., 1791 : 15. t.-cz.), mindennemü kegyes alapítványokra és pénzalapokra (1723 : 70. t.-cz.), valamint a tanügygyel foglalkozó intézetekre, közegekre és az alapitványokat kezelő egyénekre, hivatalokra stb. — A tanügy terén a főfelügyelet közegei a tankerületi főigazgatók, a kir. tanfelügyelők és a ministeri biztosok és kiküldöttek.

3. Kiterjed a főfelügyelet a köz- és magánintézetekre. testületekre, társulatokra, egyletekre (1715 : 79., 1827 : 8. t.-cz.), s azoknak alapszabályai bemutatási záradékkal való ellátás végett a belügyministerhez fölterjesztendők :

4. az egyházakra és a vallásügyre, miről bővebben a 39. §-ban szólunk ;

5. a közcsendre és közrendre, a személy-, vagyon- és közbiztonságra, a közerkölcsre, a közegészségre ; szóval mindarra, a mi az államnak és az egyeseknek javára és biztonságára szolgál s a mi a rendészet körébe tartozik.

A rendészetnek és a rendészetet gyakorló szerveknek, hogy rendészeti ügyekben helyes irányban működhessenek, épen az a főfeladatuk, hogy mindazt, a mi az államot érdekelheti, figyelemmel kisérjék és észleleteikről pontos és megbízható jelentést tegyenek, hogy ilyképen az államban különösen felügyeleti, észlelő és tapasztalatgyűjtő szervekként működve, úgy a törvényhozási, mint a büntetőbírósági és végrehajtási intézkedésekre helyes alapot szolgáltassanak. A rendészet szervei az állam szemei és fülei, kiknek útján a király és főbb kormányzati közegei a közállapotokról tudomást szerezhetnek.

De a míg egyrészről a rendészetnek feladatát nemcsak a megfigyelés, hanem a praeventiv és repressiv tevékenység is képezi ; addig másrészről nem csupán a rendészeti közegek képezik a főfelügyelet szerveit ; és így a rendészetnek a főfelügyelettel való azonosítását helytelennek kell tartanunk.

32. §. *A király mint minden állami tisztség és méltóság forrása.*

A király, mint a végrehajtó hatalom birtokosa nemcsak azzal a hatáskörrel bír, melynél fogva az állam szerveinek tevékenységét szabályalkotás, utasítás, rendelet és engedélyezés stb. által irányítja; hanem őt illeti a jog arra is, hogy az állami kormányzat szerveinek helyét betöltse, azaz hogy a kormányzat és bíráskodás állami tisztviselőit kinevezze, hogy az állami tevékenység kifejtésével járó méltóságokat, hivatalokat adományozza, avagy a választott méltóságviselők megválasztását megerősítse s ezzel összefüggőleg érdemek jutalmazására czímeket, rendeket, kitűntetéseket osztogathasson.

Ezen jog épen úgy nem foglalhat helyet az anyagi felségjogok között, mint a főfelügyeleti jog s noha alakilag a végrehajtó hatalom körébe tartozik, mert a kinevezés rendesen rendelet alakjában megy végbe, (ámbár néha egyes méltóságok, mint a nádor, a koronaőrök, törvény alakjában töltetnek be, a mennyiben megválasztásuk törvénybe iktattatik); mindazonáltal a czél szempontjából való felosztásnál nem a jogalkalmazási, hanem a kormányzati functio körébe kell azt sorolnunk.

Ezen jogot királyaink kezdetben még nagyobb mértékben gyakorolták, mint ma. Hiszen az ország főtisztviselői, mint a nádor, az országbiró, a tárnokmester stb. szent István korában, a mikor a patrimoniális külalak meghonosíttatott, a király udvari tisztviselői voltak, a kiket ő tetszése szerint nevezett ki és bocsátott el s a kik csak később, a kormányzat patrimoniális külső alakjának megszűntével, fejlődtek udvari méltóságokból valóságos országos méltóságokká, majd az Árpádok korának vége felé kezd csak közűlük egyik-másik az országgyűlés és a király által együtt választatni (1291. évi 9. t.-cz.).

Sőt a királyság első korszakában a helyi igazgatás is a király által kinevezett ispánok, várispánok kezeiben vala s csak IV. Béla óta, de leginkább Nagy Lajos és Zsigmond alatt fejlődik a megyei szervezet, melynek következtében a helyi igazgatás a király által kinevezett állami szervek kezé-

ből a nemesek megyei közönségének és választott tisztviselőinek kezeibe ment átal.

Királyaink azonban a hivatal, méltóság, czím és rend vagy rendjeladományozási jogot nem gyakorolhatták s ma sem gyakorolhatják korlátlanúl, hanem csakis az alkotmány és törvények értelmében, sőt vannak méltóságok és hivatalok, a melyeknek betöltésére a királynak csak befolyása van, vagy őt csak a megerősítési jog illeti meg, de azok nem általa adományoztatnak. Lássuk e jog részleteit.

I. Azon méltóságoknak és hivataloknak adományozása, a melyekkel az ország központi kormányzatára vonatkozó teendők jártak vagy járnak, avagy a melyekkel országos functio van egybekötve, — a nádor, a koronaőrök, a képviselőház elnöke és az országgyűlés két háza tisztviselőinek és az állami számszék elnökének kivételével, — továbbá az összes királyi polgári, közigazgatási és birósági, valamint a katonai tisztségekre való kinevezés kizárólag a király jogát képezi.

E szerint ő nevezi ki az ország zászlósai közül az országbirót, a horvát-szlavon-dalmát bánt, a tárnokmestert, az összes kiszászlósokat (1526 : 2. t.-cz.), a főrendiház elnökét és másodelnökét (1848 : IV.; 1885 : VII. t.-cz.), a pozsonyi grófot, a főrendiháznak élethossziglan kinevezendő tagjait, kiknek száma az 50-et túl nem haladhatja s évenként 5-nél több semmi esetre sem nevezhető ki (1885 : VII. t.-cz. 5. §.). Továbbá a ministerelnököt és ministertársait (1848 : III. és 1867 : VIII. t.-cz.), az állami számszék alelnökét és magasabb rangú tisztviselőit, a ministeri és számszéki hivatalnokokat a VII-ik fizetési osztálytól fölfelé; továbbá a közös ministereket s a közös ministeriumok személyzetét, a nagyköveteket, követeket, a diplomatiai és képviseleti hatóságok hivatalnokait; a fiumei kormányzót, a társországok magasabb rangú királyi tisztviselőit a közös hadsereg és honvédség főparancsnokait, összes tisztjeit és katonai hivatalnokait, a kir. kuria és a kir. itélőtáblák elnökeit, tanácselnökeit, biráit, a kir. törvényszékek elnökeit s az összes itélő birákat (1869 : IV., 1871 : 33. t.-cz), a kir. ügyészeket; a főispánokat — de nem a székesfőváros főpolgármesterét, — a magasabb rangú kir. hivatalnokokat, a

budapesti, kolozsvári és zágrábi egyetem és a budapesti műegyetem tanárait stb.

Az állami igazgatásnak azon közegeire nézve, a kik a fennebbiek közt nem említtettek, mint a VII. fizetési osztálynál alacsonyabb fizetési osztályba tartozó kir. hivatalokra a kinevezést a király nem személyesen, hanem legtöbb esetben ministereinek egyike-másika vagy a bán által, nem ritkán valamely más magasabb rangú hivatalnoka, pl. a számszék elnöke (1870: XVIII. t.-cz.), a pénzügyi igazgatók, a biróságok elnökei által gyakorolja, a kik e kinevezéseknél mint a király helyettesei járnak el.

A nádort kezdetben a király egészen szabadon választotta, 1291-ben azonban már az országgyűlés befolyásával. Az 1439. évi 2., 1485. évi 1., 1492. évi 33. és 1526. évi 2. t.-czikkek szerint a nádor az országgyűlés megegyezésével volt választandó, az 1608. évi k. e. 3. t.-cz. pedig a nádorválasztást akként szabályozta, hogy a király által két katholikus és két protestans jelöltessék ki, a kik közül az országgyűlés választ. Ezt megerősítik: az 1613. évi 7. és 1618. évi 4. t.-czikkek.

A koronaőrök Mátyás ideje óta a király által kijelölt világi rendű született honfiak közűl az országgyűlés által választandók. Ekként intézkedik az 1500. évi 23. t.-cz. és sok más törvényünk (1608. k. e. 4., 1715: 38., 1741 : 6. t.-cz.). Az 1622. évi 2. t.-cz. (II. Ferdinánd hitlevele) 16. §-a és az 1638. évi 1. t.-cz. 11. §-a (III. Ferdinánd hitlevele) szerint mindkét vallású világi honfiak közűl, 1790. óta a 2. t.-cz. (II. Lipót hitlevele) második pontja és az ez utáni hitlevelek szerint valláskülönbség nélkűl a király által kijelölt négy *született honfi* közűl az országgyűlés által választandók. A koronaőröknél tehát épen úgy, mint a nádornál, a királyt csak a candidatio joga illeti.

Az állami számszék elnökségére pedig az országgyűlés candidál választás útján három egyént, a kik közűl az elnököt a király nevezi ki (1870: XVIII. t.-cz.).

II. Az állami hivatalok és országos méltóságok betöltésén kívül a király jogát képezi oly méltóságok betöltése is, a melyek szorosan véve nem államiak, de a melyek hajdan nevezetes állami functiókat végeztek s részben végeznek ma

is és épen azért a magyar alkotmányban most is kiváló helyet foglalnak el.

Ilyenek a római és görög katholikus egyház főpapjai, a kiket nehánynak kivételével a király szabadon nevez ki javadalmaikra, nehányat pedig — mint a pannonhalmi főapátot, a zirczi apátot, a csornai és jászóvári praemontrei prépostokat — a rendbeli káptalan által választás útján kijelöltek közűl: a tihanyi, bakonybéli és dömölki apátokat a pannonhalmi főapát által kijelöltek közűl; és a fogarasi gör. kath. érseket az érsekmegyei zsinat által választott 3 egyén közűl.

Erről bővebben az egyházakkal szemben fennálló felségjogoknál (39. §.) szólunk.

III. Honfiui érdemek megjutalmazására a királyt illeti a birtok, nemesség (Werbőczy H. k. II. 3. cz.), főnemesi fokozat (melylyel a főrendiházban bizonyos föltételek alatt ülési és szavazati jog is jár), és más kiváltságok adományozása, továbbá czímek, czímerek és rendjelek osztogatása.

Kiváltságok (privilegium) adományozása a királyt csak koronáztatása után illeti (1791. évi 3. t.-cz.)

Mindezen jogokat a király szabadon, de nem korlátlanúl hanem a törvények értelmében köteles gyakorolni, a mint ez az arany bulla 10., 11., 16., 26. és 30. czikkéből, az 1439. évi 5., 6., 8. és 12., az 1453. évi 3., az 1492. évi 6., 8. és 9., az 1495. évi 2. és 5., 1608. k. e. 10. és 11., az 1609. 24., 1622: 23. és 24., 1625: 16. és 33., 1635: 30, 31. és 50., 1638: 1., 18. és 33., 1647: 62. és 63., 1659: 1., 38. és 97., 1662: 7., 1681: 27. és 70., 1741: 15., 1790: 18., 1792: 7. és 8., 1830: 8., 1844: 5. törv.-czikkekből és több újabb törvényünkből is kitünik.

Ezek szerint a király világi és egyházi hivatalokra csak érdemes honfiakat, de nem idegeneket, alkalmazhat, nemességet és fekvő birtokokat csak ezeknek adozmányozhat s az ujabb törvények szerint hivatalt csak azoknak, a kik a magyar nyelvet bírják.

A birák és tisztviselők minősítését az 1871. évi 33., 1869. évi 4., 1879. évi 31., 1876. évi 14. és főképen az 1883. évi 1. t.-czikkek állapítják meg, s kik az itt megállapított feltételeknek meg nem felelnek, azok ki nem nevez-

hetők. De ha kineveztetnek, kinevezésük törvénytelen ugyan, de nem érvénytelen.

Az 1848. évi III. t.-cz. szerint minden kinevezésnek vagy adománynak ministeri ellenjegyzés mellett kell történni, sőt egyes törvényeink és a gyakorlat azt is meghatározzák, hogy melyik hivatalra vagy méltóságra melyik minister előterjesztésére történjék a kinevezés.

Igy a ministerek (1867. évi VII. t.-cz.), a horvát-szlavon-dalmát bán (1868. évi XXX. t.-cz.), a fiumei és magyar-horvát tengerparti kormányzó, az állami számvevőszék elnöke (1870. évi XVIII. t.-cz.) a ministerelnök-, a főispánok a belügyminister-, a főpapok a vallás- és közoktstásügyi minister előterjesztesére és ellenjegyzése mellett neveztetnek ki.

A hol a *törvény* meghatározza, hogy kinek az előterjesztésére és ellenjegyzése mellett kell a kinevezésnek megtörténnie, ott a más miniszter előterjesztésére és ellenjegyzése mellett végbement kinevezés szintén törvénytelen, de nem érvénytelen, míg ellenben a ministeri ellenjegyzés nélkűl végbement kinevezés érvénytelen is.

A hivatal és méltóságadományozás, továbbá a kiváltság, nemesség, czím- és rendjeladományozás joga tehát a királyt illeti, de annak meghatározása, hogy mily feltételek mellett, minő módon és kiknek közreműködésével kell a kiralynak ezen jogát gyakorolnia, az orszaggyűlés és a király által együtt, törvényhozás útján állapíttatik meg. S a király új hivatalokat és méltóságokat csak annyiban szervezhet és alapíthat, a mennyiben arra törvény még nincsen; de a biróságok és más törvény által szervezett hivatalok szervezete és hatásköre csak törvény által változtatható meg.

Czímek adományozására és rendjelek alapítására azonban a királynak teljes hatalma van, e tekintetben törvények által korlátolva egyátalában nincsen.

33. §. A király mint az igazság forrása.

Mindenütt észlelhető a törekvés, hogy az igazságszolgáltatás oly szervekre bízassék, melyek legtöbb biztosítékot nyujtanak arra, hogy itéletüket, melyben a felmerűlt jogvitát

eldöntik, avagy melyben a tilalmak áthágójára büntetést szabnak, szabadon, minden külső befolyástól menten és pártatlanúl meghozni képesek. — Minthogy pedig a végrehajtó hatalom rendes szervei a felsőbb parancs iránt tartozó engedelmességnél fogva nem nyujtanak biztosítékot a pártatlanságra, sőt pártatlanságuk az alárendeltségi viszony következtében határozottan aggályos, a fejlődés iránya mindenütt az volt, hogy a közigazgatás szervei lassanként különváltak a bíráskodás szerveitől.

Kezdetleges viszonyok között a jogalkalmazás főképen a jogszolgáltatásban állott, s mai értelemben vett közigazgatásról alig beszélhetünk. A végrehajtó és a bírói hatalom tehát nem birt külön szervezettel, s valamint monarchiákban mindenütt a fejedelem a végrehajtó hatalom birtokosa, épen úgy ő volt mindenütt a legfőbb bíró is, a kihez panaszát mindenki feljebb vihette. De a midőn az állam különböző tevékenységi körei egymástól a szervekben is mindinkább különváltak, külön bírói szervezet keletkezett, s a bíráskodás a fejlődés további folyamán oly szervek kezébe került, melyeknek pártatlansága az állam többi szervezetétől való függetlenségében találta biztosítékát. Ily módon a modern államokban a bírósági szervek épen attól az állami főszervtől váltak leginkább függetlenekké, a melytől hatalmuk származik, t. i. a fejedelemtől, s modern államokban a fejedelem személyes bíráskodása mindenütt megszünt.

Mindazonáltal minden monarchiában a fejedelem tekintetik ma is az igazság forrásának, kitől minden bírói hatalom származik, s a ki ennélfogva ma is oly jogokkal bir a bíráskodás terén, a melyek egykori legfőbb bírói állását eléggé kifejezik.

A törzsszervezeti alkotmány köztársasági természete azt hozta magával, hogy a bírákat a nép válaszsza és legfőbb bíró maga a nemzetgyűlés legyen. Az ágak ágbirákat, a törzsek törzsbirákat, a nemzetgyűlés nemzeti nagybirákat (nagy gyula, harkász) választottak, a kik valószinűleg a törzsgyűlés és a nemzetgyűlés jelenlétében, annak közreműködése mellett ítélkeztek, s valószinű, hogy maga a vezér is bírt birói hatáskörrel, s a nemzetgyűlés az ő vezetése mellett, a nemzeti

nagybírák segédkezésével ítélt a nemzetgyűlés elé vitt panaszok felett.

A mikor azonban szent István megalapította a királyságot, az állami hatalom és így a bírói is a királyságra szállott, a ki a bíráskodást a királyi udvarban, az általa választott udvari tisztviselők segédkezése mellett részben személyesen, részben megbízott közegei által gyakorolta.[1]

A megszokott régi választott bírák igénybevétele természetesen nem ment ki azonnal a divatból,[2] hanem minden valószinűség szerint még egy-két századon át is fennállott, mignem helyöket a király helyetteseiként működő bírák foglalták el, miután a régi választott bírák, kiknek itéletébe belényugodni a király és közegeinek biráskodása mellett mintegy a felek akaratától függött,[3] tekintélyöket lassanként elvesztették.

Méltán mondhatja tehát Werbőczi: hogy minekutána a magyarok a katholikus hitre tértek és maguknak önként királyt választottak, úgy a törvényhozásnak, mint a birtokadományozásnak és *minden biráskodásnak hatalmát és jogát* az uralkodással és kormányzással együtt az ország szent koronájának, melylyel Magyarország mindenik királyát megkoronázni szokták, joghatóságára és következésképen a mi törvényesen rendelt fejedelmünkre és királyunkra ruházták.[4]

A legfőbb bírói hatalommal együtt járt, hogy a király személyesen is bíráskodhassék. Mindazonáltal királyaink egyrészről azért, mert minden hozzájuk felebbezett perben személyesen nem ítélhettek, másrészről azért, mert a személyes bíráskodástól tartózkodni királyi tekintélyök érdekében lévőnek tartották, a személyes bíráskodástól lehetőleg tartózkodtak, s annak végzését az ország nagybíráira, a nádorra, országbíróra, tárnokmesterre, stb. és más királyi bírói szervekre, törvényszékekre bizták, melyek az ő nevében itéltek mint királyi bíróságok.

Hiszen már szent István mondja Imre fiához intézett intelmeiben: „valahányszor, legkedvesebb fiam! méltó ügy

[1] Hajnik: Magy. alktm. és jogtört. 116. l.

[2] U. o. 114. l.

[3] U. o. 116. l.

[4] II. k. II. 3. cz.

kerűl eledbe megítélés végett, vagy valaki főbenjáró bünnel vádolva, tartózkodj a türelmetlen viselkedéstől, vagy attól, hogy megbüntetésére esküdözzél, minek állhatatlannak és mulandónak kell lenni, mivel az ostoba szavak mérsékelendők; vagy hogy önmagad itélj, nehogy a te királyi méltóságod alacsony ügyek bitorlásával beszennyeztessék. De az ilyen ügyet küldd inkább a birákhoz, a kikre az bízva van, hogy ők annak törvénye szerint ítéljenek. Félj biró lenni, de örűlj annak, hogy király vagy és annak neveztetel". (I. k. 5. c.).

A király személyes bíráskodási joga azonban még sokáig fenmaradt. Még az 1715. évi 7. t.-cz. is fentartotta azt némely esetekre s csak az 1791. évi 56. t.-cz. szüntette meg végképen.

A bíráskodás már a királyság első szakában is főképen népes gyülekezeteken, annak tanúságtétele mellett gyakoroltatott, mint a fejérvári törvénynapok, congregatiók,[1] generale judiciumok, s később hűtlenségi perekben az országgyűlés itélt (1492: 13. és 1495: 3.). Mindez azt mutatja, hogy a király személyes bíráskodása nagyon is formai természetű volt, inkább csak ítéletmegerősítési jelleggel birt.

A midőn a megye megszünt királyi közigazgatási kerület lenni, s a nemesek közönségévé vált, t. i. a XIII. századtól kezdve, a megyében fejlődő autonom bírói szervezetben új alakban ismét megjelennek a választott bírák, és így a királyi bíróságok mellett külön bírói szervezet keletkezik, mely hatalmának forrását nem a királyban birja. Mindazonáltal minden bírói hatalom forrása ezentul is a szent korona, illetőleg annak birtokosa, a király marad, mert a felebbviteli biróságok továbbra is a királyi bíróságok voltak.

Tehát korántsem abban nyilvánúl a király bírói felségjoga, hogy a bírák bíráskodási hatalmukat a királytól nyerik, mint ez Angliában is van, mert hiszen voltak választott megyei bírák is; hanem főképen abban, hogy a király és királyi bíróságok elé minden peres ügy felebbvihető és hogy 1869 óta az ezen évi IV. t.-cz. értelmében az összes bíróságok a király nevében, az ő tekintélyére hivatkozva hozzák ítéletüket. A királynak azon joga, hogy az összes ítélő bírákat ő ne-

---

[1] Hajnik: Magy. alktm. és jogtört. 118. l.

vezi ki, nem a bírói, hanem a hivataladományozási felségjog következménye, s az 1869. évi IV. t.-cz. 3. §-a csak a bírói függetlenség emelésére és a bírák tekintélyének növelésére mondotta ki, hogy az ítélő bírákat a király, (nem pedig a minister vagy helyette más) nevezi ki.

De a királynak bírói felségjoga azzal, hogy *a bíróságok a király nevében ítélnek,* kimerítve nincsen. Mert igaz ugyan, hogy a bírói szervezet alkotmányunkban már előbb is, de különösen az 1791. évi 12. t.-cz. és az 1869. évi IV. t.-cz. rendelkezései folytán oly független szervezetté vált, mely mellett illetéktelen befolyásoktól és a király parancsától menten egyedűl a fennálló törvények, törvényerejű szokások és törvényes rendeletek értelmében legjobb lelkiismerete szerint tartozik itélni, s ennélfogva a királynak az ítéletek miképeni meghozatalára befolyása nincsen; mindazonáltal a királyt, mint az igazság forrását oly jogok is illetik, a melyek segélyével az ítélet meghozatalát megakaszthatja, következményeit enyhítheti vagy végképen meg is szüntetheti.

Az ítéletek meghozatalát a király megakaszthatja pertörlés által. Ezen jog abban áll, hogy a király a büntetőpert, mielőtt abban ítélet hozatott volna, rendelettel megszüntetheti.

A büntető perben hozott ítélet következményeit a király enyhítheti vagy teljesen meg is szüntetheti a kegyelmezési jog gyakorlása által.

A kegyelmezési felségjog a királyt, mint az igazság forrását, mindenkor megillette (Hármaskönyv I. 16. cz., II. 57. cz., 1405. évi 5. t.-cz, 1715. évi 48. t.-cz., 1791. évi 56. t.-cz.), bár arra is volt eset, hogy törvény útján adtak bűnbocsánatot (1681. évi 59. t.-cz., 1687. évi 5. t.-cz., 1715. évi 49. t.-cz.).

Ma el van ismerve, hogy a kegyelmezés jogát minden bünössel szemben egyedűl a király gyakorolhatja, és e tekintetben egyedűl az 1848. évi III. t.-cz. azon rendelkezése által van korlátolva, hogy a felelősségre vont és elmarasztalt ministerek csak általános bűnbocsánat esetén részesülhetnek királyi kegyelemben.

A kegyelem hatálya az, hogy az ítéletben kiszabott büntetés részben vagy egészen elengedtetik, avagy enyhébb

büntetésre változtattatik (pl. halál helyett életfogytig tartó fegyház), de a kegyelem a büntettből származó magánjogi kötelezettségeket meg nem szünteti.*

A kegyelmezés jogát ma a király a királyi kuria kebelében lévő kegyelmi tanács véleménye alapján az igazságügyminister fölterjesztésére szokta gyakorolni.[1]

34. §. A király jogai az anyagi felségjogok szempontjából. A külügyek terén.

Az előző szakaszokban láttuk, hogy az állami akarat minő alakban nyilvánúl és hogy a király minő jogokkal bir mint legfőbb törvényhozó, mint a végrehajtó hatalom birtokosa és az igazság forrása, azaz melyek alaki felségjogai. Vizsgáljuk már most azt, hogy az állami tevékenység egyes tárgyaiban, az állami feladatok egyes ügyágazataiban melyek a királyi jogok, azaz, mely ügyekben van joga mint a végrehajtó hatalom birtokosának országgyűlésen kívül rendelkezni, és mely ügyekben csak országgyűlésen, azaz csak törvény alakjában, — másként, melyek a király anyagi felségjogai.

Az állam mint egész, először is más államokkal szemban, a külügyi érintkezésben hívja fel figyelmünket. Az államok ugyanis nem élhetnek elszigetelve, hanem folytonosan hol barátságos, hol ellenséges érintkezésben vannak más, különösen szomszédos államokkal. Ezen érintkezésnek vezetése, az állam anyagi és hatalmi érdekének a külföldön való megvédelmezése, a béke és háború politikájának intézése, ezek azok a feladatok, a melyek a külfölddel való érintkezés következtében az államra hárúlnak. Ezen feladatok összevéve az állam *külügyeinek* neveztetnek.

A külügvek terén a királynak messze terjedő felségjogai vannak.

---

[1] Kiss István : Magy. közj. 298. l.

* Nem zavarandó össze a kegyelmezési joggal a király azon joga, hogy egyesekkel szemben méltányossági okokból *kegyelmi tényt* gyakorol az által, hogy a törvény hátrányos rendelkezésének alkalmazását valakivel szemben mellőzteti, vagy valakit oly kedvezményben avagy előnyben részesíttet, melyet ez a törvény szigorú alkalmazása mellett nem követelhetne ; mert ez a végrehajtó hatalom körébe tartozik.

1. Őt, mint az állam külső megszemélyesítőjét, illeti az államnak a külfölddel szemben való képviselése (ius repraesentationis), ennélfogva a *követküldés és elfogadás joga.*

Minthogy az 1867. évi XII. t.-cz. 8. §-a szerint azon külügyek, melyek Magyarországot és Ausztriát együtt érdeklik, közöseknek tekintetnek és intézésük a közös külügyminister teendői közé tartozik: Magyarországot és Ausztriát ugyanezen törvény értelmében egy és ugyanazon követ képviseli a külföldi államokkal szemben; viszont a külföld államai is egyenként csak egy követ által képviseltetik magokat Magyarországgal és Ausztriával szemben.

A követküldési és elfogadási jognál fogva a király nevezi ki a külföld államaihoz küldött nagyköveteket, követeket, és a kereskedelmi képviseletre hivatott konzulokat és ügyvivőket, a közös külügyminister ellenjegyzése mellett. A király ad vagy a külügyminister által adat nekik utasításokat; a király hívja vagy hivatja őket vissza. — Továbbá a király fogadja el vagy utasítja vissza a külhatalmak által hozzá küldött követeket és konzulokat, a mennyiben a részökről tett kérdésre kijelenti, illetőleg a közös külügyminister által kijelenteti, hogy a küldeni szándékolt követ vagy konzul ellen nincs-e kifogása, továbbá az elfogadott követet, miutan megérkezését notificálta, ünnepélyes kihallgatáson fogadja; illetőleg a külállamok konzulainak a placetet vagy az exequaturt, mely az exterritorialitas jogát biztosítja, a külügyminister útján megadja.[1]

E tekintetben a király ma egészen szabadon, országgyűlésen kívül intézkedik, nem magyar honfiakat is kinevezhet követekké vagy konzulokká, és csak annyiban van e jogában korlátolva, hogy az 1723. évi 103., 1741. évi 11., 1791. évi 14. és 1792. évi 8. t.-czikkek rendelkezéséhez képest a diplomatiai hivatalokra magyarokat is kell alkalmaznia.

De a királyt a követküldési jog nem illette mindig mai teljességében. Így a Mátyás és Frigyes közötti viszály elintézéséről szóló és 1463-ban kelt békeokmány szerint a követek a király és a rendek nevében járnak el s a király és a

[1] Kiss Istv.: Magy. közj. 404. l.

rendektől birják felhatalmazásukat.[1] E tekintetben igen érdekes törvényeink is vannak. Így az 1609. évi 68. t.-czikkben a német császárhoz, a német fejedelmekhez, a Sileziába és Styriába küldendő követeket az országgyűlés nevezte ki és csak az Erdélybe küldendők választását bizta a királyra és nádorra, de a király utasításához kötötte őket. Az 1613. évi 43. t.-cz. pedig a főpapok és főurak közűl a rendek nevében küldendő két követnek kinevezésére hatalmazta fel a királyt, a kiknek azonban a király tudtával a rendek adtak utasítást. — Az 1655. évi 17. t.-czikkben az országgyűlés négy követet nevezett ki és elrendelte, hogy ezek utasításaikat a teljes magyar tanacsból a nádortól vegyék. — Az 1681. évi 4. t.-cz. hivatkozva az 1613: 15., 1630: 19., 1635: 25., 1655: 50. és 1559: 8. törvényczikkekre, elrendelte, hogy a török portához a császári követ mellett a magyar ügyekre született magyar követ is küldessék, a ki utasítasait a magyar tanácsból kapja.

Ezen törvények azonban elavúltak, s ma a király követküldési felségjoga az országgyűlés által hallgatag el van ismerve.

A követküldesre ma az országgyűlésnek befolyása nincsen, legfeljebb a delegatiónak és annak is csak annyiban, hogy a közös költségvetés tárgyalása alkalmával új állások szervezését a költségvetés megtagadása által megakadályozhatná.

2. *A hadüzenési és hadviselési felségjog* is királyi jog. Ezen jognál fogva az ország hatalmi érdekeinek megvédéséről a király és kormánya gondoskodik s ha szükségesnek látja a fegyveres beavatkozást, a hadi készületeket és a haderő mozgósítását a király rendeli el (1868: XL. t.-cz. 2. §.), ő üzenteti meg és viseli a háborút és neki kell gondoskodni arról, hogy a hadviseléshez szükséges költségek a delegatiók által idejében megszavaztassanak és az országgyűlésen a költségvetéssel együtt elfogadtassanak, vagy ha rendkívüli hitel szükséges, erre törvény alkottassék és hogy a szükséges ujonczok rendelkezésre álljanak. Az országgyűlésnek a hadüzenésre ma csak annyiban van befolyása, hogy a hadvise-

[1] l. Cziráky: Disqu. hist. de modo cons. 239–248. ll.

selésre szükséges eszközök megszavazása tőle (1715: 8, 1791: 19., 1792: 6., 1802: 1., 1807: 1. és 2., 1812: 1., 1825: 3. és 4. t-czikkek), illetőleg a delegatióktól (1867: XII. t.-cz.) függ és hogy a közös külügyminister a hadüzenetért vagy annak elmulasztásáért a delegatióknak, a magyar miniszterium pedig az országgyűlésnek felelős (1867: XII. t.-cz.)

Régebben azonban a hadüzenési felségjog a várszerkezet felbomlása óta csak annyiban illette a királyt, a mennyiben a háború a nemzetre terheket nem rótt és az országot nem tehette ki ellenséges betörésnek. A nemzet háborújának pedig csak az tekintetett, melyet a király az ország tudtával és beleegyezésével indított.

Az 1608. évi k. e. 2. t.-cz. világosan kikötötte, hogy a király az ország tudta és beleegyezése nélkűl Magyarországon és kapcsolt részeiben háborút ne indítson és idegen sereget az országba ne hozzon. Ezen törvényt az 1613. évi 5. t.-cz is megerősítette s tartalmát az 1618. évi 2. t.-cz., az 1632. évi 2., az 1638. évi 1. és az 1659. évi 1. t.-czikkekbe beiktatott hitlevek ujólag ismételték.

Ezen törvények ma elavúltaknak mondhatók, egyrészről, mert a védszervezet teljesen átalakúlt, másrészről, mert a mai hadviselési viszonyok hadüzenés és mozgósítás tekintetében sokkal gyorsabb intézkedéseket igényelnek, semhogy az országgyűlés beleegyezése bevárható lenne és sokkal inkább titkos természettel bírnak, semhogy országgyűlési tárgyalások tárgyát képezhetnék. De az által, hogy a hadviselés eszközeinek megszavazása az országgyűléstől, illetőleg a delegatiótól függ, és hogy a külügyminister és a magyar ministerium a könnyelműen indított háborúért a delegatio, illetőleg az országgyűlés által felelősségre vonható, eléggé biztosítva van az, hogy a nemzet érdekei ellenére a király háborút indítani nem fog.

3. A *békekötési felségjog* is a királyt illeti, de épen nem korlátlanúl; mert a békeszerződések Magyarországra nézve csak akkor érvényesek, ha azok törvénybe czikkelyeztetnek.

Ezt bizonyítja a Frigyes és Mátyés között 1463-ban kötött soproni békeszerződés, melyhez az országgyűlés hozzájárulása kívántatott, továbbá azon körűlmény, hogy az egy-

részről Frigyes és Miksa, másrészről II. Ulászló magyar király között 1491-ben kötött békeszerződést[1] az országgyűlés nem fogadta el s ez épen azért érvényesnek nem is tekintetett, mert csak 14-en járultak hozzá.[2]

Az 1506. évben Miksa és II. Ulászló között kötött békeszerződés,[3] melyet csak 6 püspök és 21 úr fogadott el, hasonló okból érvénytelen. Nem jutott érvényre az 1538. évi nagyváradi béke sem ugyanezen okból.

Igaz, hogy törvényünk, mely megkövetelné, hogy a békekötések törvénybe iktattassanak, nincsen, — úgyszintén igaz az is, hogy az 1606 évi zsitvatoroki, az 1698. évi karloviczi és az 1718. évi passaroviczi békekötések, továbbá a Napoleon elleni háborúk békekötései törvénybe nem iktattattak, de ebből az alkotmányunk szellemével ellenkező gyakorlatból koránt sem lehet arra következtetni, hogy a régi alkotmányban fennállott elv ezáltal megdöntetett volna, annál is inkább, mert az 1606. évi bécsi és az 1645. évi linczi békekötések 1608-ban, illetőleg 1647-ben törvénybe iktattattak, az 1595. évi 56. t.-cz. pedig az Erdélylyel kötött békét iktatta az ország törvényei közé.

Az 1867. évi XII. t.-cz. 8. §-a a kérdést épen nem világítja meg, mert az csak annyit mond, hogy a nemzetközi szerződéseket a ministerium az országgyűléssel közli; de vajjon törvénybe iktatás avagy csak tudomásúl vétel végett közli-e, arról a törvény hallgat.

Ezen kérdés tehát csupán a régi alkotmányos szokás és a magyar alkotmány azon jogelve alapján oldható meg, mely szerint a királynak végrehajtó hatalmánál fogva a magyar állam és más területek között államjogi kapcsolatot létrehozni, valamint az ország területét megcsonkítani, végre az országra terheket róni joga nincs, hanem erre nézve mindenkor törvényhozási úton kell intézkedni, annál is inkább, mert a békeszerződések nem csupán a külügyi politikát, hanem a nemzet önérzetét is érinthetik, mire nézve nemzeti államban országgyűlésen kívül végérvényesen intézkedni a királynak nem lehet.

---

[1] Szövegét lásd: Cziráky: Disqu. hist. de modo cons. 250—284. ll.
[2] U. o. 115. l.
[3] Szövegét lásd: U. o. 287—292. ll.

Béketárgyalásoknál a király magyarok tanácsát nem nélkülözheti. Az 1536. évi 1. t.-cz. ezt különösen kiemeli s ezt hangsulyozzák az 1553 : 2., 1559 : 8., 1608 : k. e. 2., 1655 : 50. és 1681 : 4. t. czikkek is, melyek közűl az utolsó azt is kiköti, hogy a tárgyalások eredménye az országlakókkal közöltessék és a béke pontjai a megyék által közhirré tétessenek, a portánál lévő magyar követnek pedig az utasítások a magyar tanácsból adassanak. Ugyanezt követelik az 1715. évi 41., 1741. évi 11. és 1791 : évi 17. t.-czikkek, melyek közűl az utolsó jóval a pragmatica sanctio után alkottatott.

Ezen törvényeket kiegészíti az 1867. évi XII. t.-cz. melynek 8. §-a szerint a külügyek a közös külügyminister által, de a magyar ministerium egyetértésével és beleegyezése mellett intézendők.[1]

4. *A szövetségek és nemzetközi szerződések kötésének joga* épen úgy királyi jog, mint a békekötés. A mennyiben a szerződés az ország belső viszonyaira, akár területére, akár pénzügyi vagy gazdasági, akár jogi avagy alkotmányi viszonyaira vonatkozik, vagy pedig polgáraira katonai vagy egyéb kötelezettséget ró, a szerződés érvényéhez mindenkor megkívántatik, hogy az törvénybe iktattassék. Így törvénybe iktatandók a kereskedelmi-, posta és távirda-, hajózási szerződések, a bűntettesek kölcsönös kiadatása iránti szerződések, valamint az olyanok, melyek az állammal valamely idegen területet államjogi viszonyba hoznak (1879. évi 8., 1879. évi 15. t.-cz.).[2]

De nem kivántatik meg a törvénybeiktatás oly szövetségi szerződéseknél, a melyek csupán a külügyi politikára, tehát a jövő viszonyaira vonatkoznak, mint pl. véd- és daczszövetségeknél, melyek csak bizonyos esetben, t. i. egy bekövetkezendő háború esetében válhatnak terhesekké a polgárokra vagy kötelezővé az államra. Ezen szerződések rendesen titkos természetűek, ennélfogva már az állam érdeke is megkívánja, hogy azok nyilvános országgyűlési tárgyalások elé ne kerűljenek.

---

[1] V. ö szerzőnek „Magyarorsz. közj. viszonya Ausztriához“ czímű művét 118—123. ll.

[2] Lásd Szilágyi Dezső beszédét a képviselőháznak 1879. évi márczius 24-iki ülésén.

Ily szerződéseket a király külügyi felségjogánál fogva tetszése szerint köthet és felbonthat, abban korlátolva egyáltalán nincsen.

Angliában a szerződéskötési felségjog csakis a királyt illeti és annak érvényéhez a parlament hozzájárúlása egyáltalában nem szükséges. Ott csakis akkor és annyiban kell a törvényhozás beleegyezését kieszközölni, a mennyiben a szerződés vagy annak egyes részei, hogy végrehajthatók legyenek, a fennálló törvények megváltoztatását vagy új törvények hozatalát teszik szükségessé. A parlament ezen törvényhozási intézkedéseket megtagadhatja ugyan, de ezzel a már megkötött szerződést érvénytelenné nem teszi, hanem csak végrehajtását akadályozza meg. Mindazonáltal a parlamentnek joga van bármely házban feliratban előadni a szerződésre vonatkozó véleményét és perbe fogni a szerződéskötésnél közreműködött ministereket.[1]

35. §. *Folytatás: a hadügyek terén.*[2]

Az állam hatalmi eszköze úgy a külügyi érdekek megóvására, mint az országnak külellenség elleni megvédésére és a belső rend fentartására a hadsereg, a fegyveres erő.

Mindazon ügyek, melyek a fegyveres erőnek igazgatására, vezérletére, vezényletére, belszervezetére, fegyelmezésére, kiképzésére, alkalmazására, elszállásolására, úgyszintén a védrendszer megállapítására, vagyis az állampolgárok védkötelezettségének meghatározására és a véderő kiegészítésére s az ezt czélzó közigazgatásra vonatkoznak, együttvéve *hadügyeknek* neveztetnek.

Ausztriához való viszonyunk és ennek megfelelően megállapított védrendszerünk következtében a hadügyek nálunk két főcsoportra oszlanak, u. m. a *tulajdonképeni hadügyekre és a honvédelmi ügyekre.*

Utóbbi kifejezés nem elég szerencsés ugyan, mert majdnem ugyanazt fejezi ki, a mit a hadügy. De használjuk e kifejezést azért, mert az ide tartozó ügyek a honvédelmi mi

---

[1] Todd: A parl. korm.-rendszer Angliában. II. 214. l.
[2] V. ö. szerző művét: Magyorsz közj. viszonya Ausztriához 123–136. ll.

nister hatáskörébe tartoznak, míg a szorosan vett hadügyek a közös hadsereget illetőleg a közös hadügyminister hatáskörébe vannak utalva.

Tudnunk kell ugyanis, hogy az 1867. évi XII. t.-cz. a hadsereget, mint a kölcsönös és közös védelem eszközét, Magyarország és Ausztria között egységessé tette, és igazgatását a közös hadügyminister hatáskörébe utalta. De ezen rendes hadsereg mellett az ország nemzeti alapon maga is szervezett csapatokat, a melyeknek feladata magának az ország területének védelme és ebben a közös hadsereg támogatása. Ezen csapatok képezik a magyar királyi honvédséget.

Az ország védereje tehát két főrészből áll, u. m. az Ausztriával közös tulajdonképeni királyi hadból, t. i. a cs. és kir. hadseregből és a nemzetileg szervezett országos csapatokból, t. i. a m kir. honvédségből, mely kettőnek kiegészítésére és támogatására van hivatva az 1886. évi XX. t.-cz. által felállított népfölkelés. A honvédség tulajdonképen nem királyi sereg, azonban királyinak neveztetik, mert az ország nevezetes királyi jogokat engedett a honvédség felett.

I. A szorosabb értelemben vett hadügyhöz tartoznak a következők: a véderő vezérlete, vezénylete és belszervezete s ezzel összefüggőleg igazgatása, fegyelmezése, kiképzése, alkalmazása.

Vizsgáljuk már most, hogy minő felségjogok illetik a királyt a szorosabb értelemben vett hadügyek körűl, vagyis melyek a *hadúri felségjogok.*

Régi védrendszerünk kettős alapon nyugodott már szent István idejétől kezdve. A hadviselés rendes eszköze volt a királyi hadsereg, mely az Árpád-korszak első felében a várkatonaságból, az Anjouktól kezdve a király és főurak banderiumaiból, Mátyás alatt a fekete seregnek nevezett zsoldosseregből, a felkelési harczokat befejező szatmári béke után az 1715. évi 8. t.-cz. alapján a hadiadóból a király által fogadott és fentartott zsoldos hadseregből állott, a melybe idővel az 1741. évi 63. t.-czikkel szervezett s az ország által nagy áldozatkészséggel kiállított magyar hadsereg is beleolvadt.

A hadviselés rendkívüli és csupán a hon védelmére szolgáló eszköze volt a nemesi fölkelősereg, melyet az ország

fegyvertfogó nemessége képezett s mely egyedűl a király vezérlete alatt csak az ország határain belől tartozott a haza védelmére fegyverre kelni.

A hadseregtartás joga tehát a királyt már szent István óta megillette s ebben benfoglaltattak: a seregvezérleti, seregvezényleti és seregszervezési felségjogok, vagyis a királyi hadseregre nézve — minthogy azt a király leginkább saját költségén és csak ritkábban az ország által megajánlott adókból tartotta fenn, — a szorosabb értelemben vett hadügyek kizárólag a király jogkörébe tartozóknak ismertettek el.

Nem így azonban a nemesi hadseregre nézve, a melyet az ország maga szervezett, mert ebben a királyt egyedűl a vezérlet joga, de egyúttal annak a kötelessége is illette.

A zsoldos katonaság fentartására azonban szokásba jött, hogy annak költsége az országgyűlés által megajánlott adókból fedeztessék és a mikor ez már állandó rendszerré vált, a királyi hadsereg elvesztette ezen tisztán királyi jellegét, úgy hogy arra nézve a királyt azon jogok, a melyek a saját költségén fentartott hadseregre nézve illeték, a dolog természetéből folyólag csak részben illethették volna, részben az országgyűlést. De az 1715. évi 8. t.-cz., mely az országos hadi adóból fentartandó zsoldos királyi sereget törvényileg először rendszeresítette, ezen seregre az országgyűlésnek nem tartott fenn semmi jogot, hanem hallgatag elismerte az eddig fennállott hadúri jogokat, az országnak egyedűl az adómegszavazás jogát tartván fenn.

A nemesi fölkelő seregre és a nemzet által ujonczozás útján 1741-ben fölállított seregre azonban a királynak csak vezérleti, de nem egyszersmind szervezési joga is, ismertetett el, a mennyiben ezen sereget az országgyűlés még törvénynyel szervezte. De később az országgyűlés által megszavazott ujonczok a király zsoldos seregébe osztattak be s az országgyűlés ez ellen kifogást nem tett, miáltal a megszavazott ujonczokból álló sereg is királyi sereggé vált a szó szoros értelmében.

A helyzet 1848-ban, de még inkább 1867-ben azáltal is megváltozott, hogy a véderő szervezete az általános védkötelezettség elvére alapíttatott, ennélfogva az egész hadseregnek olyan jelleget kellett volna fölvenni, mint a nemesi

fölkelés volt, mert most már minden állampolgár épen úgy tartozott katonáskodni, mint hajdan a nemesség. Az 1848. évi törvényhozás következtében az összes állampolgárok a nemesi kötelességek mellett a nemesi szabadságoknak is részeseivé váltak, ennélfogva az általános védkötelezettségen alapuló hadsereg is az ország védelmére vagy az országgyűlés által is helyeselt háborúra lett volna csak használható.

Ily körülmények között tehát szükségessé vált, hogy a királynak a hadügy körűli felségjogai a változott viszonyokhoz képest újra szabályoztassanak, mert toborzás útján kiegészített királyi sereg ekkor már nem volt. A hadügy körűli felségjogokra nézve ennélfogva a régi törvények ma már nem irányadók, mert a megváltozott viszonyok következtében teljesen elavúltak s legfeljebb csak arra szolgálhatnak, hogy azok az újabb törvények homályos tételeinél a tudományos magyarázatnak támpontúl szolgáljanak.

Vizsgálódásunk tárgyát tehát csak az képezheti, hogy minő hadügyi felségjogok illetik a királyt 1867. óta.

E tekintetben az 1867. évi XII. t.-cz. 11. §-a irányadó, mely a tulajdonképeni hadügyek intézését az úgynevezett hadseregre, vagyis az Ausztriával közös hadseregre nézve a királyra ruházza, mondván: ő Felségének a hadügy körébe tartozó alkotmányos fejedelmi jogai folytán mindaz, a mi az egész hadseregnek és így a *magyar hadseregnek* is, *mint az összes hadsereg kiegészítő részének egységes vezényletére, vezérletére és belszervezetére vonatkozik,* ő Felsége által intézendőnek ismertetik el.

E törvény azonban csak a hadseregről és nem az egész véderőről szól. Vizsgáljuk tehát e felségjogokat, hogy menynyiben illetik azok a királyt az egész véderőre nézve.

1. *A vezérlet felségjoga* az egész véderőre vonatkozólag királyi jog, mely, mint fennebb említém, még a nemesi hadseregre nézve is a királyt illette, mivel ő volt mindig a sereg vezére és legfőbb felügyelője, kinek parancsait az ország fő kapitánya is követni tartozott. De erre nemcsak a múltból lehet következtetni, hanem az 1868. évi XL. t.-cz. 49. §-a és a XLI. t.-cz. 27. §-ából is, melyek szerint a honvédség háború idején a király által kinevezett fővezérnek van aláren-

delve, továbbá ugyanezen törvények kimondják, hogy a honvédség behívásának és mozgósításának és a honvédtisztek kinevezésének joga a királyt illeti és ugyancsak hozzátartozik a honvéd-törzstisztek és tábornokok szolgálati alkalmazására vonatkozó rendelkezések megtétele.

2. *A vezénylet felségjoga* a királyt szintén az egész véderőre illeti meg, mert az 1868. évi XL. t.-cz. 50. és a XLI. t.-cz. 18. §-a azt mondja: hogy a honvédségnél a rangfokozati és egyéb jelvények, nemkülönben a felszerelés és felfegyverzés, valamint a szolgálati és gyakori szabályzatok egyenlők a közöshadseregével. Ugyanezt az 1890. évi V. t.-cz. is fentartja s ez által elismeri, hogy a vezénylet jogát a honvédségre is a király gyakorolja.

3. *A belszervezet felségjoga* azonban csak a hadseregre nézve illeti a királyt, de nem a honvédségre is. Az 1867. évi XII. t.-cz. 11. §-a ugyanis csupán az úgynevezett közöshadseregről szól, a honvédségről pedig, mely törvényhozás útján csak később szerveztetett, hallgat. A honvédséget törvény szervezte, mert az állapítja meg annak fegyvernemeit, az ezredek számát, a honvéd közigazgatási és katonai hatóságok szervezetét és hatáskörét, s a honvédségnek a hadsereghez való viszonyát (1868: XLI. és 1890: V. t.-cz.) A honvédségre tehát a belszervezet jogát az ország magának tartotta fenn, azaz ez csak törvényhozásilag eszközölhető.

Az már most a kérdés, hogy mit foglalnak magukban ezen felségjogok.

a) A vezérlet joga minden esetre magában foglalja a király azon jogát, hogy maga állhat a véderő élére vagy a hadvezért, nemkülönben a véderő parancsnokait és tisztjeit nemcsak kinevezi, hanem azoknak parancsokat is adhat. — Továbbá ide tartozik a véderő miképeni alkalmazása, mozgósítása, a békelétszám felemelésének elrendelése.

b) A vezénylet joga magában foglalja a hadsereg és a honvédség belső igazgatásának egész körét, a szolgálati viszonyok és alkalmazások megállapítását, a véderő harczképességére szolgáló rendelkezéseket, jelesen a kiképzés, fegyelem, felfegyverezés és felszerelésre vonatkozó intézkedések megtételét, az erre vonatkozó szabályzatoknak és utasításoknak

kiadását, a tiszti képesítettség fokának megállapitását, az előléptetési viszonyok szabályozását, szóval mindazt, a mi a vezetés sikerét biztosítja.

De nem lehet ide sorolni a vezényleti, oktatási és ügykezelési nyelv megállapítását, mert az sem a vezérletre, sem a vezényletre befolyással nincsen. Így pl. a m. kir. honvédség és a közös hadsereg háború idejében, sőt hadgyakorlatokon is egységes vezérlet alatt van, pedig a fennálló tényleges helyzet az, hogy a honvédcsapatok magyar, illetőleg horvát, a hadsereg csapatai pedig német vezényszóval és ügykezelési nyelvvel élnek. A m. kir. honvédség magyar és horvát vezényleti és ügykezelési nyelve mellett a magyar és horvát csapatok között pedig nemcsak a vezérlet, hanem a vezénylet is egységes. — A véderő hivatalos nyelvének megállapítása tehát nem tartozik a király felségjogai közé s legfeljebb a fennálló gyakorlat az, a mire annak vitatását alapítani lehetne.

Épen így van ez a véderő jelvényeire nézve is, mely kérdés szintén törvényhozási rendezésre vár s nem sorolható a hadúri felségjogok közé.

c) A belszervezet felségjogához tartoznak: a seregszervezet megállapítása, jelesen a fegyvernemeknek s ezek számarányának, a csapatok számerejének és számának meghatározása, seregintézetek és hadi intézetek felállítása, szervezése. A belső ügyvitel szabályozása azonban a vezénylet felségjogának alkatrészét képezi.

A király hadúri felségjogait a közös hadseregre nézve a közös hadügyminister, a honvédségre nézve a magyar honvédelmi minister által gyakorolja.

II. *A honvédelmi ügyek* csoportjába a véderőre vonatkozó azon kérdések tartoznak, melyek a hadviseléssel közvetlen összefüggésben nincsenek, de a melyek a véderő kiállítására, jelesen az ujonczozásra, a mozgósítás előfeltételeinek biztosítására, jelesen a tartalékosok és más nem tényleges állományú védkötelesek nyilvántartására, az állampolgárok védkötelezettségére és a véderő elszállásolására, valamint az erre irányuló közigazgatásra vonatkoznak.

Ezen ügyek, tekintet nélkűl arra, vajjon a hadseregre

vagy a honvédségre vonatkoznak-e, a m. kir. honvédelmi- és nem a közös hadügyminister hatáskörébe tartoznak; mert az 1867. évi XII. t.-cz. 12. §-a szerint az ország ezen ügyeket mind a törvényhozás, mind a kormányzat körében magának tartotta fenn. S ha későbbi véderőtörvényeinek (1868. évi XL., 1882. évi XXXIX., 1888. évi XVIII. és 1889. évi VI. t.-cz.) ezen ügyekre a közös hadügyministernek is engedtek befolyást, az nem terjedhet tovább, mint arra, hogy a magyar honvédelmi ministernek kötelessége ezen kérdésekben a közös hadügyministerrel egyetértőleg intézkedni, de a végrehajtó hatalmat a király ezen kérdésekben magyar honvédelmi ministere útján, annak ellenjegyzése mellett gyakorolja, ezen ügyekben a királyt helyettesítő hatáskörrel csakis a honvédelmi és nem a közös hadügyminister rendelkezhet.[1]

A honvédelmi ügyekre nézve a király felségjogához tartozik mindaz, a mi a királyt, mint a végrehajtó hatalom birtokosát átalában megilleti s e téren speciális felségjogai, melyek következtében ezen kérdések országgyűlési tárgyalások tárgyát nem képezhetnék, nincsenek.

Különösen nem illeti meg a királyt végrehajtó hatalmánál fogva:

1. a *magyar hadsereg időnkint kiegészítése* s az *ujonczjutalék megállapítása,* mert ezen jogot, valamint a megajánlás feltételeinek megállapítását és a szolgálati időnek meghatározását a régi törvények alapján az 1867. évi XII. t.-cz. 12. §-a, az 1868. évi XL. t.-cz. 11. §-a és az 1889. évi VI. t.-cz. 14. § a az országgyűlésnek tartotta fenn s utóbbi törvény azt is kimondta, hogy az ezen évben megállapított ujonczlétszám 10 évre érvényes. Ennélfogva az évi ujonczjutalék 10—10 évre állapíttatik meg a véderőtörvény által, de ezenfelől a már megállapított ujonczjulalék az országgyűlésen minden évre megszavazandó, s a míg megszavazva nincs, azon évre ki nem állítható.

2. A katonaság elszállásolását és élelmezését az 1867. évi XII. t.-cz. 12. §-a szintén a törvényhozás körébe utalta, ezen kérdés tehát szintén csak országgyűlésen szabályozható,

[1] V. ö. szerző művét: Magyorsz. közj. visz. Ausztr. 130. l.

a mint ez az 1879. évi XXXVI. és 1895. évi XXXIX. t.-czikkekkel tényleg meg is történt.

3. A mi a katonai büntető igazságszolgáltatás kérdését illeti, a katonai büntetőtörvénykönyv megalkotása épen úgy az országgyűlés jogát képezi, mint más törvénynek alkotása. Minthogy azonban az 1868. évi XL. t.-cz. az e tekintetben fennálló tényleges állapotot ideiglenesen továbbra is fentartotta, a régi katonai büntetőtörvénykönyv érvényben van úgy a hadseregnél, mint a honvédségnél mindaddig, a mig ezen kérdés törvényhozás útján véglegesen megoldva nem lesz.

36. §. Folytatás: a pénzügyek terén.

Az államnak, hogy feladatait megoldhassa, hogy hatalmi eszközeit fentarthassa és fejleszthesse, hogy szükségleteit fedezhesse, anyagi eszközökre van szüksége, melyeknek megszerzésére és fölhasználására az államnak gazdasági tevékenységet kell kifejteni, háztartást kell berendezni és vezetni.

Mindazon ügyek, a melyek az államczélok megvalósítására szükséges anyagi eszközök előteremtésére és hováfordítására, vagyis az államháztartás vezetésére vonatkoznak, — minthogy az államháztartásban szereplő anyagi eszközök közt legjelentősebb a pénz, — pénzügyeknek neveztetnek.

Vizsgáljuk már most, hogy eltekintve a királynak minden ügyágra egyaránt kiterjedő végrehajtó hatalmától, minő különös felségjogok illetik őt a pénzügyek terén.

Addig, a mig a király magánkincstára és jövedelme az államkincstártól és jövedelmeitől elkülönítve nem volt, de az állam összes jövedelmeit ő húzta s viszont összes kiadásait is ő tartozott fedezni, azon felségjogok száma, melyek csakis a királyt illetik, sokkal nagyobb volt, mint manapság.

Őt illette ugyanis a koronajavakból, regalejogokból, pénzverésből, díjakból, harminczadokból, vámokból és adókból befolyó minden jövedelem, valamint e jövedelemnek állami czélokra és udvartartásra való teljes felhasználása.

A pénzügyek fejlődésének története meglehetősen összefügg a hadügyek fejlődésének történetével. Tudnunk kell ugyanis, hogy Magyarországon az államot a megyei szervezet

kifejlődése óta alig terhelte más kiadás, mint a katonaság fentartása, várak jó karban tartása és a királyi udvar ellátása; mert a közigazgatás költségeit a megyék fedezték, az országos főméltóságok nem fizetést, hanem javadalmakat élveztek, a bíráskodás költségeit pedig legnagyobb részben a perlekedő felek födözték. Az államra tehát tulajdonképen csak 1848. óta hárúltak a katonaság fentartásán kívül nagyobb kiadások, a mikor az állam sok eddig más tényezők által megoldandó feladatot vont a maga körébe.

Ennélfogva régebbi törvényeink szerint a hadi czélokra szolgáló adók voltak az országos adók, s a mig a rendes seregnek eltartása magát a királyt terhelte, ő rendelkezett az összes állami jövedelmek felett is.

Tévedne azonban, a ki azt hinné, hogy a királynak pénzügyi jogai korlátlanok voltak, hogy az állam polgárainak vagyona felett a király korlátlanúl rendelkezett és tetszése szerinti terheket róhatott rájok. Az országgyűlés ugyanis minden időben alkotott törvényeket, a melyek a királyi jövedelmekről intézkedtek (így a pénzverésről az arany bulla 23. czikke, az 1405 : 18. és 19., 1439 : 10. t.-cz.; a lucrum camaeraeről az 1351 : 4. és 5., 1439 : 7.; a harminczadokról az 1405 : 17., a bányákról, aranyról, ezüstről, sóról az aranybulla 25. czikke, az 1351 : 13., 1405 : I. 20., 21., 1405 : II. 8, 1439 : 11. t.-cz.).

Az 1444. évi 3. t.-cz. azt is elrendelte, hogy az országos adók a királyi udvar fentartására és a haza védelmére fordíttassanak, a 4. t.-cz. pedig a többi jövedelmeket a király szabad rendelkezésére bocsátotta, tehát a király magánjövedelmeit az országos jövedelmektől külön választotta, sőt utóbbiaknak az 1496. évi országgyűlés országgyűlési megvizsgálását is elrendelte, a miből látszik, hogy az országos jövedelmek miképeni felhasználását ellenőrzése alá vonta.

De az ausztriai házból származott királyok idejében, a mikor a hadseregtartást a királyság egészen magához vonta, s később (1715 : 8. t.-cz.) az az országgyűlés által is a királyra ruháztatott; az országos közjövedelmek hováfordítására és miképeni felhasználására az országgyűlés egész 1848-ig befolyást nem gyakorolt, s törvényeink csak az adók meg-

határozását és beszedésök módjának megállapítását tartják fenn az országgyűlésnek.

Az 1715. évi 8. és az 1741. évi 22. t.-czikkek főképen azt hangsulyozzák, hogy adók csak országgyűlésen szavazhatók meg és az 1504. évi 1. t.-czikkben kifejezett azon elvtől, hogy egyes urak és egyes megyék magánuton adókat és segélyeket meg nem ajánlhatnak, mivel ez csak országgyűlésen történhetik, csakis az esetre engednek eltérni: ha rendkívüli ellenséges beütés az országgyűlés egybehívását megakadályozná, a mikor is megengedik, hogy az országon belől nehány országos főméltóság és a megyék s városok követei minél nagyobb számban egybehívassanak és a hadviselés szükségleteinek kérdésében, — de másban nem, — azok is határozhassanak.

Az 1791. évi 19. és 1827. évi 4. t.-cz. ismét csak a most mondottakat hangsulyozzák. Az 1791. évi 20. t.-cz. is csak azt mondja, hogy a só árának felemelése az országgyűlés elé tartozik s ugyanezt teszi az 1801. évi 3. t.-cz. is.

Vannak továbbá törvényeink, a melyek az adók kivetésének és beszedésének módját határozzák meg, valamint olyanok is, a melyek a kincstár más bevételeire vonatkoznak. De olyanok, a melyek az állami jövedelmek miképeni fölhasználására az országgyűlés pénzügyi ellenőrzését biztosítanák, épen úgy nincsenek 1848. előtt, mint olyanok, a melyek a hadseregre biztosítanának befolyást az országgyűlésnek.

Valamint tehát a hadügy terén az országgyűlés egyedűl az ujonczmegajánlás jogát tartotta fenn magának s a többit a királyra hagyta, akként a pénzügy terén is csak a közjövedelmek forrásainak és a só árának meghatározására és az adók megszavazására szorítkozott, de a pénzügyek kezelésének ellenőrzését nem gyakorolta.

Lehet-e talán ebből azt következtetni, hogy az állami jövedelmek miképeni felhasználása királyi felségjog? — Nem lehet, mert a czél, a mire az adók megszavaztattak, t. i. a hadsereg fentartása, több törvényben meg volt állapitva, s az országgyűlés csupán az ellenőrzést mulasztotta el gyakorolni, de a királyt soha sem hatalmazta fel arra, hogy a közjövedelmeket tetszése szerint használja fel.

Az 1848. évi törvényhozási reformok azonban a pénzügyi

ellenőrzés gyakorlását is valósággá tették. Az 1848. évi III. t.-cz. 6. §-a a helytartó tanácsnak és a kir. kincstárnak minden ügyeit a magyar ministerium hatáskörébe utalta, 37. §-ában pedig kötelezte a ministeriumot, hogy az ország jövedelmeinek és szükségleteinek kimutatását, s a multra nézve az általa kezelt jövedelmekrőli számadását országgyűlési jóváhagyás, illetőleg megvizsgálás végett évenként az alsó táblánál bemutatni köteles. Az 1867. évi X. t.-cz. ezt ismételten kimondja, s hozzáteszi, hogy az évenként meg nem szavazott adót kivetni és beszedni nem lehet.

Úgyszintén az államvagyon megterhelése, elidegenítése, új állambirtokok szerzése, államkölcsönök felvétele, melyek alkotmányunk szelleménél fogva amúgy is az országgyűlés elé tartoztak, az 1867. évi XII. t.-cz. 55. és 57. §-ai által is az országgyűlés elé tartozóknak ismertettek el.

Ezen idő óta tehát az országgyűlés által nemcsak az állami jövedelmek forrásai állapíttatnak meg, hanem az ország összes bevételei és szükségletei is, valamint évenként az is általa vizsgáltatik meg, vajjon a király kormánya az állami jövedelmeket rendeltetési czéljaira fordítja és hűen kezeli-e.

Ily módon a király kormányának a pénzügyek terén nem marad más országgyűlésen kívüli teendője, mint az adók törvény szerinti kivetése, a közjövedelmek beszedése, kezelése és törvény szerinti felhasználása, valamint a törvényhozási tevékenység alapját képező javaslatokról való gondoskodás, és csak két különös pénzügyi felségjogot tartott fel az 1867. évi XII. t.-cz. a királynak, t. i. a *pénzverési és pénzkibocsátási felségjogot.*

A pénzverési és pénzkibocsátási felségjog nem foglalja magában a pénzrendszernek és a pénzlábnak, vagyis a veretendő pénz anyagának, finomsági tartalmának, súlyának és névértékének, valamint a kibocsátandó pénz mennyiségének megállapítását, mivel azt ugyanezen törvény régebbi törvényeink alapján az országgyűlés elé tartozónak jelenti ki; hanem csupán azon jogosítványt, hogy az országban senki másnak pénzt veretni és forgalomba hozni nem szabad, egyedül a királynak, és hogy a pénzek a király nevét, czímét és képét viselik magukon.

A királyi fiscus örökösödési joga oly esetben, midőn valaki törvényes vagy végrendeleti örökös nélkűl hal el, ma már nem számítható a királyt illető felségjogok közé, épen úgy, mint a regálék sem, mert az ily jövedelmek, — miután a királyi kincstár és a király magánkincstára két különböző dolog, — nem a király személyét, hanem a szent koronát, vagyis az államot illetik, ennélfogva az erre hivatott szervek útján azokat behajtatni a királynak nemcsak joga, hanem kötelessége is.

37. §. *Folytatás: az igazságügy terén.*

Az államnak nemcsak az a feladata, hogy igazságot szolgáltasson, hanem az is, hogy az igazságszolgáltatás zavartalan menetét és a jó igazságszolgáltatásnak minden feltételét biztosítsa.

Mindazon kormányzati és közigazgatási tevékenység, a minek tárgyát a fentebb mondottak képezik, igazságügyi tevékenységnek neveztetik.

Az igazságügyet tehát jól meg kell különböztetni a bíráskodástól vagy jogszolgáltatástól, mert míg az utóbbi az állami tevékenységnek formaszerinti különös neme, mely ítélet alakjában fejezi ki az állami akaratot: addig az igazságügy körébe mindazon törvényhozási és kormányzati tevékenység tartozik, a mi a jogszolgáltatás megbízhatóságát és tökéletességét biztosítani van hivatva.

A magyar királyt az igazságügy terén is nevezetes felségjogok illetik, melyek közűl nehányról már tettünk említést. Így a bírák kinevezésének jogát a hivataladományozási, a bíróságok feletti főfelügyelet jogát a főfelügyeleti felségjognál tárgyaltuk. De ezen általános kormányzati jogokon kívül a királyt különös igazságügyi felségjogok is illetik. Ilyenek a következők:

1. *A rögtönítélő bíráskodás* elrendelésének joga. A midőn ugyanis a gonosztettek nagyszámú elszaporodása rendkívüli intézkedéseket, különösen gyors eljárást igényel, egyes vidékekre a király elrendelheti a rögtönítélő bíráskodást, mely abban áll, hogy bizonyos vidékekre nézve a büntető bíróságok

nem a rendes eljárási szabályok szerint járnak el, hanem az előnyomozat és végtárgyalás rendes formáinak mellőzésével, a bizonyítási eljárás befejezése után azonnal ítélnek és az itéletet rögtön végrehajtják.

2. *A bíróküldés joga.* Oly esetekben, a midőn az ügyben illetékes bíró bármily érdekeltsége miatt alkalmatlan arra, hogy az ügyben ítéletet hozhasson, a király más, nem érdekelt bíróságot küldhet ki az ügy megvizsgálására és hatalmazhat fel az ítélet meghozatalára (1868. évi LIV. t.-cz. 56. és 57. §., és 1871. évi LXVIII. t.-cz. 3. §.).

3. Ide tartozik még a királynak azon joga, hogy a bíróságok hivatalos ügyrendjét, *ügyviteli szabályait* megállapítsa, s ez iránt a bíróságokhoz *utasítást* intézzen, számukra *szabályzatokat* adhasson ki, de nem oly czélból, hogy ezáltal concrét esetekben hozandó itéletüket befolyásolja, vagy a pernek rendes menetét megakaszsza, mert ezt az 1791. évi 12. t.-cz. tilalmazza. Panaszok esetében pedig a szükséges adatok fölterjesztését és az ügy megvizsgálását is elrendelheti.

4. Végre a királyt illeti *hitbizományok* engedélyezése, törvénytelen gyermekek *törvényesítése, korengedélyek* adása, és 1887. előtt őt illette a kiskorúak nagykorúvá nyilvánítása is, de ez az ezen évi XX. t.-cz. által a gyámhatóságokra ruháztatott.

Mindezen jogait a király a magyar igazságügyministernek előterjesztésére és ellenjegyzése mellett gyakorolja, avagy általa gyakoroltatja, a rögtönítélő bíráskodást pedig az igazságügyi és belügyi ministerek javaslata alapján rendeli el.

De nem áll jogában a királynak az igazságügy rendes menetét concrét esetekre vonatkozó rendeleteivel zavarni (1566 : 25., 1613 : 34., 1618 : 13., 1655 : 53., 1659 : 45., 1791 : 12. t.-cz.); a bírákat törvénytelen parancsokkal arra utasítani, hogy miképen ítéljenek valamely ügyben (1471 : 12., 1608. k. u. 6., 1647 : 137., 1681 : 30., 1715 : 19. t.-cz.); személyeket és ügyeket a bíróságok rendes hatósága alól önkényesen kivonni (1486 : 21., 1495 : 15., 1647 : 92. t.-cz.); a kinevezett bírákat állásuktól megfosztani, törvényellenes úton

nyugdíjaztatni, ítéletükért megbüntetni (1869: IV. t.-cz.); új bíróságokat rendeletileg szervezni vagy régieket megszüntetni (1791 : 12., 1869 : IV. t.-cz.); s az itéleteket felülvizsgálni vagy más politikai hatóság felülvizsgálata alá vonni (1791 : 12. t.-cz.). Ha a király ezeket tenné, ezáltal a bíráskodásba is avatkoznék, a mi pedig ma már nem az ő, hanem a törvény által felállított és szervezett bíróságoknak, illetőleg a király által a törvények alapján kinevezett bíráknak hatáskörébe tartozik.

38. §. Folytatás: a belügyi igazgatás terén.

Az államnak igen fontos feladatait képezik: a belrend és közbiztonság fentartása, a közegészségügy javítása, a polgárok anyagi jólétének, nemkülönben erkölcsi és szellemi tökéletesedésének, művelődésének előmozdítása; mert az állam csak akkor lehet kifelé hatalmas, ha belső békéje fel van tartva, ha lakosságának nagy számában és a lakosok egészséges testi fejlődésében anyagi hatalma biztosítva, ha polgárainak kedvező gazdasági helyzetében azok teherviselési képessége és áldozatkészsége a lehető legmagasabb fokra van emelve, s ha polgárainak tudományában, erkölcsi és szellemi képességeiben rendelkezik azon erkölcsi és szellemi erővel, mely szükséges ahhoz, hogy az állami szerveket oly egyének töltsék be, kik azon nehéz feladatoknak, melyek a közélet emberére nehezednek, megfelelni képesek.

Az állami életnek azon körét, mely a fentiekre irányuló tevékenységet foglalja magában, tágabb értelemben belügyeknek nevezzük.

A belügyek a szerint, hogy az említett feladatok közűl melyiknek előmozdítását vannak hivatva eszközölni, *közigazgatási* vagy tulajdonképeni belügyi, *közgazdasági* és *culturális* ágakra oszlanak, és mindenik ág külön igazgatási szervezetet igényel, hogy e feladatok sikerrel megoldhatók legyenek, vagyis a királyi kormánynak a különböző belügyi ágakra különböző hatósági közegekkel kell birnia.

Ministeriális kormányzati rendszerünk értelmében mindenik ügyágnak élén egy-egy felelős minister áll, ki ügyága

körében a királynak tanácsot adni, vagy a király helyetteseként működni van hivatva, épen úgy, mint a pénzügyminister a pénzügyek, vagy az igazságügyminister az igazságügyek terén.

Alkotmányunk szerint a belügyek vezetésére a következő ministereink vannak:

1. a belügyi közigazgatás élén áll a belügyminister;

2. a közgazdasági ügyek élén annak két főága szerint a földmívelésügyi és a kereskedelemügyi minister;

3. a közművelődési ügyek élén a vallás- és közoktatásügyi minister.

Ezen ministerek által gyakorolja a király azt a tevékenységet, mely reá mint az állam fejére, a tágabb értelemben vett belügyek terén hárúl.

A királyra háruló belügyi tevékenység azonban nem foglal magában oly különös felségjogokat, a melyek külön kiemelendők volnának, mert a király rendes végrehajtó hatalmánál és főfelügyeleti jogánál fogva elég hatalommal és szabadsággal bir arra, hogy ezen téren az állam feladatait megoldhassa, hogy akaratát a törvények korlátain belől érvényesítse. De különben is ez az a tér, a hol a végrehajtó hatalom hatalmának discretionalis természete leginkább szembetűnik s ezen a téren legkevésbbé lehet a királyi hatalmat szoros formák és szigorú horlátok közé szorítani.

39. §. Folytatás: az egyházakkal szemben.

Minthogy az állam nélkülözi azt a képességet, hogy az embernek a végtelenhez való viszonyából fakadó sejtelmeit positiv alakba öntve, polgárainak hitét és meggyőződését vezesse és hogy azt a hiányérzetet, mely az embert a végtelennel szemben érzett parányiságánál fogva elfogja, az örök életbe vetett bizalommal s a szellemvilág felőli positiv tanokkal pótolja; a vallásra szorúl, mely azt helyette végezze.

Ennélfogva vagy az államnak kell valamely vallási rendszert elfogadnia s azt államvallássá téve, az annak megfelelő intézményeket, az annak szolgáló külső szervezetet az alkotmánynyal összefüggésbe hozva, saját szervezetét és világi

intézményeit is ahhoz alakítva, az ily vallást terjesztenie, fentartania és pártolnia; vagy pedig meg kell engednie, hogy egyes vallási társulatok szervezkedhessenek az államon belől, melyek tanaikat szabadon terjeszthessék s az állam világi hatalma mellett mint lelki hatalom, működhessenek.

Minthogy azonban az állam fennállását csak úgy biztosíthatja, hogy ha ezen vallási társulatok, egyházak felett is fensőbbséget gyakorol és azoknak az állam fennállására is hasznos működését előmozdítja, de az állam fennállására veszélyes működéstől azokat eltiltja; szükséges, hogy az egyházak egymás közötti és az államhoz való viszonyait maga az állam szabályozza és az egyházak helyzetét az államban törvény által meghatározza.

Ennek szükségességéből származnak azután az állam azon jogai, a melyeket az egyházak feletti felségjogoknak (iura circa sacra) neveznek s a melyek a szerint, hogy az egyház minő viszonyok között és mily módon vetette meg lábát azon államban, különböző államokban igen különbözők lehetnek.

Magyarország első királya által, annak apostoli munkájával téríttetett a római katholikus hitre s mindjárt kezdetben maga a király volt az, a ki püspökségeket és kolostorokat alapított, azokat rendezte. De ezzel egyidejűleg a római katholikus vallást államvallássá is tette és az általa meghonosított hit egyházának szervezetét a királysággal s az állam alkotmányával szoros összeköttetésbe hozta.

Későbbi királyaink, különösen Gejza, László és Kálmán, az ő munkáját folytatták, a minek eredménye lőn az, hogy a magyar katholikus egyház és a magyar állam szervezete igen sokban összeforrott, benső szerves összeköttetésbe lépett, úgyannyira, hogy még ma is, a mikor a katholikus vallás megszünt államvallás lenni, ezen benső összeköttetés állam és egyház között csak lazúlt, de végképen meg nem szűnt. A katholikus egyház főpapjai ma is a magyar állam főméltóságai, kik mint ilyenek, a főrendiház tagjai és egyes állami actusoknál, mint a koronázás, nevezetes állami functiót végeznek.

De időközben más vallások hívei is költöztek be az országba, a melyek itt egyházilag szervezkedtek, valamint a

reformatio következtében új felekezetek s ezzel új egyházak is keletkeztek, melyeket az állam elismert, testületi jogaikat és szervezetüket jóváhagyta, sőt minden polgárára kötelezővé tette, hogy vagy a katholikus vagy ezen felekezetek valamelyikéhez tartozzék. Ezen alapúl a bevett vallások rendszere, mely nálunk a római és görög katholikus, a görög keleti, az evangelikus református, az ágostai evangelikus és unitarius egyházakat a szabad vallási gyakorlat védelmén kívül azon kiváltságokban részesíti, melynél fogva mindenkinek, a ki keresztény, ezek közűl valamely felekezethez kell tartoznia és a bevett vallások valamelyikéhez tartozók csak bevett felekezethez térhetnek át; másrészről bevett felekezethez mindenkinek szabadságában áll áttérni (1606. évi bécsi béke, 1647 : 15., 1791 : 26., 1848 : XX., 1868 : LIII.).

A zsidó valláson levőket pedig 1867-ben a XVII. t.-cz. minden polgári és politikai jogok gyakorlatára a keresztényekkel egyenjogúaknak mondotta ki és a zsidók szabad vallásgyakorlatát biztosította, minek folytán ez is az állam által elismert vallássá lett.

A katholikus vallás ennek következtében megszünt a többi keresztény felekezetek mellett államvallásként szerepelni, noha némi kiváltságait ezután is megtartotta, s az 1848. évi XX. és 1868. évi LIII. t.-cz. a bevett vallások kölcsönös egyenjogúságát állapította meg.

De az egyenjogúság korántsem foglalja magában azt hogy minden bevett vallásfelekezet egyforma viszonyban van az állammal; mert a római katholikus egyházzal szemben, melynek szervezete az állammal jobban összeforrt, de a mely e mellett az államon kívül levő római pápában látja főpásztorát, legfőbb kormányzóját és törvényhozóját, az államnak nagyobb befolyás van biztosítva az egyházi élet belügyeire nézve, mint más vallásokkal szemben, a melyek széleskörű autonomiát élveznek. A zsidó vallásúak pedig nem alkotnak országosan szervezett egységes egyházat, hanem hitközségenként vannak szervezve, a miért is velök szemben az állam megint másféle helyzetben van, mint a bevett vallásfelekezetekkel szemben.

Az egyes vallásfelekezetek jogállását az államban az

állam törvénye határozza meg, de ezenkívül az ország királya, mint az állam feje, a különböző egyházak belkormányzati ügyeit illetőleg is gyakorol különös felségjogokat.

I. Legszélesebb körű felségjogai vannak a királynak a római és görög katholikus egyházzal szemben. Ezen jogok együttvéve *a magyar király főkegyúri jogának* neveztetnek.

E jogok eredetükre egykorúak a királysággal s a kereszténységnek Magyarországon való meghonosításával. Szent István ugyanis — Hartvicus elbeszélése és más történelmi adatok szerint — személyesen vezette a nemzetnek katholikus hitre való megtérítését, és hogy ezen munkájának sikerét biztosítsa, ő maga alapított püspökségeket, apátságot, építtetett templomokat és látta el az általa alapított egyházakat bő javadalmakkal, a miért is, midőn művének a pápa általi megerősítését kérte, — mint Hartvicus mondja — „a római pápa mindent jóakaróan megadott, azonfölül keresztet is adott, melyet a király előtt vigyenek apostoli jelvény gyanánt s így szólt: én apostoli vagyok, de ő valóban Krisztus apostola, ki által oly nagy nemzet tért meg. Ezekért is az ő rendelkezésére bízzuk, *igazgassa* az isteni kegyelem útmutatásával *Isten egyházait és népeit* úgy *egyházi*, mint világi *jog* szerint."

Ugyanezt fejezi ki a többek által — így Marczali által is[1] — hamisítványnak tartott Sylvester-féle bulla, mely a többi közt ezeket mondja: „Nagyságodat, mind a te érdemeidre való tekintetből örököseidet és törvényes utódaidat, mind most, mind a jövőben is feldíszíteni akarván, apostoli tekintélyünkből megengedjük és akarjuk stb. — hogy vitethesd és vitethessék magad és maguk előtt az apostolság jelképét, a keresztet, és a mint az isteni kegyelem vezérelni fog téged és őket, *országodnak jelen és jövendő egyházait rendezhesd, kormányozhasd, rendezhessék és kormányozhassák mi helyettünk és utódaink helyett.*" [2]

Akár valódi II. Sylvester ezen bullája, akár hamis, tény az, hogy a most idézetteknek megfelelő jogokat a magyar királyok nehány fejedelem kivételével, valamennyien gyako-

[1] Marczali: A magy. nemz. tört. I. 245. l.
[2] E bulla szövegét magyar fordításban közli Horváth M. és Ladányi is.

rolták és gyakorolják ma is, és királyainknak ezen apostoli jogai a pápák által is több ízben elismertettek.

Werbőczi Hármaskönyvének I. része 11. czímében a magyar király apostoli jogait a következő alapon bizonyítja:

Először az egyházak alapítása okából;

másodszor a kereszténység felvétele okából, mivel a magyarok nem apostoli tanításra, vagyis apostolok szent beszédére, a kiknek fejedelmét a földön a pápa helyettesíti és személyesíti, tértek a katholikus vallásra, hanem saját királyunk, t. i. szent István királynak intézkedése következtében;

harmadszor a törvényes elévülés okából, mivel Magyarország királyai, szent István királyunk uralkodása óta a jelen időig az egyházi javadalmak adományozásának mindenkor valóságos és békés gyakorlatában és birtokában voltak, a mi az egyház és az apostoli szent szék jogainak elévülési idejét már régen többszörösen is túlhaladta;

negyedszer mivel *az országnak* ezt a jogát az ország többféle szabadságával együtt Zsigmond idejében a konstanczi egyetemes és nevezetes zsinat is megerősítette és eskü alatt tett fogadással biztosította, a mint azt az arról szóló bulla nyilván bizonyítja.

Werbőczi előadása történelmi hűség tekintetében némi kifogás alá eshetik, de jogi értéke kétségtelen.

A király főkegyúri jogai a következők:

1. Utólagos pápai megerősítés mellett a király új érsekségeket és püspökségeket alapíthat, az egyházmegyéket több egyházmegyére oszthatja fel s annak javadalmaiból ezen új püspökségeket javadalmazhatja.

Így Hartvic szerint szt. István 10 püspökséget s ezek közt az esztergomi érsekséget, némelyek szerint 9 püspökséget, s ezek között az esztergomi és kalocsai érsekséget alapította. Mária Teresia 5 római és 3 görög katholikus püspökséget alapított, Ferencz pedig az egri püspökségből az egri érsekséget és a szatmári és kassai püspökségeket alapította.

A király más egyházi javadalmakat is alapíthat, régieket eltörűlhet s az eltörűlt vagy elpusztúlt egyházi javadalmakat katholikus vallási vagy oktatási czélokra fordíthatja. Így az 1550. évi 19. t.-czikkben a rendek arra kérték a királyt, hogy

az elpusztúlt egyházak, káptalanok és konventek javait iskolai czélokra fordítsa.

Szerzetes rendeket az országba behozhat, korlátolhat, kitilthat, megszüntethet s helyreállíthat, a mint ez több ízben történt. De itt már annyiban korlátolva van, hogy új szerzetes rendek, a melyek behozatnak, országgyűlésileg nyilvánítandók befogadottaknak, és pedig ingatlanok bírhatásának jogával vagy a nélkűl, a mint ezt számos törvény bizonyítja (1687. évi 20., 1715 : 73., 102., 1741 : 65., 1765: 43. t.-cz.).

2. Minden magánkegyuraság alá nem tartozó egyházi javadalmakat a király adományoz. (H. k. I. 11. cz. 1471 : 18., 1504 : 10. és 1526 : 21. t.-cz.). Ennélfogva ő nevezi ki a valóságos és czimzetes érsekeket, püspököket, a kanonokokat (1772. illetőleg 1802. óta), a világi és szerzetes apátokat és prépostokat, a kik a kinevezés után javadalmaikat haszonélvezik, mindazon jogokat gyakorolják, melyek őket alkotmányunk értelmében megilletik, és teljes főpapi hatáskört gyakorolnak, kivéve a püspököket, a kik mindaddig, míg föl nem szenteltetnek, az ordóval járó hatóságot nem gyakorolják. A pápát tehát egyedűl a megerősítés joga illeti (H. k. I. 11. cz.).

A király azonban adományozási jogát nem gyakorolhatja korlátlanúl, mert több törvényünk rendeli, hogy az egyházi javak csak kanonszerű kellékkel bíró érdemes honfiaknak és pedig ingyen adományozandók (1439: 5., 1498 : 67., 1504 : 10., 1526 : 21., 1550: 18., 1659 : 38., 1681 : 27., 1741 : 15. t.-cz.), sokáig üresedésben nem hagyhatók, de hogy mennyi idő alatt töltendők be, meghatározva nincsen s a pápára háramlás (devolutio) esete sohasem áll be.

Továbbá az erdélyi fogarasi, máskép gyulafehérvári görög katholikus érsek az érsekmegyei zsinat által, a pannonhalmi benedekrendi főapát, valamint a csornai és jászóvári praemontrei prépostok, a szerzetbeli káptalan által kijelölt három egyén közűl, a tihanyi, bakonybéli és dömölki benedekrendi apátok pedig a pannonhalmi főapát által kijelöltek közűl neveztetnek ki.

A kinevezett javadalmasok más javadalmakra is áthelyezhetők, de egynek több javadalom csak igen fontos okok fenforgása esetén adományozható, mint azt több törvényünk

kifejezi (1471 : 13., 1498 : 56., 1500 : 31., 1507 : 13,, 1514 : 59., 1723 : 55. t.-cz.).

Végre az 1848. évi III. t.-cz. 7. §-a értelmében minden egyházi javadalom csak ministeri ellenjegyzés mellett adományozható s ma azokat a király a vallás és közoktatásügyi minister előterjesztésére és ellenjegyzése mellett adományozza.

Ha kétség támad az iránt, hogy valamely javadalom magánkegyuraság vagy királyi adományozás alá tartozik-e, a magánkegyuraság bizonyítandó s a praesumptio a királyi adományozási jog mellett lesz, mint ezt az 1518 : 15., 1553 : 9. és 1569 : 36. t.-czikkek kimondják.

3. A király a megürűlt érsekségek, püspökségek s más királyi adományozás alá tartozó javadalmak jövedelmét katholikus czélokra fordíthatja. A végrendelet nélkűl elhalt s javaikat királyi adomány alapján birt papok hagyatékának $^1/_3$-ad részét a Kollonich-féle egyezmény szerint, (mely az 1715. évi 16. t.-cz. által törvényerőre emeltetett és az 1784. évi 5480. sz. helytartótanácsi intézmény által a magánkegyuraság alá tartozó apátokra és prépostokra is kiterjesztetett), az állam örökli, $^1/_3$ rész az egyháznak, $^1/_3$ rész a rokonoknak jutván. De a király ezen javadalmasoknak, a kik különben csak a rokonoknak jutó $^1/_3$ részről végrendelkezhetnek, teljes végrendelkezési jogot adhat.

4. Mint az egyházak fővédnöke, a király azokat jogaikban megtartja s gondoskodik arról, hogy a javadalmasok kötelességeiket híven teljesítsék, a javadalom helyén lakjanak, a javadalmakat meg ne terheljék, el ne idegenítsék és pusztúlni ne hagyják (Sz. László I. 8., 1550 : 13., 1715 : 60., 1723 : 55., 1741 : 16. t.-cz.) s a kik a rájok bízott egyházat és javadalmat pusztúlni engednék, azoknak jövedelmét zár alá veheti s a pusztuló egyháznak vagy javadalomnak helyreállítására fordíttathatja (1733 : 71. t.-cz.).

II. *A királyi tetszvényjog* (ius placeti). Ezen jog abban áll, hogy a római pápának s hatóságainak minden rendeletei csak akkor hirdethetők ki, ha a király annak kihirdetését megengedi, illetőleg nem ellenzi.

Általános nézet, hogy ezen jogot királyaink Zsigmond óta gyakorolják, a ki 1404-ben kiadott rendeletében s 1404.

évi decretumának 4. czikkében a felségsértés büntetésének terhe alatt tiltja a külső egyházi hatóságok rendeleteit királyi engedély nélkűl kihirdetni.

Szeredy ezzel szemben azt állítja, hogy ez tévedés, mert Zsigmond eme rendelete csak azt foglalja magában, hogy mástól, mint a királytól, egyházi javadalmat senki se kérjen s ne birhasson; hogy sem egyházi, sem világi úr a királyon kívül a bullásoknak, (a kik alatt a pápától adománylevelekkel ellátottak értendők), javadalmakat ne adhasson, hogy a római curiától jövő bármely rescriptumok „tam in causis beneficialibus, quam in aliis quibuscunque causis litigiosis sacris vel profanis emanata, vel obtenta", ezentúl érvénynyel ne birjanak és végűl, hogy e mostani rendelet ellenére kibocsátott mindennemű rescriptum érvénytelenné legyen. Itt tehát nem placetumról van szó, hanem csak javadalmi és peres kérdésekre vonatkozó rescriptumokról, s a király e részben kívánja jogait megvédeni.[1]

Ezzel szemben csak azt jegyezzük meg, hogy ha a királynak joga volt a peres kérdésekre vonatkozó rescriptumok kihirdetését megakadályozni, akkor joga volt bármely rescriptumra ugyanezt tenni. De az államhatalom természetéből is következik, hogy az államnak, és így a királynak is főfelügyeleti jogánál fogva (lásd 31. §.), kétségtelen joga van minden állami vagy külföldi hatalomnak az állam polgáraihoz szóló bármely intézvényébe betekinteni, s a mennyiben azok az államra nézve bármely hátránynyal járhatnának, jöjjön az akár a pápától, akár mástól, kihirdetésüket megakadályozni. Ennélfogva az államot államjogi szempontból a tetszvényjog mindenkép megilleti, akár volt az gyakorlatban, akár nem, akár elismerte az egyház, akár nem.

A tetszvényjog a gyakorlatban a legenyhébb formában alkalmaztatik, és hogy a placetum megtagadtatott volna, erre újabban csak egy eset fordúlt elő, a mikor 1870-ben a vatikani zsinat határozatai nem nyerték meg a királyi tetszvényt, ennélfogva hazánkban ki sem hirdettettek.

III. A görög keleti és a protestans egyházakkal szemben, minthogy azok teljes autonomiát élveznek, a királynak sem

[1] Szeredy: Egyházjog I. 242—244. ll.

a javadalomadományozás, sem az egyházalapitás terén az előbbiekhez hasonló nemű jogai nincsenek. Ezen egyházakat ugyanis nem a királyság honosította meg és látta el javadalmakkal, és így ezen egyházakra főkegyúri jogokat nem is szerzett.

A görög keleti egyház főpapjait az egyházi consistoriumok választják, s a király őket államfői minőségéből kifolyólag csak megerősíti, de a megválasztott főpap megerősítését meg is tagadhatja.

A protestans egyházak püspökeinek, superintendenseinek, világi főgondnokainak és főfelügyelőinek megválasztását pedig inkább csak tudomásúl veszi, mint megerősíti.

De főfelügyeleti jogánál fogva a király ezen egyházak consistoriumain, illetőleg zsinatain ellenőrzés céljából magát világi biztos által képviselteti, és a zsinati határozatok csak királyi megerősítés után lesznek érvényesek.

IV. Az egyház körüli felségjogok közé számíthatók még: *a)* az *egyházvédjog*, melynél fogva az államot az egyház feletti legfőbb oltalom illeti meg: *b)* a *megelőzési jog* (ius cavendi), melynél fogva az állam magát az egyház részéről netalán eredhető sérelmek ellen előleges intézkedések, óvórendszabályok által biztosíthatja; *c)* a *felebbezési jog* az államhoz az egyház visszaélései ellen (appellatio tamquam ab abusu); *d)* a *hitujítás engedélyezésének* joga (ius reformandi), melynél fogva az államtól függ meghatározni, vajjon saját területén enged-e és minő feltételek alatt valamely keresztény felekezetnek szabad vallásgyakorlatot; *e)* a *főtulajdonjog*, melynél fogva az egyházi javadalmakat az állam megadóztathatja.

Mindezen jogok azonban az államhatalom természetéből folynak és vitatásuk inkább az egyházjog, mint az államjog körébe eslk, továbbá nem a király személyét, hanem az államot illetik, mely ezeket úgy kormányzati, mint törvényhozási vagy bíráskodási úton természetes hatalmánál fogva illető szervei útján az egyházakkal szemben követett politikájához képest gyakorolja, a miért is ezeknek bővebb fejtegetésébe bocsátkozni e munka keretében feleslegesnek tartom.

V. Rész. A király mint az állami souverainitas és egység külső kifejezője.

40. §. *A szent korona egész területén a királyi hatalom egy és ugyanaz.*

A magyar állam mai hazánk területének a magyar nemzet által ezer év előtt véghezvitt meghódítása folytán keletkezett, de annak külsőleg is egységes képet csak a szent István alkotta királyság adott: mert ez teremtett benne az állam egész területére kiterjedő egységes és a királynak mindenkire egyaránt kiterjedő hatalmában és személyének egységében kifejezésre jutó s az egész államot átható egyöntetű szervezetet; mert ez biztosította az állam egész területe felett a magyar nemzet uralmának fenmaradását.

Mihelyt azonban biztosítva volt az állami egység, mihelyt megszilárdúlt a királyság s általa a magyar nemzet uralma, a fiatal állam hatalmát már is kiterjesztette idegen népekre és országokra.

Ezen országok, — mint a szent László által meghódított Horvátország s a Kálmán által meghódított Dalmatia, — nem kerűltek közvetlenűl a nemzet birtokába, lakosságuk nem olvadt egybe a magyar nemzeti társadalommal, hanem az állam részévé a királyi hatalom közvetítésével váltak az által, hogy elismerték a magyar király végrehajtó s bírói hatalmát s alávettettek a magyar törvényeknek, nemkülönben a magyar király tisztviselői kormányának, de közöttük és az állam anyaterűletének lakossága között nem a közös nemzeti érzület volt a kapocs, hanem a magyar király iránti hűség és a külső szervezetnek a magyar királyság álladalmi szervezetéhez való símulása és szervezeti összeforradása.

Ezen meghódolt országok régibb törvényeinkben Magyarország alávetett részeinek (Partes subjectae), újabb törvényeinkben kapcsolt részeknek (Partes annexae), neveztettek s a tulajdonképeni Magyarországgal törvényhozási, kormányzati és közigazgatási tekintetben ugyanazon főhatalom alatt állván, azzal egy államot alkottak; de társadalmi és területi különállásuknak megfelelően területileg elkülönítve igazgattattak.

Ezeken kívül még más országok is kerültek a magyar király fönhatósága alá, a melyek azonban külső szervezetükben állami különállásukat továbbra is megtartották, de a magyar királynak fensőbbségét s ezzel a magyar államnak hatalmát maguk felett elismerték, ennek kifejezésére évi adót fizettek és háború esetén a magyar királyt segédhadakkal támogatni tartoztak. — Ezek az úgynevezett hűbéres országok, mint Rama, Szerbia, Bulgaria, Cumania, Halics és Lodomeria, inkább csak nemzetközi kapcsolatban voltak az anyaországgal, semmint államjogi viszonyban, mely nemzetközi kapcsolat megóvására területükön egyes várak és környékük, az úgynevezett véghelyi bánságok, közvetlen magyar igazgatás alatt állottak és magyar katonasággal voltak megrakva.

De nemcsak a későbbi hódítások okozták azt, hogy a magyar állam területe nem egységes országnak, hanem különböző részekből alakúlt birodalomnak tünt fel, hanem az is, hogy az ország egyes részei, melyek a központtól távol estek (mint Erdély és a régi Slavonia, vagyis a mai Horvátország), külön vajdák vagy bánok igazgatása alatt állottak, s részint a geographiai helyzet, részint az egyes területeknek adott kiváltságok magának az anyaország területének homogenitását is megszűntették.

A magyar állam területe tehát három különböző jogállással biró részt foglalt magában, u. m. először az *anyaterületet,* mely mintegy az állam magvát képezte, mert itt tartózkodott az államalkotó nemzet zöme s ez birt a legegyöntetűbb szervezettel is; másodszor az úgynevezett *kiegészítő részeket* (mint Erdély és a régi Slavonia), melyek az anyaországgal hasonló intézményekkel éltek, de területileg elkülönített közigazgatási részt képeztek, avagy közvetlen katonai

igazgatás alatt állottak, mint a véghelyi bánságok; harmadszor a *kapcsolt részek* (mint Horvát- és Dalmátországok), melyek nemcsak területileg elkülönített közigazgatással, hanem az anyaország és a kiegészítő részektől eltérő és más alapon fejlődött közigazgatási szervezettel is birtak.

Ezekhez járúltak negyedik alkatrészekként a *hűbéres országok,* melyek csak magyar szempontból tekintettek az állam részeinek, szorosan véve pedig nem képezték a magyar állam területét, hanem a magyar állam fönhatóságát elismert külön államok voltak, hol szorosabb, hol tágabb kötelékekkel fűzve az anyaországhoz, néha kapcsolt részekké válván, mint Halics Nagy Lajos alatt, néha teljesen elszakadván, mint Szerbia II. Gejza halála után, mint Cumania a moldovai és havasföldi vajdaságok megerősödésével.

A magyar királyok, a mint már a IV. rész 26. §-ban is említénk, úgy Magyarországnak, mint kapcsolt részeinek és hűbéres országainak királyi czímeit is viselték és viselik ma is. Ebből azonban nem lehet arra következtetnünk, hogy ezen országok és Magyarország között egyedűl a fejedelem személyének közössége képezte az összefűző kapcsot; mert ezen országok együttvéve egy államot képeztek s mert valamenynyien a magyar államot képviselő szent koronának voltak és vannak alávetve, tehát a mennyiben a király hatalma felettök valóban érvényesűl, ezen királyi hatalom csak egynek, t. i. a magyar király hatalmának tekinthető. Vagyis más szavakkal, a magyar szent koronához tartozó egyes országoknak, kivéve Magyarországot, csak királyi czíme maradt fenn, de nem királyi méltósága is, mert ez már akkor megszünt, a mikor a magyar király ez országok királyának czímét felvette.

Hogy ezen alkotmányjogi tételnek igazságát kimutassuk, előbb a multra kell azt kimutatnunk s csak azután lehet a jelenre.

A multra nézve, t. i. a királyság II. századától egész az 1868. évi XXX. t.-cz. meghozataláig, ezen tétel igazsága úgy a külső formaságokból, mint beltartalommal biró alkotmányjogi intézményekből következik.

1. A magyar államhatalom és a királyság jelvénye, t. i. Magyarország szent koronája, a kapcsolt részekben is a ki-

rályság jelvényének tekintetett, ezen országok részére — kivéve Kálmán királynak 1102-ben Bielogradban Horvát- és Dalmátországok királyává történt koronáztatását, — soha külön koronázás nem volt s a kapcsolt részek rendei sohasem tiltakoztak az ellen, hogy országuk *Magyarország szent koronája földjének, részének vagy országának* (Terrae et dominia ad sacram Coronam pertinentia;[1] — Partes, Ragna et provinciae ad Sacram Coronam Hungariae pertinentes),[2] vagy *Magyarország kapcsolt* avagy *alávetett részének, országának, tartományának* (Regnum Hungariae Partesque, Regna et Provinciae eidem annexae,[3] vagy sibi subjectae)[4] neveztessék, úgyszintén az ellen sem, hogy ők a *magyarok* elnevezése alatt értessenek,[5] vagy *Magyarország szent koronájának alávetett nemzetiségű embereknek* (sacrae Coronae Regni Hungariae subjectae nationis homines)[6] neveztessenek, s maguk is hozzájárúltak azon törvények alkotásához, a melyek ily nevezet alatt említik őket.

2. A király ugyanazon formák között gyakorolta hatalmát a kapcsolt részekre, sőt a hűbéres országokra nézve is, a menynyiben ugyanazon királyi pecséteket használta ott is, a melyeket itt, és ugyanoly formában, ugyanazon egyházi és világi főméltóságviselők nevének elősorolása mellett adattak ki privilegiumaik.

3. A nemesség, mely főképen királyi adományozáson alapúlt s a melylyel a politikai jogok teljessége járt, a szent korona egész területén egy és ugyanaz volt, t. i. a magyar.

4. Az országgyűlés egyetemes hatalomköre a szent korona egész területére kiterjedt, a miből önként következik, hogy a király törvényhozási felségjogai úgy Magyarországra, valamint kapcsolt részeire nézve egy és ugyanazon fejedelmi méltósággal járó jogkört képeztek.

5. Egy és ugyanaz volt a királyi hatalomkör jogalapja,

---

[1] 1486. évi 32. t.-cz.

[2] 1723. évi 1. t.-cz. 1. §.

[3] 1723. évi 2. t.-cz. bevezetés és 3. §.

[4] 1537. évi 29. t.-cz.

[5] 1741. évi 61. t.-cz.

[6] 1523. évi 17. t-cz.

a mennyiben a választás korában a királyt ugyanazon ország-gyűlés egy választási aktussal emelte trónra, 1687. óta pedig a király ugyanazon trónöröklési törvény alapján következett a trónon, és a királyi teljhatalom ugyanazon koronázás által ruháztatott a királyra a kapcsolt részekre nézve épen úgy, mint Magyarországra nézve.

Egy volt tehát a királyi hatalom gyakorlásának formája, egy volt a királyi hatalom jogalapja, egy volt átruházásának aktusa és ugyanazok voltak korlátai; ennélfogva Magyarország szent koronájának összes országaiban egynek kellett lenni a királyi hatalomnak is, ez pedig csak a magyar királyé lehetett.

Az 1868. évi XXX. t.-cz. azonban a magyar állam részeinek összetételén és e részek egymáshozi viszonyán sokat változtatott.

Már előzőleg, t. i. a mohácsi vész óta a helyzet nagyon megváltozott: mert a hűbéres országok főképen a török hódítás következtében a szent koronáról lefoszlottak, a régi Horvátország török fönhatóság alá kerűlt, Dalmátia a magyar koronára tényleg végképen elveszett. A XVII. századtól kezdve a régi Slavonia Horvátországnak neveztetett el s a XVIII. századtól kezdve az új név fölvételével a régi Horvátország jogállását is felvette, Slavonia neve pedig a Dráván túl fekvő magyar megyékre szállott. Erdély még a XVI. században elszakadt a magyar koronától s noha a XVII. század végén visszakerűlt is a magyar királyok hatalma alá, Magyarországgal egész 1848-ig, jobban mondva 1868-ig nem egyesíttetett, hanem mint külön fejedelemség kormányoztatott s királyaink az „Erdély fejedelme“, Mária Teresia óta „Erdély nagyfejedelme“ czímet is fölvették a magyar király többi czímei közé.

Ezek szerint az 1848. év akként találta Magyarországot, hogy az egykori kiegészítő részek közűl Erdély külön fejedelemség, a régi Slavonia — átvevén Horvátország nevét és jogállását — már kapcsolt rész volt és a Dráván túli magyar megyék Slavonia neve alatt a horvát bán igazgatása alatt állottak; a Duna és Száva menti déli részek pedig egész a tengerig az ország és kapcsolt részeitől elszakítva, mint katonai határőrvidék, a bécsi haditanácsnak voltak alávetve, végre a Mária Teresiától adományképen nyert Fiume város és kerü-

lete mint külön test (separatum corpus) Magyarországhoz tartozott.

Erdély az 1848. évi pozsonyi VII. és Kolozsvári I. törv.-czikkel az anyaországgal egyesíttetett, de Horvátország a magyar koronától elpártolván, az osztrák sereghez csatlakozva, a magyar nemzettel nyílt háborúba bonyolódott s midőn az 1867. évi kiegyezés megköttetett, a nemzeti öntudatra ébredt horvátok nemzeti szerződése már előrehaladt stádiumban vala.

Az 1868. évi törvényhozás újra rendezte a viszonyokat. Az ezen évi XLIII. t.-cz. Erdélynek az anyaországgal való egyesítését megvalósítván, a Királyhágón túli részek megszüntek a szent korona külön országaként szerepelni. Nem így azonban a Slavoniának nevezett Dráván túli magyar megyék és az egykor Slavonia neve alatt kiegészítő részként szerepelt új Horvátország, mely az új Slavoniával együtt az 1868. évi XXX. t.-cz.-ben szabályozott új jogállást nyert.

Ezen országok ugyanis 1867 óta nem kapcsolt részeknek, hanem társországoknak neveztetnek, a horvát-szlavon *politikai nemzetnek* ismertetik el (1868:XXX. t.-cz. 59. §.) és Horvát-Szlavonországok a belügyre, vallás- és közoktatásügyre autonom törvényhozást és autonom beligazgatást nyernek, úgy hogy ezentúl a magyar állam fentartásában az államalkotó magyar nemzet mellett a horvát is, bár nem teljes és tökéletes, de külön nemzeti szervezet mellett érvényesűl.

Ma tehát, — a katonai határőrvidéknek 1871-ben megkezdett és 1881-ben befejezett polgárosítása óta, — az 1868-ban törvényesített alapon a magyar szent korona országai három elemet foglalnak magokban, u. m.: az erdélyi részeket is magában foglaló Magyarországot, Horvát- és Szlavonországokat mint társországokat és a külön testet képező, de Magyarországhoz tartozó Fiumét.

A társországoknak az 1868. évi XXX. t.-czikkel szabályozott jogállása és széles körű, a törvényhozásra is kiterjedő autonomiája következtében tehát fölmerűl a kérdés, vajjon a király ezen országokban királyi hatalmát — az 1848 előtti alkotmánynak megfelelően — mint magyar király gyakorolja-e, vagy pedig — a társországoknak újabban keletkezett autonom

alkotmánya következtében — mint Horvát-Szlavonországok királya.

Az 1868. évi XXX. t.-cz. ugyanis oly intézkedéseket is foglal magában, a melyekből első pillanatra arra lehetnek következtetni, hogy a király kétféle hatalmat gyakorol a társországok területén, és pedig a magyar királyét s e mellett a társországok királyáét is.

Horvát-Szlavonországok területére nézve ugyanis 1868. előtt külön törvényhozás nem volt s ez országok közgyűléseiken csupán szabályrendeleteket alkothattak, a melyek az országgyűlésen alkotott törvényekkel nem ellenkezhettek; továbbá külön országos kormánynyal nem birtak s a bán csak katonai és polgári helyi hatóságot gyakorolt; végre legfőbb fokú bíróságuk is a magyar kir. kúria vala. Az 1868. évtől kezdve azonban a társországok az államhatalom bizonyos körére, u. m. a belügyre, vallás- és közoktatásügyre és az igazságügyre külön országos kormányt, külön országgyűlést s nemcsak kormányzati, hanem törvényhozási autonomiát is kaptak, végre igazságszolgáltatás tekintetében — eltekintve a tengerészeti jogtól — teljesen önálló bíró szervezetet nyertek.

Ennélfogva úgy tűnik föl, mintha 1868. óta a Magyarországgal közös ügyek terén a király a magyar király hatalmát, az autonom ügyek terén pedig úgy törvényhozási, mint közigazgatási és bíráskodási tekintetben, a horvát-szlavon király hatalmát gyakorolná.

Továbbá az 1868. évi XXX. t.-cz. 2. §-ában „*Magyarország s Horvát-Szlavon Dalmátországok királya*“ említtetik, a mi azt a látszatot okozza, mintha itt két királyi méltóságról volna szó, mely két méltóságot egy személy visel.

Úgyszintén ugyanezen §-ban kimondatik, hogy a koronázási oklevél (felavatási hitlevél) eredetije a magyar szöveg mellett horvát nyelven is szerkesztendő és Horvát-Szlavon-Dalmátországoknak is kiadandó s abban *ezen országok integritása és országos alkotmánya* is biztosítandó. Ezen rendelkezés következtében a királyi hitlevél két, általában azonos tartalmú (de a társországok területi integritásának és alkotmányának külön kiemelése folytán esetleg részben eltérő szövegű) külön hitlevéllé látszik szétválni s ennek folytán a királyi hatalom is

olybá tűnik föl, mintha a társországokban nem a magyar király, hanem a társországok királya adná ki az alkotmánybiztosító hitlevelet s ebből folyólag mintha a társországokra külön királyi hatalom érvényesülne.

A 64. §. pedig elrendeli: hogy a magyar korona országai által veretendő pénzeken a királyi czímbe a *„Horvát-Szlavon és Dalmátországok királya“* czím is kiteendő; a mi szintén azt látszik föltüntetni, hogy a magyar király személyében két királyi méltóság és hatalom egyesűl a magyar korona országain belől.

Mindez elég okúl szolgálhatott a horvát állami önállóság felől keletkezett ábrándok létrehozatalára, s a horvát kiegyezési törvény. következtében szent István koronáján szembetűnő repedés támadt.

Annak megítélésére, hogy a társországok autonomiájában a magyar vagy a horvát-szlavon király hatalma érvényesűl-e, előbb a társországok autonomiájának eredetét és jogalapját kell meghatározni.

A társországoknak úgy autonom törvényhozási, mint kormányzati és bíráskodási hatalma a magyar országgyűléstől származik, jogalapját az 1868. évi XXX. t.-cz., tehát a magyar törvény képezi, mert hiszen csak ez a törvény ismer el először horvát-szlavon politikai nemzetet, országgyűlést és törvényhozást, mert ezen törvény előtt maga az a horvát-szlavon országgyűlés, mely itt mint egyezkedő fél szerepel, jogilag nem létezett. S ha ez a törvény nem állít föl horvát-szlavon királyi méltóságot és királyi hatalmat, akkor ilyenről szó sem lehet, mert 1868. előtt ilyesmi nem létezett.

Lássuk tehát, vajjon lehet-e a törvény szavaiból és rendelkezéseiből ilyen királyi hatalomra következtetni.

1. A törvény 2. §-ában Magyarország királyának „Horvát-Szlavon-Dalmátországok királyá“-val való szembeállítása nem egyéb helytelen szövegezésnél, mely az ellentétet a két király között szavakban csak azért emeli ki, hogy ily ellentét nem létezését az intézmények által annál inkább kiemelhesse az által, hogy *a koronázás a szent korona összes országaira nézve egy és ugyanazon koronával és koronázási cselekménynyel megy végbe.*

A helyes szövegnek így kellene szólania: „a király

Magyarországra és Horvát-Szlavon-Dalmátországokra," vagy „Magyar-, Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok királya egy és ugyanazon koronázási cselekménynyel koronáztatik meg s a szent István koronája alatt álló összes országok részére *egy* koronázási hitlevél (nem pedig mint a törvény mondja: *közös* koronázási oklevél) állapíttatik meg s állíttatik ki."

Ha egy a korona, mely a királyi hatalmat jelképezi, ha egy a királyi teljhatalom átruházásának aktusa, akkor egynek kell lenni a királyi hatalomnak is.

Ezt megerősíti a 61. §. is, elrendelvén: hogy noha a társországok határaik közt belügyeikben saját országos egyesűlt színeiket és czimeröket használhatják, mindazonáltal *czimeröket a szent István koronájával* fedve. Mit akar a szent korona jelenteni Horvát-Szlavonországok czimere felett, ha nem azt, hogy ezen országok fölött autonom ügyeikben is a magyar király királyi hatalma érvényesűl?!

2. A törvény azon rendelkezése, hogy „a koronázási oklevél a magyar szöveg mellett horvát eredeti szövegben is szerkesztendő, Horvát-Szlavon- és Dalmátországoknak is kiadandó s abban Horvát-Szlavon- és Dalmátországok integritása és alkotmánya is biztosítandó", szintén csak nem elég világos szövegezés, mert hiszen a társországok alkotmánya és integritása a magyar szövegű hitlevélben is biztosítva van. Helyesebben tehát így kellene szólni a törvénynek: „a koronázási oklevél, melyben Horvát-Szlavon- és Dalmátországok integritása és országos alkotmánya is biztositandó, a magyar szöveg mellett horvát eredeti szövegben is szerkesztendő és Horvát-Szlavon-Dalmát országoknak is kiadandó".

A törvény ezen rendelkezése különben nem egyéb, mint consequentiája annak, hogy az 56., 57., 58., 59. és 60. §§-okban nemcsak a társországok területére, polgáraira és autonom hatóságaira, hanem általában mindenütt, a hol a társországokra vonatkozó ügyek intéztetnek, a magyar nyelv mellett a horvát nyelv is mintegy az állam hivatalos nyelvévé van téve, tehát szükséges, hogy a hitlevél e nyelven is mint eredeti kiadassék. *A horvát nyelvű hitlevél* tehát *nem külön hitlevél, hanem a magyar király által kiadottnak csupán horvát nyelvű kiadása.*

3. A törvénynek azon rendelkezése, hogy a pénzeken „Horvát-Szlavon-Dalmátországok királya"-nak czime is használtassék, a korona egységével szemben a királyi hatalom kettőssége mellett mit sem bizonyíthat és más, nevezetesebb külső formaságok által is bőven van paralisálva. Így:

a) a királyi pecsétek, a melyek a társországok területére használtatnak, a magyar király pecsétei;

b) a horvátországi hatóságok és a horvát honvédség „*magyar királyi*" jelzővel élnek;

c) a horvát-szlavon minister „*magyar királyi*" minister és a magyar ministerek, akár kiterjed hatóságuk a társországok területére, akár nem, egyaránt csak magyar királyi ministereknek neveztetnek.

4. A horvát-szlavon illetőségű magyar honosok csak magyar nemességet kaphatnak, a királynak horvát nemességadományozási joga nincsen, az alattvalói viszony és az állampolgárság egy és ugyanaz (1879. évi L. t.-cz. 1. §.), és így az uralkodói hatalomnak is ugyanannak kell lenni.

5. A horvát-szlavon országos kormányzat élén ma is magyar zászlós ur áll, t. i. Horvát-Szlavon-Dalmátországok bánja, a kit a király a magyar királyi ministerelnök ajánlatára és ellenjegyzése mellett nevez ki (1868. évi XXX. t.-cz. 51. §.), ennélfogva autonom kormányzati hatáskörét a magyar alkotmány alapján a magyar királytól nyeri. Végre

6. a király királyi hatalmát Magyarországra és társországaira ma is ugyanazon trónöröklési törvény alapján birja, mert nem a horvátok által 1712-ben hozott közgyűlési határozat, hanem az 1723. évi 1. és 2. t.-cz. azon jogalap, a melyen a király a társországok fölött királyi hatalmát nyeri.

A midőn tehát a király a társországok országgyűlését összehivja, feloszlatja, autonom törvényeit szentesíti s kihirdetteti, a midőn a bánt és a horvát autonom hatóságok hivatalnokait, valamint a horvát ítélő bírákat kinevezí, a midőn bírói felségjogait gyakorolja, mindezt magyar királyi minőségében teszi, mert a szent korona országaiban a királyi hatalom gyakorlásának formái, a királyi hatalom jogalapja és átruházásának aktusa, nemkülönben annak alkotmányos korlátai ugyanazok.

Ennélfogva *a királyi hatalom Magyarország szent koronájának összes országaiban egy és ugyanaz, t. i. a magyar királyé, a „Horvát-Szlavon-Dalmátországok királya“ czim pedig puszta czim,* akár csak „Erdély nagyfejedelmé“-nek a czime.

41. §. A magyar király és az osztrák császár két uralkodó egy személyben.

Királyaink Nagy Lajostól kezdve részint örökösödési jogon, részint választás következtében gyakorta más államok királyi méltóságát is viselték, a nélkűl, hogy ezen államok elvesztették volna függetlenségüket, vagy hogy azok hatalmának Magyarország alávettetett, azokkal egyesíttetett volna.

Nagy Lajos 1370-ben Lengyelország királyává választatott és ezen méltóságát a magyar királyi méltóság mellett 1382-ben bekövetkezett haláláig viselte.

Utódja, Zsigmond, 1410-ben német-római császárrá választatott s örökösödés útján 1419 ben Csehország koronája is reá szállott.

Albert, a ki cseh király is volt, 1438-tól szintén viselte a német-római császári koronát, utódja I. Ulászló pedig mint Lengyelország királya választatott meg a magyar trónra.

V. László, Albert fia, egyúttal Csehország királya is volt és 1477-től 1479-ig Mátyás is vi elte ezen királyi méltóságot.

Az utána következő II. Ulászló s ennek fia, II. Lajos, szintén cseh királyok is voltak, a mohácsi vész után 1526-ban megválasztott I. Ferdinand és valamennyi utódai pedig az osztrák herczegi hatalmon kívül nemcsak Csehország koronáját viselték, hanem egyúttal német-római császárokká is megválasztattak.

Az, hogy több állam fejedelmi méltóságának az említett magyar királyok személyében való találkozása ezen fejedelmi méltóságokat egygyé nem olvasztotta, már csak abból az egy körülményből is természetesen következik, hogy úgy a német-római birodalom egész 1804-ig, mint Magyarország 1687-ig választó monarchiák voltak, és így több

fejedelmi hatalomnak egy physikai személyben való találkozása csak esetleges vala. Igaz ugyan, hogy 1687-től kezdve, a mikor az elsőszülöttségi fiági örökösödés kimondatott, a magyar korona már a magyar trónöröklési törvény szerint illette ugyanazt, a ki az osztrák örökös tartományok ura volt; de a két trónöröklési rend azonossága törvényben kimondva nem volt, hanem csak véletlenűl találkozott.

De az 1723. évi 1. és 2. t.-czikkek már azt is kimondották, hogy Magyarország királyi székén mindig az következzék, a kit az ausztriai ház örökös tartományaiban az ott megállapított örökösödési rend szerint is illet a trón, s hogy *Magyarország és kapcsolt részei, valamint az osztrák örökös tartományok viszonosan együtt és elválaszthatlanúl birtoklandók.*

Felmerűl tehát a kérdés, vajjon lehet-e ebből arra következtetni, hogy a két fejedelmi méltóság, t. i. a magyar királyé és az osztrák örökös tartományok uráé, a pragmatica sanctio következtében egygyé olvadt, vagy pedig azok külön méltóságok maradtak.

Ezen kérdésre azonban könnyű a feleletet megadni.

Az osztrák örökös tartományok ura patrimoniális jellegű absolut uralkodó volt, míg ellenben a magyar királyság továbbra is korlátolt közhatalmú királyság maradt. Mínthogy pedig a két különböző hatalom és character kizárja azt, hogy azok egy fejedelmi méltósággá olvadjanak össze, a magyar királyi méltóság sem egyesülhetett az osztrák örökös tartományok urának uralkodói méltóságával, habár a kettőt egy fejedelmi személy viselte is.

A magyar királyi méltóságnak különállása és teljessége más körülményekből is szembeszökően kitűnik, de ezekről majd alább szólandunk.

A helyzet akkor sem változott, a mikor 1804-ben Ferencz királyunk lemondván a római császári méltóságról és felvevén az *ausztriai császár* czimét, megteremtette a mai ausztriai császárságot. Mert Magyarországon a fejedelem továbbra is csak az eddig gyakorolt korlátolt hatalomkört gyakorolta, holott az új császárság absolut uralmú monarchia volt, ez pedig kizárja azt, hogy a personalis unio a magyar

királyi és az osztrák császári hatalom között hatalomkör confusiót idézzen elő, hogy a két fejedelmi méltóság egygyé olvadjon össze.

Mindez eléggé kifejezésre jutott abban is, hogy VI. Károly római császár, mint magyar király III. Károlynak, II. Ferencz római császár mint magyar király I Ferencznek, I. Ferdinánd osztrák császár pedig mint magyar király V. Ferdinándnak neveztetett.

A midőn 1848-ban Ausztria is alkotmányt kapott, ugyanakkor Magyarországon is oly intézmények léptek életbe, a melyek a magyar király fejedelmi méltóságát még élesebben elkülönítették az osztrák császári méltóságtól, és a mily mértékben közeledett a két fejedelmi méltóság egymáshoz az által, hogy mind a kettő alkotmányossá lett, épen olyan mérvben távolodott az által, hogy mindazok az ügyek, a melyeket eddig az osztrák császár minden jog ellenére Magyarországra nézve is az osztrák közegek által végeztetett, s ez által a magyar király hatalomkörét megsértette, a független magyar felelős ministeriumnak s ezzel ismét a magyar királynak hatáskörébe kerültek.

Az 1867. évi kiegyezés következtében azonban sok változás következett be. Az ezen évi XII. t.-cz. ugyanis a külügyet, a hadügyet és a kettőre vonatkozó pénzügyet Ausztriával közösen intézendőnek mondja ki és ezen ügyek végzésére közös miniszteriumot alkot, továbbá mindazt, a mi a hadsereg vezérletéhez, vezényletéhez és belszervezetéhez tartozik, az egész hadseregre nézve Ő Felsége által intézendőnek ismeri el.

Az 1867. év. XII. t.-cz. tehát bizonyos ügyeket úgy Magyarországra, mint Ausztriára nézve egy és ugyanazon kormányzati actussal rendel végeztetni, minek következtében a magyar király és az osztrák császár uralkodói cselekményei között több érintkezési pont keletkezik.

Felmerűl tehát a kérdés, vajjon az 1867-ik évben létesített közjogi alap következtében a magyar királyi méltóság az osztrák császári méltósággal a fejedelem személyének közösségében összeolvadt-e egymással, vagy pedig továbbra is külön fejedelmi méltóságok maradtak önálló hatalomkörrel.

Szükségesnek látjuk e kérdés fejtegetésébe bocsátkozni, mert a hibás közjogi kifejezések, melyek még a törvényhozás nyelvébe is becsúsztak, mínt *„közös uralkodó"* (1867 : XII. t.-cz. 7. §.), *„osztrák-magyar alattvalók"*, s más efféle, okot szolgáltathatnak a két fejedelmi méltóság hatalomköre confusiójának téves tanára.

A két fejedelmi méltóság összeolvadása mellett ezekenkívül talán azt az érvet is lehetne fölhozni, hogy a király akkor is, a midőn a magyar törvények szerint és Magyarországon gyakorol felségjogokat, magát *ausztriai császárnak és Magyarország apostoli királyának nevezi,* és ha Ausztriában az ottani törvények szerint él uralkodói hatalmával, ismét csak ugyanezt a megnevezést használja magára.

Ezen érvnek azonban csak akkor volna értéke, ha annak jogi következményei is volnának. Minthogy azonban a kettős czim használata a felségjogok miképeni gyakorlására semmi befolyással sincsen, nem is lehet annak különös jelentőséget tulajdonítani. Továbbá általánosan elismert elv az, hogy a czím annak, a kit az megillet, személyes jogát képezi és általa ünnepélyesebb alkalmakkor használható. Ha, tehát a magyar király személyét az ausztriai császári czím megilleti, úgy ő ezen czímet akkor is használhatja, ha csak magyar királyi minőségben lép föl, sőt akkor is használhatná, ha őt az ezzel járó hatalomkör meg nem illetné, hanem csak a czím használatára nyert volna jogot.

Így I. Mátyás is használta 1486. évi decretumának élén a cseh királyi czímet, pedig 1479. óta nem volt Csehország királya.

Hogy pl. a törvények szentesítésénél a király a császári czímet mindenkor csak czímként és nem hatalmának megjelölésére használta és használja, világosan mutatja, hogy a szentesitési záradékban már csak királyi hatalmára hivatkozik, császári méltóságáról és az ezzel járó hatalomról hallgat, mi által fényesen documentálva van, hogy Magyarországon neki császári hatalma nincsen.

Hiszen 1848. előtt és 1848-ban is mind a két czímet használták királyaink, így pl. V. Ferdinánd magyar törvényei is így kezdődtek: „Mi, Első Ferdinánd, Isten kedvező kegyelméből

ausztriai császár, Magyar és Csehország e néven ötödik, Dalmát-Horvát- stb. országok apostoli stb. királya stb". Pedig az absolut osztrák császári és az alkotmányos magyar királyi méltóság csak nem lehetett egy és ugyanazon fejedelmi méltóság.

De a ma használatban lévő czímek eléggé ki is fejezik azt, hogy a király személyében két külön fejedelmi méltóság találkozik, hogy az osztrák császári és a magyar királyi trón nem közös, hanem két egymással egyenrangú trón, melyek azonban egy természeti személyt illetnek. Így: *ausztriai császár, Csehország királya stb. és Magyarország apostoli királya*" ; vagy : „*Ausztriai császár és Magyarország apostoli királya* ;" vagy »*Ő császári és apostoli királyi Felsége* :" vagy: „*Ő Felsége a császár és király.*"

Továbbá a magyar állami hatóságok és honvédség „*magyar királyi*", az osztrák állami hatóságok és honvédség pedig „*császári királyi*" jelzővel élnek, a miben eléggé ki van fejezve a két hatalomkör különbözősége.

De nemcsak ezen külsőségek bizonyítanak a mellett, hogy a magyar királyi méltóság nem olvadt egybe az osztrák császárival, hanem e mellett bizonyít a két fejedelmi hatalomkör különböző eredete és charactere, a trónralépés jogalapjának, a gyámkormányzóságra fennálló alkotmányjogi szabályoknak és több jogintézménynek különbözősége, a fejedelmi hatalomkör különböző tartalma és végre a fejedelmi teljhatalom megszerzésének eltérő módja, mely Magyarországon a királylyá koronázásban találja kifejezését.

A magyar királyság mint láttuk, közhatalmi természetű volt s nemzeti intézmény jellegével birt kezdettől fogva, sőt patrimoniális köntösét is mihamar levetette, mert tartalma mindig közjogi volt ; az osztrák császárság ellenben patrimonialis hatalomból fejlődött s ha ma már nem is visel patrimoniális ruhát, ma sem nemzeti czélt szolgál, hanem egy uralkodócsalád hatalmi érdekeit.

A trónra lépés jogalapja, a mint azt a II. rész 17. §-ában kimutattuk, egészen más Magyarországon, mint Ausztriában, mert míg ott családi rendelkezésen alapúl, addig Magyarországon a nemzet akaratából hozott örökösödési törvényen, a jogosúlt ágak kihalta után pedig a nemzet szabad választásán.

Ennek megfelelően Ausztriában a kiskorú fejedelem gyámságát s a gyámkormányzóságot családi törvények szabályozzák s a gyámság és gyámkormányzóság a császár legközelebbi felnőtt agnatusát illeti; mig Magyarországon ezen kérdést csak törvény szabályozhatja s a gyámkormányzót a nádori szék üres volta esetén az országgyűlés választja (l. I. rész 9. §.)

Úgyszintén különbséget tesz a két fejedelmi méltóság között az 1867. évi III. t.-cz. is, mely a kiegyezési törvényekkel egy királyi végzeménybe foglalva egyszerre szentesíttetett. E szerint V. Ferdinánd és Ferencz Károly főherczeg trónlemondásának beczikkelyezése alkalmával az ország ünnepélyes óvást tett az ellen, hogy az 1848. évi decz. 2-án történt trónlemondási okmányból, mely csak az ausztriai császárságról szól, Magyarország önállóságára és függetlenségére káros következtetések vonassanak. Ugyanitt kimondatik, hogy a magyar trónról való lemondás érvényéhez jövőre a magyar országgyűlés hozzájárulása kívántatik, holott az osztrák császári méltóságról való lemondásnál a birodalmi tanács hozzájárulását az osztrák alkotmány nem kívánja.

Különbözik a két fejedelmi hatalomkör is, úgy természetére, mint tartalmára: mert a magyar királyi hatalom a nemzettől átruházás útján származik, a miért is a király a nemzet hatalmának letéteményese; míg ellenben az osztrák császár hatalomköre a császárnak eredeti saját joga. Ebből folyólag a magyar királyt csak oly hatalomkör illeti, a milyet az alkotmány reá ruházott; az osztrák császár hatalma ellenben csak annyiban van korlátolva, a mennyiben ő azt a birodalmi tanácscsal megosztotta (l. I. rész 4. §.)

Végre legélesebben megkülönbözteti e két fejedelmi méltóságot az, hogy az osztrák császár elődje halálának pillanatában a császári teljhatalomnak azonnal birtokába jut; a magyar király ellenben csak a koronázás által nyeri el a teljes királyi hatalmat.

A koronázás intézménye a magyar alkotmány legszebb és legbölcsebb alkotása; mert formaságai oly elveket takarnak ékes köntösükkel, a melyeknek alkotmányunk szivósságát és életerejét, nemzetünk szabadságát és függetlenségét,

királyunk pedig dicsőséges hatalmának erkölcsi alapját, s nemzete tagjainak személyéhez való önfeláldozó ragaszkodását köszönheti.

A koronázás fejezi ki legélesebben azt, hogy a király hatalma a nemzet akaratán alapúl, ez hozza összhangzásba a választó királyság elveit a trónöröklés intézményével, ez kapcsolja egybe a nemzetet és királyát elválaszthatlan kapcsokkal egy közjogi egészbe, itt jelenik meg a nemzet souverain államalkotó minőségében s itt jelenik meg a magyar királyi méltóság mint független és semmi más fejedelmi hatalomnak alá nem vetett souverain hatalom, teljes fényében és fönségében

De az 1867-ik évi kiegyezés nem is arra magyaráztatott némelyek által, hogy a magyar királyi és az osztrák császári méltóság és hatalom teljesen összeolvadtak a fejedelem személyének közösségében, hanem arra, hogy a közösekűl elismert ügyek a magyar király hatásköréből elvétetvén, egy közös fejedelmi méltóságra ruháztattak, annak hatáskörébe utaltattak.

Így Szabó Gyula „A Magyarország és Ausztria közt fennálló államjogi viszonyról“ írt munkájában ezeket mondja: „ugyanazon egy személy Magyarországra nézve magyar király, Ausztriára nézve pedig mint osztrák császár jelentkezik. *De ezen egy személyben jogilag létező két uralkodó mellett egy jogilag létező harmadik is van, t. i. az osztrák-magyar monarchia uralkodója.*“ Szerinte ezen közös uralkodót a magyar törvény *Ő Felségének,* az osztrák *Kaisernak* nevezi.

A mi azonban Szabó Gyulának a törvény ezen kifejezésére való hivatkozását illeti, az szerencsésnek épen nem mondható, mert hiszen törvényeink a királyt ott is, a hol kétségbevonhatlanúl csak magyar királyi minőségében említtetik, majdnem kivétel nélkűl csak *Ő Felségének* nevezik.

Szabó Gyula kifogásolja ugyan Dantscher von Kollersbergnek azon állítását, hogy az osztrák-magyar monarchia uralkodója *osztrák-magyar császárnak* nevezhető, és ezt mint államjogunkkal homlokegyenest ellenkezőt, teljesen elveti, a lényegre nézve azonban mégis ezen felfogásnak hódol. Pedig önmagával jut ellenmondásba, mert ha ahhoz, hogy a közös uralkodó *osztrák-magyar császárnak* legyen nevezhető,

külön törvényhozási intézkedést kíván, annál inkább kellene megkívánni azt is, hogy egy közös és ezelőtt nem ismert uralkodónak vagy közhatalomnak létrehozása is külön törvényhozási intézkedés által világosan és kifejezetten eszközöltessék.

De sem az 1867. évi XII. t.-cz., sem más törvényünk ily külön fejedelmi hatalmat föl nem állít, sőt még ott is, a hol a „közös uralkodó" helytelen kifejezésével él, t. i. a 7. §.-ban mindjárt kiemeli, hogy az uralkodó nem közös, hanem csak a személye közös. E §. további szövege világossá teszi, hogy a §. kezdete csak helytelenül van szövegezve. A 7. §. ugyanis így szól: „a pragmatica sanctio szerint közös ugyan az uralkodó, a mennyiben Magyarország koronája is ugyanazon fejedelmet illeti, a ki a többi országokban is uralkodik; de még ez nem teszi szükségessé, hogy a fejedelem udvartartásának költségei közösen állapíttassanak meg. Ily közös megállapodásokat a pragmatica sanctióban kitűzött czél nem igényel, Magyarország alkotmányos önállásával pedig, s a *magyar király fejedelmi magas tekintélyével sokkal inkább megegyez,* hogy a magyar országgyűlés a felelős magyar ministerium előterjesztésére, külön szavazza meg *a magyar király udvartartási költségeit.* Az udvartartás költségeinek megszavazása és kiszolgáltatása tehát közös ügynek nem tekintetik".

Mi foglaltatik tehát a kiegyezési törvény e §-ában, ha nem az, hogy a magyar királyi méltóság az osztrák császáritól független fejedelmi méltóság maradt és külön udvartartás is illeti őt?!

Különben is a kiegyezési törvények csak a végrehajtó hatalom körére állapítanak meg közös ügyeket s ezzel a magyar király és az osztrák császár közt oly érintkezési pontokat, melyek következtében mindkét minőségében egy és ugyanazon kormányzati cselekménynyel végzi uralkodói teendőit; s az alkotmányos gyakorlat és a véderőről (1868: XL.) és a consuli bíráskodásról (1891: XXXI) is csak a bíráskodásnak szóló újabb törvények két speciális nemét engedik, illetőleg rendelik közös szervek által végeztetni; de a törvényhozás már semmi tekintetben sem közös, és a

fejedelem közös törvényhozási aktust még akkor sem végezhet, ha az unió mindkét államában teljesen azonos törvények kerülnek szentesítés alá. — Már pedig lehetséges-e oly fejedelmi hatalmat képzelni, a melynek körébe általában csak a végrehajtó hatalomra tartozó ügyek intézése esik, s ugyanezen ügyekre a törvényhozási felségjogokat más fejedelmek gyakorolják?!

Végre azzal is ki van fejezve a magyar király- és az osztrák császárnak még a közös ügyek elintézésénél is egymástól független hatalomköre, hogy a míg az osztrák császári hatóságok, miután az osztrák császári méltóságban a cseh királyi is benfoglaltatik, „*császári királyi*“ jelzővel élnek, addig a közös hadsereg és közös ministeriumok, mint két külön fejedelmi méltóság közege, illetőleg hatóságai, a „*császári* és *királyi*“ jelzőt használják.

Minthogy tehát a kiegyezési törvények valamely osztrák-magyar uralkodói méltóságot fel nem állítottak, sőt a magyar királynak kettős minőségét a közös ügyek intézésénél is kifejezésre juttatják, arról: hogy királyunk magyar királyi és osztrák császári fejedelmi méltósága mellett személyében egy harmadik, osztrák-magyar fejedelmi méltóságot is egyesítsen, szó sem lehet.

A magyar államhatalom teljét képviselő szent korona jogaihoz sem a közös ügyekre vonatkozólag kötött 1867. évi kiegyezés, sem az 1868-ban Horvát-Szlavonországokkal kötött egyezség hozzá nem nyúlt, azokból el nem kobzott, hanem megtartotta és fentartotta azokat teljes épségökben, s ez által fentartotta a magyar királyi hatalom és méltóság egységét és teljes önállóságát: a miért is bátran mondhatjuk: hogy *Magyarország felett semminemű ügyekben más uralkodói közhatalom nem érvényesül, csakis a magyar királyé, és habár az 1723. évi I. és II. t.-czikkek rendelkezései következtében a magyar királyi méltóság mindenkor arra van ruházva, a ki egyúttal ausztriai császár, habár a király az 1867. évi XII. t.-cz. értelmében némely felségjogait osztrák császári felségjogaival egyidejűleg és egy uralkodói cselekménynyel végzi is el: a király Magyarországon minden felségjogait egyedül magyar királyi minőségében gyakorolhatja,*

vagyis a magyar királyi és az osztrák császári trón két külön egyenrangú trón, a magyar király és az osztrák császár két külön uralkodó, noha e két méltóságot egy személy viseli.

42. §. Magyarország állami függetlenségét a külfölddel szemben a király repraesentálja.

A magyar nemzet nemzetté tömörülésétől fogva egész a mai napig mindig arra törekedett, hogy oly államot alkosson, melyben ő az államalkotó és államfentartó elem, mely állam egyedűl a nemzet és hatalmi érdekeinek megvalósítására szolgál. Mindenkor idegenkedett attól, hogy akár más népnek vagy uralkodónak fönhatóságát elismerje, akár más nemzettel osztozkodjék az államhatalom gyakorlásában. A míg a magyar több idegen népet vetett uralma alá, addig másnak uralmát vonakodott elismerni, mert uralkodásra és vezérszerepre termett faj ez, melynek hatalomvágya és szabadságszeretete már az őshazában is megnyilatkozott, midőn inkább elhagyta őseinek honát, semhogy más népnek uralmát ismerje el maga fölött.

Szabadságát, függetlenségét mindig féltékenyen őrizte s nem tűrte el, hogy az, a kit vezérévé, parancsolójává, államának fejévé tett, másnak szolgálatában álljon, más hatalom fensőbbségét elismerje ; mert a maga függetlenségét mindenkor a nemzeti hatalom kezelőjének, fejedelmének függetlenségében látta megvalósúlva.

A nemzetnek eme tulajdonságát azok sem tévesztették szemük elől, a kik élén állottak, s Árpádtól kezdve Gejza vezérig mindegyik fejedelem megtudta óvni a maga s ezzel nemzete függetlenségét, a magyar állam önállóságát, s ha a nemzet eltűrte Gejza vezér önkényes uralmát, bizonyára csak azért hajlott meg előtte és fogadta be ujításait, mert bízott benne, hogy a hatalmas fejedelem nem adja fejét idegen járomba, hanem nemzeti czélt szolgál s képes lesz a maga függetlenségével az állam önállóságát, népének ezen legfőbb büszkeségét is fentartani.

A midőn Gejza halála után István lépett a fejedelmi

székre, nem volt indokolatlan a félelem attól, hogy a nyugati udvarokkal összeköttetést kereső, még ifjú fejedelem, ki lelkesedett az új hitért, őseinek hitével együtt feladja őseinek függetlenségét is. Az ettől való félelemnek tulajdonítható Kopány és Gyula lázadása is. De a mint általánossá vált a meggyőződés, hogy Istvánnak akarata is, ereje is van királyi méltóságának függetlenségét és ezzel a magyar állam önállóságát is megvédeni és fentartani, a nemzet is meghajolt az ő hatalma előtt és befogadta idegenből ide átültetett intézményeit, sőt az utódjáúl kiszemelt Pétert is mindaddig megtűrte a királyi székben, míg királyi méltóságának önállóságát fel nem adta.

A nyugati népek nem voltak ily érzékenyek állami függetlenségökre. Nem hiányzik a példa arra, hogy egyes fejedelmek magánhatalmuk növelése vagy magasabb fejedelmi czím elnyerése érdekében a római császárhoz fordúltak és annak hatalmába ajánlták magukat Ez volt a hűbéri társadalmi rendnek az alapja.

De István mindjárt a királyság megalapításakor bölcs előrelátással gondoskodott arról, hogy királyi méltóságának függetlenségét s ezzel a magyar állam önállóságát minden világi hatalom fönhatóságától megóvja, s ezért nem kérte királyságának elismerését és a koronát mint a királyság ékességét sem a római, sem a görög császártól, hanem a nyugati kereszténység egyházi fejétől, a római pápától, a kinek azon időben még csak erkölcsi tekintélye vala, de világi hatalma csekély volt, a miért is innen látszott legkevésbbé fenyegetni a veszély, hogy királyi czímeért cserébe adhatja fejedelmi méltóságának ősei által sértetlenűl megőrzött függetlenségét.

De utódja, Péter nem tudott a nemzet szívével érezni s idegenekre pazarolta kegyeit, a miért is a vérig sértett nemzet elűzte őt és Aba Sámuelt emelte trónra. Péter idegen segélyhez fordúlt s a német-római császárnak, III. Henriknek segélyével sikerűlt neki Aba Sámuelt megbuktatni. De a midőn Péter egy arany lándzsát adott a császárnak hódolata jeléűl és az országot mint hűbért fogadta el a császár kezéből, a nemzet felháborodott haragja elseperte őt és kegyeltjeit, mint nem méltót a magyar királyi méltóságra.

Az I. Endre elleni elégületlenség sem tulajdonítható

egyébnek, mint annak, hogy Béla öcscse ellenében a német-római császárnál keresett támogatást, s a függetlenségére féltékeny nemzet tartott attól, hogy trónja megtartása érdekében eladja koronájának függetlenségét. Salamont is azért nem fogadta vissza a nemzet, mert árúba bocsátotta a nemzet legszentebb kincsét, királyának souverainitását.

I. Gejza, szent László és Kálmán azért voltak képesek a királyi hatalmat oly nagygyá növelni, mert fejedelmi méltóságuk függetlenségét minden körűlmények között meg tudták védeni. III. Bélától addig vonakodott a magyar, a míg eloszlatta a gyanút, hogy a görög császár befolyása alatt áll s az Árpád-ház kihalása után Róbert Károlyt sem akarta mindaddig királyává fogadni, a míg a pápai szék követelte magának a jogot, hogy Magyarországnak királyt nevezzen.

Szapolyay János is főképen annak köszönhette királyságát, hogy több biztosítékot látszott nyujtani a német császártól való önállóságának megvédésére, mint a nemzet aspiratióit át nem érző idegen Ferdinánd; úgyszintén főképen azon hír elterjedése fordította el tőle a hazafiak nagy részét, hogy elismerte a török császár fönhatóságát és ennek kifejezéseűl kezet is csókolt neki.

A nemzet mindig nagy súlyt fektetett az ország szent koronájának fényére, önállóságára, függetlenségére s ezzel összefüggőleg e korona viselőinek. királyainak souverainitására. A mily ragaszkodással viseltetett azon királyai iránt, kik koronája önállóságát meg tudták védeni, oly hirtelen elfordúlt azoktól, a kik azt elalkudni hajlandók voltak. Mert a nemzetet királya repraesentálja a külföld előtt, már pedig ha a király nem független, minden más uralkodó mellett nem souverain, miképen lehet souverain a nemzet, a melynek épen a király a legfőbb és souverain szerve?!

Ezért fektetett a magyar nemzet mindig oly nagy sulyt arra, hogy királyának fejedelmi méltósága minden idegen hatalom befolyásától ment legyen, hogy királyának magas fejedelmi méltósága úgy czímeiben, mint udvartartásában és külső megjelenésében kifejezésre jusson. Ez az oka annak, hogy a koronához, mely ezer éves állami önállóságának symboluma, annyira ragaszkodik, azért akar a koronázás szertartásaiban

és pompájában a magyar királyi méltóság fényének és magasságának magasztos kifejezést adni, ezért fektet oly nagy súlyt a király jogainak épségben tartására és czímeinek használatában arra, hogy a magyar királyi méltóság önállósága abban kifejezésre jusson, ezért tulajdonít oly nagy fontosságot valláskülönbség nélkűl minden magyar az *„apostoli“* czímnek és az *„és“* szócskának, mert az is egy módja annak, hogy a magyar királyi méltóságnak az osztrák császári méltóságtól való függetlensége szembetűnően föltűntettessék.

Különösen nagy fontossága van ennek a nemzetközi érintkezésben, a hol a király mind a két fejedelmi minőségében egyidejűleg szerepel. Mert ha kettős méltóságának külön hatalmi természete elkülönítve nem volna a „császár *és* apostoli király“ kifejezésben, Magyarország souverainitása a nemzetközi érintkezésben teljesen elmosódnék s a legtöbb nép azt semmibe sem venné.

43. §. A király és a nemzet közötti közjogi viszony.

A vezéri hatalom a nemzeti közszükségből fakadt. Maga a nemzet alkotta meg azt, a mikor Árpádot szabad akaratából fővezérévé választotta, s maga a nemzet, erkölcseinek megfelelően határozta meg a viszonyt, melyben a vezér hatalma az összességgel, vagy mint Kézai és Werbőczy nevezik, a községgel (communitas) legyen.

Valószínű, hogy a vezéri hatalom a törzsfőnökök által szoros korlátok közé volt szorítva, s a vezér anyagi hatalma főképen saját törzsének erején alapúlt. Gejza vezér azonban már arról is gondoskodott, hogy czéljai kivitelére a vezér számára mintegy magánhatalmat teremtsen és nemcsak más törzsekből való harczosokat vont közvetlen szolgálatába,[1] hanem a külföldi vitézeket is nagy számmal fogadta udvarába. Ily módon erősíthette meg annyira hatalmát, hogy az eddig nagyon is korlátolt hatalomkörből valóságos monarchiai hatalmat létesíthetett.

---

[1] Marczali H. A magy. nemz. tört. I. k. 216. és 217. ll.

A midőn szent István a királyságot meghonosította és az országos kormányzat székhelyévé királyi udvarát rendezte be, ezt csakis úgy tehette, ha jelentékeny magánhatalom állott rendelkezésére, hogy ennek segélyével a most szervezett s külső formájára patrimoniális színezetű királyságot minden ellene szegülővel szemben elismertesse, otthonossá tegye, annak a nemzet tagjai előtt tekintélyt szerezzen. A királyság tehát kezdetben némi ellentétbe kellett hogy kerüljön a nemzettel s nem pusztán a nemzeti akaratból s a nemzet erkölcseiből, s intézményeiből fejlődött ki, hanem a fejedelem a vele közvetlen hűségi viszonyban levők segélyével. azokra támaszkodva, a magyarság egy jelentékeny részének heves ellenzésével szemben valósította meg, míg végre elismertté és tiszteltté tette.

De a midőn a szent István-féle királyság meghonosúlt, a midőn a törzsek külső szervezete megbomlott s a királyság ennek feladatait is a maga körébe vonván, törvényhozói, bírói és végrehajtó hatalmát a nemzet összes tagjai és az ország összes lakossága felett kiterjesztette, a királyság az egész állami életet átható hatalommá vált, a magyar király mint valóságos monarcha jelentkezett, kivel azonban az ország összes lakói alattvalók voltak a szó szoros értelmében.[1]

A királyi udvar, a várispánságok és a várkatonaság mintegy külön és ellentétes fejlődési irányzattal biró szervezet volt a még meg nem semmisűlt, hanem csak meggyöngűlt ősi törzsszervezettel szemben, de ezen királyság közhatalmi beltartalma mihamar azt eredményezte, hogy már I. Endrétől kezdve maga a nemzet volt annak támogatója s László és Kálmán idejében a király és nemzet már egy közjogi egészbe olvadt össze.

Ez főképen abban jutott kifejezésre, hogy minden szabad magyar közvetlenűl a király hatósága alatt állott s hogy a király udvari méltóságai közűl a nádor és az udvarbíró országos főméltóságokká váltak, mi által a királyi kormányzat külső formájában is közhatalmi jelleget öltött. I. Béla, László és Kálmán idejében már együtt gyűléseznek a nemzet szabad tagjai a

[1] Hajnik: Magy. alktmtört. 115. l.

királylyal, mi arra mutat, hogy a királyság intézménye és az ősi szokások között már teljes a harmonia.

A midőn pedig a királyi hatalom hanyatlásnak és a várszervezet bomlásnak indúlt, t. i. II. András és IV. Béla idejében, épen a királyi igazgatás kerületei, a vármegyék váltak az önszervező nemzeti tevékenység szervezkedési kereteivé s épen a megyék lettek azon autonom közönségekké, melyek kezdetben a királyi hatalom hanyatlásával féktelenné vált oligarchia állambomlasztó törekvéseit ellensúlyozták, később pedig, t. i. a mohácsi vész után egy idegen jellegű magánhatalomnak érvényesülését tették lehetetlenné s megóvták a magyar királyság korlátolt és közhatalmi természetét.

A várszervezet felbomlásával, t. i. a tatárjárás után a királyság elvesztette legfőbb támaszát, mindinkább a nemzetre, de különösen a hatalmas urakra szorúlt, kik úri hatóságukat a királyi közhatóság rovására mindinkább kiterjesztették, várak és hadak tartásának jogát és több pénzügyi felségjognak gyakorlását is magukhoz ragadván.[1]

Ekkor kezdte a nemzet zöme a koronában keresni az állami hatalom teljét, attól származtatván azt a királyra ; ennek tekintélyében keresett az elnyomatásnak kitett köznemesség védelmet a hatalmas urak túlkapásai ellen s ebben kereste a közjogi kapcsot nemzet és királya s — a hatalmas oligarchák által szétszaggatással fenyegetett — állam részei között.

S a mikor a koronázás ama nagy közjogi jelentőségre jut, mely a szent korona elméletében (lásd III. rész 21. §.) nyer kifejezést, a mikor a királyság végképen elveszti a nemzettől önálló eredetének még emlékét is és abból a magánhatalmi külszínnek még árnyéka is kivész : ugyanakkor a király személye és a nemzet mint két külön szerződő fél kezd egymással szemben szerepelni, kik között a koronázáskor kölcsönös eskü alatt kötött szerződés elválaszthatlan és fölbonthatlan kapcsokat létesít, mert ezen szerződés teszi kötelességévé a királynak a korona tekintélyének és a közszabadságnak megvédését, de ez köti egyszersmind a nemzet minden egyes tagját királya iránt odadó hűségre. Nem azok a magánjogi

[1] Hajnik : Magy. alkotmánytört. 207—208. ll.

természetű szerződések ezek, a melyekben egyesek szerződnek a királylyal vagy a király egyesekkel, hanem közjogi természetűek, melyekkel a király az egész nemzettel szemben kötelezi magát a törvények megtartására és a korona tekintélyének megóvására, a nemzet pedig kötelezi tagjait a király és törvények iránti hűségre és engedelmességre.

És a mikor ezen főlfogás segélyével a királyság ismét hatalomhoz jut az oligarchia felett, t. i. az Anjouk és Mátyás uralkodása alatt, ugyanakkor a nemzet és királya az országgyűlésen egy közjogi testbe, a souverain szent korona testében olvad össze, melynek feje a király, tagjai az ország nemesei.

Ezen felfogás aztán uralkodó maradt a nemzet és királya közötti viszonyra mindvégig, s főképen abban az alkotmányjogi elvben leli kifejezését, mely egész 1687-ig gyakorlati értékkel birt, hogy a király hatalma és a nemesek szabadságjogai egymással szorosan és elválaszthatlanúl, viszonosan és kölcsönösen függnek, „mert a fejedelmet is csak a nemesek választják, a nemeseket is csak a fejedelem teszi azokká s ékesíti nemesi méltósággal.“ [1]

De ezen alkotmányjogi elvnek megdöntésére a mohácsi vész után mindegyre erősebb kísérletek tétettek. Az ausztriai uralkodóházzal ugyanis oly dynastia jutott a trónra, mely hatalmának súlypontját nem a nemzetben, hanem örökös tartományaiban rejlő patrimoniális hatalmában akarta találni. Ennélfogva különösen a XVII. században megkísérlették ezen külföldi hatalmukat Magyarországon is érvényesíteni, a miért is a nemzet és az uralkodóház között éles ellentétek fejlődtek, sőt nyílt háború keletkezett.

Ezen háborúkat a nemzet csak látszólag viselte királyai ellen, valósággal pedig az idegen magánhatalom ellen küzdött; mert nem a királyi hatalmat akarta megsemmisíteni s kezdetben nem az uralkodóháztól akart elszakadni, hanem csupán az idegen hatalom érvényesülését akarta megakadályozni. De a mikor meggyőződött arról, hogy a dynastia és az idegen hatalom túlkapásai egymástól elválaszthatlanok, olyankor azután az elszakadást is megkísérlette.

---

[1] H. k. I. 3. cz. 7. §.

Az idegen hatalom elleni küzdelem azonban nemcsak a harcz mezején folyt, hanem az alkotmányos életben is, nemcsak aktiv ellenszegüléssel, hanem passiv ellenállással az alkotmányjog nyujtotta fegyverekkel is.

A helyi igazgatás és a foganatosítás ugyanis a megyék közönségének kezében volt, a megyék pedig a nemzetnek a megye területére nézve bizonyos tekintetben souverain hatalmat gyakorló szervei voltak, saját tisztviselőikkel, s a mióta az alispán is a megyei közönség által volt választandó, t. i. 1548 óta (70. t-cz.), azóta minden egyes vármegyében visszatükröződött az állami szervezet képe főbb vonásokban, csakhogy nem az állam teljesen souverain hatalmával.

Az állami szervezet képe ugyanis az volt, hogy a király volt az állam feje, az országgyűlésnek végelhatározási joggal biró tényezője, ki felavatásakor az országgyűlés színe előtt tett esküvel kötelezte magát az ország törvényeinek megtartására. Az országgyűlésen a nemzetnek egybesereglett képviselői, a karok és rendek, a kik koronázták a királyt, képezték a nemzet akaratát kifejező, az állam magyar nemzeti characterét s az alkotmányt megvédeni hivatott legfőbb nemzeti szervet. Végre az országgyűlés által (a király által kandidáltak közűl) választott nádor volt az állam első tisztviselője, összekötő kapocs az országgyűlés és a király között s a király helyettese.

Az országgyűlésen tehát az államot külsőleg repraesentáló és végelhatározó királyi hatalom mellett ott állott a nemzet önmagát kormányzó képviselete, a királynak és az ország törvényeinek engedelmeskedni tartozó, de az országgyűlés által választott nádorral, a nemzet önkormányzatának ezen legfőbb tisztviselőjével.

Épen így volt ez a megyékben is a XVI. századtól kezdve. A megye élén állott a király közegeként az általa kinevezett főispán, mint a vármegye királyi kormányzója, a ki azonban hivatali esküjét, melyben magát a törvények és megyei jogok védelmére kötelezte, a vármegye közgyűlése előtt tette le (1552 : 38. t.-cz.). A közgyűlés a megye közönségének akaratát kifejező és rendelkező önkormányzati hatóság volt, melynek hivatását képezte a vármegye területén az alkotmány

megvédése, a megye országos ügyekre vonatkozó akaratának kifejezése, törvénynyel nem ellenkező helyhatósági statutumok alkotása és a királyi rendeletek foganatosításának elrendelése. Végre a közgyűlés által választott alispán volt a vármegye első tisztviselője s a király közegének, a főispánnak helyettese.

A vármegyében tehát ott állott a királyt repraesentáló főispán mellett a vármegye önmagát kormányzó nemesi közönsége, a királynak és az ország törvényeinek, valamint a vármegye határozatainak engedelmeskedni tartozó, de a megye közönsége által választott alispánnal, a megyei önkormányzat ezen első tisztviselőjével.

Ezenkívül a vármegye önkormányzati tisztviselői és törvényszéke gyakorolták a bíráskodást, de ezen rendesen alsóbb fokban működő önkormányzati bíróságoktól a felebbvitel a királyi bíróságokhoz történt.

Valamint tehát az országgyűlésen a király és a nemzet, épen úgy a vármegyében a király közege a főispán és a megye nemeseinek közönsége, — vagyis a királyi kormányzat és a nemzet önkormányzata generaliter és particulariter, a legszorosabb közjogi és szerves összeköttetésben állottak egymással.

De a vármegye nemcsak a főispán útján és az igazságszolgáltatásnál a megyei bíróságoktól a királyihoz való felebbezés következtében volt szoros összeköttetésben a királyi központi igazgatással és a királyi bíróságokkal, hanem azonkívül közvetlen összefüggésben állott az országgyűléssel is, mert az alsó táblán a megyék képezték a döntő elemet, követeket választván kebelükből s utasítással ellátva küldvén föl őket az országgyűlésre.

A vármegye tehát mint ilyen vett részt a törvényhozásban. De nemcsak ezáltal vált a nemzet souverainitásának részesévé, hanem — eltekintve az alsó fokú bíráskodástól — főképen az által, hogy az 1545. évi 33. t.-czikk értelmében a vármegyék tisztviselői csak a törvényes rendeleteknek tartoztak engedelmeskedni, a rendeletek törvényességének meghatározását pedig a vármegye közönsége — a melyhez ezek intézve voltak — gyakorolta: és így a királyi rendeletek törvényes-

ségének bírája a vármegye volt s ha a rendeletet törvénybe ütközőnek találta, végre nem hajtotta, hanem „tisztelettel félre tette."

A nemzet souverain akarata tehát nem csak a törvényhozásra az országgyűlésen, nemcsak a biráskodásra az autonom bíróságoknál, hanem a vármegyében a végrehajtásra is érvényesült, csakhogy negativ alakban. Ekként lehetővé vált, hogy Magyarországon csak a magyar királynak az alkotmányban és törvényben megállapított hatalma érvényesülhessen, de a külerőre támaszkodó idegen hatalomnak a magyar király nevében kiadott rendelkezései foganatositatlanúl maradtak.

A megyék passiv ellenállását azonban a fegyveres erővel rendelkező idegen hatalom gyakorta leküzdötte, s ezen fegyveres erőszak keverte azután a XVII. és XVIII. században Magyarországot azon nyilt háborúkba az ausztriai uralkodóházzal, melyeknek czélját a dynastiától való elszakadás képezte.

E háborúk nem érték el tulajdonképeni czéljukat, mert a nemzet fegyveres erejét a túlerő legyőzte, és azzal a hátránynyal is jártak, hogy a királyság és a nemzet a gyakorlatban ismét ellentétes tényezőkként kezdének föltűnni (l. I. rész 3. §. 80. l.), de másrészről azon nagy eredmény, hogy a király korlátolt közhatalma elvben megmaradt annak, a mi volt, s nem változott a nemzettől független és annak ellenére működő idegen magánhatalommá, ezen szabadságháborúknak köszönhető.

Az 1848. évi nagy átalakulások és az 1867. év óta végbement alkotmányi fejlődés sok változást okozott ugyan, mert a vármegyék elvesztették azon jogaikat, a melyek segélyével a nemzet a vármegyékben is gyakorolt souverain ténykedést, de az alkotmányjogi viszony a magyar nemzet és királya között lényegében ezután sem változott, mert a nemzet souverain ténykedésének a végrehajtó hatalom befolyásolására a parlamentaris felelős kormányzati rendszer segélyével positiv alakban az országgyűlésen nyílt nagyobb tér, törvényhozó szerv ezután is a nemzet képviseletét és a királyt magában foglaló országgyűlés maradt, a királyi bíróságok

pedig az 1869. évi IV. t.-cz.-ben nyert szervezetükben minden külső befolyástól független szervezetté váltak.

Az 1848. előtti időkben ugyanis a nemzetnek a végrehajtó hatalom miképeni gyakorlására positiv befolyása nem volt, hanem csak negative és particulariter befolyásolhatta azt az által, hogy a vármegyében ő volt a királyi rendelet törvényességének bírája. A parlamentaris kormányzati rendszer meghonosítása következtében azonban a nemzet a végrehajtó hatalom befolyásolására generaliter az országgyűlésen jelenik meg, mint a végrehajtó hatalmat kezelő királyi kormány ellenőrzője és bírája, minek következtében a királyi kormány csak akkor képes a végrehajtó hatalom főszerveként sikerrel szolgálni, ha a nemzeti közakaratra és a közbizalomra támaszkodik, mert ha elveszti az országgyűlés bizalmát, erkölcsi fegyverekkel helyének elhagyására kényszeríthető, ha pedig törvénysértést követ el, az országgyűlés által felelősségre vonható és megbüntethető.[1]

A miniszterium tehát szintén kettős bizalom alapján viseli állását, mint viselte a nádor, csakogy a míg a nádor választására az országgyűlésnek közvetlen befolyása volt, addig a ministerium kinevezése föltétlen királyi jog, melynek miképeni alkalmazására az országgyűlésnek csak erkölcsi motivumokon alapuló befolyása van.[2]

A törvényhozás jogát tehát a király ma is csak országgyűlésen, a nemzet képviselőinek és főrendeinek kölcsönös megegyezésével gyakorolhatja, vagyis *a törvényhozásban maga a nemzet is részt vesz.*

A végrehajtó hatalmat maga a király gyakorolja ugyan, és hatalmának hatályossága e tekintetben tetemesen növekedett is, mert nemcsak közvetlen királyi foganatosító szervekkel rendelkezik, hanem a megyék sem bírálhatják felűl rendeleteinek törvényességét s a király vagy kormánya rendelkezését foganatosítani tartoznak; de minthogy végrehajtó hatalmát csakis az országgyűlésnek felelős ministerium útján gyakorolhatja, *a végrehajtó hatalom miképeni gyakorlását a nemzet is befolyásolja.*

---

[1] V. ö. szerző ért. a felelősség elve a magy. alkt. 99—103. ll.
[2] V. ö. u. o. 73-80 ll.

A bíráskodást a király nevében ítélő és általa kinevezett, de parancsaitól függetlenűl eljáró bíróságok végzik, de sajtóvétségekben a vétkesség kérdésében a polgárokból alakúlt esküdtszékek határoznak, valamint más téren is találkozunk nem királyi bíróságokkal (pl. a 20 frton alóli kisebb polgári peres ügyekben a községi elöljáró ítél), honnan a felebbezés a királyi bíróságokhoz megy. Tehát itt is szerves összeköttetésben van a nemzettagok közszereplése a királyi szervek működésével.

Tehát úgy a törvényhozó, mint a végrehajtó és bírói hatalom gyakorlása terén a királytól mint központból szerteágazó királyi-, és az egyes nemzettagoktól kiinduló és egy központ felé irányuló önkormányzati szervezet szálai ma is, úgy a központi, mint a helyi kormányzatban, a legszorosabb közjogi összeköttetésben, folytonos szervi vonatkozásban és kölcsönhatásban állanak egymással, *a királyi hatalom pedig nem egyéb, mint az államalkotásra szervezett nemzetnek egyeduralmi alakban való megnyilatkozása.*

A király a nemzettől átruházás útján nyeri hatalmát, viszont a nemzet minden egyes tagja, azaz minden állampolgár odaadó hűséggel tartozik a király személye iránt és engedelmeskedni köteles az ő és a helyette eljáró hatóságok törvényes formában kiadott rendelkezéseinek.

De a király maga is engedelmeskedni köteles a törvénynek, mert annak alapján birja hatalmát s mert a maga akaratát tiszteli benne; valamint a nemzet tagjai is a nemzet akaratát tisztelik akkor, a mikor a király iránt, a ki méltóságát a nemzettől és az általa alkotott törvények alapján nyerte, odaadó hűséggel és engedelmességgel viseltetnek.

A király és a nemzet tehát, noha külsőleg mint szerződő felek jelenhetnek is meg egymással szemben, nem két ellentétes tényező, hanem *a magyar állam egységét kifejező szent koronában az országgyűlésen egy közjogi testbe-, a kettőnek látszólag különálló szervezete egymást áthatva a szeméyi létre ébredt magyar nemzet állami szervezetének oszthatlan egységében olvad össze.*

Ez az oka annak, hogy a magyar nemzet mindenkor oly hűen ragaszkodott és ragaszkodik a királyság intézményé-

hez, akár csak állami életéhez és nemzeti hagyományaihoz, ez az oka annak, hogy a magyar nemzet a szabadsághősök iránti rajongó tiszteletét mindenkor meg tudta egyeztetni királya iránti odaadó hűségével. Mert II. Rákóczy Ferenczben és az 1848/49. évi szabadságharcz hőseiben nem a királyság intézményét felforgatni törekvő forradalmárokat, hanem a nemzet alkotmányának és a magyar királyi méltóság függetenségének az idegen hatalomtól való megvédelmezésére síkra szállt bajnokait látja.

(Vége.)

Értelemzavaró sajtóhibák.

13. lap alúlról 5. sor, e helyett: „mint a mint a minő", olvasandó: *„mint a minő"*.
35. lap alúlról 14. sor, e helyett: „a melyek az államot stb." olvasandó: *„a melyeket az államot stb."*
61. lap alúlról 7. sor, e helyett: „államben", olvasandó: *„államban"*.
69. lap alúlról 5. sor, e helyett: „a mennyire azt stb." olvasandó: *„a mennyire az stb."*
84. lap alúlról 16. sor, e helyett: „urakká", olvasandó: *„urokká"*.
108. lap 3. bekezdés 5. sor, e helyett: „terjeszthető", olvasandó: *„terjedhető"*.
115. lap alúlról 12. sor, e helyett: „III. rész. 17. §." olvasandó: *„III. rész 20. és 24. §§."*
122. lap 3 bekezdés 1. sor, e helyett: „Ezen törvény", olvasandó: *„ezen kérdés"*.
135. lap felűlről 10. sor, e helyett: „kiefjezés", olvasandó: *„kifejezés"*.
137. lap alúlról 2. sor, e helyett: „puszán", olvasandó: *„pusztán"*.
167. lap felűlről 10. sor, e helyett: „Magyarországban", olvasandó: *„Morvaországban"*.
174. lap [1]) alatti jegyzet 4. sor, e helyett: „matrimonis", olvasandó: *„matrimonio"*
174. lap [1]) alatti jegyzet 6. sor, e helyett: „successures", olvasandó: *„successuros"*.
176. lap alúlról 19. sor, e helyett: „ellsmernünk", olvasandó: *„elismernünk"*.
179. lap felűlről 7. sor, e helyett: „megválasztott", olvasandó: *„megválasztotta"*.
187. lap felűlről 7. sor, e helyett: „interpellálni", olvasandó: *„interpretálni"*.
188. lap felűlről 3 sor, e helyett: „le roi et mort", olvasandó: *„le roi est mort"*.
207. lap alúlról 8. sor, e helyett: „1830-ik országgyűléseken", olvasandó: *„1830-ik évi országgyűléseken"*.

TARTALOM.

Bevezetés. Általános tanok az államról és főhatalomról.

Lap

I. Az ember helyzete a mindenségben. 1
II. Emberi közületek. 6
III. Nép és nemzet. 13
IV. Az állam. 17
V. Az állam lényege és az uralmi elmélet. 23
VI. A társasági elmélet. 29
VII. Az állam mint organismus. 31
VIII. Az állam személyisége. 39
IX. A főhatalom és az állam főszervei. 49

I. rész. A királyi méltóság lényege a magyar alkotmány szerint.

1. §. A magyar állam eredete és fogalma. 63
2. §. A királyi méltóság eredete. 69
3. §. A magyar királyság közhatalmi természete. 75
4. §. A királyi hatalom korlátolt és átruházott természete. 84
5. §. A király felelőtlensége. 96
6. §. A király személyének sérthetlensége. 105
7. §. A királyi család helyzete az államban. 108
8. §. A magyar királyság keresztény jellege. 113
9. §. Az ifjabb király, a kormánytárs, a gyámkormányzóság. 116

II. rész. A trónbetöltés módja.

10. §. A trónbetöltés nemei. Választás és örökösödés. 129
11. §. A trónbetöltésre Magyarországon 1687 előtt megállapított örökösödési rend nem volt. 133
12. §. Trónbetöltés az Árpádok alatt. 138
13. §. Trónbetöltés a vegyesházbeli királyok alatt. 146
14. §. Trónbetöltés a mohácsi vész után. 157
15. §. A nőági öröklés kimondása az 1723. évi 1. és 2. törvényczikkben. 165
16. §. A nőági örökösödés az 1723. évi 1. és 2. törvényczikkek szerint. 171
17. §. A pragmatica sanctio és a királyválasztás elve. 177
18. §. A pragmatica sanctio jogi természete. 179
19. §. A trónváltozás és a trónlemondás. 187

III. Rész. A koronázás intézménye.

Lap

20. §. A koronázás az Árpád-házbeli királyok idejében. ... 191
21. §. A szent korona tana. ... 195
22. §. A királyi eskü és a felavatási hitlevél. ... 200
23. §. A koronázás törvényességének kellékei. ... 212
24. §. A koronázási szertartások és jelvények. ... 220
25. §. A koronázás közjogi jelentősége különösen a trónöröklés kimondása óta. ... 225

IV. Rész. A király jogai.

26. §. A király czímei és tiszteleti jogai. ... 235
27. §. A király jogai a törvényhozásban. ... 241
28. §. Folytatás: az országgyűlés működtetésére vonatkozó jogosítványok. ... 243
29. §. Folytatás: a törvényalkotásra irányuló jogosítványok ... 248
30. §. A király mint a végrehajtó hatalom birtokosa. ... 252
31. §. A király főfelügyeleti joga. ... 257
32. §. A király mint minden állami tisztség és méltóság forrása. ... 261
33. §. A király mint az igazság forrása. ... 266
34. §. A király jogai az anyagi felségjogok szempontjából. A külügyek terén. ... 271
35. §. Folytatás: a hadügyek terén. ... 277
36. §. Folytatás: a pénzügyek terén. ... 284
37. §. Folytatás: az igazságügy terén. ... 288
38. §. Folytatás: a belügyi igazgatás terén. ... 290
39. §. Folytatás: az egyházakkal szemben. ... 291

V. Rész. A király mint az állami souverainitas és egység külső kifejezője.

40. §. A szent korona egész területén a királyi hatalom egy és ugyanaz. 301
41. §. A magyar király és az osztrák császár két uralkodó egy személyben. ... 311
42. §. Magyarország állami függetlenségét a külfölddel szemben a király repraesentálja. ... 320
43. §. A király és a nemzet közötti közjogi viszony. ... 323

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 14 09 24 02 033 1